

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXIX. évfolyam
2019/4.

A TARTALOMBÓL

A biztonság globális és európai összefüggései

Humánpolitikai kihívások

Önkéntesség és kötelesség a katasztrófavédelmi beavatkozások során

A migráció és a bűnözés viszonya

A szervezeti kultúra és a haderő modernizációja

Székely határőrök a napóleoni háborúkban

A mohácsi csatater-kutatás

A történelmi hadijáték helye a katonai felsőoktatásban

A MINDENKI HADTUDOMÁNYA című előadás-sorozat 2020 tavaszi programja

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával
jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archíválja.

A lapszám szerzői:

- Dr. Babos Tibor* ezredes, PhD,
kormány-főtanácsadó (Miniszterelnökség)
- Dr. univ. Bertalan György* ny. alezredes,
a Hadtudomány főszerkesztője
- Dr. Boda Mihály* PhD, az NKE HHK tanszékvezető
egyetemi docense
- Czinczár Krisztián* tű. alezredes,
Tolna Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság
Szekszárdi Katasztrófavédelmi Kirendeltség
polgári védelmi felügyelője
- Prof. dr. Csikány Tamás* ezredes, DSc,
a HM Oktatási, Tudományszervező és
Kulturális Főosztály főosztályvezetője
- Prof. dr. Fórizs Sándor* ny. r. dandártábornok, CSc,
az NKE egyetemi tanára, egykori határőr tiszt
- Harangi-Tóth Zoltán* őrnagy,
az NKE HHK tanársegédje
- Dr. Hábermayer Tamás* tű. ezredes,
az NKE KMDI doktorandusza, a
Tolna Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság
igazgatóhelyettese
- Dr. habil. Jobbágy Zoltán* ezredes, PhD,
az NKE HHK dékán-helyettese
- Dr. Koudela Pál* PhD, a Kodolányi János Egyetem
tanszékvezető főiskolai tanára
- Dr. Krizsbai János* ny. ezredes, PhD
- Dr. Muhoray Árpád* ny. pv. vezérőrnagy, PhD
- Dr. Nagy László* ny. ezredes, DSc,
az MHTT örökös tagja, korábbi elnöke
- Dr. Négyesi Lajos* ezredes, PhD,
az NKE HHK egyetemi docense
- Dr. Ritecz György* ny. r. ezredes, CSc
- Dr. Tömösváry Zsigmond* ny. dandártábornok, PhD

Rövidítések:

- r. – rendőr
NKE – Nemzeti Közszerzői Egyetem
HHK – Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
HM – Honvédelmi Minisztérium
KMDI – Katonai Műszaki Doktori Iskola
ny. – nyugállományú
pv. – polgári védelmi
tű. – tűzoltó
MHTT – Magyar Hadtudományi Társaság

**A Magyar
Hadtudományi Társaság
és az
MTA Hadtudományi Bizottság
lektorált folyóirata**

Felelős kiadó:

Szenes Zoltán, az MHTT elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:

Hegedüs Henrik, az MHTT alelnöke

Elnökhelyettes:

Bertalan György főszerkesztő

Rovatvezető (angol nyelvű közlemények):

Panajotu Kosztasz

A bizottság tagjai:

Balla Tibor,

Forgács Balázs,

Haig Zsolt,

Hausner Gábor,

Horváth Attila,

Kátai-Urbán Lajos,

Lakner Zoltán

Palik Mátyás,

Siposné Kecskeméthy Klára,

Ujházy László.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X.,

Hungária krt. 9–11.

Tel.: 432-9000/29-684 mellék

(A mellék HM-vonalon
közvetlenül hívható.)

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@freemail.hu

Honlap:

www.mhtt.eu/?page=ht_archiv

Nyomtatott kiadványtípus:

ISSN 1215-4121

Nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

Prime Rate Kft.

Online kiadványtípus:

ISSN 1588-0605

Webmester: Jelencsics Imre

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXIX. évfolyam

4. szám

2019. DECEMBER

Tartalomjegyzék

HADTUDOMÁNY – HADÜGY

Boda Mihály	A háborús igazságosság elméletének egy példája a magyar hadtörténelemben. Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete	3
-------------	---	---

BIZTONSÁGPOLITIKA

Babos Tibor	A biztonság globális és európai összefüggései	16
-------------	---	----

HUMÁNPOLITIKAI SZAKTEVÉKENYSÉGEK

Jobbágy Zoltán – Krizbai János	Humánpolitikai kihívások NATO-tagságunk múltja és a honvédség jövője szemszögéből – 1. rész	30
--------------------------------	--	----

HADITECHNIKA

Koudela Pál	Játékelmélet a kiberbiztonságban	39
-------------	--	----

RENDVÉDELEM és KATASZTRÓFAVÉDELEM

Fórizs Sándor	Bűncselekmények a határőrségnél 1950-ben – 2. rész	54
Muhoray Árpád – Hábermayer Tamás – Czinczár Krisztián	Önkéntesség és kötelesség a katasztrófavédelmi beavatkozások során	65

Ritecz György	A migráció és a bűnözés viszonya a külföldiek által Németországban elkövetett bűncselekmények tendenciái alapján – 1. rész	80
---------------	--	----

FÓRUM

Csikány Tamás	Székely határőr gyalogezredek harcászata a XVIII. század végi háborúban	89
Boda Mihály	A humanista háborús ideológia Magyarországon a 15–16. században: a „kereszténység védőbástyája” . . .	100
Négyesi Lajos	A mohácsi csatater kutatásának legfrissebb eredményei	110
Harangi-Tóth Zoltán	Mi a történelmi hadijáték és miért van helye a katonai felsőoktatásban?	119
Bertalan György	Gondolatok szervezeti kultúrájának a haderő modernizációjában betöltött szerepéről (tudósítás)	129
Nagy László	Mindenkinek a <i>Mindenki Hadtudományáról</i>	138
Tömösváry Zsigmond – RECENZIO	M. Szabó Miklós: A Karikás Frigyes Katonai Kollégium története 1969–1991 című könyvéről	147
ABSTRACT		150

Boda Mihály

A háborús igazságosság elméletének egy példája a magyar hadtörténelemben Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete¹

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.3

A háborús igazságosság ideológiája egyidős az emberi civilizáció történetével, manapság pedig fontos és elterjedt kutatási terület. A közelmúltban széleskörű kísérletek történtek az európai ókor, középkor és (korai) újkor során kialakult háborús ideológia, az igazságos háború elmélete szempontrendszerének alkalmazására, például az indiai eposzok háborús igazolástechnikájának leírásában, az ókori kínai birodalomépítés ideológiai környezetének vizsgálatában, vagy az iszlám és a Sri Lanka-i buddhizmus háborús ideológiájának az elemzésében. A magyar hadtörténelem hasonló szemléletű elemzése ugyan nem példa nélküli, azonban az átfogó elemzését eddig még nem végezték el. Alább egy ilyen elemzés során figyelmen kívül hagyhatatlan háborús ideológiát, a szentkorona-eszmére alapozott háborús ideológiát vizsgálom meg.

Az igazságos háború elmélete

Minden ország, állam vagy birodalom alkalmazott, alkalmaz ma is, és feltehetően fog alkalmazni a jövőben is olyan elméleti konstrukciókat, amelyek segítségével igazolni kívánja háborús tevékenységét. Ezeket az elméleti konstrukciókat háborús ideológiának nevezzük. Az egyik ilyen háborús ideológia az *igazságos háború elmélete*, amelyet főként kidolgozottságának a mélysége különböztet meg más ideológiáktól.

Az igazságos háború elméletének az eredete visszanyúlik az ókorba, fejlődésének és cizellálásának folyamata pedig kisebb-nagyobb kihagyásokkal töretlen a mai napig. Az elmélet értelmében az igazságosság problémája vizsgálható a hadviselésre való felkészüléssel (például a hadseregépítéssel és hadseregfenntartással), illetve a háború indításával, vívásával és lezárásával összefüggésben. A háború különböző részeihez az igazságosság különböző típusai tartoznak: a háborús felkészüléshez

¹ A szerző jelen tanulmányával II. helyezést ér el a Magyar Hadtudományi Társaság 2018. évi pályázatán.

a *ius ante bellum*, a háború indításához a *ius ad bellum*; a háború viseléséhez a *ius in bello*, és a háború befejezéséhez a *ius post bellum*. Az igazságosságnak a háború egyes részeit illetően sem csak egy-egy kritériuma van, hanem esetenként több is. Például a háborúra való felkészülés esetében az igazságosság mércéje a katonai hierarchia és parancsstruktúra erkölcsi megalapozottsága;² a háborúindítás esetében a háború oka, az ehhez a célhoz kapcsolódó szándék helyessége, az ok fennállását kijelentő autoritás legitimitása; a háborúviselés esetében a harcolók és a nemharcolók megkülönböztetése; a háború lezárása esetében pedig harcok befejezésének mikéntje.³

A háborús igazságosságnak – az igazságos háború-elmélet fejlődése során kialakult – szempontrendszere megkülönböztetendő azoktól a tartalmaktól, amelyek az elméletet a különböző korokban jellemezték. Például amíg Szent Ágoston szerint a büntetés nyújtja az igazságos háború indításának okát, addig manapság inkább az állami önvédelemmel határozzák meg az igazságos okot. Ez a tartalombeli eltérés azonban nem érinti az alkalmazott vizsgálati szempontot, jelesül, hogy a háborús igazságosságnak fontos paramétere a háború oka. Ezek a szempontok, azzal együtt, hogy az Európában kialakult igazságos háború-elmélet keretében fogalmazódtak meg, vizsgálati szempontként alkalmazhatók a háborús igazságosság más ideológiáinak az elemzéséhez is.

Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete

A szentkorona-eszme számos alkalommal teremtett ideológiát a magyar történelem során viselt háborúk igazolásához. Ugyanakkor az alább megfogalmazásra kerülő, a szentkorona-eszmére épülő elmélet egy tudományosan megalkotott konstrukció, amelyet ebben a formájában soha nem fogalmaztak meg és nem használtak. Az itt bemutatott elmélet egyes elemei ugyanis a magyar történelem különböző korszakaiból származnak, amelyek közül némelyek kiegészítik egymást, mások azonban inkább egymás alternatíváit képezik. A Szent Koronára történő különböző hivatkozásoknak azonban mindazonáltal van egy olyan közös magja, amely a magyar történelem különböző korszakaiban sem változott. Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elméletének megfogalmazása ezért részben a Szent Koronára történő különböző hivatkozások összesítését célozza, részben pedig a hivatkozásokban meglévő közös mag megmutatását.

A szentkorona-eszme által magába foglalt gondolat többé-kevésbé kifejtetten legalább a 14. század óta lelhető fel a magyar hadtörténelemben. Az eszme a 19. század második felében határozottabb, és speciálisabb megfogalmazást nyert, ekkortól hivatkozhatunk rá *szentkorona-tanként*. A szentkorona-tan elsősorban Magyarország közjogi helyzetét meghatározó elmélet, amely elődjeiként tartja számon a szentkorona-eszme korábbi kifejeződéseit is (legalábbis azok közjogi vonatkozásait).

A szentkorona-tan olyan közjogi elmélet, amely ugyan összefügg az állam külpolitikájával, azonban elsősorban az állampolgárok és az uralkodó, illetve az

2 Boda 2016.

3 Boda 2015.

uralkodó és Magyarország viszonyát, azaz tulajdonképpen a belpolitikai hatalom formáját tisztázza. Az alábbiakban a Szent Koronára való hivatkozások közjogi jellegének, bizonyos kivételtől eltekintve, kevesebb figyelmet szentelek, és igyekszem a külpolitikai vonatkozásokat kidomborítani, azok közül is a háborús igazságossággal összefüggőket. Ebben Aquinói Szent Tamásnak a 13. században az igazságos háború elméletéről adott, az elmélet korábbi megfogalmazásait az elsők között összegző, és elméletté kikristályosító összefoglalására fogok támaszkodni.

Az igazságos háború elméletének középkori formája:

Aquinói Szent Tamás összefoglalása

Aquinói Szent Tamás szerint egy háború akkor igazságos, ha a háború indítására a szuverén uralkodó ad parancsot, ha a háborút igazságos okkal indítja az uralkodó, és ha a háborúindítás szándéka helyes, azaz a háborúzás szándéka a jó előmozdítása és a gonosz hátráltatása.⁴

A legitim autoritás szabálya azt határozza meg, hogy ki vagy milyen fórum indíthat háborút. Szent Tamás szerint legitim autoritással a szuverén uralkodó rendelkezik, akinek a háború indításában játszott szerepe a közjóval szemben fennálló felelősségéből származik. A közjóval szemben fennálló felelősség alapján ugyanis a szuverén uralkodónak, és nem bármelyik magánszemélynek, a joga a közjó megvédése. Mivel a közjót éppúgy érheti támadás külső ellenség által, mint belső lázadás által, ezért a szuverén uralkodónak egyaránt joga van fellépni a külső ellenséggel és a belső lázadókkal szemben.⁵

A manapság kiemelten fontos igazságos ok szabálya a középkori elméletekben csak a második helyen szerepelt, itt találjuk Szent Tamás összefoglalásában is. A háborúindítás lehetséges okai közül Szent Tamás szerint csak az lesz igazságos, amelyiknek az alapja a megtámadott fél által elkövetett igazságtalanság, aki ezért megérdemli azt, hogy megtámadják. Ilyen igazságos ok Szent Tamás szerint „gonosztevők” megbüntetése, és az elvett javak visszaszerzése.

Végül, lényeges, hogy az igazságosan háborúzó fél helyes szándékkal háborúzzon, azaz hogy tevékenysége végeredményben a békére irányuljon, illetve hogy tevékenységét ne a „nagyság”, a kegyetlenség vagy a bosszúszomj kísérje. Szent Tamás a helyes szándék tekintetében különbséget tett a helyes szándék pozitív értelme, a békére való törekvés, és a helyes szándék negatív értelme, bizonyos gonosz motivációk kerülése között. A különbségtevés egyik értelme, hogy amíg a békére való törekvés az igazságos háború *ius ad bellum* szempontjai közé tartozik, addig bizonyos motivációk kizárása a *ius in bello* szempontjai közé.

4 Saint Thomas Aquinas 1920

5 Johnson 2003. 7–13. o.

Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete

A szentkorona-eszmére alapozott igazságos háború-elméletnek most csak a Tamás-i *ius ad bellum* szempontjaival foglalkozom, azaz a legitim autoritás, az igazságos ok és a helyes szándék szabályaival, az utóbbi esetében csak a békére való irányultsággal. Ezeknek a szempontoknak az alapján azt mondhatjuk, hogy az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete meghatározza, hogy a háború akkor igazságos, amikor azt a legitim autoritással rendelkező fórum vagy személy indítja, ha meghatározott okkal indítja, és ha a háborúindítás szándéka a béke. Ezeknek a szempontoknak a tartalma azonban különbözik az Aquinói Szent Tamás által meghatározott tartalmaktól.

a) *A háborúindítás legitim autoritása: uralkodó, nemesség, uralkodó plusz nemesség, uralkodó plusz nemzeti közösség, kormányzó plusz nemzeti közösség*

A szentkorona-eszmére alapozott igazságos háború-elmélet értelmében a háborúindítás legitim autoritása a magyar történelem során a politikai szuverenitás természetének átalakulásával változott. A koronának már az Árpád-korban is komoly szimbolikus szerepe volt, azonban akkor még nem a Szent Koronának. Az Árpád-korból nem ismert háború igazolásaként való hivatkozás a koronára, ugyanakkor már Szent István a „koronára” hivatkozott az állam belső rendjének igazolásakor az Imrének szóló *Intelmekben*. Az István-i korona azonban nem az uralkodó szuverenitását fejezte ki, hanem Isten szuverenitását, mivel a kérdéses korona a korszakban az uralkodónak az isteni hatalommal való felruházását szolgálta.⁶ A háborúk indításában is a háború isteni (keresztényi, szent) jellege hangoztatásának volt jelentősége.

A szentkorona-eszme háborús igazolásként a 14. század második felében jelent meg, a Kükkülei Jánostól származó és I. (Anjou) Lajos magyar király tetteit megőrkítő *Nagy Lajos király krónikájában* (röviden *Krónika*).⁷ A *Krónika* alapján az látszik, hogy az Anjou-házi királyok alatt megerősödött királyi hatalom önmagában rendelkezett politikai szuverenitással és szerepelt legitim autoritásként, azaz a király magában volt az a személy, aki szuverénként dönthetett a háború indításáról.⁸ A *Krónika* szerint Lajos maga, vagy az általa kijelölt főúr volt az, aki a Szent Koronára hivatkozva háborúba szállt.⁹

Lajos király uralkodását követően Magyarországon többször megváltozott a politikai hatalom természete, amelyre reagáltak a szentkorona-eszmével foglalkozó írástudók is. Elképzeléseikben, sok esetben, azonban nem arra a kérdésre koncentráltak, hogy ki az, aki a háborút megindíthatja, hanem arra, hogy ki birtokolja a szuverén hatalmat Magyarországon. Én is az utóbbi kérdés alapján fogom bemutatni Werbőczy István, Révay Péter, Timon Ákos és Molnár Kálmán elképzelését a szuverén hatalom természetéről, szem előtt tartva ugyanakkor azt, hogy a háború indításának a joga, azaz a legitim autoritás a szuverén hatalom gyakorlóját illeti.

6 Bartoniek 1939/1987. 67–70. o.; Eckhart 1941/2003. 7–13. o., 22–34. o.

7 Kükkülei 2000.

8 Bartoniek 1939/1987. 70–71. o.; Eckhart 1941/2003. 35–41. o.

9 Kükkülei 2000. 30–31. o.

Magyarországon a 15–16. század során, a politikai hatalom változása következtében a király korábbi szerepe jelentősen csökkent, a nemeseké (a rendeké) pedig jelentősen megnövekedett. Ezt a változást fejezte ki Werbőczy István nemesi szokásjoggyűjteménye, a *Hármaskönyv* a 16. század elején, amelynek értelmében a király csak azért hivatkozhat a Szent Koronára (háborús) tettei igazolásaként, mert a nemesség többek között a „... birtok adományozásának a jogát s teljes hatalmát az uralkodással és országlással együtt... a maga akaratából, az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következtésképpen fejedelmünkre és királyunkra ruházta”.¹⁰ Az uralkodó így, Werbőczy szerint, a Werbőczy által egyenlőnek nyilvánított összes, birtokkal rendelkező nemes királyválasztó aktusának köszönhetően gyakorolja a hatalmát, azaz az igazságos háborút indítani képes valódi szuverén nem maga az uralkodó, hanem a nemesség, ami azonban ezt a jogosultságát a koronázással nagyrészt átruházza az uralkodóra.¹¹

Száz évvel Werbőczy után a szentkorona-eszme újabb, az eddigiekhez képest jelentősen terjedelmesebb kifejezést nyert Révay Péternél. Révay nagyjából osztotta Werbőczy alapállását a szuverén természetét illetően, azaz fontosnak tartotta az uralkodót és a nemességet (rendeket) is, azonban számára az uralkodó szerepe épp annyira fontos volt, mint a nemesség (rendek) szerepe.¹² Révay szerint a Szent Korona az isteni Gondviselés, erényekkel (kegyesség, becsületesség, igazságosság, jámborság, hűség, mértékletesség) rendelkező, megismerésig terjedő megtestesülése, amely erényei által mércét állít a Magyarországot kormányzó számára. Amikor az országot kormányzó erők nem felelnek meg ennek a mércének, tipikusan akkor, amikor az országban pártharcok dúlnak, akkor a Korona elhagyja az országot, aminek következtében az ország hanyatlásnak és pusztulásnak indul. Amint azonban a Korona visszatér az országba, akkor az országban ismét helyre áll a rend, és jólét köszönt az ország lakóira. Ilyen „visszatérés” volt az, amikor Bajor Ottó (majd I. [Anjou] Károly), majd a 15. század második felében I. Mátyás visszaszerezte a koronát, és végül az is, amikor a 17. század elején a későbbi II. Mátyás visszahozta a Koronát az országba, amivel szimbolikusan véget vetett a császár és a nemesek egy része közötti pártharcoknak (a Bocskai-felkelésnek), illetve az ellenséges hadak dúlásának (a tizenöt éves háborúnak) az országban.¹³

A szentkorona-eszmének ez az értelmezése tovább élt, illetve újra megfogalmazódott a 20. század elején, Timon Ákos több munkájában. Timon szerint a szentkorona-eszme, illetve ahogy ő nevezi, „a szent korona mysteriuma” a magyar történelemben kezdetektől (honfoglalást megelőző vérszerződéstől) meglévő közösségi szellemiséget fejezi ki.¹⁴ Timon ezzel, Révayhoz hasonlóan, a koronázott királyban és a nemzetben együtt látta a szuverén hatalom gyakorlóját, azonban a nemzet felfogásában különbözik Révaytól. Timon szerint a magyar nemzetbe nem csupán a

¹⁰ Werbőczy 1897. 59. o.; Kees 2009. 72–73. o.

¹¹ Werbőczy 1897. 229. o.

¹² Révay 1979. 228. o.; Kees 2009. 227–229. o.

¹³ Révay 1979. 206., 211., 227–228. o.

¹⁴ Timon 1907. 5–6. o.

Magyarországon földbirtokkal rendelkező nemesek (rendek) tartoznak bele, hanem a földbirtokkal rendelkezéstől függetlenül „az egész magyar nemzet”.

Végül, a két világháború közötti Magyarországon a szentkorona-eszme is változott a politikai hatalom természetének változásával. Az 1920-as királypuccsokat követően Magyarország államformája királyság maradt, amit azonban – király hiányában – a kormányzó vezetett. Molnár Kálmán úgy alkalmazta a helyzetre a szentkorona-eszmét, hogy annak a Timon-féle változatát módosította azzal, miszerint a király hiányában a királyt ideiglenesen lehet helyettesíteni a kormányzóval és az országgyűléssel, akik együtt a szuverén hatalom birtokosai.¹⁵

Összefoglalva az igazságos háború szentkorona-eszméje alapozott elméletének a legitim autoritásra vonatkozó szempontját, azt mondhatjuk, hogy a magyar történelemben a fontosabb politikai változások során alapvetően változott meg az a személy vagy fórum, aki igazságos háborút indíthatott. A háborúindítás jogát is magában foglaló szuverén hatalom birtokosa kezdetben a király volt, majd először helyette, utána mellette megjelent az egységesnek tekintett és földbirtokkal való rendelkezésen alapuló nemesi rend, amelyet a 19. század második felétől felváltott a kiterjesztett nemzet; végül az uralkodó szerepét a nemzet mellett a két világháború között a kormányzó vette át.

b) A háborúindítás igazságos oka: hódítás, lázadás leverése, védelem, reconquista-jellegű háború, felkelés/szabadságharc

Háborúindításnak leginkább a támadó jellegű hadmozdulatok megkezdését szokás tekinteni, azonban ettől jelentősen eltérő elképzeléssel is találkozhatunk. Clausewitz szerint például a háborút nem a támadó fél kezdi – mivel ő szándéka szerint nem harcolna, amennyiben harc nélkül is elérhetné célját –, hanem a védekező fél, amikor megkísérli feltartóztatni a támadó behatolását a területére.¹⁶ Ennek okán most nagyon tágra értelmezem a háborúindítást. Úgy, hogy abba beleférfjen a támadás (hódítás) megkezdése, a védelem megkezdése, illetve ezek mellett a lázadás, illetve annak leverése, és a korábban birtokolt területek visszafoglalására tett kísérlet (*reconquista*) is.

A szentkorona-eszmét a legtöbb esetben nem támadó (hódító) jellegű háború indításának az igazolására alkalmazták. A felhasznált források közül csupán Révay Péternél, és bizonyos értelemben Küküllői Jánosnál találhatók olyan megfogalmazások, amelyek a Szent Koronát ilyen jellegű háborúval hozzák kapcsolatba. Révay szerint „... ugyanebben a században győzelmes háborúkat vívott önszántából vad népekkel a hitért és üdvösségért; felségével legyőzte vagy féken tartotta a velencéseket, görögöket, oroszokat, szarmatákat, kunokat és más szomszédos nemzeteket”.¹⁷ A Révay által felsorolt háborúkból érdemes kiemelni a Velencével Horvátorszáért és Dalmáciáért folytatott háborúkat (a 11–12. század fordulójától kezdve), és II. András Halicsi („oroszországi”) fellépését, mert ezekben az esetekben látszik leginkább, hogy a magyar

¹⁵ Molnár 1927. 10–11. o.

¹⁶ Clausewitz 1962. 132–133. o.

¹⁷ Révay 1979. 203. o.

hódítás azzal vette kezdetét, hogy a horvátok, a dalmát városok vagy a halicsi főurak maguk ajánlkoztak fel a magyar uralom elfogadására. Így például I. Lászlót a horvátok (ténylegesen az elhunyt horvát király felesége, László testvére) hívták be Horvátországba 1091-ben, majd a horvátok horvát királlyá koronázták Kálmánt 1102-ben; a dalmáciai Trau és Spalato önként csatlakozott a Magyar Királysághoz 1105-ben, a halicsi főurak pedig II. András segítségét kérték a belpolitikai káoszban 1205-ben.¹⁸ Mindegyik segítségkérésnek egy külső vagy belső fenyegetés volt az oka, a segítségkérés igazolásának magyar részről azonban tekinthető a Szent Korona fensége, azaz a keresztényi módon, a Szent Korona erényeinek megfelelően kormányzott Magyar Királyság fensége. Révay koncepciója szerint ugyanis a Szent Korona az isteni Gondviselés megtestesülése, így annak (Istennek) a méltóságát és fenségét (is) hordozza, ami hatással lehet az ellenség viselkedésére. A támadó (hódító) háború indításának ez az igazolása ugyan nem mentes a szent-háborús ideológiától, hiszen a Szent Korona Isten akaratát hordozza, ugyanakkor nem is azonosítható teljesen a szent-háborús ideológiával, hiszen a háború igazolásában nem Isten akaratának, hanem a Koronának a fenségén van a hangsúly.

Ehhez hasonlóan Kükülleinél is megtalálható a támadó szent-háborús ideológiai elem, azonban talán nála valamivel kisebb szerepe van, mint Révaynál. Küküllei szerint Lajos király „... nagy erővel hatolt be a Magyarország Szent Koronájának alávetett Bulgáriába, és Bodony városát elfoglalva az országot magának alávetette...” (1365-ben).¹⁹ Az idézett szövegben jelen lévő (látszólagos) ellentmondás (Bulgária alá is van vetve a Szent Koronának, illetve az elfoglalását követően Lajos veti alá azt) abból ered, hogy amikor 1235-ben II. Aszen Iván bolgár uralkodó szakított a pápával szövetséget preferáló katolikus egyházpolitikával, és az ortodox egyházat részesítette előnyben, akkor a pápa IV. Béla magyar királyt kérte közbelépésre, aki azonban erre nem volt hajlandó, ám királyi címei közé felvette a „Bulgári királya” titulust, mindenféle gyakorlati hatalom nélkül. 1365-ben azonban I. Lajos megtámadta és állammá szervezte a már a töröknek adót fizető Bulgária nyugati részét, Vidini Bolgár Cárság néven. Tettét Küküllei azért jellemezhetette úgy, mint a már a Szent Koronának alávetett ország elleni támadást, mivel IV. Bélától a magyar uralkodók Bulgária királyának vallották magukat, ennek az igénynek a gyakorlati/hatalmi feltételét azonban csak Lajos alakította ki, amikor Küküllei szavaival, „alávetette” az országot. Ebben az esetben a szentkorona-eszme alkalmazása nemcsak a szent-háborús ideológiával keveredik (a pápa felhívása miatt), hanem a *reconquista* ideológiájával is, amelynek értelmében egy korábban birtokolt (azaz a Szent Koronához tartozó), ám elvesztett terület visszafoglalása igazolt háborús cselekmény. Amellett azonban, hogy Kükülleinek ez a passzusa támaszkodik a *reconquista* egyféle fogalmára, a Bulgária ellen vívott háború nem tekinthető teljesen *reconquista*-jellegű háborúnak, mivel Lajos támadása előtt Bulgária ténylegesen nem volt a Szent Korona birtoka és a magyar állam része. A látszólagos ellentmondás, illetve a vegyes (szent-háborús és *reconquista*-jellegű ideológiát is magában foglaló) igazolás ugyanakkor jól szemlélteti

18 Kristó 1986. 68., 72., 101. o.; Eckhart 1941/2003. 45. o.

19 Küküllei 2000. 31. o.

az önmagában álló szentkorona-eszme támadó (hódító) célú ideológiaként való alkalmazásának a nehézségeit.

Küküllei a szentkorona-eszmét a leggyakrabban nem is a támadás igazolására alkalmazza (csak egyszer), hanem lázadások leverésének az igazolására. Küküllei – általánosságban is írva – Lajos életéről azt emelte ki, hogy Lajos „... *gondolkodni kezdett, és lelkében meghányi-vetni, mi módon és hogyan állítsa és helyezze vissza Isten segítségével bízva országának azon jogait, amelyet... az országbeli lázadók és hűtlenek vakmerő elszántsággal a Szent Korona kárára elragadtak és bitoroltak*”.²⁰ Ez azt mutatja, hogy a szentkorona-eszme egyik sarkalatos pontja a középkorban abban állt, hogy az ország területei a Szent Korona területei, amelyek önkényes leválása lázadásnak és hűtlenségnek minősül, amely ellen a legitim autoritással rendelkező személynek vagy fórumnak fel kell lépnie. Így Lajos viselt háborút lázadás és hűtlenség elfojtására, például Havasalföldön és Horvátországban is.

A védelmi és a *reconquista*-jellegű háborúk igazolásának logikája szintén a szentkorona-eszme előbbi sarkalatos pontjára támaszkodik, azzal a különbséggel, hogy ezekben az esetekben nem belső, hanem külső ellenséggel kell szembeszállni a Szent Korona területeinek megvédésében vagy visszaszerzésében. Küküllei Halics és Lodomeria litván támadások elleni védelmében alkalmazta a szentkorona-eszmét.²¹ *Reconquista*-jellegű háborút is találunk Kükülleinél, a Velence ellenében, Dalmáciáért viselt háborút (1356–57), azonban az ilyen jellegű háborúk (igények vagy csapatmozgások) tipikus példái a 19–20. század hivatkozásai a szentkorona-eszmére, tipikusan a két világháború között, de nem ritkák az első világháború előtt sem.

Az első világháború előtti, azaz dualizmus-kori, területi *reconquista*-igények az úgynevezett „mellékországokra” vonatkoztak, mint például Horvátország, Dalmácia, Szlavónia, Bosznia, Szerbia, Galícia, Lodomeria, Kunország, Havasalföld, Besszarábia, Bulgária, amelyeket a középkori Magyar Királyság valaha meghódított, vagy amikkel vazallusi viszonyt alakított ki. Ezek az igények megfeleltek az Emer de Vattelre és a Szent Szövetség kongresszus-rendszerére visszamenő, 19. századbeli nemzetközi jognak, ami szerint területeket csak igazságos háborúval lehet szerezni (és ennek következtében elveszíteni is), igazságtalan háborúval, azaz csupán a nagyobb erő által, vagy az igazságtalan háborút követő idő teltével (elbirtoklással), nem keletkezik jogosultság az elfoglalt területekre.²² Magyarország a kérdéses területek többségét a török hódítás és terjeszkedés során veszítette el, majd azok egy része a Habsburg birodalomhoz került vissza (például Dalmácia, Horvátország, Galícia, Erdély, Határőrvidék), egy része pedig önálló országgént alakult újjá (például Bulgária, Szerbia, Bosznia és Hercegovina). Ezen országok visszacsatolására, Bosznia és Hercegovina kivételével, nem került sor, és Bosznia esetében is a szentkorona-eszme mellett legalább ugyan olyan jelentőséggel bírt a 19. századi imperializmus által magában foglalt civilizálási ideológia.²³

20 Uo. 11. o.

21 Uo. 30. o.

22 Vattel 2008. 388. o.

23 Andrassy politikája 1901. 32. o.

Az első világháborút megelőző elképzelésekkel szemben a két világháború között a szentkorona-eszmére alapozott igények a mellékországok²⁴ mellett tipikusan azokra a területekre is irányultak, ahol magyar lakosság élt, azaz a trianoni békeszerződéssel Magyarországtól elcsatolt magyar nyelvű lakosság által lakott területekre, a Felvidékre, Kárpátaljára, Délvidékre és Erdélyre. Ezutóbbi területek visszacsatolása 1938 és 1941 között megtörtént, aminek az apropójából alkotott magyar törvények címe minden esetben magában foglalta a Szent Koronára való hivatkozást: 1938. évi XXXIV. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről; 1939. évi VI. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről; 1940. évi XXVI. törvénycikk a román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrésznek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről; 1941. évi XX. törvénycikk a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről.

Végezetül, nem csupán a lázadások leverésére indított háborúk igazolására alkalmazták a szentkorona-eszmét a magyar hadtörténelemben, hanem felkelések és szabadságharcok indításának alátámasztására is. A 17–19. század felkelései és szabadságharcai egyaránt Magyarország ősi szabadságának a (vissza)igénylését fejezték ki, azaz a mozgalmak elején a Habsburg birodalmon belüli speciális állami státust, később – a trónfosztásokat követően – pedig a teljes függetlenséget. Bocskai és Rákóczi azonban, bár a nemesi szabadságok és azok semmibe vétele az uralkodó által, nagyon fontos volt számukra, nem hivatkoztak közvetlenül a szentkorona-eszmére. Velük szemben azonban Szabó Béla 1848-ban ugyanezt a gondolatot (ti. Magyarország speciális függetlenségének az igényét a Habsburg birodalmon belül) fejezte ki a szentkorona-eszmére támaszkodva.²⁵ Szabó szerint a Habsburg uralkodók nem törődtek azzal, hogy a török kiűzése után visszaszerzett középkori magyar területeket, Erdélyt, Dalmáciát és a Határőrvidéket visszacsatolják Magyarországhoz, hogy a magyar törvényektől és a magyar nemzet akarától függetlenül ne kormányozzák Magyarországot, illetve hogy teret engedjenek a magyar nemzeti mozgalomnak. Szabó szerint a fennálló problémák orvoslására kettő plusz egy lehetőség van: a „... jogtalan status-quo megszüntetésénél előttünk két ut van, mely közül egyet választanunk kell, egy harmadik nem létezik: ‘egyesülés minden viszonyban’ az első; – ‘önállás, függetlenedés minden viszonyban’ a’ másik. ... [M]egkísérlem most, – ezen, – a’ nemzetiesedés, ‘s a’ társasági állapot tökélesbülése felé irányzott általános törekvés korában, azon módnak javallatbai hozatalát, mellyel én, a’ státus-quo-nak megszüntetendését kivihetőnek gondolom...”.²⁶ Szabó megoldásának az alapja abban rejlik, hogy szerinte a Magyarország kormányzásának joga a Szent Koronát, és annak „tagjait” illeti, ezért az uralkodó nem uralkodik Magyarországon, hanem csak „országol”, azaz az uralkodó a magyar szuverenitásnak nem tulajdonosa, hanem csak birtokosa. Ez azt jelenti, hogy ugyan az uralkodó személye „illetlen, ‘s azért szent”, azonban nem rendelkezik abszolút hatalommal, hanem figyelembe kell vennie a magyar törvényeket,

24 Molnár 1927. 13. o.

25 Szabó 1848.

26 Uo. 88. o

és a magyar nemzet akaratát. Ehhez kapcsolódóan Szabó úgy véli, hogy a magyar nemzet nem csupán a nemességet foglalja magába, hanem a nemességen kívüli magyar népet is, azaz „*e honnak minden lakóját*”.²⁷ Szabónak ez az elképzelése ugyan inkább a legitim autoritás problémáját feszegeti, ugyanakkor elképzelésének felvezetése előre sejteti az eseményeknek azt a menetét, amely végül meg is valósult. A szentkorona-eszmével össze nem egyeztethető *status quo*-ra ugyanis a saját megoldásán kívül két megoldást sorolt fel, Magyarország teljes beolvasztását a Habsburg birodalomba, illetve Magyarország teljes függetlenségét a Habsburg birodalomtól. A megoldási lehetőségek Szabó általi felvázolása ebben a keretben értelmezhető úgy, hogy amennyiben az uralkodó nem veszi figyelembe a Szabó által a szentkorona-eszmére alapozva megfogalmazott magyar igényeket, akkor a helyzet megoldása, szintén a szentkorona-eszmére alapozva, a teljes függetlenség kivívásán keresztül lehetséges.

A háborúindítás igazságos okáról összességében az mondható, hogy a szentkorona-eszme a háborúindítás számos formájához felhasználható volt, azonban a legjobban akkor volt képes ellátni az igazoló funkcióját, amikor az ország területének épségét kellett biztosítani vagy visszaállítani. Ekkor a háborúindítás igazságossága az ellenség által elkövetett igazságtalanságból származott, például a hűtlen lázadásból vagy területek igazságtalan elcsatolásából. Ennek az az oka, hogy a szentkorona-eszme erősen kapcsolódik a Magyar Királyság meglévő vagy korábbi területéhez, amelyek szorosabban (magterületként), vagy vazallusi területként voltak a Magyar Királyság részei, azonban csak nehézkesen lehet új területek szerzésével, és így támadó (hódító) háborúkkal, összekapcsolni. Ilyen esetekben Révaynak a Korona „felségére” kellett hivatkoznia, ami azonban nem az igazságosság egy esete (szemben például az érdemmel és a jogvédelemmel), hanem – Révay esetében – a szentségé, Küküllői pedig egy (látszólagos) ellentmondásba bonyolódott.

c) *A háborúindítás helyes szándéka – a békére irányultság: erényes uralkodó uralma, keresztény béke, magyar civilizálás*

Az igazságos háború középkori elméletének harmadik kulcsfontosságú szempontja: a háborúindítás helyes szándéka. Az elmélet értelmében a háborúindítás közvetlen okát, és bizonyos értelemben előzményét, a háborúindítás igazságos oka határozza meg, távolabbi célját, vagy bizonyos értelemben a háborút követő igazságos békeállapotot pedig a helyes szándék. A háborúindítás helyes szándéka gyakorlatilag azt határozza meg, hogy miért lesz jó a háborút követően a megtámadott félnek.

Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete keretében, a magyar történelemre támaszkodva, legalább három formában fogalmazhatjuk meg a háborúindítás helyes szándékát. Küküllői szerint a helyes szándék abban rejlik, hogy a háborús „ellenség” váljon a keresztény uralkodó vazallusává és alattvalójává, Révay Péter szerint abban, hogy a keresztény birodalom harmóniájának váljon a részévé, és végül Kállay Béni szerint abban, hogy váljon a magyar civilizáció részévé.

²⁷ Szabó 1848. III–IV. fejezet.

Küküllei visszatérő formulája, hogy a legyőzött lázadó ellenség visszatér az I. Lajos (a Szent Korona) iránti „engedelmességre és a hűségre”,²⁸ vagy Lajos „kegye alá”.²⁹ A vazallusi engedelmesség és hűség az egyik oldalon, az uralkodói kegyesség a másikon azok az erények, amelyek egyetlen rendbe kapcsolják össze Magyar Királyság magterületeit és a csatolt részeket (melléktartományokat). A vazallus követi és segíti a királyt a háborúkban és más államvezetési és reprezentatív tevékenységek során, cserébe a király kegyesen (bölcsen és bőkezűen) bánik vele.³⁰

Révay szerint a háborúk távoli célja nem annyira egy-egy erényes uralkodó hatalma alatt élés, bár Révay hangsúlyozza II. Mátyás erényességét és a nemesség vele való együttműködését, engedelmességét, hanem az, hogy az állam „ne szakadjon előkelők pártjaira”, „ne legyen kormányos nélküli hajó”, „ne hanyódjon, és ne süllyedjen el a lázongás tengerében”, azaz belpolitikai harmóniában működjön. Ezt a harmóniát pedig az biztosítja, ha a politika irányítói figyelemmel vannak az isteni Gondviselés megtestesülésére, azaz a Szent Koronára és annak erényei által támasztott mércékre.³¹

Végül, a 19. század második felében Kállay Béni, Boszniaának, a hadsereg bevetését sem nélkülöző, osztrák–magyar annexiója kapcsán azt emelte ki, hogy az annexiónak kettős célja van. Kállay szerint a „... civilizált viszonyok megteremtésének következtében azonban csakhamar növekedni fog a tartomány fizetési képessége is, úgy hogy helyes igazgatás mellett már néhány év múlva bizonyos fölösleg fog mutatkozni, mely a szükséges beruházásokra fordítható”.³² Bosznia az annexió idejében évek óta etnikai és vallási konfliktusokban gyökerező háborúban szenvedett, amelybe a Monarchia a keresztények védelmezőjeként kapcsolódott be. Kállaynak, mint 1882-től az annektált tartomány kormányzójának, az volt a határozott elképzelése Bosznia civilizálásáról, hogy létre kell hozni a nem etnikai, hanem politikai nemzetként funkcionáló bosnyák nemzetet, amivel túl lehet lépni a helyi etnikai és vallási konfliktusokon.³³

Összegzésként elmondható, hogy a magyar hadtörténelemre jellemző helyes szándékok főként, a történelem nagy részében csak a kereszténységhez kapcsolódtak, és csak a 19. század második felében jelent meg a kereszténység védelme mellett a civilizációs cél is.

Összegzés

A tanulmányban a szentkorona-eszme háborús ideológiaként való felhasználását vizsgáltam meg az igazságos háború középkori elmélete szempontrendszerének a segítségével. A vizsgálat alapján elmondható, hogy a szentkorona-eszme háborús ideológiai funkciójában a kiemelkedő jelentőséggel bíró (de nem egyetlen) ideológiai

28 Küküllei 2000. 12. o.

29 Uo. 17. o.

30 Uo. 33–34. o.

31 Révay 1979. 228. o.; Kees 2009. 228–229. o.

32 Kállay 1914. 266. o.

33 Dán 2000. 240. o.

része volt a magyar hadtörténelemnek a 14. századtól, Nagy Lajos háborúitól és az azokról tudósító Küküllei János munkájától kezdve, egészen a második világháborúval bezárólag. Ennek az eszmének a központi tartalma egy adott terület, a 14. századra kialakult Magyar Királyság területének, a védelme, biztosítása volt.

A tanulmányban továbbá különösen nagy teret kapott Küküllei János munkájának a bemutatása, aki az igazságos háború magyar elméletének kiindulópontjaként és első megfogalmazójaként tartható számon. Az igazságos háború magyar (ti. a szentkorona-eszmére alapozott) elmélete egy, a magyar hadtörténelemben a középkortól a 20. századdal bezárólag komoly jelentőséggel bíró értéket leíró elmélet, amely vizsgálható az igazságos háború elméletének nézőpont-rendszere (legitim autoritás, igazságos ok, helyes szándék) segítségével. A vizsgálat alapján az mutatható ki, hogy az igazságos háború elméleteként értett szentkorona-eszme értelmében a legitim autoritás a történelmi Magyarországon politikai hatalommal rendelkező személy vagy fórum volt (a király, a rendek, a király és a rendek, a király és az országgyűlés, a kormányzó és az országgyűlés); hogy a szentkorona-eszmét főként úgy fogták fel, mint ami főként (de nem kizárólag) védelmi, elszakadás elleni vagy *reconquista*-jellegű háborúk indítása igazolható; és végül, hogy a szentkorona-eszme értelmében a helyes szándék az erényes király által kormányzott keresztény birodalmat, a harmonikusan működő keresztény államot, vagy a magyar civilizációs törekvéseket foglalta magába.

BIBLIOGRÁFIA

- Andrássy politikája (1901): *Budapesti Hírlap*, XXI. (1901) február 10. 1–2. o.
- Tessa J. Bartholomeusz: In.: *Defense of Dharma: Just-War Ideology*.
In.: *Buddhist Sri Lanka*.
London–New York, 2002.
- Bartonek Emma (1939/1987): *A magyar királykoronázások története*. Budapest, 1939/1987.
- Berend Nóra: Magyarország a kereszténység, kapuja: egy ideológia születése.
In.: *Tatárjárás*. Szerk. Nagy Balázs. Budapest, 2003.
- Boda Mihály (2015): A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei. *Hadtudomány*, 2015/E-szám, 204–220. o.
- Boda Mihály (2016): Az akarattól a tettig: a parancsteljesítés erkölcsi szerkezete.
Hadtudomány 2016/3–4. sz., 16–28. o.
- Boda Mihály: Az igazságos háború hagyománya Európában, a Távol-Keleten (Kínában) és Dél-Ázsiában (Indiában). *Kézirat*.
- Clausewitz (1962): *A háborúról II. könyv*. Budapest, 1962.
- Dán Károly (2000): Kállay Béni és a magyar imperializmus. *Aetas*, 15., (2000) 1–2. sz., 220–248. o.
- Eckhart Ferenc (1941/2003): *A szentkorona-eszme története*. Máriabesenyő–Gödöllő, 1941/2003.
- Johnson, James Turner: Aquinas and Luther on War and Peace: Sovereign Authority and the Use of Armed Force. *The Journal of Religious Ethics*, 31. (2003) No. 1., 3–20. o.
- Kállay Béni (1914): Memorandum Bosznia annexióját illetőleg (Budapest 1877. április 10-én).
In.: Kállay Béni kiadatlan emlékirata Bosznia annexiójáról. Szerk. Wertheimer Ede.
Történelmi Szemle, 3., (1914) 2. sz., 257–267. o.
- Kármán Gábor: Bellum Iustum-érvelések II. Rákóczi György háborúiban. *Századok*, 140. (2006), 939–971. o.
- Kees Teszelszky (2009): *Az ismeretlen korona*. Pannonhalma, 2009.
- Kees Teszelszky – Zászkaliczky Márton: A Bocskai-felkelés és az európai információhálózatok (Hírek, diplomácia és politikai propaganda, 1604–1606). *Aetas*, 27., (2012) 4. sz., 4–1920. o.

- Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Európa.
In.: *A Rákóczi-szabadságharc és Európa*. Szerk. Köpeczi Béla. Budapest, 1970.
- Kristó Gyula (1986): *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest, 1986.
- Küküllői János (2000): Nagy Lajos király krónikája.
In.: *Küküllői János: Nagy Lajos király krónikája – Névtelen szerző: Geszta Lajos királyról*. Budapest, 2000.
- Molnár Kálmán (1927): *A szent korona-tan kifejlődése és mai jelentősége*. Pécs, 1927.
- Révay Péter (1979): Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata. Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzelmes voltáról, sorsáról.
In.: *A korona kilenc évszázada*. Szerk. Katona Tamás. Budapest, 1979.
- Saint Thomas Aquinas (1920): *The Summa Theologiae* II/II. q. 40., online edition:
<http://www.newadvent.org/summa/3040.htm#article1>, 1920 (letöltve: 2019. január 25).
- Szabó Béla (1848): *A Magyar Országainak Státuszjogi és monarchiai állása a Pragmatica Sanctio szerint*. Pozsony, 1848.
- Timon Ákos (1907): *A szent korona és a koronázás közjogi jelentősége*. Budapest, 1907.
- Varga Benedek: Szempontok a Bocskai-felkelés ideológiájának európai kontextusához.
Studia Caroliensia (2006), 1. sz., 29–41. o.
- Vattel, Emer de (2008): *Law of Nations*. Indianapolis, 2008.
- Werbőczy István (1897): *Hármaskönyve*. Budapest, reprint kiadás, 1897.

TÖRVÉNYEK

1938. évi XXXIV. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=93800034.TV&targetdate=&printTitle=1938.+%C3%A9vi+XXXIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>.
1939. évi VI. törvénycikk a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátjai területeknek az országgal egyesítéséről
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=93900006.TV&targetdate=&printTitle=1939.+%C3%A9vi+VI.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>.
1940. évi XXVI. törvénycikk a román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről
<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94000026.TV&targetdate=&printTitle=1940.+%C3%A9vi+XXVI.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>.
1941. évi XX. törvénycikk indokolása a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94100020.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D51>.

„Az Európai Unió a béke elmélyítése
érdekében született legsikeresebb találmány.”¹
John Bruton

Babos Tibor

A biztonság globális és európai összefüggései

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.16

A tanulmány fókuszában Európai Unió biztonsági összefüggései állnak, kifejtve annak globális és belső vetületeit. Célja, hogy a teljesség igénye nélkül, mégis a prioritásokra való törekvéssel rámutasson azokra a globális és európai kihívásokra, releváns nemzetközi folyamatokra, amelyek meghatározzák, jellemzik vagy befolyásolják Európa biztonságát, védelmi rendszereit. A témakifejtés érdekében a tanulmány először rávilágít a globális biztonság átalakulásának legfontosabb jellemzőire, a fenyegetések természetére és a hatalmi egyensúly változására. A tanulmány második része azokat az európai biztonság szempontjából meghatározó biztonsági trendeket, fenyegetéseket veszi górcső alá, amelyek Európára leginkább befolyással vannak. Az utolsó rész az európai védelmi rendszer aktuális problémáit és ellentmondásait tárgyalja annak érdekében, hogy összességében egy megbízhatóbb képet adjon Európa jelenlegi biztonsági helyzetéről. A tanulmány amellel érvel, hogy az intenzív külső behatások és a súlyos belső feszültségek okán az európai biztonság különös figyelmet érdemel, s azt igyekszik igazolni, hogy a közös európai védelmi képességek jelentős fejlesztése nélkül az Unió elgyöngül, és teljesen kiszolgáltatottá válik már rövid távon is.

Az Európai Unió (a továbbiakban Unió) fennállása óta béke van, fegyverrel vívott háború nem tépázza a kontinens nemzeteit. Az Unió, mint integrációs erőközpont gyorsan megerősödött, gazdasági és politikai értelemben is stabilitást, prosperitást hozott a kontinensre.² Összekapcsolta az államokat, elősegítette a nemzetek együttműködését, szövetségbe szervezte a társadalmakat, közös célokat ajánlott, s azok elérése érdekében – jelentős forrásbiztosítás mellett – nagy volumenű fejlesztési projekteket generált. Az ezredfordulóra vezető politikai és társadalmi szervezetté avanszált, miközben megteremtette a világ legnagyobb belső piacát is.

Az Európai Unió unióvá, nemzetei és polgárai európaiakká váltak. Mindez addig ívelt töretlenül, míg a közös történelmi örökségre, az évezredes kulturális

1 Brainy Quotes, online:
https://www.brainyquote.com/quotes/john_bruton_348349?src=t_european_union

2 Goals and values of the EU, The EU in brief, European Union, Brussels, online:
https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en (2019. május 6.)

tradíciókra és a hagyományos európai értékek talapzatára építkezett. Az elmúlt néhány év történései, különösen az Európát sújtó tömeges illegális migráció, az annak következményeként megnövekedett terrorfenyegetettség és szervezett bűnözés, a Kelet-Európa peremén zajló elhúzódó fegyveres konfliktusok, valamint a földrészen végbemenő hatalmi dulakodás – köztük az Egyesült Királyság kilépési törekvései – megtorpantották az Unió fellendülését. Előtérbe kerültek a különböző politikai és gazdasági entitások önös érdekei, élénkültek a kezdeményezés megtartását célzó hatalmi megnyilvánulások, az erőpolitizálás bevett gyakorlattá vált.

Az Európai Unió belső feszültségeit és torzszalkódásait tapasztalva John Bruton, 1994–1997 között hivatalban lévő ír miniszterelnök – mottóban szereplő – kinyilatkoztatása ma inkább csak bizakodás, semmint megdönthetetlen tézis. Az „európai álmom” megtépázódott.

Ma úgy tűnik: a különböző biztonsági kockázatok inkább beáramolnak Európába, semmint az Unió határain, vagy távolabb kirekesztődnének. Az Uniót ért intenzív külső behatások, politikai, kulturális, vallási áramlatok, fenyegetések még inkább fokozódnak, erős gyökeret eresztve telepednek meg a kontinensen, befolyásolva az Unió teljes eszmerendszerét, szerkezetét, új pályára állítva a fejlődés kerekét. E komplex kockázatokat az Unió, a belső hatalmi viszályok hevében, nem tudja megfelelően kezelni, ezért a külső és a belső problémák nem oldódnak meg, azokat minduntalan újak tetézik. A szervezet apparátusa ezért túlterheltté, megosztottá vált, az ügyintézés akadozik, aminek következtében az Unió kohéziója számottevően megromlott.³ E helyzetben felgyorsultak az Unió megújítását célzó viták: az eredeti szervező elv, a „nemzetek Európája” mellett mind erőteljesebben jelenik meg az „Európai Egyesült Államok” elgondolás, jóllehet e mögött jelenleg sem választói, sem nemzetállami felhatalmazás nincs.⁴ Furcsa mód, e dilemmára a 2019. májusi uniós választások eredményei sem adtak megnyugtató választ. Mindeközben az Unió politikai kormányzása – mandátum híján is – a központosítás irányába mozdult el, azonban e politikai ambíciókat nem követték további szervezési, átalakítási folyamatok. Az Unió szakmai (gazdasági, külügyi, társadalmi, egészségügyi, védelmi) portfóliói, illetve a tagállamok kormányzatainak nagy része elszakadt az Unió politikai és szakmai vezetésétől, ami egyre komolyabb feszültségeket kelt, töréseket okoz a szervezet egészében, gátolva annak prosperitását.⁵

Az Amerikai Egyesült Államok mintájára létrehozandó Európai Egyesült Államok, és az e mögött meghúzódó szövetségi kormányzás hatalmi elemeinek növelését célzó törekvések, egyértelműen szembe kerültek a nemzetállami törekvésekkel és a

3 Loren B. Landau – Caroline Wanjiku Kihato – Hannah Postel: Europe Is Making Its Migration Problem Worse. The Dangers of Aiding Autocrats. Foreign Affairs, Council on Foreign Relations, New York, September 5 2018.

4 Future of Europe. European Commission, Brussels, online: https://ec.europa.eu/commission/future-europe_en (2019. május 6.)

5 Richard Wike – Janell Fetterolf – Moira Fagan: Europeans Credit EU With Promoting Peace and Prosperity, Global Attitudes & Trends, Pew Research Center, March 19, 2019, online: <https://www.pewglobal.org/2019/03/19/europeans-credit-eu-with-promoting-peace-and-prosperity-but-say-brussels-is-out-of-touch-with-its-citizens/> (2019. május 6.)

regionális önkormányzatiság, mint uniós alapérték gyakorlatával. Emiatt egyfajta *paradox hatalmi helyzet* alakult ki a kontinensen: egyfelől a szupranacionalitást preferáló politikai érdekkörök a Brüsszel-központú Európai Egyesült Államok létrehozása irányába hajtják a történeket, másfelől a nemzetállamok önállóságának megőrzésében érdekelt erők – ezzel szemben – továbbra is az európai nemzetek unióját, a nemzetek önrendelkezésének megtartását, a nemzetek együttműködését, és ezáltal a kultúrájában sokszínű Európa megőrzését hirdetik.⁶ E komplex és viasz helyzetben továbbra is kérdéses, hogy a földrész természetes diverzitása forgatja-e tovább az Európai Unió fejlődésének kerekét, vagy az attól való félelem?⁷

A tanulmány fókuszában Európai Unió biztonsági összefüggései állnak, kifejtve annak globális és belső vetületeit. Célja, hogy a teljesség igénye nélkül, mégis a prioritásokra való törekvéssel, rámutasson azokra a globális és európai kihívásokra, releváns nemzetközi folyamatokra, amelyek meghatározzák, jellemzik vagy befolyásolják Európa biztonságát, védelmi rendszereit. A témakifejtés érdekében a dolgozat először rávilágít a globális biztonság átalakulásának legfontosabb jellemzőire, a fenyegetések természetére és a hatalmi egyensúly változására. A tanulmány második része azokat az európai biztonság szempontjából meghatározó biztonsági trendeket, fenyegetéseket veszi górcső alá, amelyek Európára leginkább befolyással bírnak. A dolgozat mellett érvel, hogy az intenzív külső behatások és a súlyos belső feszültségek okán az európai biztonság különös figyelmet érdemel, s azt igyekszik igazolni, hogy a közös európai védelmi képességek jelentős fejlesztése nélkül az Unió elgyöngül, és teljesen kiszolgáltatottá válik már rövidtávon is.

Európa a globális térben

A nyolcvanas évek végén a kelet–nyugati szembenállás megszűnésével gyökeresen új globális stratégiai helyzet alakult ki. A közép- és kelet-európai államok sorban szakítottak a szocializmus gyakorlatával, s deklarálták, hogy a Nyugat és annak társadalmi rendszere részévé kívánnak válni.⁸ E történeket széles körű dezintegrációs, ugyanakkor integrációs tendenciákat idéztek elő.

A Közép- és Kelet-Európában végbemenő események radikálisan megváltoztatták a világ politikai arculatát, s az annak hatására megindult változások még ma is meghatározók a kontinensen. A jelenlegi újszerű, a korábbinál sokrétűbb és instabilabb helyzetben a biztonságot befolyásoló tényezők, veszélyforrások, kockázatok is más hangsúlyt kaptak, újakkal bővültek. Előtérbe kerültek a biztonság egyéb – a hidegháborúban még másodlagosnak számító – alkotóelemei: a gazdasági, a technológiai, a pénzügyi, a vallási, a környezeti, a közbiztonsági, a nemzeti, az etnikai, a kulturális és a migrációs problémák.

6 Brendan Simms – Benjamin Zeeb: States of Europe, Unite! Berlin Policy Journal, May/June 2019, German Council on Foreign Relations, April 29 2019, Berlin

7 Gilles Rout, Peurs et espoirs au sein de l'espace européen, Hermès, La Revue, 2017/1 (No 77), C.N.R.S. Editions, Cairn International Edition, Paris, pp.179-190.

8 George Friedman: Beyond the Post-Cold War World, World View, Stratfor, Austin, Apr 2, 2013, online: <https://worldview.stratfor.com/article/beyond-post-cold-war-world> (2019. május 8.)

A hidegháború után azonnymban kialakult, az Amerikai Egyesült Államok által dominált világrendet, ma fokozatosan váltja fel a többpólusú rendszer.⁹ A századfordulóra befejeződött a hidegháborús rend szétporladása, s új globális hatalmi centrumok súlyközpontjai kezdtek körvonalazódni Észak-Amerikában, Európában és Ázsiában.

E folyamatban az európai és az amerikai gazdasági potenciál ma is meghatározó szerepet játszik, de már egyértelműen nem egyeduralkodó. Paradox módon, a Nyugat sem erősebb, sem sebezhetetlenebb nem lett; s biztonsága sem növekedett az elmúlt három évtizedben. A hatalmi átrendeződés, a feltörekvő országok politikai, gazdasági, katonai térnyerése és az új biztonsági fenyegetések közepette Európa sebezhetőbb lett, hatalmi versenyhelyzetbe került, miközben számos belső feszültség metelyezi szervezetét. Felmerül a kérdés: milyen irányvonalat vesz a globális biztonság az elkövetkező évtizedekben, s melyek azok az újszerű kockázati tényezők, amelyek hatást gyakorolnak Európa jövőjére?

Napjaink nemzetközi kapcsolatai tempójára, időbeli korlátjaira és egyben kilátásaira jelentős hatással van a globalizáció és az abból kinőtt átfogó technológiai, digitális átalakulás. E folyamat gyökeresen új fejlődési dimenziót nyitott az emberiség előtt: az információ és a kommunikáció globalizációja, a tudás széles tömegek előtti gyors elérhetősége, a sebesség növekedése és a távolságok relatív csökkenése, a kultúrák, nyelvek univerzálódása, a piacok világszintű összekapcsolódása következtében sorra dőlnek meg a korábbi tudományos tételek, a műszaki, technológiai robbanás ma feltartóztathatatlanul látszik.¹⁰

A tradicionális rend dinamikus átrendeződése következtében egyfelől hallatlanul fokozódik a politikai, gazdasági és technológiai szabadverseny, másfelől a kulturális és vallási központok közötti rivalizálás. A gazdasági dimenzióváltás, a termelés, a fogyasztás és a szolgáltatások új struktúrái, a nemzetközi pénzügyek integrálódása, a nyersanyagok utáni fokozott kereslet és a létszükségletek iránti hajsza egyre erőteljesebben és radikálisabban alakítja a nemzetközi rendet. A világ „összezsugorodása” következtében a fejlettségbeli különbségek élesebben rajzolódnak ki.

Az informatikai, technológiai és digitális forradalom átfogó és nagyíramú változásokat indukált a társadalom egészében, gyökeresen alakította át a politikai, közigazgatási, gazdasági, ipari, mezőgazdasági, oktatási, tudományos, egészségügyi, közlekedési, logisztikai, energetikai, diplomáciai, nemzetbiztonsági és katonai rendszereket. Nagy biztonsággal állapítható meg: e folyamat a történelem globális korszakváltásaként értelmezhető és még hosszú távon determinálja az emberiség fejlődésének alternatíváit.

Az információs társadalom kialakulásának számos jótékony eredménye mellett mostoha fejleményekkel is számolni kell. A széleskörű, vagy célzott kibertámadások a

9 William C. Wohlforth: The Stability of a Unipolar World, *International Security*, Vol. 24, No. 1 (Summer, 1999), The MIT Press, pp. 5–41.

10 How's Life in the Digital Age? Opportunities and Risks of the Digital Transformation for People's Well-being, OECD, Paris, February 26 2019, online: https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/how-s-life-in-the-digital-age_9789264311800-en#page3 (2019. május 8.)

közérdeket szolgáló hálózatok, azok kritikus elemei ellen; a közösségi hálózatok feltörése, személyes adatok lopása és az azokkal való visszaélések, manipulációk és lejáratások; a kommunikációs rendszerek ellehetetlenítése, befolyásolás és a *fake news* (álhír), mind már ma is direkt fenyegetést jelentenek államok, szervezetek és egyének számára egyaránt.

Az informatikai alapú rendszereink tényérése, azok megváltozott tartalma, ugyanakkor sérülékenysége, új biztonsági követelményeknek való megfeleltetését és más viselkedési normákat tesznek szükségessé. Az ebből adódó folyamatos és nagyíramú megfelelési kényszersen sokan nem képesek követni, az alkalmazkodni, vagy versenyképtelen rendszerek gyakrabban és gyorsabban omlanak össze.

Egyre nyilvánvalóbb a felismerés: a globális éghajlatváltozás nemzetbiztonsági tényező és meghatározó, vagy akár domináns faktora is lehet a XXI. század biztonsági fenyegetéseinek. Jóllehet a konkrét veszélyforrásokról, azok pontos következményeiről, valamint a megelőzésről, válasz-intézkedésekről eltérő a kutatók, politikai vezetők véleménye, mind kevesebben kérdőjelezzik meg, hogy a klímaváltozás radikálisan is megváltoztathatja Földünk jelenlegi biztonsági környezetét, közvetlenül és közvetve is veszélyeztetve az emberiség létét. Az éghajlatváltozás következtében olyan potenciálisan bekövetkező tendenciák, konkrét fenyegetések és ezek – egymást negatívan erősítő események – korrelációival kell számolni, mint például a természet és az élővilág számottevő átalakulása, vagy akár a bioszféra részleges összeomlása. A jövőben egyre kevésbé zárhatók ki olyan biztonsági események, mint például az élet alapvető szükségleteiben (víz, élelmiszer) bekövetkező időszakos, vagy hosszú távú hiányok, bizonyos régiók életfeltételeinek ellehetetlenülése; az élhető és termőterületek pólusok felé húzódása; az agrárium (növény és állattenyésztés) mai szerkezetének nagyarányú átrendeződése, az állattenyésztésre alkalmas és a termőterületek zsugorodása, természetes vizek élőlényeinek pusztulása; a gazdasági, társadalmi fejlődés megtorpanása; államok, régiók kormányzatainak meggyengülése következtében leszakadó régiók, azok instabilitásának proliferációja; a humánmigráció drasztikus felerősödése, s mindennek folyamán a létszükségletek, valamint az élhető területek megszerzése utáni hajszák kíméletlen eluralkodása a világpolitikában. Az ózon elvékonyodásával egyenes arányban növekedő ultraviolett-sugárzás hatására átalakulnak, mutálódnak, vagy kihalnak bizonyos élő szervezetek. A növényvilág kémiai, az állatvilág biológiai reakcióinak ismerete gyerekcipőben jár. Az emberiségnek növekvő légzőszervi és bőrirritációkkal, valamint más súlyos betegség-következményekkel kell számolnia. E körülmények folytán felértékelődnek az alapvető létszükségletek, a nyersanyag- és energia-források, a létfontosságú és ellátórendszerek védelmének fontossága.

A századfordulót jellemző biztonsági devianciáknak, a nacionalizmusnak; a szeparatizmusnak; az extrémizmusnak; a gazdasági, technológiai, társadalmi és kulturális aránytalanságoknak; az etnikai és vallási ellentéteknek; a tömegpusztító fegyverek proliferációjának; a nemzetközi szervezett bűnözésnek; a pénzmosásnak; a kábítószer-, fegyver-, és emberkereskedelemnek; a környezetszennyezésnek; az ipari és az ember által okozott egyéb mesterséges katasztrófáknak, vagy a járványok gyűrűzésének a mai országhatárok már egyértelműen nem szabnak gátat. Ma egyre határozottabban és gyakrabban juthatnak kifejezésre a nemzetállamokhoz nem

minden esetben köthető, viszont transznacionális jelleget öltő *fenyegetések*. Természetüket tekintve korunk biztonsági kockázati tényezői térben kisebb kiterjedésűek, azonban sokrétűbbek, szerteágzóbbak, s dinamikusabbak is; hatásukat tekintve könnyen akár világméreteket is ölthetnek; időben pedig szinte teljesen behatárolhatatlanok.

Noha a biztonsági fenyegetések egyetemesen jelentkeznek, azok megoszlása és intenzitása sem globálisan, sem Európát illetően nem egyenletes. Míg például Amerikának, a maga viszonylagos földrajzi, politikai és gazdasági homogenitása következtében nagyjából külső, egyetemes veszélyforrásokkal kellett a kilencvenes években számolnia, addig Európa, heterogenitásából és aszimmetriáiból adódóan, sokkal több „belső” kockázati tényezőnek volt kitéve, a külső fenyegetések emelkedése mellett. A határok átjárhatóságának fokozódásával mindez kiegyenlítődni látszik, a nemzetállamokhoz nem kapcsolódó, viszont transznacionális biztonsági kihívások ma már bárhol és bármikor felbukkanhatnak, mint ahogy azt a 2001. szeptember 11-i terrortámadások alkalmával, és azóta is, számtalanszor, tapasztalhatta a világ.

A háborús küszöb alatti biztonsági kockázati tényezők, úgymint a gazdasági, pénzügyi műveletek, a kommunikációs és média-kampányok, a tömegpusztító fegyverek meglepetésszerű alkalmazása, azok célba juttathatósága, vagy a terrorizmus által okozható kiszámíthatatlan csapás napjainkban nagyobb valószínűségű fenyegetettséget jelent a fejlett országokra nézve, mint korábban bármikor.

A hidegháború utáni évek zavaros biztonsági környezetében a tömegpusztító fegyverek és más pusztító technológiák ellenőrizetlenül hagyása, proliferációja következtében ma a világ stratégiai erőegyensúlya átstrukturálódik. A fejlett világgal opponáló országok, nemzetek és nem állami szereplők a nemzetközi érdekérvényesítés „szabályszerű” eszközei hiányában, vagy azok helyett, a különleges, vagy gerilla-hadviselés „piszkos” kellékeit ragadják meg, amelyek viszonylagosan kis forrásigényűek, ugyanakkor hatásukat tekintve akár egyetemesek is lehetnek. Azok a fejlett hatalmak, ahol kifejlesztették e technológiákat, mára már célponttá váltak. Miután növekszik annak lehetősége, hogy a harmadik világ bizonyos politikai erői az egymás közötti, vagy a fejlett világgal szembeni nézeteltérései során a hadviselés „piszkos” eszközeihez nyúljanak, a nukleáris, vegyi és biológiai technológiákban, a génmanipulációban, a tömegpusztító fegyverek hordozóeszközeiben, a számítógépek tömeges felhasználásában rejlő szerteágazó veszélyforrások, vagy az egyszerű robbanószerek galád alkalmazása jelenti napjaink talán legkönnyebben és leggyakrabban bekövetkező, ember általi fenyegetését.

A globalizáció általános oldó hatása által befolyásolt társadalmi és kulturális értékek roncsolódása súlyos identitászavarokat okoznak makro- és mikroközösségi szinten egyaránt. A tradicionális nemzeti jellemvonások, öntudatok, szabályok és egyéb értékek új értelmezést kapnak, s e sokrétű folyamatban a nemzeti stratégiai célok is merőben átalakulnak. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a nyitottabb határok és az internet következtében a nemzetközi kapcsolatok nemzeti, nemzetállami és nemzetközi vizsgálati fogalmai, szintjei átértékelődnek.

Európában a katalán, a baszk, vagy az észak-ír szakadár törekvések, illetve – az Unió szintjén – a BREXIT azt mutatják, hogy a globalizációval és az uniformizálódással

szemben ma is komoly nemzeti érdekek munkálódnak éppúgy, mint amelyek korábban a Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia széteséséhez vezettek.¹¹ E gondolatmenet során felvetődik a kérdés: a nemzetiségi, társadalmi, politikai szempontból nem homogén, szövetségi, vagy föderatív államformációk egyáltalán sikeresek tudnak-e maradni korunkban hosszú távon, vagy kódolt instabilitást, konfliktust rejtene magukban?

A globalizáció hatására univerzálódó biztonsági kihívások nagyban összemosák a „kül-” és „belbiztonság-politikák” közötti különbséget. E folyamatban az államköz-pontú intézmények és szabályok relatíve gyengülnek és teret engednek a globális kapcsolati rendszerek, szereplők diktálta törvényeknek. A kockázati tényezők egyetemessé válása folytán egyfelől élénkülnek a közös biztonságpolitikai fellépést szorgalmazó viták, másfelől a nemzetállamok magasabb, a nemzetközi biztonsági intézményrendszerek szintjére emelik érdekeik érvényesítését, amely tendencia a nemzetközi intézményrendszer felelősségének látszólagos növekedésével jár.

E folyamatban az állam szerepe és kompetenciája átforgatódik. Az államok a globalizáció okozta viszonylagos hatalomvesztésüket úgy igyekeznek ellensúlyozni, hogy közvetlen és közvetett politikai eszközökkel blokkolják a nemzetközi szervezetek vezetését, ezáltal ismét állami szintre terelve a döntéshozatali mechanizmusban rejlő kezdeményező szerepet. Ezt ellensúlyozandó, a nemzetközi szervezetek igyekeznek integrálni döntéshozatali mechanizmusait, szigorítják követelményrendszereiket, s nagyobb teret engednek a hatalmi politizálásnak, amellyel megpróbálják a hatékonyságot növelni a szervezeten belül. A nemzetközi szervezetek által korábban oly' kényesen képviselt egyenlőségi elv eltűnőben van és azt fokozatosan felváltja az *erőpolitizálás* gyakorlata. E helyzetben nem egyértelmű, hogy az Európai Unió milyen utat választ: a nemzetállamok autonómiáján, önállóságán és sokszínűségén alapuló nemzetek Európáját, vagy egy, a nemzetállamok feletti intézményrendszert épít, amely aztán egyfajta Európai Egyesült Államokként egyetlen szupranacionális államba tömöríti európai népeit.

Az Európai Unió tehát a századforduló évtizedeiben végbement globális folyamatok közepette is megőrizte jelentős hatalmi státuszát a világban. A bővítési mechanizmus folytatásával mára politikailag nagyobb terület felett diszponál, hiszen új piacokat csatolt be saját gazdasági vérkeringésébe, amelyek által kiterjesztette az Unióhoz kapcsolódó régiók területeit is. Mivel politikai és gazdasági térnyerése nem járt együtt a védelmi katonai potenciál elvárt fejlesztésével, világhatalmi státuszához – legalábbis – felzárkózott Kína és Oroszország.¹²

Az Egyesült Államok továbbra is szuperhatalom, ellentmondásos kormány- és külpolitikája végett azonban már egyértelműen nem egyeduralkodó a világban, jelenleg leginkább „változó tényező” a globális erő-egyenletrendszerben.

Összességében megállapítható, hogy az elmúlt három évtizedben a Nyugat világviszonylatban nem lett erősebb, vagy sebezhetetlenebb és stabilitása sem

11 Or Rosenboim: Globalism and Nationalism, Why Interconnectedness Does Not Threaten Sovereignty: Foreign Affairs, Council on Foreign Relations, July 10 2017, New York.

12 Richard Wike – Jacob Poushter – Laura Silver – Caldwell Bishop: Globally, More Name U.S. Than China as World's Leading Economic Power, Global Attitudes & Trends, Pew Research Center, July 13 2017, Washington DC.

növekedett. Ellenkezőleg, a nagyiramú globális folyamatok, a multilateralizmus háttérbe szorulása, főleg az Egyesült Államok politikájának megváltozása miatt, illetve a feltörekvő államok térnyerése és hatalmi ambíciói fokozták a versenyhelyezetet, ami a fejlett demokráciák belső kapcsolatait és szövetségi rendszereit is átalakította. Biztosra vehető, hogy e folyamat során az Európai Unió – geostratégiai elhelyezkedése, egyedi politikai, gazdasági, társadalmi rendszerének természete miatt – még több kihívással és fenyegetéssel néz majd szembe, miközben saját belső feszültségeinek megoldódása sem várható egyik napról a másikra.

Az európai biztonság súlypontjai

Európa és a kapcsolódó régiók biztonságát még mindig az átfogó történelmi korszakváltás következményeiből adódó átmenetiség, az egyszerre jelentkező integrációs és dezintegrációs folyamatok, a regionálisan kialakult köztes állapotok, a megoldatlan konfliktusok, a dinamikus szerkezetátalakulás, a piaci és politikai konkurenciaharc, a liberalizmus és a nacionalizmus párharca jellemzi, miközben a technológia és a digitalizáció soha nem látott sebességre lendítette a fejlődés kerekét. E rész tézise, hogy a globális trendek mellett az európai biztonságot ma leginkább (1) az illegális migráció és annak következményei; (2) a terrorveszélyeztetettség; (3) a regionális konfliktusok és azok eszkalálódásának lehetősége; valamint (4) az európai hatalmi dominancia érdekében folyó Európai Unió és külső küzdelem határozza meg. Az Európai Unió ma ismert politikai viszonyait alapul véve nagy biztonsággal állapítható meg, hogy e négy biztonsági tényezővel még középtávon is számolni kell sőt, szerepük, hatásuk – még ha a sorrendiség változhat is – a jövőben akár még a jelenleginél is jobban felértékelődhet.

Az Európát 2015 óta sújtó tömeges *illegális migráció alapjaiban rengette meg* az Európai Unió döntéshozatali és szakpolitikai intézményrendszerét és – úgy tűnik – hosszú távon hatással lesz a kontinens életére. E vándorlási hullám sokrétű okai közt elsősorban a közel- és közép-keleti, valamint az észak-afrikai térség súlyos konfliktusai, elszegényedése, az ott uralkodó korrupció, a politikai, vallási és etnikai összetűzések, a globális felmelegedés fokozott pusztító hatásai, illetve – nem utolsósorban – az útra kelőkben keltett hamis jóléti vágyak említhetők.

A 2015-ben beözönlött másfél milliós emberáradat rámutatott a szervezet tagállami megosztottságára és ebből fakadó cselekvőképtelenségére, a téves politikai kommunikációra és nehezen megvalósítható bevándorlás-politikára; a túlzott bürokráciára és az elégtelen védelmi mechanizmusokra, a megoldatlan külső határvédelemre. Az illegális bevándorlás ellentmondásos kezelése felbecsülhetetlen károkat okozott és továbbiakat vetít előre: a migráció kapcsán megtört az európai egység, európai államok és politikai pártok kerültek konfliktusba egymással; bizonyos térségek súlyos gazdasági, társadalmi és szociális nehézségeket szenvedtek el, amiből máig képtelenek felocsúdni.

A válság következtében több százezer, nem ellenőrzött és nem nyomon követhető bevándorló tartózkodik az Unió területén, nehézséget okozva a földrész demográfiájának, vallási, kulturális, etnikai, társadalmi és munkaviszonyaiban. A törvénytelen bevándorlás közvetve – negatív spirált keltve – ellentéteket szított, majd mélyítette az Unió

tagállamai közti politikai vitákat is, miközben általános értékválságot idézett elő a nemzetállamok társadalmi egy részében.

A vonulási útvonalakon elhelyezkedő államok magas politikai árat fizettek, hiszen a nem várt emberáradat gazdasági nehézségeket, helyi társadalmi, szociális, egészségügyi feszültségeket is okozott, helyenként és időnként anarchiába taszítva a kormányzást. A meggyengült államok mára az Unió periferiájára sodródtak és további destabilizációs folyamatokat gerjesztve, szerteágazó biztonsági fenyegetések táptalaját szolgálnak. A bevándorlás-ellenes, nacionalista, szélsőséges politikai erőök lakosság általi támogatása – mindezzel egy időben – számottevően növekedik.

A globalizáció egyfajta reakciós tényezője, vagy inkább selejtterméke a *terrorizmus*. Az egyenlőtlen fejlődés, az elszegényesedés, a fundamentalista ideológiák és az ehhez kapcsolódó szélsőséges politikai eszmevilág a terrorizmus burjánzásának melegágya. A terrorizmus mára általános fenyegetéssé nőtt, a támadások skálája, a veszteségek minőségi és mennyiségi mutatói igazolják, hogy napjaink terrorszervezetek a legtöbb nemzetállam biztonságára potenciális veszélyt jelentenek, legyen szó a fejlett Egyesült Királyságról, Új-Zélandról, vagy a fejletlen Sri Lankáról. Bár az Iszlám Állam (ISIS) közel-keleti legyőzése után globális hatalmi pozíciókat célzó erős terrorszervezetekről napjainkban nem beszélhetünk, a terrorfenyegetettség mértéke bizonyos európai országokban és nagyvárosokban kifejezetten magasnak értékelhető. A terrorizmus napjaink Európájában egyértelműen kapcsolódik a több évtizede folyó illegális bevándorláshoz és a nem tősgyökeres, de Európában letelepedett idegen kultúrájú kolóniákhoz, az elitellenes megmozdulásokhoz, a szélsőséges vallási fanatizmushoz, az extrém politikai csoportokhoz. Megfigyelhető ugyanakkor az elkülönült, egyéni terrorcselekmények számának drasztikus emelkedése is, amelyek mögött növekedő társadalmi problémák, elitellenes reakciók, vagy végletes szekta-ideológiák állnak.

Híradásokból úgy tűnhet, hogy Európát elkerülték a fegyveres harcok, hogy Európa a béke és a biztonság szigete. Az elmúlt alig két évtizedben azonban számos regionális konfliktus, fegyveres összecsapás, illetve háború zajlott a földrészen, amiről csak nagyon felületes tudósítások jutottak el a közvéleményhez. A 2001-es macedón válság, a 2004–2013 között fel-fellobbanó koszovói konfliktusok, a 2008-as orosz–grúz háború, a Krím 2014-es annektálása, valamint az azt követően máig zajló kelet-ukrajnai háború több tízezer emberéletet követeltek, s tízezrek kényszer-kitelepítését okozták Európában. A Balkán-félsziget hidegháború után létrejött államai közti mindmáig megoldatlan területi, kulturális vallási, etnikai feszültségek okán katonai és rendvédelmi erőket állomásoztat a térségben az ENSZ, az EBESZ, az EU és a NATO is. A nem fegyveres, de már az Unió területén jelentkező destabilizációs folyamatok közt említendő mindenekelőtt a katalán, a baszk és az észak-ír függetlenségi törekvések okozta konfliktusok is. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy e szimptómák a földrész békéjének törékenységet és az Unió felszín alatt meghúzódó feszültségeit jelzik. E tények tükrében nem zárható ki, hogy a parázsló ellentétek valamelyike ne eszkalálódna tovább, nagyobb regionális válságot idézve elő Európában.

A hatalmi erőcentrumok keletkezése, a nemzeti érdekérvényesítési módszerek és a külpolitikai interakciók ugyan a történelemben kialakult komplex szabályozók

rendszerében, de egyedi módon intézményesültek Európában. Az egyes európai nemzetek mindenkori attitűdjei, a hatalmi szövetségek változásai mindig is komplex és nehezen kiszámíthatóvá tették az európai biztonságpolitika evolúciós alternatíváit. Az európai szintéren megjelenő európai – és nemcsak európai – nemzeti erőforrások politikái napjainkban is hol jobban, hol kevésbé különböznek egymástól, sok esetben együttműködnek, máskor nem, valamint a kooperáció is olykor hosszabb, máskor rövidebb ideig tart. Ezt tovább bonyolítja, hogy a különböző történelmi fejlődésen átesett, eltérő gazdasági szinten álló, más kulturális és vallási értékeket képviselő erők nem képviselnek azonos érdekeket sem az egyes biztonsági problémák, sem a nemzetközi szervezetek kapcsán.

Az európai biztonság megértése szempontjából nem hagyható figyelmen kívül a kontinens történelmének öröksége, a különböző korokban éppen aktuális hatalmi érdekeknek megfelelő politikai döntések, paktumok, amelyek nem minden esetben rendezték megnyugtatóan Európa konfliktusait, további viszályokat kódolva bizonyos régiókban.¹³

A jelenlegi európai rend, különböző politikai érdekek, kompromisszumok, alkuk, kényszermegoldások, vagy hibás döntések eredményeként jött létre. Ezt tükrözik vissza a kontinensen folyamatosan kiéleződő politikai, kisebbségi, etnikai villongások vagy határviták. A történelmi példák bizonyították, hogy az európai hatalmi érdekérvényesítés szempontjából az erő, a felkészültség, a diplomácia elsődleges fontosságú faktorok. Azon országok, amelyek gyenge gazdasági, katonai potenciállal, vagy passzív diplomáciával rendelkeztek, s a nemzetközi folyamatokat nem mérték fel helyesen, rendszerint elszenvedői voltak a nagyhatalmak éppen aktuális döntéseinek. Az európai béke emiatt hallatlanul érzékeny, állandó figyelmet és sok törődést igényel minden érintettől.

Noha az Európai Unió kezdeti éveiben a nemzetállamok részéről egyértelműen kompromisszumra kész, az egységre való törekvés mutatkozott, a mélyen gyökerező európai politikai szokások gyorsan felülírták azt. A közép- és kelet-európai államok csatlakozása után szinte azonnal nyilvánvalóvá vált, hogy az újonnan csatlakozott államok nem feltétlenül azonos elbírálás alá esnek a régi tagokkal, s – talán – van alapja a „többsebességű Unió” kifejezésnek.¹⁴ E tény felismerésével ezen államok kezdetben gyakorolt odaadó Európa-politikája lelohadt, hiszen az egység magasztosan hangoztatott szlogenje mögött sokszor egyszerűen csak politikai dominanciára és gazdasági diktátumok keresztülvitelére való törekvés húzódott meg.

A kelet-európai államok hamarjában megtapasztalták, hogy a Nyugat az euroatlanti intézményi tagságért komoly árat kér. Annak ellenére, hogy ezen államok teljes állam- és közigazgatásukat, gazdasági rendszerüket, piacukat és honvédelmüket

13 Jakub Lachert: *Post-Soviet Frozen Conflicts: A Challenge for European Security*. Warsaw Institute, 14 March 2019, online: <https://warsawinstitute.org/wp-content/uploads/2019/03/Post-Soviet-Frozen-Conflicts-Special-Report-Warsaw-Institute.pdf> (2019. június 21.)

14 Bohuslav Sobotka: *Two-speed Europe is a Mistake*. Politico, 12/6/17, Brussels, online: <https://www.politico.eu/article/bohoslav-sobotka-oped-two-speed-europe-is-a-mistake/> (2019. június 21.)

megnyitották a nyugat előtt, nem feltétlenül kaptak fair viszonzást. A működő termelőegységeket a nyugati érdekkörök olcsón felvásárolták, s azzal együtt megkapták a piacokat is, az érdemteleneket nem, így azok sokáig a nemzetgazdaságok kolonca-ként funkcionáltak. Nem sokkal később az új tulajdonosok egyfelől erőteljesen csökkentették a termelési kapacitásokat az eredeti helyeken, másfelől azokat áttették anyaországukba vagy más országokba, ezzel komoly munkanélküliséget és rossz minőségű tömeges munkavállalót generáltak, ami nagyban rontotta ezen országok gazdasági teljesítményét.

Többé-kevésbé ugyanez volt tapasztalható a védelmi, rendvédelmi szegmensben is, hiszen a Varsói Szerződésből kilépett, nagyméretű fegyveres erővel rendelkező kelet-európai államokat arra sarkallták, hogy katonai rendszereiket erőteljesen csökkentsék, sok esetben olyan szintre, amely már az adott ország minimális nemzetbiztonsági érdekeit sem tudta garantálni. Ezzel természetesen a Nyugat elérte, hogy bármiféle visszarendeződés esetén sem jelentenek valós veszélyt a kelet-európai államok. Néhány év elteltével azonban elvárták, hogy újra, drasztikusan növeljék katonai kiadásait és azokat immáron nyugati gyártók fegyverzeti és haditechnikai eszközeire költse.

E komplex és meglehetősen gyorsan végbement politikai, gazdasági, társadalmi, védelmi rendszerváltás rendkívül komoly terhet rótt a kelet-európai államok lakosságára. Az elmúlt három évtized történései tükrében egyértelműen kimondható, hogy ez összességében igen komoly próbatétel volt a kelet-európai országoknak és sok közülük azóta sem tudott fejlődő pályára állni.

A kelet-európai államok euro-atlanti integrációjával ezért tovább bonyolódott a korábbi nyugat-európai viszonyrendszer. Egyebek között emiatt is tapasztalhatjuk ma azt, hogy sok esetben mást képviselnek az EU-tagok, a NATO-tagok, a nem EU-tag szövetségesek, a nem NATO-tag EU-országok, az EU-aspiráns szövetségesek, a NATO-tagjelöltek, a nagy országok, a kicsik; szintén eltérő az érdekérvényesítés metodikája a nyugat-, közép-, észak-, dél és kelet-európai országoknak.¹⁵ A történelmi precedensek éppúgy bizonyítják, mint a jelen kor politikai gyakorlata, hogy az egyes európai államok együttműködési indíttatása inkább eseti, semmint formális, vagy előre kiszámítható faktorok alapján történik. A mai európai kapcsolatokat a hatalmi érdekérvényesítés, a gyengülő kooperáció, a már-már gátlástalan piaci harcok, ebből adódóan az erőviszonyok gyors változása és a bonyolult helyzetek jellemzik.

Az elmúlt három évtized történéseit kutatva megállapítható, hogy e jellemzők alapvetően közelmúltunkban is jelen voltak Európában, hiszen ez az időszak is bővelkedik olyan eseményekben, amelyek a nemzetközi kapcsolatok, szövetségek élénk átcsoportosulását eredményezték.¹⁶ Ilyen például az Unió kezdeti időszakában a Közös Kül- és Biztonságpolitika (Common Foreign and Security Policy – CFSP), az Európai Biztonság- és Védelempolitika (European Security and Defence Policy – ESDP) és a Közös Biztonság- és Védelempolitika (Common Security and Defence

15 Szenes Zoltán: Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek. Szerkesztette: Finszter Géza, Sabjanics István. In: Biztonsági kihívások a 21. században, Dialóg Campus, Budapest, online: <https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/3.%20Szenes%20k%C3%B6nyv,%20%C3%B6nyvr%C3%A9szlet.pdf> (2019. június 26.)

Policy – CSDP) fejlődése. Utóbbi – mint a mai Európai Unió védelmi rendszere – eredetileg Mitterand–Kohl, azaz francia–német ajánlás volt 1990-ben, majd a franciák 1998-ban – kihagyva a németeket – már a britekkel kötöttek érdekszövetséget. A Saint Malo-i tárgyalás eredményeképpen Chirac és Blair együtt tettek javaslatot a CFSP védelmi-katonai dimenziója, az ESDP bevezetésére. A másik példát a 2003-ban eszkalálódó második öbölháború szolgáltatta, ahol már ismét francia–német koalíció mutatkozott, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság Irak-politikája ellen. A történelmi példák egyértelműen bizonyítják, hogy akár egy Európán, vagy az atlanti régió kívüli, távoli konfliktus is megoszthatja a szövetségeseiket; rövid idő alatt jelentős változásokat eredményezve Európában éppúgy, mind a szövetségi formációkban. A legutóbbi példának az illegális migráció szolgálhat, amely szintúgy két táborra tagolta az Unió országait, rámutatva az európai hatalmak valódi önös érdekeire. További gyengülést jelent a katonailag az egyik legmeghatározóbb EU-tag, az Egyesült Királyság kiválása az integrációs szervezetből.

Az európai biztonságpolitikát ma a biztonsági fenyegetések általános erősödése, Kína feltartóztathatatlannak látszó térnyerése, Oroszország hatalmi becsvágyai, az Egyesült Államok impulzív politikai fordulata és az Unió vezetéséért folyó hatalmi törekvések uralják. Köszönhetően töretlen gazdasági teljesítményének és innovatív technológiai fejlesztéseinek, Kína befolyás-növekedése éppúgy állandósult Európában, mint a világban.¹⁷ Az orosz külpolitika a korábbi szovjet érdekszféra fenntartására és visszaállítására irányul, miközben magabiztosnak tűnő világhatalmi státuszban politizál. Az elmúlt néhány év kedvezőtlen belpolitikai folyamatai következtében az Egyesült Államok presztízse meggyengült, az „Amerika az első” politika következtében úgy globális, mint európai befolyásának visszaszorulása tapasztalható.

Az Európai Uniót mindeközben belső hatalmi viadal, köztük a BREXIT köti le, a migrációs válság és az orosz–ukrán konfliktus megoldása nehézkesen halad előre. Pedig biztosra vehető, hogy e folyamatok – vagyis a bevándorlás okozta demográfiai, kulturális és politikai ártrendeződés, valamint az, hogy az orosz–ukrán konfliktusból Oroszország milyen erőnlétben és becsvágyakkal kerül ki – sokkal nagyobb jelentőségűek Európa biztonságára, mint ahogy az Unió jelenleg kezeli azt.

Az amerikai tekintély Európában történő meggyengülése nemcsak kibillentí a korábbi transzatlanti *status quo*-t, hanem akár hatalmi vákuumot is előidézhethet.¹⁸ E trendek közepette szinte törvényszerű, hogy ebbe az ürbe olyan erők törnek be, amelyek kellő politikai és gazdasági háttérrel rendelkeznek. A kínai és az orosz befolyás-növekedés félreérthetetlenül e körülmények és folyamatok következménye. Ebben a helyzetben Európának alapvető érdeke, hogy maga töltsen ki az USA

16 Joseph S. Nye, Jr.: Understanding 21st Century Power Shifts, The European Financial Review, Munnich, June 24, 2011, online:

<https://www.europeanfinancialreview.com/understanding-21st-century-power-shifts/> (2019. június 25.)

17 Susi Dennison – Ulrike Esther Franke – Paweł Zerk: The Nightmare of the Dark: The Security Fears that Keep Europeans Awake at Night. European Council on Foreign Relations, July 2018, London

18 Nelson Amy J. – Byrne Emily: To Improve Transatlantic Relations Look to History and Identity. Without leadership by example from Europe or America, the world order will shift in China's favor. The National Interest, Washington Dc., September 25, 2018, online: <https://nationalinterest.org/print/feature/improve-transatlantic-relations-look-history-and-identity-31992> (2019. június 25.)

visszaszorulása következtében keletkezett hatalmi űrt, egyúttal megelőzze, vagy elhárítsa a további kínai és orosz befolyás-növekedést. Erre csak egy működőképes kohéziós politikával, valós védelmi intézményrendszerrel és erős katonai képességekkel rendelkező Európai Unió lehet képes.

Következtetésként megállapítható, hogy az újjászerveződő regionális hatalmi központok, köztük az EU, egyszerre hozzájárulói és cselekvő formálói is az új multipoláris világrendnek. Noha a nemzetközi kapcsolatok átalakulásának dinamikája évszázadunk első évtizedére jelentősen stabilizálódott, amivel egy időben a hidegháború történelmi távlatba került, de az ezt követő időszak kihívásai ismét bonyolultabbá, bizonytalanabbá és kiszámíthatatlanabbá tették az európai földrész biztonságát. Az illegális migrációval és annak okozataival; a terrorveszélyeztetetiséggel; a regionális konfliktusokkal és azok eszkalálódásának lehetőségével, valamint az európai hatalmi dominancia érdekében folyó Uniós és külső küzdelemmel a jövőben is számolni kell, mi több, hatásuk az elkövetkező időben akár még a jelenleginél is jobban felerősödhet. Ezzel együtt az Európai Unió – politikai befolyása és gazdasági ereje miatt – továbbra is a világpolitika meghatározó szereplője maradt. A globális hatalmi egyensúly szempontjából kérdés, hogy Kína, Oroszország és az Egyesült Államok irányába történő politikájához, érdek-érvényesítéséhez milyen utat választ Brüsszel? Egy következtelen politikát folytató, dezintegrálódó, az Unió szintjén szervezetlen védelmi képességek birtokában valószínűleg nem lesz képes komoly politikai ellensúlyt képezni a világhatalmi ambíciókat tápláló külső államokkal szemben. Ezért nagy jelentősége van az Európai Védelmi Unió meghirdetett koncepciójának, az elhatározott kezdeményezéseknek és hozott döntéseknek (például állandó strukturális együttműködés [PESCO], az európai védelmi alap létrehozása [EDF], vagy az éves koordinált felülvizsgálatnak [CARD]). A védelmi rendszerek erősítésének és integrálásának elégtelen végrehajtása merőben más irányba terelheti az európai védelmi ügyek egészét, amit mindenképpen meg kell előzni. Az Európai Unió a védelmi szegmens rendezését és a(z) (ön)védelmi képességek drasztikus fejlesztését nem odázhatja tovább.

Következtetések

A tanulmány, a teljesség igénye nélkül, mégis a prioritásokra való törekvéssel rámutatott a biztonság aktuális globális és európai kihívásaira, releváns nemzetközi folyamataira. A témakifejtés érdekében a dolgozat először rávilágított a globális biztonság átalakulásának legfontosabb jellemzőire, a fenyegetések természetére és a hatalmi egyensúly változására, majd a második részben azokat, az európai biztonság szempontjából meghatározó biztonsági trendeket, fenyegetéseket vette górcső alá, amelyek Európára leginkább befolyással bírnak. A tanulmány végül az európai védelmi rendszer aktuális problémáit és ellentmondásait elemezte annak érdekében, hogy összességében egy megbízhatóbb képet adjon Európa jelenlegi biztonsági helyzetéről, különös tekintettel a potenciális kockázatokra. A fenti logika mentén amellett érvelt, hogy az intenzív külső behatások és a súlyos belső feszültségek okán az Európai Unió biztonsága különös figyelmet érdemel, s azt igyekezett igazolni, hogy a közös

európai védelmi képességek jelentős fejlesztése nélkül az Unió elgyöngül, és teljesen kiszolgáltatottá válik már rövid távon is.

IRODALOMJEGYZÉK

- Clausewitz, Carl von: A háborúról. Zrínyi Kiadó, 2013, Budapest.
- Friedman George: Beyond the Post-Cold War World. World View, Stratfor, Apr 2, 2013, Austin.
- Lachert Jakub: Post-Soviet Frozen Conflicts: A Challenge for European Security. Warsaw Institute, 14 March 2019, Warsaw.
- Landau Loren B. – Kihato Caroline Wanjiku – Postel Hannah: Europe Is Making Its Migration Problem Worse. The Dangers of Aiding Autocrats. Foreign Affairs, Council on Foreign Relations, September 5 2018, New York.
- Nelson Amy J. – Byrne Emily: To Improve Transatlantic Relations Look to History and Identity, Without leadership by example from Europe or America, the world order will shift in China's favor. The National Interest, Washington Dc., September 25, 2018.
- Nye, Jr. Joseph S.: Understanding 21st Century Power Shifts. The European Financial Review, June 24, 2011, Munnich.
- Rosenboim Or: Globalism and Nationalism, Why Interconnectedness Does Not Threaten Council on Foreign Relations, July 10 2017, New York.
- Rout Gilles. Peurs et espoirs au sein de l'espace européen, Hermès, La Revue, 2017/1 (No 77), C.N.R.S. Editions, Cairn International Edition, pp.179-190., 2017, Paris.Sovereignty, Foreign Affairs.
- Simms Brendan – Zeeb Benjamin: States of Europe, Unite! Berlin Policy Journal, May/June 2019, German Council on Foreign Relations, April 29 2019, Berlin.
- Sobotka Bohuslav, Two-speed Europe is a Mistake, Politico, 12/6/17, Brussels.
- Szenes Zoltán: Katonai biztonság napjainkban. Új fenyegetések, új háborúk, új elméletek. Szerkesztette: Finszter Géza, Sabjanics István. In: Biztonsági kihívások a 21. században, Dialóg Campus, 2017, Budapest.
- Susi Dennison – Ulrike Esther Franke – Pawe³ Zerka: The Nightmare of the Dark: The Security Fears that Keep Europeans Awake at Night. European Council on Foreign Relations, July 2018, London.
- Wike Richard – Poushter Jacob – Silver Laura – Bishop Caldwell: Globally, More Name U.S. Than China as World's Leading Economic Power, Global Attitudes & Trends, Pew Research Center, July 13 2017, Washington DC.
- Wohlforth William C.: The Stability of an Unipolar World, International Security, Vol. 24, No. 1 (Summer, 1999), The MIT Press, pp. 5–41., 1999, Cambridge, US.

Jobbágy Zoltán – Krizbai János

Humánpolitikai kihívások NATO-tagságunk múltja és a honvédség jövője szemszögéből – 1. rész

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.30

A tanulmány a NATO-haderők személyi feltételrendszerének kihívásai szemszögéből tekinti át a honvédség humánpolitikai rendszerének elmúlt negyedszázadát. A jövőbe tekintő elemzés hangsúlyos szempontját jelentik azok a kérdések, melyeket a NATO-tagság követelményei orientáltak.

A rendszerváltás óta eltelt közel harminc év változásai sajátos helyzetet generáltak a honvédség vezetése és állománya számára. Az Európát jellemző kétpólusú szembenállás megszűnése után alapjaiban változott meg a biztonságpolitikai helyzet, a társadalmi, gazdasági környezet és feltételrendszer.

A biztonságpolitikai elvekben, kockázatokban nemzetközi szinten is erőteljes volt a bizonytalanság. Ismert teoretikusok, biztonságpolitikai és katonai szakértők, politikai elemzők jelentős eltérésekkel vázolták a jövőt, abban a haderők szerepét. Kiemelhetjük közülük Fukuyama és Huntington korábbi művei alapján kialakult szakmai vitákat (ezekben legtöbbet citáltak *a történelem vége* versus *a civilizációk közötti agresszió*).¹

A fejlett országok hadseregeiben dinamikus átalakulások kezdődtek. A régebbi NATO-tagországok társadalmában is megjelent a filozófiaváltás igénye, nagymértékű létszámcsökkenés indult el.

Megkezdődött az egykori keleti blokk társadalmainak és haderőinek útkeresése, a Varsói Szerződés felbomlása. A kihívásokra adott válaszok egyik legmeghatározóbb formája lett a NATO-tagság és az önkéntes haderő irányába történő elindulás.

Régióink hadseregeit - köztük a honvédséget is - érintő kihívásokat átszöttek a rendszerváltások egyéb társadalmi, politikai hatásai is. Ezek közül kiemelendő az

1 Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa, Budapest, 1994.
Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa, Budapest, 2002.

erőforrások korlátozottsága és a modern demokráciák erősödő előítéletessége a háborúval és a hadsereggel szemben. Erőteljesek lettek a hadkötelezettséget elutasító mozgalmak.

A NATO-orientáció több országban – köztük hazánkban is – úgy indult el, hogy közben formálódott a NATO új stratégiája is. Az útkeresési dilemmákat jelzi, hogy néhány évenként koncepcionálisan is módosultak a fejlesztési elképzelések, melyeket a honvédség állománya meglehetősen bizonytalansággal, esetenként bizalomvesztéssel élt meg. A belső összefüggések mélyebb elemzése előtt le kell rögzíteni, hogy nyilvánvalóan nehezítette a szakmai tervezési folyamatokat az említett jelentősen változó külső és belső (nemzetközi, hazai politikai és gazdasági, stb.) feltételrendszer. Ellentmondásként élte meg a honvédség állománya, hogy szakszerűen, tudományos igényű elvárásokkal kidolgozott fejlesztési tervek nem váltak gyakorlattá. Azzal együtt, hogy áthatotta a fejlesztési terveket a szakszerűsésre törekvés, továbbá a döntéseket és a változások bevezetését általában széleskörű elemzések² előzték meg, a döntések rövid időn belül erőteljes korrekcióra szorultak. A hagyományos feladatokat jelentős mértékben átértékelő *védelmi felülvizsgálat* eredményeként 2003-ra nyilvánvalóvá vált, hogy a jövő Magyar Honvédsége nagy valószínűséggel önkéntes szolgálaton alapuló és expedíciós jellegű lesz.

Korábbi elemzésekből is ismerhetjük, hogy a 90-es évek végén lényegi szerkezeti változások végrehajtásával teremthetők meg az alapjai egy kisebb, ütőképesebb, NATO-orientációjú hadseregnek. Az átalakításról szóló döntések kiterjedtek a honvédség feladatrendszerére, hadrendjére, szervezeti felépítésére, vezetési és működési rendjére, illetve – a szándékok szerint – a személyi és technikai feltételrendszerére. Mindezek mellett ismételten hangsúlyozni kell, hogy ebben az időszakban gyakorlatilag teljesen átalakult a haderő szűkebb és tágabb környezete, működési feltételrendszere, sőt, ezen túl jelentősen változott funkciója is, melyet az utóbbi években többször újraíródott Nemzeti Biztonsági és Katonai stratégiák próbáltak keretbe foglalni.

A személyi feltételrendszert érintő (ti. a hadkötelezettség kérdéséről szóló) társadalmi viták a 90-es évek elejétől jelen voltak a fejlett országok társadalmában, köztük hazánkban is. Már 1992-ben megjelentek a honvédség állományában az első szerződéses katonák a legénység soraiban.³ A 90-es évek közepétől a korábbi NATO-országok többségében is erősödött ez a társadalmi nyomás és lépéskényszerbe kerültek a haderők. Ennek hatására a NATO fejlesztési elvei között hangsúlyossá vált az önkéntes szervezési elv. A forszírozott áttérés alapjaiban változtatta meg a működési jellemzőket és építkezési elveket, ezért az önkéntesség elvén alapuló rendszer mechanizmusai még több országban – köztük a honvédségben is – feszültségekkel terheltek.

Napjainkra egyértelművé vált az is, hogy a szükséges létszámú és megfelelő minőségi mutatókkal rendelkező személyi állomány megszerzése és megtartása

2 Legismertebbek: a stratégiai felülvizsgálat és a védelmi felülvizsgálat.

3 A tiszti, tiszthelyettesi (mai nevén altiszti) állománykategóriában a hivatásos (határozatlan szolgálati idejű) állomány mellett elenyésző, de növekvő arányban szolgáltak korábban is ún. továbbsszolgálók, akiknek a szolgálati ideje maximum 15 évig terjedhetett.

komoly kihívás minden országban. Hozzánk hasonlóan a fejlesztési lehetőségek vártnál korlátozottabb biztosítása és az önkéntes haderő tervezettnél gyorsabb bevezetése miatt az átállással együtt járó új típusú követelmények és az azokhoz kapcsolódó mechanizmusok, értékek és normák bevezetése hiányosan történt meg és több területen máig ható komoly feszültségeket és működési zavarokat eredményezett. A biztonságpolitikai kihívások változáiból következő haderőreformokkal együtt járó nagyarányú szervezeti átalakítások és létszámcsökkentések következtében nem valósultak meg a személyi állomány érdekében elhatározott stabilizációs lépések, és különösen komoly hiányosságok voltak az új szolgálati kultúra megszilárdítása terén.

Témánk szempontjából ki kell emelni, hogy a piaczgazdaságra áttérés velejárójaként megjelentek a magyar társadalomban is azok a munkaerő-piaci hatások, melyek a honvédséget is erőteljesen érintik.

Az előbbiekben már jeleztük, hogy a NATO-tagországok haderői többségében a 90-es évek második felétől gyorsult fel az önkéntes típusú építkezésre való áttérés, ami magával hozta az egyes katona szerepének jelentős módosulását. Ez önmagában is új vezetési, működési kultúrát is igényel. A honvédségben több mint negyedszázada jelentek meg az első, mai értelemben vett szerződéses legénységi állományúak és immár másfél évtizede annak, hogy 2004 novemberében leszerelt az utolsó sorkatona.⁴ Ezek a változások a régebbi NATO-tagországok haderő-tervezőinek is számos kihívást vetettek fel. A megoldás azonban az ő esetükben talán egyszerűbb volt, hiszen a belső környezet (az országon belüli feltételrendszer) nem változott drasztikusan. A honvédségnél, illetve az egykori Varsói Szerződés (VSZ) tagországainak haderőinél viszont egyszerre változott, változik minden, még a tervezés módszertani követelményei is. Ezen túl a befogadó társadalmi környezetben is újszerűen jelentkeznek a piaci hatások és annak speciális szegmenseként a munkaerő-piaci feltételek közvetlenebb hatása. Az elmúlt negyedszázadra visszatekintve láthatjuk, hogy ezek a jelentős – sok esetben ellentétes hatású és értékű – változások önmagukban is jelentős feszültségekkel, veszteségekkel jártak, így szinte törvényszerű, hogy felelő válaszok születtek a gyakorlatban.

Látszólag a kor gyakorlatának (divatjának) megfelelően írott stratégiákban fogalmazódtak meg a jövő feladatai, melyek azonban a feltételek hiánya miatt még messze nem váltak gyakorlattá. Mindezek együttesen járultak hozzá a mai képhez. Ahhoz, hogy mélyebb számvetés nélkül is kijelenthetjük: az elmúlt évtizedekben elinduló szervezeti változások, szervezések túlnyomó többsége nem érték el kitűzött céljukat.

Mindezen – részben nyilvánvaló és objektívnek tekinthető – determinációk, hiátusok mellett súlyosabb negatív értékvesztési hozadéka is van a folyamatoknak. Többek között annak, hogy a korszerű, tudományos igényű megközelítések többsége csak az elvek szintjéig jutott el. Jelszóként rögzültek, divattossá váltak a kifejezések, amelyek egyfajta, szaktudományosnak tűnő „mázként” rákenődtek a régi

4 Hivatalosan a 2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről 2005. január 1. hatállyal függesztette fel a sorkatonai szolgálat békeidejű szolgálatteljesítését.

gyakorlatra azt a látszatot keltve, mintha ténylegesen megváltoztak volna a vezérlő értékek – pedig ez a legtöbb esetben elmaradt.

A vázolt komplex hatásoknak és az említett hiányosságoknak, torzulásoknak az lett a következménye, hogy visszatérően megbomlott a követelmények és feltételek összhangja, kényszerűen újraindultak a „reformok”. Ezek jellemzői között a feltételhiányok miatt a fűnyírószerű csökkentések szinte mindig tetten érhetők voltak, amik nyilvánvalóan veszteségekkel jártak, az erőforrásokkal, az állami vagyonnal, a költségvetési forrásokkal való pazarlás képét mutatták, illetve bizonytalanságokat idéztek elő. Nagyok voltak a veszteségek mennyiségben és minőségben a legfontosabb erőforrásnál: az emberi erőforrásnál is.

Amint a korábbi gondolatokkal jeleztük, a NATO stratégiaváltása, a haderők új típusú működése és részben a napjainkban zajló fegyveres konfliktusok tapasztalatai sok olyan kérdést felvetettek, amelyekre feltétlenül választ várnak egyrészt a haderőben szolgálók, másrészt a társadalom is. Ezek között (a működési feltételektől, a foglalkoztatási kérdéseken át, egészen az emberjogi problémákig) meglehetősen széles a paletta.

Láthattuk, hogy több ország jogintézményében is átfogó módosításokat kellett végrehajtani. Az általános működési, feltöltési és foglalkoztatási nehézségeken túl egyre erőteljesebben motiválták a változásokat az uniós munkaszervezési irányelvek kényszerei, hazai viszonylatban pedig a közszolgálatban hosszabb ideje napirenden lévő reformok követelményei is.

* * *

Ez a, döntően két évtizedre visszatekintő tanulmány – hazai és nemzetközi kutatások eredményeinek felhasználásával – annak áttekintését tűzte ki célul, hogy a személyi feltételrendszer biztosítása oldaláról a ma is jellemzően erősen tagolt, bürokratikus szervezeti jellemzőkkel bíró honvédség miképp adhat a kihívásokra adekvát válaszokat.

Változások a szemléletben (hatások és ellenhatások)

A változások komplex jellege mellett általános jellemzőként lehet rögzíteni, hogy a már jelzett környezeti hatások, kényszerek, a folyamatosan újrafogalmazódó követelmények és a hagyományok miatt erőteljesen a „hardver” volt (és részben maradt is) a figyelem középpontjában. Ez a kép több országban, így hazánkban még többé-kevésbé ma is jellemző, pedig már nyilvánvalóvá vált, hogy az emberi viszonyok, a belső folyamatok, a működési mód, tehát a formalizált viszonyok erőteljesen ellene hatnak a céloknak.

Visszatekintésünk elején hangsúlyozni kell, hogy az ellentmondások, hiányosságok ellenére a személyi állománnyal való szakszerű gazdálkodás fontosságának felismerése a Magyar Honvédségben korábban is napirendre került, de érdemben csak szűk körű lépések történtek. Erre jelentős hatással voltak a honvédségen kívüli tényezők (azok sorában a társadalmi értékváltás tisztázatlan kérdései) is.

Az egymást követő nemzeti katonai stratégiák szerint a Magyar Honvédség legfontosabb és legértékesebb erőforrása a katona, a személyi állomány. A 2009-ben

elfogadott katonai stratégia⁵ is kiemelte, hogy a feladatára felkészített, megfelelő fizikai és pszichikai állóképességgel rendelkező katona munkája, személyes áldozatvállalása (amelybe beletartozik akár életének kockáztatása is) döntő fontosságú a haderő mindenkor alkalmazhatósága szempontjából.

Szakmai dokumentumokban és tájékoztató kiadványokban is megfogalmazódott, hogy a honvédelem területén katonaként szolgálók és más jogviszonyban foglalkoztatottak társadalmi, erkölcsi és anyagi elismerése nemzeti ügy, mivel az önként vállalt katonai szolgálat presztízse kulcsfontosságú tényező a személyi állomány utánpótlása és megtartása szempontjából.

A későbbi, 2012-es katonai stratégia is kiemeli, hogy a Magyar Honvédség működése szempontjából - az anyagi erőforrásokon túlmenően - központi jelentőségű, hogy milyen humánerőforrás áll a rendelkezésére. A sajátos közszolgálatot teljesítő, felkészült, motivált és elkötelezett katona a Magyar Honvédség legnagyobb értéke. Megtartását, megfelelő utánpótlását a tárca humánstratégiájában megfogalmazott célkitűzések megvalósítása, a humán alrendszerek tervszerű működtetése biztosíthatja.

Természetesen a honvédség megközelítéséből azt is látnunk kell, hogy a biztonság kérdésének átfogóbbá válásával párhuzamosan folyamatosan bővült a biztonsági kockázatok köre is. A biztonságpolitikában a hagyományos nemzetállami szereplők mellett fokozatosan egyre nagyobb szerephez jutottak olyan nem állami szereplők, mint a nemzetközi szervezetek, a multinacionális vállalatok, a különböző nem kormányzati szervezetek, valamint nemzetközi bűnözői és terrorista csoportok. Az átrendeződött nemzetközi rendszer sajátossága lett, hogy abban egyszerre vannak jelen a hagyományos biztonsági kockázatok és az új, gyakran globális megjelenésű, vagy kiterjedésű fenyegetések.

Az új típusú fenyegetések és kihívások változatosabbak a bipoláris világrend alapvetően katonai, politikai köntösben megjelenő kihívásainál. Jellemző tendenciává vált a külső és belső kockázati tényezők közötti határvonal elmosódása. A kockázati tényezők globálisan, regionálisan és belső szinten általában nem egymástól elkülönülten, hanem egyszerre és egymást erősítve jelentkeztek, amelyekre a nemzetközi szervezetekben, intézményekben és más együttműködési struktúrákban folytatott együttműködés kínálta a leghatékonyabb választ.

Az előbbi folyamatok azt is eredményezték, hogy az időről időre újrainduló haderő-átalakítások során Magyar Honvédség létszáma és fegyverzete ugyan jelentősen csökkent, de egyrészt azok nem változtatták meg lényegében a tömeghadsereg jellegű struktúrát, másrészt nem történtek gyakorlati lépések a fegyverzetcsökkentésnek és a haderő technikai modernizációjának összekapcsolására.

A napjainkra kizárólag hivatásos és szerződéses katonákból álló Magyar Honvédség létrejött egy több évtizeden át tartó hosszú és sok esetben fájdalmas útkezes eredménye, melyben jelentősen változott a szolgálati viszonyt meghatározó jogszabályi környezet is.

5 1009/2009. (I. 30.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról.

A szolgálatteljesítés új jogszabályi környezete

A katonai szervezetek működésének funkciójából következő lényegét jelenti az erősen szabályozott környezet. A rendszerváltás után, az 1990–1994 közötti időszakban megszülettek az ország katonai biztonságának megóvásához szükséges politikai és törvényhozási döntések, megalkották a biztonságpolitikai, illetve honvédelmi alapelveket, és a honvédelmi törvényt. A sorkatonai szolgálati idő 12 hónapra csökkent. Jelentősen fejlődtek a Magyar Honvédség nemzetközi kapcsolatai. Megkezdődött a hivatásos állomány képzése a nyugati katonai tanintézetekben, ez hozzájárult a haderő szerepével kapcsolatos szemléletváltozás elindításához.

Az Országgyűlés 1993. december 7-én elfogadta az új, kétharmados szavazati arányt igénylő 1993. CX. honvédelmi törvényt, amely a végrehajtásáról szóló 178/1993. (XII. 27.) Kormányrendelettel együtt 1994. január 1-jén lépett hatályba. A honvédelmi alapelvek és az új honvédelmi törvény követelményrendszerével, a nemzeti hagyományok és a társadalmi elvárások figyelembevételével új alapokra került az ország védelme, fegyveres erejének felépítése, és a funkcionális feladataival kapcsolatos követelmények.

A társadalmi és politikai helyzet összetettségét jelzi, hogy az állomány szolgálati viszonyát szabályzó döntések csak évekkel később kerültek napirendre. Az 1996. évi XLIII. törvény (népszerű nevén a HSzT) a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról új felfogású feltételekben rögzítette a humán erőforrás biztosításának rendszerét, abban az előmenetelt is.

A törvény 1996 szeptemberében lépett hatályba, felváltva az 1971. évi 10. törvényerejű rendeletet. Az új jogszabály, melynek szabályzási logikáját az 1992-ben hatályba lépett köztisztviselői törvényből⁶ vezették le, a fegyveres és rendvédelmi szervek mindegyikére kiterjedt. A szabályzás sok olyan előírásokat tartalmazott (függetlenül attól, hogy a honvédség esetében nem dolgozták ki az új humánpolitikai elveket), amelyek erősítették a tudatosabb erőforrás-gazdálkodás irányába való elmozdulást.

A jogszabály a hivatásos állomány tagjának a hivatásos pályán belátható, tervszerű előmeneteli lehetőséget kellett biztosítani a magasabb szolgálati beosztás, besorolás és rendfokozat eléréséhez, illetve az azokhoz szükséges feltételek megszerzéséhez. Az előmenetel feltétele volt a magasabb beosztáshoz, besoroláshoz, illetve rendfokozathoz meghatározott iskolai végzettség és szakképesítés, a magasabb beosztás ellátásához szükséges gyakorlati tapasztalat, vezetői készség, egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasság, valamint a pályázat útján betölthető beosztás esetén a pályázat benyújtása.

Az előmenetelhez szükséges iskolai végzettségi és szakképesítési feltételek megszerzéséhez a hivatásos állomány tagjai részére pályázati rendszeren nyugvó esélyegyenlőséget kellett biztosítani. A tiszti rendfokozathoz kötött beosztás betöltéséhez egyetemi vagy főiskolai, a zászlósi és tiszthelyettesi rendfokozathoz kötött beosztás betöltéséhez pedig középiskolai végzettség volt szükséges. Jogszabályban meghatározott tiszthelyettesi rendfokozathoz kötött beosztásoknál szakiskolai végzettség esetén a középiskolai végzettségtől el lehetett tekinteni.

6 1992. évi XXIII. törvény a köztisztviselők jogállásáról.

A magasabb beosztás betöltéséhez szükséges iskolai végzettség (szakképesítés) megszerzését hazai vagy külföldi katonai, rendvédelmi, illetőleg polgári felsőoktatási és középfokú oktatási intézményben, iskolarendszerű vagy iskolarendszeren kívüli oktatás/képzés keretében kellett biztosítani. Emellett a hivatásos állomány tagjának lehetősége volt a szolgálati érdek sérelmével nem járó, saját elhatározáson alapuló egyéni továbbtanulásra is.

A hivatásos állomány tagját szakmai ismereteinek fejlesztése céljából szakmai továbbképzésben, illetve átképzésben kellett részesíteni, amelyre a résztvevőket az állományilletékes parancsnok jelölte ki. Szolgálati érdekből polgári oktatási intézményben vagy iskolarendszeren kívüli oktatás/képzés folytatása céljából a munkáltatói jogkört gyakorló eljáró a hivatásos állomány tagjával tanulmányi szerződést köthetett. A hivatásos állomány tagjának meg kellett felelnie a miniszter által meghatározott, beosztásának és életkorának megfelelő egészségi, pszichikai és fizikai alkalmassági követelményeknek. Láthatóan ezek az elvek megfeleltek a modern erőforrás-gazdálkodási törekvéseknek.

A jogszabály alkalmazása a felkészítés, szemléletváltás és az anyagiak hiánya, illetve a forszírozott létszámcsoökkentés miatt – a jó szándékú kidolgozó szervező munkák ellenére – ellentmondásos volt. Elmondható, hogy egyebek között a 2001-ig érvényben lévő előmeneteli rendszer gyakorlatában továbbra is fontosak voltak az informális kapcsolatok, az előmeneteli rendszer működésében előtérben maradt a szubjektív vezetői döntések lehetősége. A pályaalkalmasság esetenként háttérbe szorult, a teljesítményértékelés csak formálisan kapcsolódott az előmeneteli rendszerhez.

Az összecsúszott szervezési feladatok között a személyügyi szerveknek nem volt érdemi döntés-előkészítő szerepük, a vezetők által is hangoztatott elvekkel ellentétben zömében csak végrehajtók voltak. Az állandó változások, ellentmondásos folyamatok – egyebek mellett – beszűkült mobilitást eredményeztek. Ennek ellenére kijelenthető, hogy megpróbálta támogatni az egyéni életpálya tervezést, rendszerbe foglalta a beosztásokat és a rendfokozatokat, valamint lehetővé tette az előmeneteli rendszerhez illeszthető nomenklatúra rendelet elkészítését. Kísérletet tett új személyügyi eljárások bevezetésére, megteremtette a szenioritás elvét leváltó, a kompetencia alapján történő előmeneteli lehetőségét, és magában hordozta egy új előmeneteli rendszer bevezetésének alapjait.

A kihívásokat felismerő vezetők és szakemberek a NATO csatlakozás szándékának megfogalmazásától szorgalmazták a személyi feltételrendszer, a humánerőforrás-gazdálkodás új alapokra helyezését. 1995-ben létrejött a honvédség vezetésében négy humán szakterületet (személyügy, hadkiegészítés, humánszolgálat, képzés) átfogó főcsoportfőnökség és, civil egyetemekkel együttműködve nagy hangsúlyt kapott a szakember állomány célzott felkészítése.

1997-től a NATO-tagságra felkészülés jegyében a *Visegrádi kapcsolatok* néven ismert rendszerben elindultak a haderők humánerőforrásait érintő egyeztetések. Kezdetben három ország (Csehország, Lengyelország, Magyarország) később Szlovákia humánszakemberei részvételével évente több találkozáson hangolták össze lépéseiket, végeztek közös kutatásokat. A honvédségben elindultak a humánerőforrás-megközelítésű szakmai kidolgozó munkák, melyeket hazai és külföldi tanácsadók segítettek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1992. évi XXIII. törvény a köztisztviselők jogállásáról.
1996. évi XLIII. törvény a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról. <https://mkogy.jogtar.hu> (letöltve 2019. 08. 25.)
2001. évi XCV. törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100095.TV. (Letöltve 2009. április 6-án)
2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. <https://mkogy.jogtar.hu> (letöltve 2019. 08. 25.)
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. <https://mkogy.jogtar.hu> (letöltve 2019. 08. 25.)
- A honvédség funkcionális és strukturális változásai, valamint az államreform hatása a tárcafoglalkoztatás-politikájára. Kutatási jelentés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2007.
2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról. <https://mkogy.jogtar.hu> (letöltve 2019. 08. 25.)
- A Magyar Honvédség humánstratégiája (2008–2017). Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 58/2008. HM. ut.
- A Magyar Honvédség humánstratégiája a 2012–2021. közötti időszakra, 79/2011. (VII.29.) HM ut.
- A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája. Budapest, 2004.
- A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája. Budapest, 2009.
- Bali József: Nemzeti katonai stratégia 2012 – új jövőkép kérdőjelekkel. Hadtudomány, XXIII. évfolyam, 3–4. szám (2013), pp. 5–13.
- Bekes Katalin: A Magyar Honvédség helyzetének, feladatainak áttekintése a rendszerváltást követően, különös tekintettel a NATO-hoz való csatlakozásunkra. Bolyai Szemle, XXI. évfolyam, 2. szám (2012), pp. 107–124.
- Csiki Tamás: Az új nemzeti katonai stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében. Hadtudomány, XXIII. évfolyam, 3–4. szám (2013), pp. 29–44.
- Deák János: Háború és hadsereg a 21. században, különös tekintettel a Magyar Honvédség jövőképeire. Hadtudomány, XXIII. évfolyam, 2. elektronikus szám (2013), pp. 41–84.
- Előterjesztés a Honvédelmi Minisztérium Kollégiuma részére (Humánstratégia) Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 2000. március.
- Humánstratégia a professzionális haderő kialakítására 2003–2013. Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 2003. augusztus.
- Huntington, Samuel P.: A katona és az állam. Zrínyi/Atlanti Kutató és Kiadó, Budapest, 1994.
- Janowitz, Morris: Social Change and Politics: 1920–1976. Transaction Publisher, New York, 2010.
- Jobbágy Zoltán – Stummer Judit: Kihívások a magyar honvédség személyi állományának utánpótlásában. A katonai hivatás megítélése a fiatal generáció körében, Hadtudomány, 27. évfolyam, elektronikus szám (2017), pp. 157–167.
- Jobbágy Zoltán: Biztonságpolitika, haderőreformok. A humán erőforrás-gazdálkodás katonai életpályával összefüggő kérdései, Hadtudomány, XXV. évfolyam, elektronikus különszám (2015), pp. 30–40.
- Kern Tamás: A rendszerváltás utáni haderőreform-kísérletek. Eredmények és kudarcok. Századvég műhelytanulmányok, Budapest, 2006.
- Krizbai János: A kihívások negyedszázada az önkéntes haderő szemszögéből. Hadtudomány, XXIV. évfolyam, 2–4. szám (2014), pp. 78–93.
- Krizbai János: Humán erőforrások kihívásai a honvédségben. Hadtudomány, XXVI. évfolyam, különszám (2016), pp. 15–24.
- Krizbai János: Mire jó a kiszolgált katona? (az obszitéváltól a rekonverzióig). Hadtudomány, XXV. évfolyam, elektronikus különszám (2015), pp. 48–56.
- Krizbai János: A szervezeti kultúra fejlesztésének kérdései a honvédségben. Hadtudomány XXIX. 2019/3. pp. 118–128.
- Magyary Zoltán Közigazgatás-Fejlesztési Program. (Mp 11.0)
- Molnár Ferenc: 10 éves az önkéntes haderő – társadalmi, politikai és funkcionális kényszerek. Sereg Szemle, XII. évfolyam, 4. szám (2014), pp. 57–69.

- Moscovici, Charles C.: From Institutions to Occupation: Trends in Military Organization. *Armed Forces & Society*, 4. évfolyam, 1. szám (1977), pp. 41–50.
- Szabó József nyá. ezredes: A professzionális haderő szervezeti kultúrája, hatalmi viszonyok a katonai szervezetben. *Honvédségi Szemle*, 140. évfolyam, 4. szám (2012), pp. 26–28.
- Szenes Zoltán: Magyar haderő-átalakítás a NATO tagság idején. *Nemzet és Biztonság*, II. évfolyam, 3. szám (2009), pp. 33–43.
- Tóth Péter: A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra, *Nemzet és Biztonság*, 7. évfolyam, 2. szám (2014), pp. 3–16.
- Végh Ferenc ny. vezérezredes: Honvédségünk a rendszerváltástól napjainkig. (2.) *Honvédségi Szemle*, 146. évfolyam, 4. szám (2018), pp. 3–19.
- Vilner Péter – Jabbágy Zoltán: A Magyar Honvédség új humánstratégiája. *Honvédségi Szemle*, 62. évfolyam, 3. szám (2008), pp. 26–31.

Koudela Pál

Játékelmélet a kiberbiztonságban

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.39

A védelem- és biztonságpolitika valamint a rendvédelem a virtuális térben zajló konfliktusok modellezésekor hiányos, azaz nem teljes információs környezettel kerül szembe. A hidegháborús környezetben kifejlesztett infrastrukturális környezet és a konfliktusok modellezése ma éli virágkorát. A világháló nyújtotta feltételek és szolgáltatások gyorsuló növekedése és fejlődése, az anonim és önszerveződő hálózatok, valamint a mobil eszközök elterjedése új kihívásokat jelent.

A hidegháború amerikai reakciójaként a hatvanas években kifejlesztették a számítógépes hálózatokat, majd 1989-ben Tim Berners-Lee létrehozta a világhálót, amihez a következő évben megírta az első böngészőt is, így az fokozatosan általánosan használt rendszerré vált. A világháló hagyományos felépítése (tűzfal, behatolásérzékelő és vírusirtó szoftverek), egyoldalú, statikus és passzív védelmi rendszere azonban számtalan módon teszi azt sebezhetővé, beleértve a szolgáltatás-megtagadással járó támadást,¹ az elosztott szolgáltatás-megtagadással járó támadást,² a „brute force”-támadást, az „Sql injekcióra” épülő akciókat és egyéb támadásokat. Szükségessé vált tehát egy összetettebb védekezési rendszer kidolgozása.

A játékelmélet, különösen a Harsányi János³ által kidolgozott nem teljes információs elemzés alkalmazása ezen a területen is sikerhez vezetett az elmúlt években.⁴

1 Denial of Service (DoS) vagyis szolgáltatás-megtagadás, illetve az ezzel járó támadás, annak teljes vagy részleges megbénítása, helyes működési módjától való eltérítése.

2 Distributed Denial of Service (DDoS), vagyis elosztott szolgáltatás-megtagadással járó támadás. A célzott hálózatot több helyről származó csomagokkal bombázzák.

3 Harsányi János magyar Nobel-díjas közgazdász és matematikus. 1920-ban született Budapesten, 1945-ben Ausztráliába menekült, majd 1956-tól az Egyesült Államokban élt. 1967–68-ban kidolgozta az információhiányos hidegháborús környezetben döntő fontosságú játékelméleti nem teljes információs modellt, ami máig alapja a nemzetbiztonsági, stratégiai, biztonságpolitikai és más területek játékelméleti modellezésének, s amiért 1994-ben – John Forbes Nashsel és Reinhard Seltennel megosztva – Nobel-díjat kapott.

4 Alpcan, Tansu – Tamer Ba^oar: *Network Security: A Decision and Game-Theoretic Approach*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

Az egyik legelső megközelítés,⁵ a járőrözéshez hasonlóan, a biztonsági erőforrások – az adminisztrátorok ideje – különböző feladatok közötti hatékony elosztásának modellezésére törekedett. A modell a mindenütt jelenlévő támadó és a rendszergazdák közötti interakcióra épül. A modell a mátrixok szinguláris értékek szerinti felbontásával kísérel meg az egyensúlyi helyzetek kiszámítását a játszmákban.

Stratégiai döntéshozatali modellként a játékelméleti technikákat azért fogadták el, hogy kommunikációs hálózatok protokolltervezési problémáit megoldják, különös tekintettel a hálózatok heterogén ágensei erőforrás-allokációjának elemzésére. Az útvonalterv több szereplő versenyével jár együtt, így a vezetékes hálózatban a játékelméletet széles körben használják az önző útvonaltervezés feltérképezéséhez, és optimalizálják az útválasztási algoritmust a jobb protokolltervezés érdekében.⁶ Miután a hálózati torlódási problémák háttérében a versengés és interakció áll, a játékelmélet kiválóan alkalmazhatónak bizonyult. A vezetéknélküli hálózatok megjelenésével pedig tovább bővült annak alkalmazhatósága: például a kommunikációs csatorna állításával, a hálózati csomópontok eltörlésével és a hálózati erőforrás-allokáció optimalizálásával. A vezetékek nélküli hálózat jellemzően homogén szerkezete és bizonyos mértékig rögzített konfigurációja miatt a hálózati viselkedés általában „racionális”, így a játékelmélet alkalmazása a vezetékek nélküli hálózatokban még jobb eredményt is érhet el.

A kiberbiztonság területén alkalmazott nem teljes információs játékelméletben alapvetően kétféle eredményt láthatunk: egyrészt a kibertámadások és kivédésük stratégiai elemzéseit, másrészt magának a kiberbiztonságnak az értékelését. Az előbbi tipikusan a várható támadások előrejelzését szolgálja a támadó és védekező magatartások modellezésével, s az így létrejövő egyensúlyi helyzetek kalkulálásával. Ennek segítségével védelmi stratégiát is kidolgozhatnak, s a védelmi rendszer megbízhatóságát is kiértékelhetik.

Az eljárás kvantitatív jellege miatt összehasonlíthatóság és értékelés szempontjából is ideális eszköz.⁷ Jellemzően versengő jellegű, nem kooperatív játszmák elemzéséről van szó, melyek közül némelyik (a biztonsági védelmi beruházások és a védelmi erőforrások elosztása) elemezhető statikus modellekkel, általában azonban, a hálózatok tulajdonságai miatt, dinamikus modellekre van szükség az elemzéshez. A kiberbiztonság területén a támadás/védelem elemzése tehát egyértelműen a nem teljes információs, dinamikus modellezésre épül, melynek máig meghatározó alapjait a Nobel-díjas magyar tudós, Harsányi János a hatvanas években dolgozta ki.

5 Andrew Fielder – Emmanouil Panaousis – Pasquale Malacaria – Chris Hankin – Fabrizio Smeraldi: *Game Theory Meets Information Security Management*. In.: Nora Cuppens-Boulahia, Frédéric Cuppens, Sushil Jajodia, Anas Abou El Kalam, Thierry Sans (eds.) *ICT Systems Security and Privacy Protection. SEC 2014*. IFIP Advances in Information and Communication Technology, vol 428., Berlin, Heidelberg, Springer, 2014. pp. 15–29.

6 Menache, Ishai – Asuman Ozdaglar: *Network Games: Theory, Models, and Dynamics*. *Synthesis Lectures on Communication Networks*. Berkeley, Morgan & Claypool Publishers, 2011.

7 Yuan Wang – Yongjun Wang – Jing Liu – Zhijian Huang – Peidai Xie: *A Survey of Game Theoretic Methods for Cyber Security*. In.: *2016 IEEE First International Conference on Data Science in Cyberspace*. Changsha, IEEE, 2016. pp. 631–636.

Az információs hadviselés és az információs biztonság játékelméleti modelljei

A számítógépes támadás összetett hadviselési és bűnözési terület, amely a legnagyobb figyelmet igényli, mivel a számítógép az emberi erőfeszítések különböző területeinek eszköze. A támadás más formáihoz hasonlóan a számítógépes támadás okai sokrétűek, azonban általában olyan tényezőkre vezethetők vissza, amelyek magukban foglalják a pénzügyi nyereséget, a személyes érzelmeket és a bosszúvágyat, valamint az etikai, ideológiai, erkölcsi és környezetvédelmi kérdéseket egyaránt.⁸

A számítástechnikai bűnözés kockázatainak kezelésére szolgáló különböző modellek közé tartozik a Bayes-t Hálózat,⁹ az Operationally Critical Threat, Asset and Vulnerability Assessment (OCTAVE),¹⁰ a központi számítástechnikai és távközlési ügynökség kockázatelemzése és kezelése (CRAMM).¹¹

A játékelmélet matematikai keretet biztosít a két vagy több egyén közötti konfliktusok és együttműködés modellezéséhez. Alapja az egyének racionális viselkedése. Ez magában foglalja, hogy a céljuk az előnyök optimalizálása, amelyet általában hasznosság-függvénnyel fejeznek ki. A játékos betartja a szabályokat, és a szereplők választhatnak egy sor viselkedési lehetőség közül, illetve megvalósíthatnak egy stratégiát annak érdekében, hogy optimalizálják a legvalószínűbb kimenetelű játékot. Formálisan a játékot n játékosal, stratégiai terekkel és kifizetési funkciókkal írják le, S_i és U_i , valamint minden i játékosra ($1 \leq i \leq n$):

$$G = \{n; S_1, S_2, \dots, S_n; U_1, U_2, \dots, U_n\}$$

A leírás alapján a játékelméleti elemzés a játékosok magatartása valószínűségének feltárására összpontosít a stratégia megválasztásával kapcsolatban, ezáltal meghatározva a játék feltételezhető kimenetelét. A játékelméleti alapú modellek

8 Mercer, Edward: Causes of Cyber Crime. *It Still Works*. 2012
<https://itstillworks.com/causes-cyber-crime-1846.html>

9 Bode, M. A. – Alese, B. K. – Thompson A. F. – Iyare O.: A Bayesian Network Model for Risk Management in Cyber Situation, *World Congress on Engineering and Computer Science*, 22–24 October, San Francisco, USA, Vol. I. 2014; Peng Xie – Jason H Li – Xinming Ou – Peng Liu – Renato Levy: Using Bayesian networks for cyber security analysis. *2010 IEEE/IFIP International Conference on Dependable Systems & Networks (DSN)*. 2010; Kehe, W. – Shichao, Y. () An Information Security Threat Assessment Model based on Bayesian Network and OWA Operator, *Application of Mathematics in Information Science*, 8(2), 2014, pp. 833-838.; Xiaochun Xiao – Tiange Zhang – Gendu Zhang: Extended Abstract: Access Graph Based Risk Analysis for Network Information System, *2008 International Conference on Security Technology*. 2008; Li J. – Ou X. – Rajagopalan R.: Uncertainty and Risk Management in Cyber Situational Awareness. In.: Jajodia S. – Liu P. – Swarup V. – Wang C. (eds) *Cyber Situational Awareness. Advances in Information Security*, vol 46. Springer, Boston, MA. 2010; Muckin, Michael: A Threat-Driven Approach to Cyber Security: Methodologies, Practices and Tools to Enable a Functionally Integrated Cyber Security Organization. *Lockheed Martin*, 2015,
https://pdfs.semanticscholar.org/be09/f7a16eb4a379e698d8f42100fd8a91943a0c.pdf?_ga=2.174468898.1462599916.1542278052-1960495995.1540548768

10 Christopher J. Alberts – Audrey J. Dorofee – James F. Stevens – Carol Woody: *Introduction to the OCTAVE approach*. Software Engineering Institute, 2003.

11 Yazar, Z.: *A qualitative risk analysis and management tool*. CRAMM. SANS Institute, 2002.

teljesítmény- és költségelőnyöket mutatnak a számítógépes rendellenességek kezelésével kapcsolatos egyéb modellekkel szemben.

A továbbiakban néhány játékelméleti alapú számítógépes biztonsági kockázatkezelési modellezést és bizonyos számítógépes biztonsági kockázatkezeléssel foglalkozó kutatási munkák áttekintését mutatjuk be. A játékelméletnek a kiberbiztonsági kockázatkezelésre és a levont következtetésekre vonatkozó erősségeit és gyengeségeit szintén érintjük.

A számítógépes hálózatok biztonságának elemzésére kétszereplős sztochasztikus játszma felvázolásával is született játékelméleti modell. A Carnegie Mellon University munkatársai: Kong-wei Lye és Jeannette M. Wing¹² a Nash-egyensúlyi helyzetet¹³ nemlineáris programmal számolták ki, s így alkottak valóságos stratégiákat.

A globális hálózatok drámai változáson mennek keresztül, ami folyamatosan növeli a hálózat méretét, az összekapcsolhatóságát és a hozzáférhetőséget, ennek következtében pedig fokozza azok sebezhetőségét. Számos politikai dokumentum is hangsúlyozta a számítógépes biztonság fontosságát a modern társadalom jóléte szempontjából. Az Egyesült Államok nemzeti biztonsági stratégiája¹⁴ 2001. szeptember 11-ét követően pontosan leírta a kibertér biztosítására a prioritásokat: a fenyegetések és sebezhetőségek csökkentését, a tudatosságot és a képzést, valamint a nemzetbiztonságot és a nemzetközi együttműködést.¹⁵ A kiberbiztonság eléréséhez ugyanakkor fejlett technológiai feltételek is szükségesek.

A Lockheed Martin kötelékébe tartozó ORINCON Information Assurance munkatársa, Samuel N. Hamilton együttműködve más számítástechnikai intézetek munkatársaival¹⁶ felvázolták a játékelmélet azon területeit, amelyek relevánsak az információs hadviselés szempontjából. A tanulmány néhány olyan forgatókönyvet elemzett, amelyek több potenciális cselekvési tervet mutatnak be a várható eredményekkel és esetleges forgatókönyvekkel.

Az Iowa State University kutatói, Anirban Chakrabarti és Govindarasu Manimaran¹⁷ az internet infrastruktúrájára összpontosított a támadások és a biztonság kontextusában. Más kutatásokkal szemben, melyek főként az adatátvitel biztonságára helyezték a hangsúlyt, ez a kutatás a bizalmi kapcsolatok eltérő infrastrukturális ellátottságából adódó biztonsági kérdéseket modellezte.

12 Kong-wei Lye – Jeannette Wing: Game Strategies in Network Security. *International Journal of Information Security*, 4(1–2), 2005, pp. 71–86.

13 Egy mátrixjátéknál egyensúlyi helyzetről beszélünk (azaz megtaláltuk a játék Nash egyensúlyi helyzetét), ha egyik játékosnak sem éri meg egyoldalúan változtatni a stratégiáján egyensúlyi helyzet esetében.

14 The National Strategy to Secure Cyberspace. U.S. government via Department of Homeland Security. February 2003.
https://www.us-cert.gov/sites/default/files/publications/cyberspace_strategy.pdf

15 Roy Sankardas – Charles Ellis – Sajjan Shiva – Dipankar Dasgupta – Vivek Shandilya – Qishi Wu: A survey of game theory as applied to network security. In.: *2010 43rd Hawaii International Conference on System Sciences*. Honolulu, IEEE, 2010. pp. 1–10.

16 Samuel N. Hamilton – Wendy L. Miller – Allen Ott – O. Sami Saydjari: Challenges in Applying Game Theory to the Domain of Information Warfare. In.: *4th Information survivability workshop*. 2002.

17 Chakrabarti Anirban – Govindarasu Manimaran: Internet Infrastructure Security: A Taxonomy. *IEEE Network*, 16(6), 2002, pp. 13–21.

A University of Delaware és a UCLA kutatói, Jelena Mirkovic és Peter Reiher¹⁸ az elosztott szolgáltatás-megtagadással járó támadások és védelemi stratégiák osztályozását végezte el, hangsúlyozva a támadások közötti hasonlóságokat és a támadások stratégiáinak legfontosabb tulajdonságait.

A fizikai felületek támadásai, főként a kommunikációt zavaró és lehallgatásos támadások száma napjainkban gyarapszik, s a vezeték nélküli hálózatokban jelentősége tovább nő. A University of Houston munkatársa, Zhu Han norvég és francia kutatókkal együtt¹⁹ a hasznos adatokat továbbító források és a kommunikációt zavaró²⁰ nem offenzív szereplők interakcióit elemezte játékelméleti modellek segítségével. Az ilyen adattovábbítást vagy kommunikációt zavaró rendszerek alapvetően szolgáltatónak lépnek fel, s a szolgáltatásukért pénzt kérnek, így köztük piaci verseny alakul ki. A zavarás hatékonyságát és a zavaró szolgáltatási ár beállítását a szerzők a Stackelberg-moddal elemzik.

A fentebb említett Han és munkatársai célja leginkább az volt, hogy egy olyan decentralizált rendszert tervezzenek, amely megvédi a közvetített adatokat, s így lehetetlenné tegye, hogy a lehallgatók megkapják az adatsomagokat még akkor is, ha ismerik az adó/vevő által használt kódolási/dekódolási sémákat.

A University Of Southern California munkatársai, João P. Hespanha és Stephen Bohacek²¹ olyan útvonalválasztó játékokat vizsgáltak meg, amelyekben a támadó megpróbálja keresztezni az adatsomagok útját egy számítógépes hálózatban. A hálózat tervezőjének olyan útválasztási irányelveket kell kidolgoznia, amelyek elkerülik a támadók felügyelete alatt lévő kapcsolatokat.

A FRIARS számítógépes védelmi döntési rendszert ugyancsak a Lockheed Martin Orincon Corporation munkatársai dolgozták ki az ezredfordulón, John McInerney vezetésével.²² Ez a visszacsatolásvezérlő rendszer képes önállóan reagálni az automatizált rendszertámadásokra. A szerzők a Markov döntési folyamattal modellezik a rendszert: egy egyszerű játékkal és súlyozott véletlenszerű leválasztással a kiválasztott működtetőktől.

Paul Syverson²³ a U.S. Naval Research Laboratory (az Egyesült Államok Haditengerészetének Kutatólaboratóriuma) munkatársa jó és gonosz csomópontokról ír, és a sztochasztikus játékok használatát javasolja az analízisben. A Stanford University

18 Jelena Mirkovic – Peter Reiher: A taxonomy of DDoS attack and DDoS defense mechanisms. *ACM SIGCOMM Computer Communications Review*, 34(2), 2004, pp. 39–54.

19 Zhu Han – Ninoslav Marina – Mérouane Debbah – Are Hjørungnes: Physical layer security game: interaction between source, eavesdropper, and friendly jammer. *EURASIP Journal on Wireless Communications and Networking* 2010. 2009: 452907. <https://doi.org/10.1155/2009/452907>

20 A zavarás (jamming) a vezeték nélküli hálózatokat kihasználó támadások egyik formája. Lényegében egyszerűen megtagadja a szolgáltatást az engedélyezett felhasználóknak, mivel a törvényes forgalom akadályozza az illegális forgalom azt felülmúló gyakoriságát.

21 João P. Hespanha – Stephan Bohacek: Preliminary Results in Routing Games. *Proceedings of the 2001 American Control Conference*, 2002/3: pp. 1904–1909.

22 McInerney, John – Stephen Stubberud – Saquib Anwar – Stephen Hamilton: FRIARS: A Feedback Control System for Information Assurance. Using a Markov Decision Process. *Proceedings IEEE 35th Annual 2001 International Carnahan Conference on Security Technology*, 2001, pp. 223–228.

23 Syverson, Paul F.: A different look at secure distributed computation, *Proceedings 10th Computer Security Foundations Workshop*, London, IEEE, 1997. pp. 109–115.

munkatársai Sergio Marti vezetésével²⁴ a MANET számára egy olyan behatolás-érzékelő rendszersémát²⁵ javasoltak, amely két különböző modulból áll: a Watchdog időzítóból és az útvonalirányítóból (a biztonságos távoli jelszó, Secure Remote Password bővítményeként).

A Stevens Institute of Technology (Hoboken) munkatársai Yu Liu vezetésével²⁶ ugyancsak játékelméleti keretet javasoltak a vezeték nélküli ad-hoc hálózatokon keresztül történő támadó–védő csomópontok közötti kölcsönhatások elemzésére. Elemzésük a vezeték nélküli ad-hoc hálózatokban megjelenő biztonsági problémákkal foglalkozik, a potenciálisan rosszindulatú csomópont és a védelmi csomópont közötti interakciók modellezését játékelméleti keret segítségével oldják meg. Minden játékos megpróbálja maximalizálni a nyereseményét: a támadó a lehető legnagyobb kárt akarja tenni a hálózatban, miközben a védő az energiaköltségek korlátozásával próbálja maximalizálni védelmezői képességeit, az IDS-sel történő hatalmas adatforgalom figyelemmel kísérése miatt.

Első javaslatuk egy „statikus játék”, amely a védő számára áttekintést nyújt a biztonsági helyzetről: a kockázatokról és a megfigyelés költségeiről. A modell alap-helyzetében a védelmező minden versenytársról eleve rosszindulatot feltételez. A csatlakozási pontok típusai – vagyis, hogy tényleg rosszindulatúak vagy normálisak – nem teljes információt jelentenek, azokra tehát a Bayes-i dinamikus keret-rendszert²⁷ alkalmazzák. Így egy visszacsatolást hoznak létre, ami megengedi a védelmezőnek, hogy kiinduló feltételezését módosítsa a megfigyelt akciók fényében. Így jön létre a tökéletes Bayes-i egyensúly, melyben – a monitorozási rendszernek köszönhetően – a rosszindulatú csomópontokra koncentrálódó támadások valószínűsége a védelmező rosszhiszemű előfeltevésének erősödésével együtt nő.

A szolgáltató és a támadó közötti interakciók modellezésére szolgáló behatolás-érzékelő játékokat eredetileg Kodialam és Lakshman,²⁸ a Bell Laboratories munkatársai dolgozták ki. A kétszemélyes zéróösszegű játszmában a szolgáltató úgy igyekszik maximalizálni a hasznát, hogy a sikeres leleplezés valószínűségét próbálja növelni, miközben a támadó megpróbálja minimálisra csökkenteni annak valószínűségét, hogy az IDS kimutassa jelenlétét.

24 Sergio Marti – T.J. Giuli – Kevin Lai – Mary Baker: Mitigating routing misbehavior in mobile ad hoc networks. In.: *MobiCom '00 Proceedings of the 6th annual international conference on Mobile computing and networking*. Boston, 2000. pp. 255–265.

25 Intrusion Detection Systems (IDS) – behatolásérzékelő rendszerek.

26 Yu Liu – Cristina Comaniciu – Hong Man: Modelling misbehaviour in ad hoc networks: a game theoretic approach for intrusion detection. *International Journal of Security and Networks*, 1(3–4), 2006. pp. 243–254.

27 A Bayes-játék egy olyan játék, amelyben a játékosok hiányos információval rendelkeznek a többi játékosról. Ilyen hiányos ismeret lehet az ellenfél kifizetéseiről (nyereségek), vagy a támadás valószínűségéről, melyeket feltételezéssel helyettesít a játékos. Amikor a védekezőnek *a priori* statisztikai ismeretei vannak a szomszédok típusairól (barátságos vagy ellenséges), azt statikus Bayesi-játékban lehet modellezni. Az ellenfél tevékenységének megfigyeléséből származó adatokat (támadás vagy annak hiánya) időben elrendezve egy fejlődési modellt kapunk. Ez utóbbit tekintjük dinamikus Bayesi-modellnek.

28 Murali Kodialam – T.V. Lakshman: Detecting Network Intrusions via Sampling: A Game Theoretic Approach. *IEEE INFOCOM 2003. Twenty-second Annual Joint Conference of the IEEE Computer and Communications Societies*. 2003/3: pp. 1880–1889.

A University of Texas munkatársai Afrand Agah vezetésével²⁹ a szenzorhálózatban a támadás-védelem problémáját kétszereplős, nem kooperatív, nem zéróösszegű játékként értelmezte. A modell teljes információs, tehát a játékosok nyeresége határozza meg stratégiájukat. Ez a munka azonban éppen a teljes információ feltételezése miatt nem is lett sikeres, számunkra azonban érdekes példa, mely ékesen bizonyítja, hogy a Harsányi megteremtette játékelméleti környezet olyan változást hozott az alkalmazott tudományok területén, melyet nem lehet visszafordítani.

A biztonsági rendszerek

Stackelberg-játszmára épülő belső logikája

A biztonsági rendszerek játékelméleti alapmodellje a Stackelberg-játék.³⁰ Elsőként tehát a generikus biztonsági problémát, úgy fogalmazzuk meg, mint egy normál formájú Stackelberg-játékot. A biztonság játék két játékosból áll, egy védőből Θ , és egy támadóból Ψ . A játékosok nem szükségképpen egyének, csoportok is lehetnek, ahol a csoporttagok együttműködnek egy közös stratégia megvalósításában, mint például egy fegyveres testület vagy egy terrorista szervezet. Minden játékosnak van egy lehetséges tiszta stratégiákból álló készlete, $\sigma_\Theta \in \Delta_\Theta$ és $\sigma_\Psi \in \Sigma_\Psi$. Egy vegyes stratégia lehetővé teszi a játékos számára, hogy valószínűségi eloszlással tiszta stratégiát játsszon, $\delta_\Theta \in \Delta_\Theta$ és $\delta_\Psi \in \Sigma_\Psi$. Az egyes játékosok kifizetéseit minden lehetséges közös tiszta stratégiájú kimenetre azonos módon határozzuk meg a védő számára, és a támadó számára is: $\Omega_\Theta : \Sigma_\Psi \times \Sigma_\Theta \rightarrow R$. A kifizetési funkciókat a vegyes stratégiákra a szokásos módon állapítjuk meg, átvéve a tiszta stratégiákon alapuló várakozásokat.

Eddig a játék leírása a normál formájú játékot követi. A Stackelberg-játékok sajátossága, hogy az másképpen különbözteti meg a játékosokat: a kezdőt, aki az első lépést teszi és az erre reagáló követőt, aki egy haszon-maximalizáló, önérdekkövető választ ad, s akinek ugyanakkor lehetősége van megfigyelni a kezdő játékos stratégiáját, mielőtt lép. A biztonsági játszmákban a védő a Stackelberg-vezető, a támadó pedig a követő. Ez modellezi a rosszindulatú támadók azon lehetőségét, hogy a támadások tervezésekor felderítést alkalmazzanak. Ebben a modellben a kiszámítható védelmi stratégiák sérülékenyek: ki vannak téve az ellenség felderítő pozíciójának. Formálisan a támadó stratégiája a Stackelberg biztonsági játékban olyan funkció, amely minden kezdő stratégiára megfelelő válaszstratégiát ad: $F_\Psi : \Delta_\Theta \rightarrow \Delta_\Psi$.

A játékelméletben alkalmazott standard megoldás egy Nash-egyensúly: olyan stratégiai profil minden játékos számára, ahol egyetlen játékos sem nyerhet, ha egyoldalúan egy másik stratégiára vált.³¹ A Stackelberg-egyensúly a Nash-egyensúly

29 Afrand Agah – Sejal K. Das – Kalyan Basu: A Game Theory Based Approach for Security in Wireless Sensor Networks. In.: *IEEE International Conference on Performance, Computing, and Communications*, 2004. Phoenix, 2004. pp. 259–263.

30 A Stackelberg vezetési modell egy stratégiai játék, melyet a közgazdaságban használtak elsőként. A játékban vezető cég lép először, majd sorra lépnek a követő vállalkozások egymás után. A vezető előzetesen tudja, hogy a követő megfigyeli a lépését, a követőnek így nincs lehetősége, hogy egy nem Stackelberg vezetői döntési helyzettel számoljon a jövőben, amit a vezető tud is, és a legjobb válaszlépése is valóban az.

31 Martin J. Osborne – Ariel Rubinstein: *A Course in Game Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1994.

finomított változata, amelyet a Stackelberg-játékokra dolgoztak ki. Ez egy részjáték-tökéletes egyensúly, mivel itt minden játékos kiválasztja a megfelelő választ, azzal az eredeti bármelyik részjátékra Nash-egyensúlyt kap. Ez kizárja az egyensúlyi útvonalon kívül eső (hiteltelen) támadások által létrehozott Nash egyensúlyi profilokat.

A részjáték-tökéletes egyensúly önmagában nem garantálja a Stackelberg-játékok megoldását, mivel a követők számos stratégiával szemben közömbösek lehetnek. Két sajátos Stackelberg-egyensúlyi helyzet létezik, melyeket először George Leitmann,³² a University of California Berkeley professzora fogalmazott meg a hetvenes években, s melyeket „erős” és „gyenge” stratégiáknak nevezett el.³³ Az erős forma esetén a követő mindig az optimális stratégiát feltételezi a vezetőről, míg a gyenge formában a követő a legrosszabb stratégiát feltételezi a vezetőről. Erős Stackelberg-egyensúly minden Stackelberg-játékban létezik, azonban gyenge Stackelberg-egyensúly nem feltétlenül.³⁴ A kezdő ráadásul gyakran azzal is kiválthatja az erős formát, hogy lépésével véletlenül kerül közel az egyensúlyi helyzethez.³⁵ A következőkben az erős Stackelberg-egyensúlyt vesszük alapul, mivel ez a leggyakrabban alkalmazott forma a szakirodalomban.³⁶

Egy stratégiapár (δ_Θ, F_Ψ) akkor alkot erős Stackelberg-egyensúlyt, ha a következők igazak rá:

A vezető a legjobb-válasz játszmat játszza:

$$\Omega_\Theta(\delta_\Theta, F_\Psi(\delta_\Theta)) \geq \Omega_\Theta(\delta'_\Theta, F_\Psi(\delta'_\Theta)) \quad \forall \delta'_\Theta \in \Delta_\Theta.$$

A követő a legjobb-válasz játszmat játszza:

$$\Omega_\Psi(\delta_\Theta, F_\Psi(\delta_\Theta)) \geq \Omega_\Psi(\delta_\Theta, \delta_\Psi) \quad \forall \delta_\Theta \in \Delta_\Theta, \delta_\Psi \in \Delta_\Psi.$$

A követő optimálisan szakítja meg a kötéseket a vezetővel:

$$\Omega_\Theta(\delta_\Theta, F_\Psi(\delta_\Theta)) \geq \Omega_\Theta(\delta_\Theta, \delta_\Psi) \quad \forall \delta_\Theta \in \Delta_\Theta, \delta_\Psi \in \Delta^*_\Psi(\delta_\Theta),$$

ahol $\Delta^*_\Psi(\delta_\Theta)$ a követő legjobb-válaszának a készlete.

Az, hogy a kezdő előnyhöz jut-e az elköteleződéssel, attól függ, hogy a vegyes stratégiáknál ez megengedett vagy sem. Egy tiszta stratégia iránti elköteleződés jó vagy rossz is lehet a vezető számára; például a kő–papír–olló játékban a tiszta

32 Leitmann, George: On generalized Stackelberg strategies. *Optimization Theory and Applications*, 26(4), 1978, pp. 637–643.

33 Michele Breton – A. Alj – A. Haurie: Sequential Stackelberg equilibria in two-person games. *Optimization Theory and Applications*, 59(1), 1988, 71–97.

34 Tamer Basar – Geert J. Olsder: *Dynamic Noncooperative Game Theory*. San Diego: Academic Press, 1982.

35 Bernhard von Stengel – Shmuel Zamir: Leadership with commitment to mixed strategies. *Technical Report London School of Economics-Centre for Discrete and Applicable Mathematics (LSE-CDAM)-2004-01*, CDM Research Report, 2004.

36 Vincent Conitzer – Tuomas Sandholm: Computing the optimal strategy to commit to. In *ACM Conference on Electronic Commerce*, 2006.; Osbourne – Rubinstein, i.m., Paruchuri, P., J. P. Pearce, J. Marecki, M. Tambe, F. Ordonez, and S. Kraus: Playing games with security: An efficient exact algorithm for Bayesian Stackelberg games. In *AAMAS-08*, pp. 895–902, 2008.

stratégia iránti elköteleződés mindenképpen vesztes stratégia. Azonban a vegyes stratégia melletti kitartás mindig csak gyengén növeli a vezető kifizetését a játszma egyensúlyi profiljában.³⁷ Egy Stackelberg biztonsági játékban a meghatározott politika a védő (vezető) felelőssége, ugyanakkor egy hiteles véletlenszerűsített biztonság politika előnyt jelent. A bemutatott modellek lehetővé teszik a védekező vegyes stratégiák iránti elkötelezettséget.

Önszerveződő és anonim hálózatok védelme

Amint látható, számtalan területen alkalmazzák a nem teljes információs játékelméleti modellezést a kiberbiztonságban. A személyes adatok védelme, s természetesen a kezdetektől meghatározó gazdasági területek mellett a felhőalapú számítástechnikai biztonsági kérdések egyaránt fontos új fejlődési utakat jelentenek. Az infrastruktúra elleni támadások kivédésén túl, az önszerveződő hálózatok számára biztonsági protokollok kidolgozása céljából, vagy a behatolás-feltárás javítására ugyancsak alkalmasak.

Guanhuan Yan és munkatársai a Los Alamos National Laboratory-ban³⁸ az elosztott szolgáltatás-megtagadással járó támadások (DDoS) védelmére dolgozott ki egy Bayes-i játékelméleti modellt. Véletlen változók és Bayes-i hálózat segítségével hoztak létre egy összetett, dinamikus modellt. A szimulációjuk azt mutatta ki, hogy a támadó által látszólag nem kapcsolódó védelmi paraméterek végső soron befolyásolják a támadó stratégiai választását, és a védelmi megközelítés különböző szintjei helyettesíthetők egymással, azaz nem szükséges a DDoS-támadásokkal szembeni összes védelmi megközelítések párhuzamos bevezetése. Munkájuk hátterében a valóságos helyzetekben nem működő Nash-egyensúlyi helyzetek helyett a k-szintű modellezés³⁹ áll.⁴⁰

37 Bernhard von Stengel – Shmuel Zamir: Leadership with commitment to mixed strategies. *Technical Report London School of Economics-Centre for Discrete and Applicable Mathematics (LSE-CDAM)*-2004-01, CDM Research Report, 2004.

38 Guanhua Yan – Ritchie – Alex Kent – David Wolpert: Towards a Bayesian Network Game Framework for Evaluating DDoS Attacks and Defense. In.: *Proceedings of the 2012 ACM conference on Computer and communications security*. Raleigh, CCS, 2012. pp. 553–566.

39 A k-szintű modellben a játékosok típusait a furfangosságuk (smartness) szerinti rangsoruk határozza meg, ez analóg az ismételt racionalizáltsági szintekkel. Ennek fontos eleme, hogy az intelligenciát, amit minden döntési modell előfeltételez nagyon nehéz meghatározni, így előzetesen csak egy általánosabb koncepció feltételezhető: a furfang. A játékosok evolúciós modellje tehát egy nagyon egyszerű naiv, nem stratégiai zéró-szintű típussal kezdődik, aki a többi játékos figyelembevétel nélkül lép. A következő lépést meghozó játékos mindenkit naivnak tekint, az azt követő mindenkit első szintűnek tekint, és így tovább. Stahl, Dale O: Evolution of Smartn Players. *Games and Economic Behavior*, 5(4), 1993, pp. 604–617.

40 Valós szereplők sokszor nem úgy döntenek, ahogy a Nash-egyensúly alapján várnánk. Például képezzünk el, hogy egy osztályteremben minden tanuló 0 és 100 között választ egy számot, s a játékot az nyeri, aki az átlag feléhez legközelebb esik. Természetesen 50 fölött butaság lenne számot választani. Erre a feltevésre alapozva azonban már 25 fölött is értelmetlen lenne számot választani. Még tovább gondolva pedig a 12,5 fölötti számokat lehetne kizárni a választásból. A gondolatsor vége, hogy nullánál nagyobb számot nem érdemes választani. Egy ilyen Nash-egyensúlyi választással ellentétben a valóságban ritkán választják a nullát, ahogy azt kísérletek is kimutatták. A k-szintű elemzés ilyen játékhelyzetekben több eltérő gondolkodásmódot vesz figyelembe.

Az internethez folyamatosan kapcsolódó intelligens mobil eszközök széles körben történő használata számos sikeres helyzetalapú szolgáltatás fejlesztését hívta életre. Annak ellenére, hogy a helymeghatározás hasznos, egyúttal a felhasználók magánéletének csorbulását is okozhatja. A szoftverfejlesztés területén komoly erőfeszítéseket tettek, hogy a helyzet-meghatározással együtt minimalizálhatóvá váljon a személyes információk közlése. Reza Shokri, az Ecole Polytechnique Fédérale de Lausanne munkatársa⁴¹ néhány éve többedmagával a „geotagging”⁴²-ből származó kockázatok kivédésére dolgozott ki játékelméleti alapon nyugvó algoritmusokat, melyek kivédik a felhasználó bármilyen típusú bejelentkezéséből származó helyzet-meghatározáshoz kötődő támadási lehetőségeket. Számításba vették azt is, hogy a komoly támadások nem csupán a felhasználók által zavart helyszín-adatokat ismerik, hanem a zavaráshoz használt algoritmust is.

Az anonim hálózatépítés hatékony mód a hálózati felhasználók személyes információinak megőrzésére. Az anonimitás biztosítását azonban nehéz elérni anélkül, hogy közben a hálózati teljesítményt ne csökkentjük.⁴³ Ezért szükséges az optimális csomópontok megtalálása az adatátviteli sémák módosításához, így az anonimitást a szolgáltatás minőségének csökkentése nélkül maximalizáljuk. Az anonimitás optimalizálásának problematikáját Venkitasubramaniam és Tong,⁴⁴ a Lehigh University és a Cornell University munkatársai valamint az Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE)⁴⁵ tagjai, a hálózattervező és a támadó közötti kétszereplős, zéróösszegű játszmaként írták le. Az ellenfél feladata: kiválasztani a csomópontok egy részhalmazát, hogy nyomon követhesse az útvonalak anonimitását. A hálózattervező feladata pedig az anonimitás maximalizálása azáltal, hogy kiválasztja a csomópontok egy részhalmazát, s így, a független átviteli menetrendek létrehozásával, elkerüli az áramlásérzékelést. Ebben a kétszereplős játékban a véges hálózatok általános kategóriájához egyedülálló nyeregpont-egyensúly tartozik. A nyeregpontban a hálózati tervező stratégiája biztosítja, hogy az ellenfél által ellenőrzött csomópontok bármelyik részhalmaza azonos mennyiségű információt tárjon fel az útvonalakról. A párhuzamos reléhálózatok egy adott osztályára vonatkozóan az elméletet az optimális teljesítmény-kompromisszumok és az egyensúlyi stratégiák tanulmányozására alkalmazzák. Amikor a csomópontok adó-irányított jelzést alkalmaznak, az átvitel és az anonimitás közötti kompromisszumot analitikusan jellemzik a hálózati paraméterek és a megfigyelt csomópontok részeinek függvényében. Az eredményeket az anonimitás, a megfigyelt és a nagy hálózatokban rejtett relék részeinek vizsgálatára alkalmazzák.

41 Reza Shokri – Jean-Pierre Hubaux – Jean-Yves Le Boudec: Protecting Location Privacy: Optimal Strategy against Localization Attacks. In *Proceedings of the 2012 ACM conference on Computer and communications security*. Raleigh, CCS, 2012. pp. 617–627.

42 Olyan eljárás, amelyben földrajzi azonosító metaadatokat adnak különböző médiafájlokhoz (kép, video, honlap, SMS, QR kód, RSS (Rich Site Summary) hírfolyam frissítésekhez), például amikor egy fényképhez a GPS koordinátákat társítja az eszköz. Így egy térinformatikai metaadat jön létre.

43 Lei Xu – Chunxiao Jiang – Yi Qian – Yong Ren: *Data Privacy Games*. Cham, Springer, 2018.

44 Parv Venkitasubramaniam – Lang Tong: A Game-Theoretic Approach to Anonymous Networking. *IEEE/ACM Transactions on Networking*, 20(3), 2012, pp. 892–905.

45 A világ legnagyobb műszaki szakembereket tömörítő szövetsége, központja New Yorkban található.

Gazdaság és hálózati biztonság

Mínthogy a játékelméletet legelsőként a közgazdaságtan számára hozták létre, a kiberbiztonság területén is kiemelkedő a gazdaságtudományi alkalmazása. Számos klasszikus közgazdasági elmélet és modell alkalmazható bizonyos gazdasági problémákra (például a biztonsági beruházásokra, a biztonsági ösztönzőkre és a biztonságpolitikai döntéshozatalra).

Fontos a hálózati infrastruktúrát megvédeni a támadásoktól, hiszen a nagysebességű adatkapcsolat megtámadása a nagyméretű adatok elvesztéséhez vagy késleltetéséhez vezet. Xun Xiao és a City University of Hong Kong további munkatársai⁴⁶ az internetszolgáltató korlátozott biztonsági erőforrásainak előzetes allokációjához tervezett játékelméleti modell alapján biztonsági rendszert. A kétszereplős, zéró-összegű játékban a nyereségeket a hálózati áramlás maximalizálásával mérték. Mivel egynél több kritikus globális régió bevonásával nincs Nash-egyensúlyi helyzet, kevert stratégiákat alakítottak ki úgy, hogy minden régió egyensúlyi helyzetének a valószínűségi eloszlásával modellezték a maximális nyereségek eléréséhez legmegfelelőbb stratégiát. A Ford–Fulkerson-tételt⁴⁷ alkalmazva arra jutottak, hogy ha minden védelmi erőforrást egy minimális vágáshoz rendelnek hozzá, miközben több ilyen készlet is létezik, a kiválasztás „kevert stratégiával” a legoptimálisabb.

Számos kutatás elemezte azokat a hálózati mellékhatásokat, amiket a biztonság területén az önző befektetői magatartás és a kedvezőtlen koordinációs arány⁴⁸ okozott, illetve tanulmányozta a hálózati biztonság ösztönző rendszereit.⁴⁹ Megvizsgálták a hálózati biztonsági játék egyensúlyi teljesítményét. Ezek a modellek kifejezetten figyelembe vették a hálózati topológiát, a játékosok különböző költségfüggvényeit és egymáshoz viszonyított fontosságát. A stratégiai játékokban a koordinációs arány nagyon nagy lehet, és a hálózat méretével, valamint a játékosok függőségével és egyensúlyhiányával arányosan nő. Mindez az önző beruházások súlyos hatékonysági problémáit mutatja. Nem meglepő, hogy az ismétlődő játékok legjobb egyensúlya általában kedvezőbb teljesítményt nyújt, ahol lehetőség van társadalmi optimum elérésére, ha ez nem ütközik az egyéni érdekekkel. Olyan stratégiákat alkalmazni ismétlődő játékokban, melyek a részjáték-tökéletes Nash-egyensúlyt⁵⁰ támogatják, egyben a játékosok közötti jobb kommunikációt és együttműködést igényli.

46 Xun Xiao – Minming Li – Jianping Wang – Chunming Qiao: Optimal resource allocation to defend against deliberate attacks in networking infrastructures. *2012 Proceedings IEEE INFOCOM*. Orlando, IEEE, 2012.

47 A Ford és Fulkerson maximális folyam-minimális vágás tétele szerint egy irányított gráfban a maximális folyam nagysága egyenlő a minimális vágás méretével.

48 Az a költség, amit legrosszabb esetben fizethetnek a játékosok a központi koordináció hiányáért, azaz a legkedvezőtlenebb Nash-egyensúly és a legjobb Nash-egyensúly társadalmi költségének az aránya.

49 Libin Jiang – Venkat Anantharam – Jean Walrand: How Bad are Selfish Investments in Network Security? *IEEE/ACM Transactions on Networking*, 19(2), 2011, pp. 549–560.; Lelarge, Marc: Coordination in Network Security Games: A Monotone Comparative Statics Approach. *IEEE Journal on Selected Areas in Communications*, 30(11), 2012, pp. 2210–2219.

50 A játékosok stratégiái akkor vannak részjáték-tökéletes egyensúlyban, amennyiben a játék minden részjátékában Nash-egyensúlyt mutatnak.

A felhők, mint infrastruktúra-alapú szolgáltatások

Meglehetősen nehézkes a biztonság olyan új infrastrukturális környezetben, mint a felhőalapú számítástechnika. Több felhasználó egyidejű kiszolgálása, a forrásmegosztás és a kiszervezés (outsourcing) olyan kihívásokat jelentenek, amire a játékelmélet adhat választ. A felhőt használó nyilvános felhasználók olyan közös platformokat vesznek igénybe, mint például a hiperfelügyelő, s más közös erőforrásaik, például az utolsó szintű gyorsítótár (LLC), memória sávzsélesség vagy az I/O puffer. Ezek mind olyan eszközök, amik a kölcsönös függőségből adódó kockázatokat tovább növelik. Ilyen helyzetekben bármelyik felhasználó kockázatos magatartása (például biztonság mellőzése) mások számára is veszélyforrást jelent, számos szervezet éppen ezért óvakodik csatlakozni, s a felhő nyújtotta előnyökből részt kérni.⁵¹ A legkézenfekvőbb megoldás, ha a mások döntéseitől való függést úgy csökkentjük, hogy nem egyszerűen elérhetővé tesszük a virtuális számítógépet a fizikai eszközök biztonsági rendszere számára, hanem a szereplők lehetséges magatartásait és kölcsönhatásait modellezzük.

Tovább bonyolítja az interakciós helyzetet, ha a felhő utasítást adhat a számítógépnek. Így valójában három szereplő játszmáját kell modellezni, amiben két eltérő játék alakul ki: egy a támadó és a felhő szolgáltatója között, egy pedig a felhő és a számítógép hagyományos interakciójára épülő jelölő játszmaként.⁵² Ráadásul a felhőalapú szolgáltatások sok esetben egyáltalán nem meggyőzőek azok biztonságát illetően, így játszma alakul ki a kliensek és szolgáltatók között, ami egy piaci mechanizmus részévé is válik, tulajdonképpen a szolgáltatók közötti verseny révén.

A biztonság a felhő alapú számítástechnika egyik legfontosabb kérdése. Az a szolgáltató, amelyik meggyőzően biztosítja az ügyfelei számára, hogy azok alkalmazásai biztonságosak lesznek, több ügyfelet szerez. Az University of Victoria kutatói, Abdulaziz Aldribi és Issa Traoré⁵³ egy dinamikus nem kooperatív játékelméleti modellt alkalmaztak a biztonság átláthatóságára vonatkozó olyan megoldások megfogalmazására és elemzésére, amelyeket a szolgáltató az ügyfélnek felajánlhat, és amely egyben a biztonság nagyobb átláthatóságát követeli meg a szerződés létrejöttéhez. Ráadásul az átláthatósági biztonsági játék egyensúlyi elemzése révén a szolgáltató jobban megértheti az ügyfelek stratégiáit.

51 Charles A. Kamhoua – Luke Kwiat – Kevin A. Kwiat – Joon S. Park – Ming Zhao – Manuel Rodriguez: Game Theoretic Modeling of Security and Interdependency in a Public Cloud. In *2014 IEEE 7th International Conference on Cloud Computing*. Anchorage, IEEE, 2014. pp. 514–521.

52 Jeffrey Pawlick – Sadegh Farhang – Quanyan Zhu: Flip the Cloud: Cyber-Physical Signaling Games in the Presence of Advanced Persistent Threats. In Khouzani M., Panaousis E., Theodorakopoulos G. (eds.) *Decision and Game Theory for Security*. GameSec 2015. Lecture Notes in Computer Science, vol 9406. Cham, Springer, 2015. pp. 289–308.

53 Abdulaziz Aldribi – Issa Traore: A Game Theoretic Framework for Cloud Security Transparency. In Meikang Qiu, Shouhuai Xu, Moti Yung, Haibo Zhang (eds.) *Network and System Security*. NSS 2015. Lecture Notes in Computer Science, vol 9408. Cham, Springer, 2015. pp. 488–502.

Záró gondolatok

A felhasználók bizalma nem csupán piaci létkérdése a szolgáltatóknak, hanem a szolgáltatás működésének alapját is jelenti. A Harsányi János munkásságán alapuló nem teljes információs játékelmélet alkalmazása a biztonsági kérdések átláthatóságát illetően új területe a felhőalapú számítástechnikának, de várható, hogy a jövőben is meghatározó lesz abban.

Harsányi János munkáját az tette leginkább időtállóvá, hogy nagyfokú matematikai absztrakciója mellett mégis életszerű maradt. A nemzetbiztonság, katonai elemzések, biztonságpolitika és gazdasági stratégiai kutatások és alkalmazott módszerek alapjait mai napig a nem teljes információs játékelméleti módszerek képezik. Tulajdonképpen a történelem adta feltételek teremtették meg a nem teljes információan alapuló modellezés háttérét a hidegháborúban, ám az azt követő évtizedekben ezek a körülmények egyre meghatározóbbakká váltak nem csupán a résztvevő szereplők egymáshoz való viszonyában, hanem azok technikai eszköztárában is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Agah, Afrand – Sejal K. Das – Kalyan Basu: A Game Theory Based Approach for Security in Wireless Sensor Networks. In.: *IEEE International Conference on Performance, Computing, and Communications*, 2004. Phoenix, 2004. pp. 259–263.
- Alberts, C. – Dorofee, A. – Stevens, J. – Woody, C.: *Introduction to the OCTAVE approach*. Software Engineering Institute, 2003.
- Abdulaziz Aldribi – Issa Traore: A Game Theoretic Framework for Cloud Security Transparency. In Meikang Qiu, Shouhuai Xu, Moti Yung, Haibo Zhang (eds.) *Network and System Security*. NSS 2015. Lecture Notes in Computer Science, vol 9408. Cham, Springer, 2015. pp. 488–502.
- Alpcan, Tansu – Tamer Başar: *Network Security: A Decision and Game-Theoretic Approach*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.
- Bernhard von Stengel – Shmuel Zamir: Leadership with commitment to mixed strategies. *Technical Report London School of Economics-Centre for Discrete and Applicable Mathematics (LSE-CDAM)*-2004-01, CDAM Research Report, 2004.
- Bode, M. A. – Alese, B. K. – Thompson A. F. – Iyare O.: A Bayesian Network Model for Risk Management in Cyber Situation, *World Congress on Engineering and Computer Science*, 22-24 October, San Francisco, USA, Vol. I. 2014
- Breton, Michele – A. Alj – A. Haurie: Sequential Stackelberg equilibria in two-person games. *Optimization Theory and Applications*, 59(1), 1988, 71–97.
- Chakrabarti Anirban – Govindarasu Manimaran: Internet Infrastructure Security: A Taxonomy. *IEEE Network*, 16(6), 2002, pp. 13–21.
- Conitzer, Vincent – Tuomas Sandholm: Computing the optimal strategy to commit to. In *ACM Conference on Electronic Commerce*, 2006.
- Fielder, Andrew – Emmanouil Panaousis – Pasquale Malacaria – Chris Hankin – Fabrizio Smeraldi: Game Theory Meets Information Security Management. In.: Nora Cuppens-Boulahia, Frédéric Cuppens, Sushil Jajodia, Anas Abou El Kalam, Thierry Sans (eds.) *ICT Systems Security and Privacy Protection. SEC 2014*. IFIP Advances in Information and Communication Technology, vol 428., Berlin, Heidelberg, Springer, 2014. pp. 15–29.
- Hamilton, Samuel N. – Wendy L. Miller – Allen Ott – O. Sami Saydjari: Challenges in Applying Game Theory to the Domain of Information Warfare. In.: *4th Information survivability workshop*. 2002.
- Han, Zhu – Ninoslav Marina – Mérouane Debbah – Are Hjørungnes: Physical layer security game: interaction between source, eavesdropper, and friendly jammer. *EURASIP Journal on Wireless Communications and Networking* 2010. 2009: 452907. <https://doi.org/10.1155/2009/452907>

- Hespanha, João P. – Stephan Bohacek: Preliminary Results in Routing Games. *Proceedings of the 2001 American Control Conference*, 2002/3: pp. 1904–1909.
- Jiang, Libin – Venkat Anantharam – Jean Walrand: How Bad are Selfish Investments in Network Security? *IEEE/ACM Transactions on Networking*, 19(2), 2011, pp. 549–560.
- Kamhoua, Charles A. – Luke Kwiat – Kevin A. Kwiat – Joon S. Park – Ming Zhao – Manuel Rodriguez: Game Theoretic Modeling of Security and Interdependency in a Public Cloud. In *2014 IEEE 7th International Conference on Cloud Computing*. Anchorage, IEEE, 2014. pp. 514–521.
- Kehe, W. – Shichao, Y: An Information Security Threat Assessment Model based on Bayesian Network and OWA Operator, *Application of Mathematics in Information Science*, 8(2), 2014, pp. 833–838.
- Kodialam, Murali – T.V. Lakshman: Detecting Network Intrusions via Sampling: A Game Theoretic Approach. *IEEE INFOCOM 2003. Twenty-second Annual Joint Conference of the IEEE Computer and Communications Societies*. 2003/3: pp. 1880–1889.
- Leitmann, George: On generalized Stackelberg strategies. *Optimization Theory and Applications*, 26(4), 1978, pp. 637–643.
- Lelarge, Marc: Coordination in Network Security Games: A Monotone Comparative Statics Approach. *IEEE Journal on Selected Areas in Communications*, 30(11), 2012, pp. 2210–2219.
- Li J. – Ou X. – Rajagopalan R.: Uncertainty and Risk Management in Cyber Situational Awareness. In: Jajodia S., Liu P., Swarup V., Wang C. (eds) *Cyber Situational Awareness. Advances in Information Security*, vol 46. Springer, Boston, MA. 2010
- Liu, Yu – Cristina Comaniciu – Hong Man: Modelling misbehaviour in ad hoc networks: a game theoretic approach for intrusion detection. *International Journal of Security and Networks*, 1(3-4), 2006. pp. 243–254.
- Lye, Kong-wei – Jeannette Wing: Game Strategies in Network Security. *International Journal of Information Security*, 4(1–2), 2005, pp. 71–86.
- Marti, Sergio – T.J. Giuli – Kevin Lai – Mary Baker: Mitigating routing misbehavior in mobile ad hoc networks. In: *MobiCom '00 Proceedings of the 6th annual international conference on Mobile computing and networking*. Boston, 2000. pp. 255–265.
- Osbourne, Martin J. – Ariel Rubinstein: *A Course in Game Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- McInerney, John – Stephen Stubberud – Saquib Anwar – Stephen Hamilton: FRIARS: A Feedback Control System for Information Assurance. Using a Markov Decision Process. *Proceedings IEEE 35th Annual 2001 International Carnahan Conference on Security Technology*, 2001, pp. 223–228.
- Menache, Ishai – Asuman Ozdaglar: *Network Games: Theory, Models, and Dynamics. Synthesis Lectures on Communication Networks*. Berkeley, Morgan & Claypool Publishers, 2011.
- Mercer, Edward: Causes of Cyber Crime. *It Still Works*. 2012
<https://itsstillworks.com/causes-cyber-crime-1846.html>
- Mirkovic, Jelena – Peter Reiher: A taxonomy of DDoS attack and DDoS defense mechanisms. *ACM SIGCOMM Computer Communications Review*, 34(2), 2004, pp. 39–54.
- Muckin, Michael: A Threat-Driven Approach to Cyber Security: Methodologies, Practices and Tools to Enable a Functionally Integrated Cyber Security Organization. *Lockheed Martin*, 2015,
https://pdfs.semanticscholar.org/be09/f7a16eb4a379e698d8f42100fd8a91943a0c.pdf?_ga=2.174468898.1462599916.1542278052-1960495995.1540548768
- Paruchuri, P. – J. P. Pearce – J. Marecki – M. Tambe – F. Ordonez – S. Kraus: Playing games with security: An efficient exact algorithm for Bayesian Stackelberg games. In *AAMAS-08*, pp. 895–902, 2008.
- Pawlick, Jeffrey – Sadegh Farhang – Quanyan Zhu: Flip the Cloud: Cyber-Physical Signaling Games in the Presence of Advanced Persistent Threats. In Khouzani M., Panaousis E., Theodorakopoulos G. (eds.) *Decision and Game Theory for Security. GameSec 2015. Lecture Notes in Computer Science*, vol 9406. Cham, Springer, 2015. pp. 289–308.
- Peng Xie – Jason H Li – Xinming Ou – Peng Liu – Renato Levy: Using Bayesian networks for cyber security analysis. *2010 IEEE/IFIP International Conference on Dependable Systems & Networks (DSN)*. 2010
- Roy, Sankardas – Charles Ellis – Sajjan Shiva – Dipankar Dasgupta – Vivek Shandilya – Qishi Wu: A survey of game theory as applied to network security. In: *2010 43rd Hawaii International Conference on System Sciences*. Honolulu, IEEE, 2010. pp. 1–10.

- Shokri, Reza – Jean-Pierre Hubaux – Jean-Yves Le Boudec: Protecting Location Privacy: Optimal Strategy against Localization Attacks. In.: *Proceedings of the 2012 ACM conference on Computer and communications security*. Raleigh, CCS, 2012. pp. 617–627.
- Stahl, Dale O: Evolution of Smartn Players. *Games and Economic Behavior*, 5(4), 1993, pp. 604–617.
- Stengel, Bernhard von – Shmuel Zamir: Leadership with commitment to mixed strategies. *Technical Report London School of Economics-Centre for Discrete and Applicable Mathematics (LSE-CDAM)-2004-01*, CDAM Research Report, 2004.
- Syverson, Paul F.: A different look at secure distributed computation, *Proceedings 10th Computer Security Foundations Workshop*, London, IEEE, 1997. pp. 109–115.
- Tamer Basar – Geert J. Olsder: *Dynamic Noncooperative Game Theory*. San Diego: Academic Press, 1982.
- The National Strategy to Secure Cyberspace. U.S. government via Department of Homeland Security. February 2003. https://www.us-cert.gov/sites/default/files/publications/cyberspace_strategy.pdf
- Venkitasubramaniam, Parv – Lang Tong: A Game-Theoretic Approach to Anonymous Networking. *IEEE/ACM Transactions on Networking*, 20(3), 2012, pp. 892–905.
- Wang, Yuan – Yongjun Wang – Jing Liu – Zhijian Huang – Peidai Xie: A Survey of Game Theoretic Methods for Cyber Security. In.: *2016 IEEE First International Conference on Data Science in Cyberspace*. Changsha, IEEE, 2016. pp. 631–636.
- Xiao, Xun – Minming Li – Jianping Wang – Chunming Qiao: Optimal resource allocation to defend against deliberate attacks in networking infrastructures. *2012 Proceedings IEEE INFOCOM*. Orlando, IEEE, 2012
- Xiaochun Xiao – Tiange Zhang – Gendu Zhang: Extended Abstract: Access Graph Based Risk Analysis for Network Information System, *2008 International Conference on Security Technology*. 2008
- Xu, Lei – Chunxiao Jiang – Yi Qian – Yong Ren: *Data Privacy Games*. Cham, Springer, 2018.
- Yan, Guanhua – Ritchie – Alex Kent – David Wolpert: Towards a Bayesian Network Game Framework for Evaluating DDoS Attacks and Defense. In.: *Proceedings of the 2012 ACM conference on Computer and communications security*. Raleigh, CCS, 2012. pp. 553–566.
- Yazar, Z.: *A qualitative risk analysis and management tool*, CRAMM. SANS Institute, 2002.

Fórizs Sándor

Bűncselekmények a határőrségnél 1950-ben – 2. rész¹

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.54

A publikáció a határőrségnél az 1950-es évben bekövetkezett bűncselekmények fennmaradt dokumentumait elemzi a Magyar Nemzeti Levéltár anyagai segítségével. Bemutatásra kerülnek az ügyészrségi vádiratok és a bírósági ítéletek. Néhány sajátos eseményt külön is feldolgoz a szerző, így külföldre szökéseket, fegyverhasználatot, emberölést, vétlen balesetet, nyomozólevelek alkalmazását. A tanulmányból megismerhetjük az akkori eljárási rendet, a történések kivizsgálásának és jelentésének módjait, melyeken keresztül egyéni sorsokról szerezhetünk információkat. Az anyagban szerepelnek az akkori tipikus parancsnoki és gazdasági bűncselekmények.

Gazdasági jellegű bűncselekmények

Semmi sem új a nap alatt – mondhatjuk. A büntető eljárások nem elhanyagolható része gazdasági jellegű visszaélések miatt folyt. Az esetek részletes kibontására terjedelmi okok miatt nincs lehetőségem. Az esetleges elkövetést elősegítették az akkori, viszonylag egyszerű nyilvántartási körülmények és a határőrség azon sajátossága, hogy apró szervezeti elemek, az őrsők és századok is önállóan gazdálkodtak. Helyben történt például az élelmiszerek, a tüzelő beszerzése, az utazási költségek elszámolása, az elfogottak (csempészek) értékeinek felterjesztése. Emellett általános jelenség a sorkatonák munkájának, valamint a szállító eszközöknek a magáncélú igénybevétele. Gyakran fordult elő ajándékok elfogadása a polgári lakosságtól engedélyek kiadásáért cserébe. Minderre rányomja bélyegét az országban zajló hiánygazdálkodás, az alapvető élelmiszerek és iparcikkek iránti kereslet, a lefoglalt csempészárúk kezelésének lazasága.

A vagyonkezelők általában sorkatonák és tiszthelyettesek, alacsony iskolai végzettségűek, akik gyakran szoros kapcsolatot tartottak a helyi gazdálkodókkal, a kocsmárossal, a molnárral.

¹ A jelen közlemény a *Bűncselekmények a határőrségnél 1950-ben – 1. rész* című, a Hadtudomány 2018/3–4. lapszámában közreadott cikk folytatása.

A gazdasági jellegű bűncselekmények tipikus esetei:

- Folytatólagosan elkövetett lopás büntette, amikor a beszerzéseket saját célra használták fel.
- Hivatali sikkasztás bűncselekménye (az őrs szalonnáját eladták, a pénzt elosztották).
- Szolgálati okirat meghamisításának büntette. Például az ellátó szakasz parancsnoka beszerzéseknél számlákkal manipulált, a nyugtákat (tej, burgonya) meghamisította. Ugyanő a Btk. 462.§. első bekezdésébe ütköző folytatólagosan elkövetett hivatali sikkasztás büntettét követte el, a kasszába visszafizetett utazási költségeket eltulajdonította.
- Visszatérő az ügynevezett „bajtársi lopás” a laktanyákon belül, valamint polgári személyek lakásából, gazdasági épületekből.
- Tettes társi minőségben folytatólagosan elkövetett hivatali sikkasztás büntette.
- Beszerzés, vásárlás, nyugták meghamisítása, sertésvásárlás és továbbadás.

Példaként említem azt az esetet, amikor a Katonai Főtörvényszék ítéletében másodfokon egy államvédelmi századost „hivatali sikkasztás és más bűncselekmények”, „szolgálati titok megsértése”, „befolyással üzérkedés” vádjával 7 év 6 hónap börtönbüntetésre, mint főbüntetésre és 2000 Ft pénzbüntetésre ítélte.

Halálos balesetek, sérülések, gyilkosságok

Sajnos nagyon sok ilyen jellegű esemény okmányai közül lehet válogatni, amelyek közül néhányat szeretnék bemutatni. A bekövetkezések háttérében a szolgálatban történt leittasodás, az alacsony szintű kiképzés, a laza szabályozás és az előírások betartása megkövetelésének hiánya, a nagyon mostoha körülmények, valamint az az objektív tény is szerepet játszik, hogy a fegyverekkel mindig lesz baleset a legnagyobb figyelem mellett is.

Gondatlanságból elkövetett emberölés²

A szinte teljes, minden kapcsolódó okmányt tartalmazó iratgyűjtő lényegében egy fegyveres balesetet ír le. A Kelemen Pál határőr ellen kiadott vádirat dátuma 1950. június 21., az ítéleté, melyet a Budapesti katonai törvényszék nyilvános tárgyaláson hozott meg, augusztus 30. A bíróság állásfoglalása szerint bűnös, mert, „gondatlanság által embernek halálát okozta”.

Kelemen Pál államvédelmi határőr Pornóapátin május 31-én, járőrparancsnokként járőrszolgálatba indult Szappanos Mihály határőrrel. Menetvonala lerövidítése céljából nem a kapun, hanem az őrs kerítésén akart kibújni és a géppisztolyával két deszkát kiütött. Eközben a fegyvere elsült és agyonlőtte a járőrtársat. Ezért a bíróság kettő hónap fogházbüntetésre ítélte, azonban a „... szabadságvesztés büntetést az előzetes letartóztatással és vizsgálati fogsággal a Btk. 94.§ alapján teljes egészében kitöltöttnek veszi.” Az indoklás tartalmazza, hogy a vádlott 1948 óta teljesít példás katonai szolgálatot.

2 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 10. folyószám. Iratgyűjtő. Vádirat és ítélet. „Tárgy: Kelemen Pál áv. hőr. bűnügye.”

Meglepett a szerintem enyhe ítélet. Nem tudom, milyen szerepe lehetett benne annak az eljárásnak, hogy általában ülnökként az érintett alakulatától egy tiszt és egy sorkatona vett részt a tárgyaláson. Nem volt jellemző ebben az időben a nyilvános tárgyalás sem, általában zárt üléseken hozták meg az ítéleteket.

Az iratgyűjtő olyan mértékben teljes, hogy megtalálható benne a halott boncolását engedélyező távmondat, a boncolási jegyzőkönyv és az elhunyt édesanyjának levele melyben temetkezési segély és állandó segély kiutalását kérte.

Egy érdekes ítélet³

Az esetet azért említem meg, mert a miniszter is foglalkozott annak a katonának az ügyével, akit a Budapesti Katonai Törvényszék *emberölés vétségében bűnösnek* mondott ki, ezért kettő év börtönbüntetésre és lefokozásra ítélte.

Bánkúti János határőr szolgálatban, a fegyverrel játszva járőrtársát véletlenül agyonlőtte 1949. május 27-én. Géppisztolyából négy lövést adott le és az mind a társa arcát érte. Az ítélet mellett ebben az iratgyűjtőben is több anyag található, közöttük az alábbi bejegyzés: „... a H. M. [sic!] *bajtárs büntetésének utolsó negyed részét elengedni rendelte*”. Vagyis a honvédelmi miniszter, akihez a baleset bekövetkezésekor a Honvéd Határőrség tartozott, enyhített a katona helyzetén és ezek szerint jogszerűen beavatkozhatott az ítéletek végrehajtásába.

Egy különös határozat⁴

Az általam kiválasztott következő eset arra példa, amikor a kivizsgálással megbíztak arra a megállapításra jutottak, miszerint az elkövető katona szolgálati érdekből cselekedett. Ilyen esetben az eljárást nem engedték a bíróság elé, hanem parancsnoki hatáskörben rendezték vagy ilyen értelemben tettek javaslatot az ügyészségnek, amelyet a sérüléssel fegyverhasználat miatt nem lehetett megkerülni.

Ebben az esetben a garai őrsön, 1950. augusztus 10-én Csernyecz Béla határőr éjjel, rossz látási viszonyok között tévedésből fegyvert használt egy másik járőrre és a lábán megsebesítette az egyiküket. Az ügyészség vonatkozó döntése („... a Kbp. 138.§ első bekezdése alapján – büntetőbírószági üldözésre elegendő alap hiányában – félreteszem”) megmentette a bírósági eljárástól.

Vádirat gyilkosság kísérlete tárgyában⁵

A legtöbb emberölés, illetve emberölés kísérlete háttérében az italozás, a részeg lövöldözés látható. Gyilkossági kísérlet a vádirat tárgya Lantos István határőr esetében,

3 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 41. sz. doboz III./1 tárgykör 71. folyószám. Iratgyűjtő. Ítélet.

4 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III./1 tárgykör 73. folyószám. Határozat. „Tárgy: Csernyecz Béla áv. örv. elleni ügy.”

5 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III./1 tárgykör 1. folyószám. Vádirat. „Tárgy: Lantos István áv. hőr. bűnügye.”

aki a zalaegerszegi zászlóaljnál teljesített katonai szolgálatot. Lantos négy személyre két lövést adott le és azokat súlyosan megsebesítette.

A „... terhelt ellen a Kbp. 137. §. utolsó bekezdéséhez képest, a Kbp. 242.§-a alapján közvetlenül vádat emelek:

1./ A Btk. 65.§-ához képest, A Btk. 278.§-ába ütköző négyrendbeli gyilkosság büntettének kísérlete és ezzel anyagi halmazatban a Kbtbk. 88.§/1/ bekezdésébe ütköző és a második rendelkezése szerint minősülő szolgálati büntett miatt, melyet az által követett el, hogy... 1950 szept. 12-én járőrszolgálatban menetvonaláról letért, elment egy DISZ mulatságra, italt fogyasztott, botrányosan viselkedett és négy személyre két lövést adott le és azokat súlyosan megsebesítette, Orfaluban”. Az „... őt rendreutasító és lefegyverezni akaró járőrtársára: Mózes István áv. hőr.-re és a közelben tartózkodó polgári személyekre... a géppisztolyából két lövést leadott, azon előre megfontolt szándékból, hogy őket megölje... A lövések folytán nevezettek súlyosan megsebesültek”.

„A főtárgyalás megtartására a budapesti katonai törvényszék illetékes.” „Egyben terhelt ellen a Kbp. 176.§-a alapján, a Kbp. 171.§. 2., 3. és 5. pontjaihoz képest a vizsgálati fogságot is elrendelem.” A további lövöldözést polgári személyek beavatkozása akadályozta meg.

Az eseménynek nem találtam folytatását az okmányok között.

Szándékos emberölés⁶

Az iratgyűjtőben Kivizsgáló jelentés, Feljelentés, Gyanúsított jegyzőkönyv, Tanúkihallgatási jegyzőkönyv és egy Vádirat található, melyben „Egy rendbeli szándékos emberölés vétsége” elkövetésével vádolják az érintettet.

A határőr szabadságára szabálytalanul magával vitte szolgálati fegyverét, egy pisztolyt. Részegen civileket igazoltatott, fegyvert használt, egy lövéssel egy személyt megölt, egynek ellőtte, eltörte a karját.

Befejező, kapcsolódó anyag, esetleges ítélet nem található az okmányok között.

Baleset, figyelmetlenség⁷

Kovács Gábor alhadnagy esete eltér az előzőektől, bizonyos értelemben balesetnek gondolhatjuk. Kispuskával a karapancsai őrs udvaráról megcélozta a szomszéd háznál dolgozó háziasszonyt. Azt hitte a fegyver nincs töltve és agyonlőtte.

Kovács alhadnagy őrsparancsnok volt, 4 év 6 hónap szolgálattal a háta mögött.

A vizsgálati okmányok kiemelik a gondatlanságát. Továbbá azt, hogy az egyik beosztottja, aki a fegyvert *verebészés* céljából a raktárból kiadta, előre figyelmeztette az átvevőt a puskát töltött voltára. A fegyvert átvevő személy azonban állítólag ezt nem jelezte Kovácsnak.

A faluban jelentős feszültség keletkezett a határőrség és a lakosság között.

6 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 13. folyószám. „Tárgy: Hartman Gyula áv. hőr ügye.”

7 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 12. folyószám. „Tárgy: Kovács Gábor áv. alhdgy bűnügye.” Dátum 51.01.08.

Több kivizsgálási anyag olvasható még a dossziében. Azok között egy jogászi állásfoglalás is, mely szerint nem rendezhető fegyelmi úton annak a tiszthelyettesnek az ügye sem, aki a fegyvert átadta a tisztnek „... mert a cselekmény büntetési tétele az 1 évet meghaladja”. Az okmányok közt szereplő egyik, nyilvántartási szám nélküli Jelentés margóján kék tintával, kézzel beírva található az országos parancsnok állásfoglalása. Kovács Gábor nevével az „Átadni az ügyészségnek, amennyiben eddigi magatartása nem kifogástalan a legszigorúbb büntetést kiszabni. P.” utasítás olvasható. Feltételezem, Piros tábornok, a határőrség parancsnoka írta a feljegyzést, egy kiskaput hagyva menekülésként az alhadnagynak, amennyiben jelzik az ügyészségnek az eddigi példás szolgálatteljesítést. A vádirat szövegezése mindenesetre ennek hatását nem mutatja: „... vádat emelek: 1./ a III. Bn. 20.§ /1/ bekezdésbe ütköző és a /2/ bekezdés utolsó rendelkezése szerint minősülő büntette miatt”. A másik két névnél „Parancsnoki fenytítést kell kiszabni. P.” megjegyzés található.

Ítélet egy speciális esetben⁸

A „Budapesti katonai törvényszék” fejrészt viselő ítélet 1950. május hó 30-ai dátummal született. Az ítélet egy nagyon sajátos, egyedi tartalmú történetet rögzít három határőrrel szemben. Az elsőrendű vádlott a járőrparancsnok, Tőke János határőr. Két társával, Rácz Imre és Deák Lajos határőrökkel Hercegszántón teljesítettek szolgálatot 1949. november 28-án, még, mint honvéd határavadászok. Az ítélet a vádlottakat bűnösnek mondja ki.

Tőke elsőrendű vádlottat bűnösnek találták

1/ *szolgálati büntetben*, melyet az által követett el, hogy mint portyázó járőr parancsnok a két járőrtárral együtt, letért menetvonaláról és egy kocsmároshoz, Gorjanác Ivóhoz mentek, akinél italt fogyasztottak. Kifelé jövet véletlenül találkoztak a kocsmáros fiával, Gorjanác Marinnal, aki jugoszláv katonatiszt volt és titokban a szüleit jött meglátogatni. Az államhatárt illegálisan lépte át zöldhajtókás magyar honvéd egyenruhában, azaz határavadásznak öltözve. Elengedték igazoltatás után, lehetővé téve számára a határátlépést visszafelé, „... miáltal nevezettnek a határon meg nem engedett módon való átlépésben segítséget nyújtott”.

2/ *Vesztegetés büntetében*, mert ugyanazon a napon 7 dl bort fogadott el a jugoszláv katona apjától.

A két másodrendű vádlottat is elítélték *szolgálati büntetben*, mert szintén letértek a menetvonalról és italt fogyasztottak szolgálatban. Esetükben, mivel a történekről nem tettek jelentést *jelentési kötelezettség elmulasztása büntett* vádja is felmerült. Mindezeket tetézte az „ajándék tiltott elfogadásának vétsége”, mivel az apától bort fogadtak el.

Tőke 2 év, Rácz 1 év 6 hónap, Deák 1 év 1 hónap börtönbüntetést kapott. Deák járőrtárs állítólag látta visszafelé menni, átbújni a műszaki záron a jugoszláv katonát, ezért lett a büntetése magasabb a másik járőrtársénál. Azzal is vádolták a járőrparancsnokot, hogy előre megegyezett az apával, elengedik a fiát.

8 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 30. folyószám. Ítélet. „Tőke János áv. határőr és társai ellen”.

Enyhe megközelítések

A felterjesztett anyagok esetében látszik, mennyire függött az emberek további sorsa az előjárói megítéléstől, szándéktól. Néha elképesztő az alkalmazott vezetői szigor, máskor pedig az enyhe, elnéző magatartás. Mindenesetre többször is tapasztaltam a fegyelmi okmányok tanulmányozásakor, hogy – számomra érthetetlen módon – nem engedték az ügyészség eljutni a folyamatot, indokolatlanul megmentve az elkövetőket. Két példán keresztül szeretném igazolni gondolataimat.

8.1 Jelentés⁹

Ez az iratgyűjtő két okmányt tartalmaz. A történetek leírása a Szob határrendészeti kapitányságon bekövetkezett eseményről szóló jelentéssel kezdődik. A helyi kivizsgálás szerint Bányai Zoltán áv. főhadnagy. és Szőnyi Ferenc áv. őrzető három őrizettest, akik egy örökség ügyében érkeztek a városba, tetteleg bántalmaztak, őket csúnyán megverték, hogy beismerjék külföldre szökési szándékukat. Az egyik sértetthez orvost kellett hívni, olyan állapotba került. Önkényes fogva tartásuk közben két napon keresztül velük lakásukon fát vágattak. Vonattal történt elszállításuk alkalmával az előállítottakkal fizettették ki a határőrök és a foglyok menetjegyét (feltételezem, hogy a pénzt zsebre tették).

A zászlóalj vezetése érthető módon javasolta bűnvádi eljárás indítását. „Az elkövetők előzetes letartóztatásban vannak” – írja a felterjesztés. Természetesen a további döntés az országos vezetés kezébe került.

A második, kapcsolódó dokumentum az „Igazolvány” megnevezést viseli, fejrésze: „Katonai Ügyészség Büntetőintézete Budapest”. Szövege: „... A Budapesti Központi Katonai Ügyészség... az előzetes letartóztatásban lévő Bányai Zoltán áv. fhdgy. előzetes letartóztatását a Kbp. 182.§-a alapján megszüntette és azonnali szabadon bocsátását rendelte el”. Vagyis az én olvasatomban végül nem történt semmi, esetleg egy fegyelmi eljárás zajlott le.

8.2 Jelentés¹⁰

A másik mappa szintén több okmányt tartalmaz. A *Jelentés* Bognár Gyula főtörzsőrmesternek, a drávaszabolcsi őrs parancsnokának esetét tartalmazza. 1950. augusztus 13-án részegen pisztolyával lövöldözött az államhatár túloldalára, hogy az ott szolgálatot teljesítő jugoszláv őrt megijessze. Ezt a tettet a további okmányok nem bolygatják, mintha valami elvárható harci cselekmény lett volna. Senki fel nem említi, hogy itt az államhatáron átlövés történt, valószínűleg célzottan emberre, (emberölési szándék). Szerencséjére a túloldali katonának volt annyi lélekjelenléte és józan gondolkodása, hogy egy célzott lövéssel nem vetett véget az egész ügynek. A lóhátról történt

9 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 53. folyószám. Jelentés

10 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 47. folyószám Jelentés. „Tárgy: Bognár Gyula áv. ftörm. Környezet tanulmánya.”

lövöldözés közben fejbe lőtte a saját szolgálati állatát, majd bevágatott az őrre ahol az állat sérülését először a jugoszlávokkal akarta kapcsolatba hozni.

A felterjesztett meghallgatási jegyzőkönyvek egyértelműen bizonyítják felelősségét, továbbá tájékoztatnak arról, hogy rendszeresen ivott és teljesen alkalmatlannak bizonyult beosztása ellátására. Bűnvádi eljárásra javasolta a pécsi zászlóalj, az eljáró szervezete, mellyel az országos vezetés láthatóan nem értett egyet.

A következő írás egy *Távmondat* a határőrség parancsnokságáról, mely az ügygel kapcsolatos vezetői döntést tartalmazza: „Bognár Gyula áv. főtörm.-t szabadlábba helyezem. Nevezettet a zlj. parancsnokság székhelyén ossza be szolgálatra”. Vagyis emberünk még a kemény őrsi munkától is megszabadult és Pécsen élhette tovább világát. Lehetséges, hogy a környezet-tanulmányába beírt olyan dicséretetek mentették meg, mint az, hogy „rendszeresen tartott pártnapokat”. A mellékelt *Tiszthelyettes parancs* megfenyíti, egy rendfokozattal visszaveti. Aláírta 1950. szeptember 5-én Kajli József ezredes, országos parancsnok.¹¹

A legsúlyosabb eset

Az egyik rendkívüli eseménnyel és a kapcsolódó bűnvádi eljárással külön kívánok foglalkozni annak különleges volta miatt. Már annak idején is nagy figyelmet kapott, amit az is jelez, hogy a levéltárban több, egymástól elkülönülő, más-más nyilvántartási számon szereplő iratgyűjtők is foglalkoznak a történetekkel. Az országos parancsnokság az őrparancsnokok részére összevonáson értékelte a történeteket.

Jelentés és vádirat¹²

Az országos parancsnokság vizsgáló bizottsági jelentéséből megismerhetjük, hogy a balassagyarmati zászlóalj Tésa őrsén 1950. 07. 21-én éjjel, kb. 22⁰⁰ órakor egy kétfős határőr járőrt, akik egy úgynevezett közös úton haladtak (mindkét ország jogszerűen együtt használja), ismeretlen civil személy a csehszlovák oldalról lelőtte. A határőrök is több lövést adtak le, sebesülésüket követően segítségért kiabáltak. A támadó a túloldali mélységi területre menekült, nem lett meg.

Az ügy egyik különlegességét az adja, hogy az ellenőrző szolgálatban lévő őrparancsnok, Lázár István államvédelmi törzsőrmester és járőrtársa, Halas Sándor határőr a kivizsgálás szerint kevesebb, mint 100 méterre tartózkodtak az eseményektől, látták a lövéseket és hallották a kiabálást. A tiszthelyettes megkerülte a helyszínt, nem tett semmit és csak másfél órával a történetek után került elő. Később azzal védekezett, hogy a támadót akarta bekeríteni és elfogni.

A sérülteket a közeli ősről kijött határőrök vitték el. Mindketten meghaltak a kórházban. A közös csehszlovák–magyar kivizsgálás sem tudott semmi lényegeset megállapítani. Az őrparancsnokot őrizetbe vették.

11 Ebben az évben egymást követően két parancsnoka is volt a határőrségnek: először Kajli József, majd Piros László a későbbi belügyminiszter.

12 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 42. sz. doboz III./4. tárgykör 16. folyószám „Jelentés: Tárgy: A Tésa-i őr területén történt fegyveres támadás kivizsgálása.” Dátum 50.07.26.

Az iratgyűjtőben található az ügyészség eseményekhez kapcsolódó vádirata. Ebben Lázár Istvánt megvádolják *gyáva magatartás büntette és folytatólagosan elkövetett eljárói büntett* elkövetésével. Ez utóbbi pont az ellenőrzés azon megállapítását tükrözi, hogy az általa vezetett őrsön nem tartott rendet. A járőrtársat jelentési kötelezettség elmulasztásával vádolták.

Egy másik mappában¹³ külön nyilvántartási számmal található két, az első és a másodfokon meghozott ítélet az előző ügyben. Első alkalommal a Budapesti Katonai Törvényszék járt el velük szemben 1951. 03. 02-én és mindkettőjüket bűnösnek találta. Másodfokon a Katonai Főtörvényszék hozott ítéletet 1951. 06. 20-án. Az utóbbi értelmében Lázár István „1./ a Ktbtk. 37. §-ába ütköző és a 38. § /1./ bek. második rendelkezése szerint minősülő gyáva magatartás büntettében” és „2./ folytatólagosan elkövetett eljárói büntettben” 4 év börtönre, mint főbüntetésre lett elítélve.

A másodrendű vádlott járőrtárs által elkövetett cselekmény minősítését a főtörvényszék az első fokon megfogalmazott „... a Ktbtk. 98. §-ába ütköző u.e. § második rendelkezése szerint minősülő jelentési kötelezettség megszegésének büntettében” mellett „... a Ktbtk. 37.§-ába ütköző gyáva magatartás büntettében” is elítélte 2 év börtönbüntetésre.

Tanulmányozott okmányok, statisztika

A levéltárban feldolgozott dobozok (1950. év 40., 41. és 42. számú), bennük az iratgyűjtők az alábbi okmányokat tartalmazták:

- 1) Bírósági ítéletek 29 esetben 28 személlyel szemben, egy esetben felmentéssel gépjármű baleset okozása vonatkozásában. Ezek között ugyanazon személlyel kapcsolatban első és másodfok is szerepel. Egy őrnagyot ítétek halálra és végeztek ki háborús büntett miatt. A rendszerváltást követően rehabilitálták, mely tény nem a levéltári anyag tartalmazza. Két sorkatona külföldre szökés miatti kivégzéséről tudunk, nem ezekből az okmányokból. Egyik esetet a napi jelentések, egy másikat távmondat tartalmazza. Színén távmondatban szerepel, hogy egy alhadnagyot sikkasztásért ítétek el.
- 2) Vádiratot 88 darabot találtam. Témájuk szerint megoszlásuk az akkori megnevezések szerint:
 - öncsonkítás (2 eset),
 - hűtlenség büntette (9),
 - sikkasztás, lopás (25),
 - izgatás büntette (8),
 - szökés (5),¹⁴
 - függelemsértés, szolgálati vétség, szolgálati büntett, szolgálat alóli kibúvás (24),
 - gyilkosság büntettének kísérlete (1),
 - szándékos emberölés büntette (2),

13 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 42. sz. doboz III./4. tárgykör 3. folyószám. Ítélet.

14 Relatív kevés a kiadott vádirat, hiszen csak azokat csak az elkövető elfogása után adták ki.

- gondatlan emberölés vétsége (3),
- gépjármű baleset okozása (2),
- szolgálati hatalommal visszaélés büntette (2),
- szolgálati titok megsértése (2),
- háborús bűntett (2),
- az államrend megdöntésére irányuló bűntett (1).

A legtöbb vádiratnak nincs meg a folytatása a bírósági tárgyalások formájában és a bírósági ítéletek nagyobbik részének nem található a vádirati előzménye.

- 3) Nyomozólevelet (határozatot a kiadásáról) 8, annak visszavonását 1 esetben tartalmaznak az okmányok.
- 4) Határozat a büntető eljárás indításának megtagadásáról: 14 okmány. A feljelentéseket általában a zászlóaljok javasolták, és az országos parancsnokság tette meg. Gyakori a javaslatok parancsnokági elutasítása, vagyis az esetek nem jutottak el az ügyészségig, különösen a szolgálati feladatok, jogkörök túllépése esetén. Érdekesek a témák az ügyészségi elutasítások esetében:
 - gépkocsibaleset okozása (4 eset),
 - öncsonkítás (2),
 - fegyverhasználat polgári személyekkel szemben két halálessettel és egy sérüléssel (3),
 - a katona véletlenül meglőtte a másik járőrt (1),
 - határsértő személy segítése (1),
 - verekezésbe keveredett (1),
 - orvosi segítségnyújtás elmulasztása (1),
 - segítségnyújtás elmulasztása szolgálatban (1).

Valamennyi okmányt, esetet vizsgálva az érintett személyek megoszlása az alábbi:

- sorkatona 85 fő,
- tiszthelyettes 20 fő,
- tiszt 19 fő (közülük alezredes 2, őrnagy 3, százados 5, főhadnagy 6, hadnagy 1, alhadnagy 2).

A tisztekkel szemben megfogalmazott vád tárgya:

- sikkasztás (10 eset),
- háborús bűntett (2),
- az államrend megdöntésére irányuló bűntett (1),
- hűtlenség büntette (2),
- izgatás (1),
- szökés (1),
- szolgálati hatalommal való visszaélés (1),
- orvosi segítségnyújtás elmulasztása (1).

Befejezés

Az 1950-es évben váratlanul sok fegyelmi és büntető eljárási eset anyaga jelenik meg a Magyar Nemzeti Levéltár határőrségi okmányai között. Ennek valószínűleg több oka is lehet. Ilyenek a következők:

- 1950. január elsejével a határőrség a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségéből a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság alárendeltségébe került. Talán az új „gazda” új követelményei, módosult elvárásai is hozzájárultak a fegyelmi esetek számának növekedéséhez. Az állomány egy része nem fogadta kedvezően a szervezeti változásokat, sokan, mint katonák szívesebben maradtak volna honvédségi alárendeltségben.
- A sorkatonai szolgálat idejét három évre emelték fel, súlyos elégedetlenséget váltva ki az érintettekben. Nem egy határőr hangoztatta, semmiképpen sem fog ennyi időt leszolgálni.
- Megemelkednek a szolgálat alóli kibúvás ügyei, önkényes eltávozások, szökések, öncsonkítások.
- A fegyelmi anyagokból kitűnik, sokan az ünnepeket nem tölthették a laknyától távol, elfásultak.
- 1950. december 13-áig a határőrségtől 504 fő tisztet és tiszthelyettest eltávolítottak, 20 magasabb beosztású vezetőt leváltottak, egyeseket határozottan politikai szempontok alapján. Ez a törekvés is növelhette az állománnyal szembeni eljárások számát.
- Mintegy 550 új tisztet állítottak szolgálatba egy év alatt. Ők viszont tapasztalatlanság és kellő hely- illetve emberismeret hiányában, kezdetben nem voltak képesek átfogni a személyi állományt, leküzdeni a nehézségeket.¹⁵

Az államhatár megsértéséhez kapcsolódó büntetési tételek szigorításaként megjelent az Elnöki Tanács 1950. évi 26. sz. törvényerejű rendelete az ország területének illegális elhagyására vonatkozó büntető rendelkezések kiegészítéséről célzottan a katonákra és a rendészeti szervek állományára vonatkozóan. Ez a jogszabály változás jelentősen hozzájárult a büntető ügyek növekedéséhez és súlyosabbá válásához.

Ugrásszerűen emelkedett az úgynevezett „izgatás” bűncselekmények száma. A baráti beszélgetéseken, vagy foglalkozásokon elmondott, az állam vagy a határőrség vezetésére vonatkozó negatív tartalmú egyéni vélemények is ilyen eljárásokat vonhattak maguk után. Az egyik vádiratban *izgatásnak* ítélik a jugoszláv határőrök felszerelésének dicséretét, pozitív megítélését, szembeállítva a magyar határőrség anyagaival.

Összességében az a megállapításom, hogy a határőrség 1950-ben igen rossz helyzetbe került, alapvetően a vezetésben és a személyi állomány összetételében lezajlott folyamatok miatt. Szinte naponta következtek be rendkívüli események, szökések, balesetek. Az előjáró szervek „erőből”, fegyelmi és büntető eljárások útján igyekeztek rendezni a megtörtént eseteket és ezek tükröződnek a levéltári dokumentumokban.

15 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 39. sz. doboz I/5 tárgykör 3. folyószám. „Tárgy: Évi beszámoló a Határőrség és Belső Karhatalom 1950. évben végzett munkájáról.”

HIVATKOZÁSOK

- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 10. folyószám. Iratgyűjtő.
Vádirat és ítélet. „Tárgy: Kelemen Pál áv. hőr. bűnügye.”
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 41. sz. doboz III/1 tárgykör 71. folyószám. Iratgyűjtő. Ítélet.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 73. folyószám.
„Határozat.” „Tárgy: Csernyecz Béla áv. örv. elleni ügy.”
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 1. folyószám.
„Vádirat.” „Tárgy: Lantos István áv. hőr. bűnügye.”
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 13. folyószám.
„Tárgy: Hartman Gyula áv. hőr ügye.”
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 12. folyószám.
„Tárgy: Kovács Gábor áv. alhdgy bűnügye.” Dátum 51.01.08.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 30. folyószám.
Ítélet. „Tőke János áv. határőr és társai ellen”.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 53. folyószám. Jelentés.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 40. sz. doboz III/1 tárgykör 47. folyószám. Jelentés.
„Tárgy: Bognár Gyula áv. ftörm. Környezet tanulmánya.”
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 42. sz. doboz III/4. tárgykör 16. folyószám. Jelentés.
„Tárgy: A Tésa-i órs területén történt fegyveres támadás kivizsgálása.” Dátum 50.07.26.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 42. sz. doboz III/4. tárgykör 3. folyószám. Ítélet.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 39. sz. doboz I/5 tárgykör 3. folyószám.
„Tárgy: Évi beszámoló a Határőrség és Belső Karhatalom 1950. évben végzett munkájáról.”

Muhoray Árpád – Hábermayer Tamás – Czinczár Krisztián

Önkéntesség és kötelesség a katasztrófavédelmi beavatkozások során

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.65

A hivatásos Katasztrófavédelmi szervek munkáját önkéntes és köteles polgári védelmi szervezetek tagjai fogják segíteni háború vagy katasztrófa esetén. A hatékonyság érdekében a létszámukat növelni elemi érdek. A szerzők a régmúlttól napjainkig vizsgálják az önkéntesség és kötelesség helyzetét, továbbá a szervezetek tagjainak katasztrófavédelmi vagy honvédelmi műveletekben való részvételi hajlandóságát.

Magyarországon a katasztrófák elleni védekezés szervezett formában, a jogrendszernak megfelelően működik. Az alapvető jogokat, így a biztonsághoz való jogot is garantálja az Alaptörvény. Külön jogszabály határozza meg a katasztrófák elleni védekezések megvalósítását, a bevonható szervezeteket.

Szerencsére Magyarországon a rendkívüli, nagy tömegeket érintő, nagy kiterjedésű káresemények száma a nemzetközi szinthez mérve alacsony. Néhány éve azonban ilyen események fordultak elő a történelmi szintű árvízi védekezésben a Dunán (2010, 2013), valamint ipari katasztrófa következményeinek felszámolásában, Devecserben, Kolontáron és Somlósárhelyen (2010). Nemzeti ügy, hogy leküzdjük egy-egy ilyen esemény során az akadályokat. A társadalomból mindenkinek ki kell vennie a maga részét abból, hogy az elhárítás a lehető leghatékonyabb, leggyorsabb és sikeres legyen.

Kijelenthetjük, hogy a közös célok, a lakosság életének és anyagi javainak megóvása érdekében a hivatásos, önkéntes és köteles szervek együttműködnek, kiegészítik egymás képességeit, tudását. Nagyon fontos ugyanakkor azon kijelentés, hogy bármely védekezést nem lehet csak az önkéntes és köteles szervezetekre alapozni, hiszen a hivatásos szervezetek jelenléte, szaktudása, irányító szerepe és képessége megkérdőjelezhetetlen marad. A gondolatmenetet folytatva, az állam működése szempontjából fogadjunk el egy lényeges katasztrófavédelmi tényt. A felkészülés érdekében a katasztrófákat vagy veszélyhelyzeteket szakmailag kell ugyan kategorizálni, méretezni, rájuk tervezni (például típusuk, kiterjedésük vagy intenzitásuk szerint), ugyanakkor ma már tudjuk Nassim Nicolas Taleb *Fekete hattyú* című műve alapján, hogy a védelem szintje soha nem tud 100%-os biztonságot nyújtani az ismeretlenségi faktor miatt. A tervező ugyanis nem tudja számításba venni azon

tényezőket, amelyek előtte nem ismertek (például új eddig nem ismert, krízist okozó esemény bekövetkezése vagy ismert katasztrófatípusok dominóhatásba kapcsolódása).

Magyarország jelenleg jogszabályban rögzítetten a hagyományos alapokon nyugvó (kockázatok értékelése múltbeli, megtörtént események alapján) veszélyhelyzeti tervezést alkalmazza. Ez a metódus adja az alapot a rendkívüli helyzetek megoldásához. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy mennyire lehet hatékony a rendszer ismeretlen típusú, vagy előre nem látható katasztrófa események kapcsán? Vajon adott-e a védekezésekhez szükséges korszerű jogszabályi háttér, a meglévő és bevonható védekezési erőforrások, különösen az önkéntesek és kötelesek koordinációja?

A hivatásos, az önkéntes és a köteles szervezetek

A katasztrófavédelmi törvény kimondja, hogy a katasztrófák elleni védekezést és a következmények felszámolását az erre a célra létrehozott szervek és a különböző védelmi rendszerek működésének összehangolásával, az állampolgárok, a polgári védelmi és gazdálkodó szervezetek, a Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek, az állami meteorológiai és mentőszolgálat, a vízügyi és egészségügyi államigazgatási szervek, az önkéntesen részt vevő és civil szervezetek és köztisztviselők, nem természeti katasztrófa esetén az okozó és előidéző, valamint további állami szervek és az önkormányzatok bevonásával kell megvalósítani.¹ Az 1. ábra alapján különbséget tudunk tenni az önálló feladat- és hatáskörrel rendelkező, valamint az együttműködő szervek és szervezetek között.

A jogszabály alapján kijelenthetjük, hogy Magyarországon a katasztrófavédelem rendvédelmi szervként,² a kormány, a kormányzati koordinációs szerv és a katasztrófák elleni védekezésért felelős miniszter irányítása mellett,³ szigorú hierarchikus rendben végzi tevékenységét. A feladatrendszer felelőse és a kapcsolt hatáskörökkel rendelkező miniszter a belügyminiszter,⁴ a katasztrófavédelem központi szerve az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, amelynek állománya 2016-ban 11 451 fő,⁵ 2018-ban 11 752 fő.⁶

A védekezések sikeres megvalósítása és a következmények felszámolása elsődlegesen a katasztrófavédelem feladata, de bizonyos esetekben más szervek, szervezetek, akár a települési önkormányzatok is kapnak benne önálló feladatot és hatáskört.

1 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=139408.367079 (2019. 10. 04.)

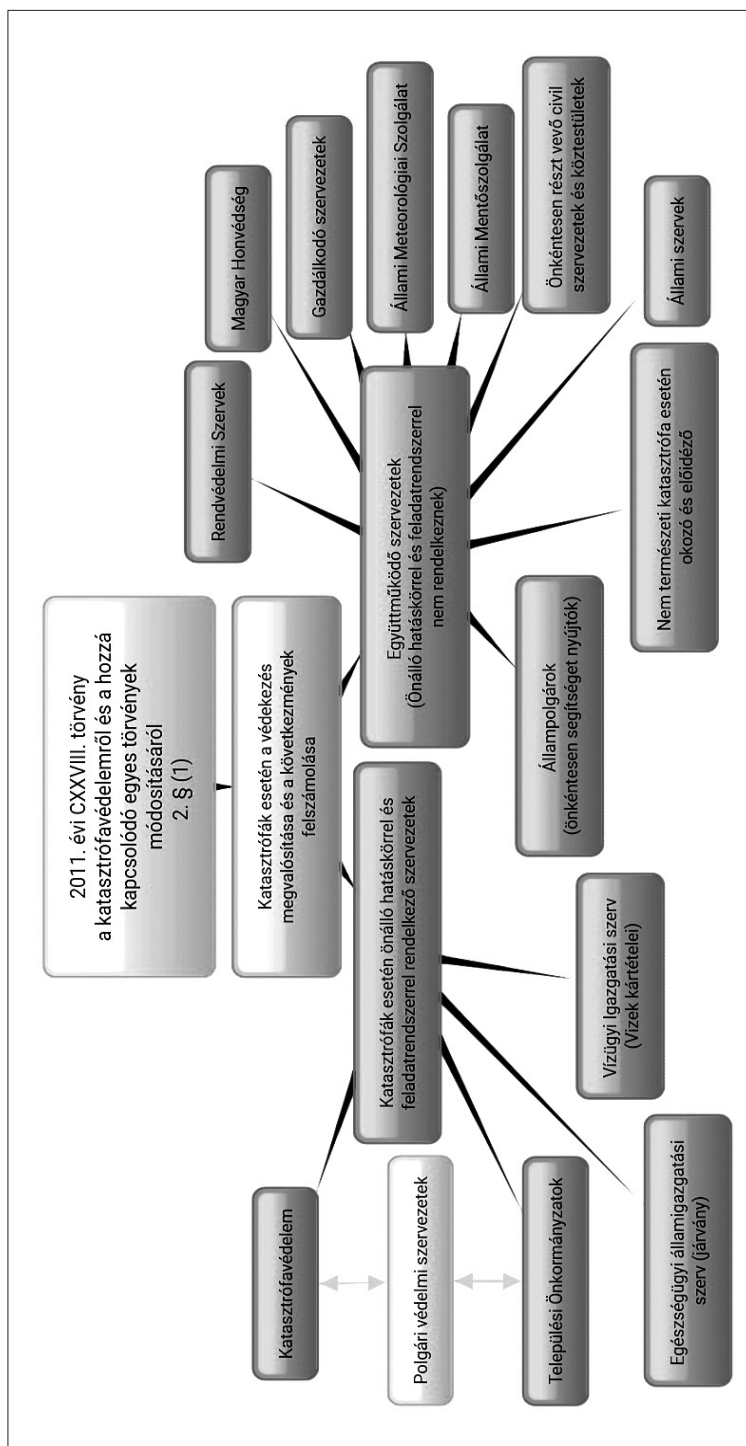
2 2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról. 1.§. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=175262.367088 (2019. 08. 21.)

3 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról. 5-8. §. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=139408.323133 (2019. 08. 21.)

4 94/2018. (V.22.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről 5-8. §. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=208417.371034 (2019. 08. 21.)

5 Állami Számvevőszéki jelentés – Elemzés a katasztrófavédelem új rendszerének működéséről. 24. oldal. ISBN 978-615-5222-13-9. https://www.asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Elemzesek_tanulmányok/2016/katasztrofav_elemzes.pdf?ctid=976 (2019. 08. 21.)

6 Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság hivatalos weboldala – Szervezeti Információk. http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=szervezet_szervezeti_abra (2019. 08. 21.)

1. ábra.
Katasztrófák esetén a védekezés megvalósítása és a következmények felszámolása
(Forrás: a szerzők)

Fontos ugyanakkor kijelenteni, hogy az együttműködő szervek semmiképpen sem vehetik magukra a védekezések irányítását, hiszen annak felelőssége továbbra is az állami katasztrófavédelmi szerven marad. Nekik a katasztrófavédelem támogatása a feladatuk, bár sajnos egyre több karitatív és társadalmi szervezet gondolja ezt hibásan másképp. Ilyenkor előfordul egy-egy, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv nélkül végrehajtott gyakorlat, amelynek azonban a hatékonysága rendkívül alacsony.

A további elemzéshez a nem hivatásos katasztrófavédelmi szervezeteket a műveletekben való részvételük alapján egy rendkívül éles határvonallal önkéntes és köteles szervezetekre kell bontanunk.

Az önkéntes szervezetek

Magyarországon mindig is nagy hagyománya volt az önkéntességnek, amely számos formában képes támogatni a katasztrófavédelmi feladatok megvalósítását. Látható az 1. ábra alapján, hogy ezen szervezetek bizonyos esetekben önálló beavatkozásra is képesek (például a polgármester vezetésével a polgári védelmi szervezetek beavatkozhatnak egy villámárvíz esetén), de lehetnek csak együttműködő szervezetek (például árvízi védekezés esetén az önkéntesként figyelőszolgálatot vállaló polgárőrök).

A támogató-együttműködők tehát nem avatkoznak be önállóan, hanem a beavatkozást kiegészítő (például logisztikai) feladatok ellátásával támogatják a hivatásos szervek munkáját. Amíg ezt teszik, a működés hatékonynak tekinthető, eltérő esetben – sajnos, főleg rendkívüli káreseményeknél – előfordulhat, hogy bizonyos önkéntes szervezetek „túlterjeszkednek” a határaikon, és olyan feladatokat is vállalnak, amelyekre nincsen felhatalmazásuk. A hivatásos szervezeteknek erre rendkívüli módon oda kell figyelniük, hiszen egy lelkes, de felkészületlen csapat a lakosságot megtévesztheti, a védekezés sikerességét pedig nagymértékben veszélyeztetheti (a károsan beavatkozó szervezet céljai pedig lehetnek sokrétűek: valós segíteni akarás, szereplési láz, politikai érdekű célkitűzés, befolyásolás stb.).

Az önkéntes szervezetek az ország szinte minden pontján megtalálhatóak, létszámuk, meglévő vagy fejlesztendő képességeik katasztrófavédelmi rendszerbe történő integrálása jelentősen növeli az ország védelmi képességeit. A katasztrófavédelmi szervezet részéről pedig folyamatos kötelezettség a minél magasabb szintű teljesítmény nyújtása, amelyhez az önkéntes szervezetek és képességeik bevonása megkerülhetetlen.

Az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság Országos Polgári Védelmi Főfelügyelősége egy sajátos magyar rendszer alkalmazásával már 2012 óta folyamatosan növeli a bevonható önkéntesek számát. Központi, megyei, járási és települési mentőcsoportok létrehozásával ad keretet e szakmai tevékenységnek. Az önkéntesek összesített létszáma jelenleg már több mint 18 000 fő, képességeik az egyszerű fizikai tevékenységek végrehajtásától (például homokzsákos védekezés) a legmagasabb szintű kiképzettséget igénylő feladatok kivitelezéséig (például drón segítségével városi kutató-mentő tevékenység végzése) terjed.⁷

A meglévő rendszer továbbfejlesztéseként ugyanakkor – a lehető leghatékonyabb beavatkozások kivitelezése miatt – indokolt az önkéntesek kategorizálása,⁸ és a települések helyben meglévő veszélyeztetettségének megfelelő módon történő

bevonása a támogatási feladatokba. A települési önkormányzatok részéről ez a hatóságokkal és a védekezésre hivatott szervekkel szoros kapcsolattartást igényel, amely azonban sok esetben nem teljesül. Az önkéntesek szakszerű bevonása ugyanis kiemelkedő szintű szakmai ismereteket, tervezői és szervezői képességeket igényel, amelyet a települések önhibájukon kívül (például lakosságszám alacsony vagy nincs megfelelően képzett közbiztonsági referens a feladatok elvégzéséhez) nem tudnak teljesíteni. A legtöbb ilyen esetben a feladat megoldása a katasztrófavédelem helyi szerve által megsegítésre kijelölt, szakértelemmel rendelkező szakértőjére hárul, amely azonban nem segíti a település önmentési, önszervezési képességének kialakulását. A legjobb felkészülést az eredményezi, ha legalább egy helyi (például közbiztonsági referens) és egy katasztrófavédelmi szakember közösen és tudatosan végzi az önkéntesek rendszerbe vonását.

A katasztrófavédelmi feladatok kapcsán ugyanakkor a kockázatalapú megközelítés indokolt,⁹ hiszen alapvetően a településeken meglévő veszélyeztető hatások káros következményeinek elhárítására kell felkészülni. 2018-ban az ENSZ Önkéntesek programja felmérte és összegezte az egyes országokra eső önkéntesek számát.¹⁰ A 2016-os (egyres országok esetében frissebb) felmérések adatai alapján (a 15 éves vagy annál idősebb lakosság figyelembe vételével), Magyarország összlétszáma ebben a tekintetben 8 252 000 fő, amelyből önkéntesként az ENSZ 219 733 főt regisztrált. Magyarországon tehát minden 38 főre esett 1 fő önkéntes.

Az 1. táblázat a felmérés további adatait felhasználva, a közel hasonló lakosság-számú országok adatait szemlélteti.

Ezen adatokat megvizsgálva azt láthatjuk, hogy bár van olyan ország, ahol jóval kevesebb az önkéntes, mint Magyarországon (Belgium), de számos olyan is akad, ahol közel kétszeresével rendelkeznek (Ausztria, Görögország, Svédország, Tunézia). Az önkéntesek létszámarányának kialakulásához számos ok vezethet, amelyet a későbbiekben mindenképpen vizsgálni érdemes.

A világ vezető országait hasonlóképpen megvizsgálva a tapasztalatok a 2. táblázatban láthatók.

Látható, hogy bár számos vezető ország arányaiban jóval kevesebb önkéntessel rendelkezik, mint Magyarország (Kína, India, Japán), de ennek az ellentettje is előfordul. Az USA, hasonlóan az 1. táblázat néhány országához, több mint kétszeres önkéntes létszámmal bír. Véleményünk szerint ebből az következik, hogy az önkéntesek alkalmazása fejleszthető, hatékonyabbá tehető, és arányaiban elérhető a 20 lakosra jutó 1 fő önkéntes. Ez az adat már jó és hatékony eredménynek tekinthető,

7 Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság hivatalos weboldala – Polgári Védelem – Mentőcsoporthok. http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=polgarivedelem_mentesszervezes_beavatkozo (2019. 08. 21.)

8 Hábermayer T.: A magyar önkéntesek kategóriái és lehetséges fejlesztésük iránya az ár- és belvizek elleni védekezések tükrében. <http://www.vedelemtudomany.hu/articles/07-habermayer.pdf> (2019. 08. 21.)

9 Muhoray Á.: Katasztrófamegelőzés I., 113. oldal NKE Szolgáltató Nonprofit Kft. 2016. ISBN 978-615-5527-85-2.

10 2018 State of the World Volunteerism's report – The Tread That Binds United Nations Volunteers programme. <https://unv.org.np/files/2018-The-thread-that-binds-final.pdf> (2019. 08. 21.)

1. táblázat
Országok lakosság és önkéntesszáma (Forrás: a szerzők)

Ország	15 éves vagy idősebb lakosság	Összes önkéntes	Hány lakosra jut egy fő önkéntes?
Magyarország	8 252 000	219 733	38
Ausztria	7 246 000	434 102	17
Belgium	9 329 000	139 000	67
Bulgária	6 172 000	199 907	31
Csehország	8 936 000	316 628	28
Etiópia	11 354 772	275 966	41
Görögország	9 247 000	412 530	22
Portugália	8 866 000	209 191	42
Svédország	7 257 000	445 432	16
Tunézia	8 491 000	386 424	22

2. táblázat
A világ vezető országainak lakosság és önkéntesszáma (Forrás: a szerzők)

Ország	15 éves vagy idősebb lakosság	Összes önkéntes	Hány lakosra jut egy fő önkéntes?
Magyarország	8 252 000	219 733	38
Kína	1 132 960 000	11 739 870	97
India	805 087 343	5 527 846	146
Japán	110 770 000	1852797	60
USA	250 801 000	14 043 431	18
Oroszország	nincs adat	nincs adat	–

amely hathatósan képes támogatni a katasztrófavédelmi rendszert. Ezen számot azonban meghaladni nem érdemes, mivel az elért eredmény valószínűleg csak aránytalanul nagy erő-eszköz-erőforrás befektetésével érhető el.

Ahogy már utaltunk rá, az önkéntesek számának növeléséhez érdemes a későbbiekben megvizsgálni azon országok rendszereit, ahol a lakosságszámmal arányos létszám kifejezetten jónak mondható, majd átvinni azon elemeket, amelyek hozzájárulhatnak a magyar önkéntesek létszámának növekedéséhez.

A régmúlt idők kötelezettségei

Az önkéntes szervezetek mellett régóta megjelenik a kötelesség kérdése is. Ha a következő néhány példán keresztül a múltba tekintünk, láthatjuk, hogy a kötelezés, a köteles szervezetek alkalmazása – például a sorozással – már akár évezredes hagyományokkal is bírhat. Ennek bizonyítására – érintő jelleggel – vegyünk sorra néhány történelmi szervezetet. Elsőként a római légiókat nézzük meg. Azt tapasztalhatjuk, hogy már több mint kétezer éve a római polgárok szükség szerint kötelesek voltak 17–46 éves korukig katonai szolgálatot teljesíteni.¹¹

A sorozás már akkor nagyon hasonlatos volt a közelmúltbelihez, hiszen volt egészségi és pszichikai alkalmassági, valamint büntetlen előéletre vonatkozó vizsgálat is.¹² A kötelezett a katonai szolgálatát esküvel kezdte (sacramentum), amelyben kinyilvánította, hogy teljesíteni fogja a rábízott feladatokat, különben bűnhődni fog. Ezen esküt rendkívül komolyan kellett venni, mert a megszegéséért akár megkövezés, vagy bunkókkal történő agyonverés is járhatott. (Ezek a legsúlyosabb büntetések voltak arra az esetre, ha a bűnös a saját társait sodorta veszélybe).¹³

Időben és térben előrelépve, a kötelesség meglétére találhatunk utalást az Aranybullában is. Az eredeti szöveg szerint akkor köteles a nemesség hadba lépni a király oldalán, amikor az országot támadás fenyegeti. A király külhoni hadjáratain mentességet élveztek, azokban önkéntes alapon (kivéve az ispánsággal rendelkezők), pénzért vállalhattak szerepet.¹⁴

Ime, egy részlet II. Andrásnak az 1222. esztendőben kiadott Aranybullájából:

„VII. CIKKELY

Ha a király az országon kívül sereget akar vinni, a nemesek ne legyenek kötelesek vele menni, hanemha az ő pénzéért.

1. §. És a visszajövet után hadiútlet alá ne engedje őket vettetni.
2. §. Ellenben pedig ha ellenség jövend az ország ellen, a nemesek tartozzanak feltámadni, és mindnyájan hadba menni.
3. §. Ismét; ha az országon kívül akarunk hadakozni, és sereget vezetendünk: mindazok, kiknek ispányságok vagyon, pénzünkért tartozzanak velünk jönni.”

Az Aranybullát követő időszakban Magyarországon 1435-ben Zsigmond király dekrétuma teremtette meg az állandó hadsereg alapjait, amely valójában csak Mátyás király zsoldosseregét (ahol a kötelesség helyett a zsold alapján történt a szolgálat vállalása) követően, Mária Terézia idejétől létezik. Ezen időszaktól válik jellegzetessé a magyar seregek részére az újoncok toborzása önkéntesként (szabad

11 Ókori Római Birodalom – Katonai tisztségek.
<https://digolanum.gportal.hu/gindex.php?pg=27659696> (2019. 09. 02.)

12 Tóth L.: Vegetius a sorozásról. *Hadtudományi Szemle*, 2014. VII. évfolyam 3. szám, 208–215. oldal.

13 Római katonai kitüntetések és büntetések.
https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_military_decorations_and_punishments (2019. 09. 02.)

14 II. András Aranybullája. <http://aranybulla.hu/aranybulla-eredeti-szovege> (2019. 09. 03.)

toborzás), illetve a megyék, városok, falvak által kötelezően biztosítandó formában (kötelesség).¹⁵

Ha ezen időszak kapcsán a fennmaradt írásos jogszabályok közül néhányat megvizsgálunk, akkor láthatjuk, hogy 1868-ban már például a hadkötelezettséget általános és személyes védkötelezettségként rögzítik törvényben. Külön kitérnek a kötelezettség kapcsán a hadi szolgálatra nem alkalmas személyek szolgálatára, akiket ebben az esetben szakmájuknak megfelelően lehet hadi célokra igénybe venni.

Részlet a véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikkből:

„Általános és személyes védkötelezettség

1. § A védelmi kötelezettség általános, és minden védképes állampolgár által személyesen teljesítendő.”

Ez egyértelműen arra utal, hogy a kötelezés, kötelezettség általános jellegű volt, így pusztán azáltal nem lehetett mentesülni, hogy valaki a katonává válás valamely kritériumának (például testmagasság) nem felelt meg. Újabb időugrással további bizonyítékát találhatjuk a kötelesség meglétének a világháborúkat megelőző időszakban is:

Részlet a véderőről szóló 1912. évi XXX. törvénycikkből

„Hadkötelezettség

1. § A hadkötelezettség általános és azt minden állampolgárnak személyesen, e törvény rendelkezései szerint kell teljesítenie. A hadkötelezettség magában foglalja: az állítási kötelezettséget, a szolgálati kötelezettséget és a népfölkelési kötelezettséget. (8. és 16. §-ok.).”

Tehát a történelem ezen időszakában ismételtelen nem is volt kérdés a kötelesség megléte és annak elfogadottsága. Az akkori gondolkodás ugyanis például azt is eredményezte, hogy jogszabályilag a hadköteles katonák nősülését tiltani lehetett.¹⁶ Az akkori norma ezen felül további számos, a kötelességre vonatkozó egyéb tényállást is büntetni rendelt. Ilyenek voltak a következők:¹⁷

1. Összeírásra jelentkezés elmulasztása.
2. Az ujonczállításon vagy a felülvizsgálaton való jelentkezés elmulasztása.
3. Az állíttatás vagy felülvizsgáltatás megghiúsítása elmaradás által.
4. Az ujonczállítás elől való szökés és a katonai szolgálat kikerülése.
5. A hadkötelezettség alól való kibúvás.
6. Kedvezményeknek csalárd kieszközlése.
7. Öncsonkítás és másnak megcsonkítása.

¹⁵ Történeti áttekintés a magyar hadkiegészítési rendszer átalakulásáról. <https://honvedelem.hu/cikk/torteneti-attekintes-a-magyar-hadkiegeszitesi-rendszer-kialakulasarol> (2019. 09. 03.)

¹⁶ 1912 évi XXX törvénycikk a véderőről 40. §. <https://net.jogtar.hu/ez-ev-torveny?docid=91200030.TV&searchUrl=/ez-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D37> (2019. 08. 26.)

¹⁷ Megjegyzés: eredeti szöveggel.

A felsorolt törvényi tényállásokból azt a következtetést lehet levonni, hogy a kötelezettségek bevezetését a „kötelesek” akkoriban sem minden esetben élték meg pozitívan, hanem a mentesülésük érdekében a végletekig is képesek voltak elmenni – így akár saját magukat is megcsonkították. Ezt alátámasztja az is, hogy a két világháború közti időszakban szervezett nemzeti hadsereg állományát az önkéntes jelentkezések hiánya, valamint a mentességi kérelmek és kibúvások rendkívül nehezen és vontatottan lehetett csak feltölteni.¹⁸

A II. világháború időszakában is dominált a kötelesség: az akkori honvédelmi törvény¹⁹ leventekötelezettséget, hadkötelezettséget, a honvédelmi szolgáltatások kötelezettségét és légoltalmi kötelezettséget írt elő. Az akkori honvédelmet a jogszabály a legszentebb állampolgári kötelezettségként írja le, amelyet mindenkinek az önfeláldozásig terjedő odaadással kell teljesítenie. A norma ugyanakkor viszont motivált is – hiszen külön foglalkozik a hadkötelezettséget teljesítők érdekeinek megvédésével (például előnyöket biztosít a köz- és a magánalkalmazásban).²⁰

A hadkötelezettség történelmisége mellett Magyarországon a Magyar Királyi Belügyminister 53/888/II. számú körrendelete írott formában már megjeleníti a kötelesség egy más formáját is. A norma az akkori tűzrendészet kialakításáról szól, és azt tapasztaljuk, hogy a díjazott (akkori „hivatásos”) és önkéntes tűzoltóságok hiányában községi (köteles) tűzoltóságot kellett szervezni.

18. §. Mindazon községekben, melyekben sem díjazott, sem önkéntes tűzoltóság fel nem állítható, a jelen rendelet közhirrre tételétől számított legkésőbb egy év alatt, a község 20–40 éves férfi lakói sorából községi (köteles) tűzoltóság szervezendő és életbe léptetendő. (Magyar Királyi Belügyminister 53/888/II. számú körrendelete)

A rendeletből megállapítható, hogy katasztrófavédelmi szempontból már abban az időszakban is egyszerre jelen volt az önkéntesség és kötelesség. Az utóbbi a község 20–40 éves férfi lakosságát érintette abban az esetben, ha a díjazott vagy önkéntes tűzoltóság nem állt rendelkezésre.

A köteles szervezetek

A köteles szervezetek működését jelenkorban az Alaptörvény, a katasztrófavédelmi és a honvédelmi törvény, valamint a kapcsolódó kormányrendeletek és BM-rendeletek legitimálják.

A sorkötelezettséget Magyarországon 2004-ben az Országgyűlés döntése megszüntette. Helyét a hadkötelezettség vette át, amely az állampolgárok honvédelmi feladatokra történő felkészülését önkéntes alapokra helyezte.²¹ A normát megvizsgálva

18 Földesi F.: A magyar területi katonai igazgatási rendszer fejlődéstörténete 1920-tól a jelenlegi szervezeti rendszer kialakulásáig, valamint egy lehetséges szervezeti felépítése. Doktori (PhD) értekezés, 18. o.

19 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (2019. 08. 26.)

20 Uo.: 71–73.§.

21 2011. évi CXIII. Törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésről. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=139266.362527 (2019. 09. 25.)

tényszerűen kijelenthetjük, hogy így honvédelmi kötelezettségről a továbbiakban kizárólag háborús időszakban beszélhetünk.

A polgári védelmi kötelezettség szempontjából a katasztrófavédelmi törvény szintén preferálja az önkéntes szervezetek alkalmazását, ugyanakkor a köteles polgári védelmi szervezetek működését nem szünteti meg, és nemcsak a katasztrófák időszakára korlátozza. Ez mindenképpen egy hatalmas előny a hadkötelezettséghez képest, hiszen ezáltal a köteles szervezet létszáma feltölthető, a tagok számára a normák által előírt módon képzések, gyakorlatok tarthatók.

A polgári védelmi kötelezettségen alapuló polgári védelmi szervezetek létrehozásának, irányításának, anyagi-technikai ellátásának és alkalmazásának szabályait a 62/2011. BM rendelet írja le részletesen. A norma alapján központi, területi, települési és munkahelyi szervezetek működnek, amelyeket úgy kell létrehozni, hogy azok alkalmasak legyenek a veszélyeztető hatások csökkentésére és védelmi feladatok végzésére. A központi és területi köteles szervet a katasztrófavédelmi főigazgató alapítja, a megyei szervezetek állományára az igazgató a megyei védelmi bizottság elnökével egyetértésben tesz szakmai javaslatot.

A szervezetek létrehozásakor mérlegelni kell a lefolytatott kockázatbecslés eredményeként jelenlévő veszélyeztető hatásokat, a települések katasztrófavédelmi osztályba sorolását, valamint a veszély-elhárítási tervben szereplő feladatokat. Települési szinten a szervezeteknek alkalmasnak kell lenniük az adekvát védekezési és mentési tevékenységekre, a veszélyeztető tényezők káros hatásainak csökkentésére.

Az I. és a II. katasztrófavédelmi osztályba sorolt településeken lakosságszámtól függő módon a polgári védelmi köteles szervezetek minimális létszáma 6–750 fő, a III. katasztrófavédelmi osztály esetében ennek a fele. A központi, területi és települési szervek szükség szerint az illetékes katasztrófavédelmi kirendeltség vezetőjének javaslatára, polgármesteri határozat alapján munkahelyi polgári védelmi szervezetekkel erősíthetők. Ha egy település lakossága nem éri el a 2000 főt, akkor nem szükséges a köteleseket további csoportokba rendezni. Amennyiben a lélekszám meghaladja a 2000 főt, akkor infokommunikációs, lakosságvédelmi, egészségügyi, logisztikai, műszaki és kárfelszámoló egységet kell létrehozni, amelyeket a település veszélyeztetettségének függvényében további egységekkel ki lehet egészíteni.

A kötelesség és önkéntesség támogatottsága

A korábbiak alapján látható, hogy a katasztrófavédelmi és a honvédelmi feladatok ellátása kapcsán a kötelesség és az önkéntesség fontos. Az állam szempontjából védelmi erőforrásként kell rájuk tekinteni, ugyanakkor az érintett személyek részvételét érdemes a munkáltatói szempontból is vizsgálni és fejleszteni,²² mint ahogyan az önkéntes tartalékosok kapcsán például történt.

Egyértelmű, hogy az országnak támaszkodni kell az önkéntesekre, hiszen háborús helyzetben nagyságrendekkel több katonára van szükség, de ehhez szükséges egy

²² Kladek A.: Önkéntes tartalékos rendszer és munkáltatói támogató program. Doktori (PhD) értekezés, 2008. 66–69. o.

társadalmi tudatformálás is, amelyben például kiemelkedő színvonalú tankönyvekkel, oktatóprogramokkal motiváljuk részvételre a fiatalokat.²³ Nincsen ez másképpen a katasztrófák elleni védekezés során, ahol a lakossági egyéni és közösségi reziliencia²⁴ kifejlesztése a kiemelt cél.²⁵

A szerzők készítettek egy kérdőívet, amely kitöltőin keresztül napjainkban vizsgálta a kötelesként, vagy önkéntesként történő részvételt a katasztrófavédelmi vagy honvédelmi feladatokban. Az elektronikus kérdőív a Kobo Toolbox program segítségével készült és 6 fő kérdést vizsgált a témában. Összesen 117 fő töltötte ki névtelenül (a kérdőív minden kérdésére válaszolni kellett), a kapott eredmények pedig az alábbiak:

1. kérdés:

Az Ön véleménye szerint a jelenkorban Magyarországnak lehet-e szüksége arra, hogy katasztrófák bekövetkezése esetén a védekezésre hivatott professzionális erőket megerősítse saját állampolgárainak hatósági határozattal történő kijelölésével és részvételre kötelezésével?

3. táblázat.

Katasztrófavédelmi feladatok megerősítése (Forrás: a szerzők)

Válaszok	Kitöltők (fő)	%
Katasztrófák esetén önként vállalom, hogy segítek.	6	5,13
Katasztrófák esetén szükséges rosszként elfogadható.	40	34,19
Katasztrófák esetén teljesen elfogadható.	23	19,66
Nem értek egyet, hogy megsegítésként határozattal kötelezzenek állampolgárt a katasztrófák elleni védekezési feladatokba, de elfogadom és támogatom, ha valaki abban önkéntesként részt vesz	24	20,51
Nem értek egyet, hogy megsegítésként határozattal kötelezzenek állampolgárt a katasztrófák elleni védekezési feladatokba. A feladatot csak az arra hivatott szervek végezzék.	24	20,51
Összesen	117	100

A kérdés arra vonatkozott, vajon mennyire tudják elfogadni az állampolgárok, hogy nekik is szerepet kell vállalniuk a katasztrófák elleni védekezésben. A válaszok alapján nagyon magas százalékban, a kitöltők 79,49%-a el tudják fogadni, ha valaki önkéntesként vesz részt a katasztrófák elleni védekezésben. Ha a kötelezettséget vizsgáljuk, akkor az már árnyaltabb kérdés, hiszen ebben az esetben a válaszadók csak 58,98% fogadta el, 20,51% pedig teljesen elutasítja.

23 Simicskó I.: Az országvédelem és országmozgósítás szervezeti, hatásköri, irányítási rendszere minősített időszakokban: történelmi korokon át napjaink hatályos jogi szabályozásáig. Doktori (PhD) értekezés, 2009, 99–102. o.

24 Rugalmas ellenállási képesség (a szerk.)

25 Leskó Gy.: Az önkéntes szervezetek lehetséges szerepe a környezeti káresemények megelőzésében és az ellenük való reziliencia kialakításában. Hadmérnök, XIV. évfolyam, 1. szám, 158. o.

2. kérdés:

Az Ön véleménye szerint Magyarországnak lehet-e szüksége arra, hogy háborús helyzetben a Magyar Honvédség professzionális erőit megerősítse a saját állampolgárainak sorkatonai szolgálatra kötelezésével?

4. táblázat.

Megerősítés háborús feladatok esetén (Forrás: a szerzők)

Válaszok	Kitöltők (fő)	%
Háborúk esetén önkéntesként vállalom, hogy segítek.	4	3,42
Háborúk esetén szükséges rosszként elfogadható.	42	35,90
Háborúk esetén teljesen elfogadható.	14	19,97
Nem értek egyet, hogy megsegítésként határozattal kötelezzenek állampolgárt a háborús feladatokba, de elfogadom és támogatom, ha valaki abban önkéntesként részt vesz.	23	19,66
Nem értek egyet, hogy megsegítésként határozattal kötelezzenek állampolgárt a háborús feladatokra. A feladatot csak az arra hivatott szervek végezzék.	34	29,06
Összesen	117	100

A katasztrófák elleni védekezésben történő részvételhez hasonlóan itt is nagyon magasnak tekinthető az önkéntesek elfogadottsága. A kitöltők 70,94%-a ért azzal egyet, ha valaki így vesz részt háborús helyzetben a Magyar Honvédség professzionális erőinek megerősítésében. A kötelezettség elfogadása ugyanakkor már csak 51,28%, amely minden második ember elfogadását jelenti a megkérdezettek közül. 29,06% az, aki teljesen elutasítja, amely 8,55%-al magasabb, mint a katasztrófák elleni védekezések esetében.

3. kérdés:

Ön tudja-e, hogy mit jelent a polgári védelmi kötelezettség és ismeri-e annak tartalmát Magyarországon?

5. táblázat.

Polgári védelmi kötelezettség ismertsége (Forrás: a szerzők)

Válaszok	Kitöltők (fő)	%
Igen	34	29,06
Nem	83	70,94
Összesen	117	100

A kapott válaszok alapján az eredmény rendkívül alacsony, hiszen mindösszesen csak a kitöltők közel egyharmada, 29,06%-a ismeri csak a polgári védelmi kötelezettséget és annak tartalmát.

4. kérdés:

Magyarországot az alább felsorolt katasztrófák fenyegetik. Ön kap egy beosztó határozatot, hogy kötelezettként vegyen részt az ellenük történő védekezésben. Kérem, értékelje az alábbi skálán 1–10-ig a részvételi hajlandóságát.

6. táblázat.

Katasztrófák elleni védekezési hajlandóság (Forrás: a szerzők)

Válaszok	Kitöltők (db)	Átlag az 1–10-es skálán
Árvíz	117	5,85
Földrengés		4,84
Nukleáris káresemény		3,49
Járványveszély		3,50
Rendkívüli időjáráás		5,44
Összesen	117	100

A felsorolt katasztrófatípusok alapján egyértelműen látható, hogy a részvételi hajlandóság a katasztrófa típusától függően nagyon jelentősen eltér. Amíg az árvízi védekezésben történő részvételle a kitöltők közel kétharmada mutat hajlandóságot, nukleáris káresemény és járványveszély kapcsán ez az érték egyharmadra esik vissza.

Egy korábbi felmérés, amely az önkéntesek motivációja kapcsán vizsgálta a részvételi hajlandóságot, ezen veszélyeztetettség kapcsán hasonló eredményeket mutatott. Ugyanezen kérdőív az ipari szerencsétlenség kapcsán is csak 37,45% részvételi hajlandóságot állapított meg,²⁶ pedig teljességgel elképzelhető, hogy ilyen típusú káreseményeknél több tíz kilométer távolságra, órákon keresztül védekezésre van szükség²⁷, amelybe önkéntesek, kötelesek segíthetnek.

5. kérdés:

Ön tudja-e, hogy mit jelent a hadkötelezettség és ismeri-e annak tartalmát Magyarországon?

7. táblázat.

Honvédelmi kötelezettség ismertsége (Forrás: a szerzők)

Válaszok	Kitöltők (fő)	%
Igen	84	71,79
Nem	33	28,21
Összesen	117	100

26 Hábermayer T. – Hornyacsek J. – Muhoray Á.: Katasztrófavédelmi önkéntesek motiváció kutatása a védekezések hatékonyságának növeléséhez. Hadmérnök, XIII., 2 pp. 159–171. http://www.hadmernok.hu/182_12_habermayer.pdf (2019. 09. 28.)

27 Kátai-Urbán L.: Veszélyes üzemekkel kapcsolatos iparbiztonsági jog-intézmény és eszközrendszer fejlesztése Magyarországon. Kézikönyv, 2015.

A válaszok alapján a kitöltők 71,79%-a ismeri a hadkötelezettséget és annak tartalmát, amely így ismertségét tekintve több mint duplája a polgári védelmi kötelezettség ismertségének.

6. kérdés:

Tételezzük fel, hogy Magyarországot háború fenyegetné. Ön behívást kap sorozásra, hogy hadkötelezettségét teljesítse. Hasonlóan az előző kérdéshez, kérem, értékelje a részvételi hajlandóságát!

8. táblázat.

Háborús helyzetben hadkötelezettségi hajlandóság (Forrás: a szerzők)

Válaszok	Kitöltők (db)	Átlag az 1–10-es skálán
Háborús helyzet	117	3,66
Összesen	117	100

A kapott eredmény alapján a részvételi hajlandóság 3,66 az 1–10-ig terjedő skálán. Ezen érték közel egyenértékű a nukleáris veszélyhelyzet és a járványveszély kapcsán elért eredménnyel, amely rendkívül alacsonynak tekinthető.

* * *

Az önkéntesség és kötelesség kapcsán végzett kutatások alapján megállapíthatjuk, hogy az Magyarországon történelmi múltra tekint vissza. A jogrendszerbe beilleszkedő módon, jogszabályilag rendezett formában, megalapozottan van jelen a mindennapokban. Fő funkcióját ellátja, hiszen az önkéntes és köteles szervezetek képesek katasztrófa vagy háborús helyzetben támogatni a hivatásos szervek, szervezetek munkáját.

Az 1. táblázatból látható, hogy 100 főből 38 fő hajlandó jelenleg önkéntességet vállalni, amely alapvetően egy elfogadható eredménynek tekinthető. A kérdőíves kutatás alapján az látható, hogy nagyon magas, 70–80% körüli az elfogadottsága a katasztrófavédelmi és honvédelmi műveletekben az önkéntességnek, ugyanakkor jóval alacsonyabb, 50–60% körüli a kötelezettségen alapulóknak.

Rendkívül alacsony (29%) a polgári védelmi kötelezettség ismertsége, ellentétben a honvédelmi kötelezettségével (72%). Az egyes katasztrófatípusokban a részvételi hajlandóság jelentősen eltér, amelyet a későbbiekben mindenképpen indokolt figyelembe venni, hiszen döntően befolyásolhatja az önkéntesek részvételét az adott feladat kapcsán. Hasonló a helyzet a „sorozáson” alapuló köteles részvétellel, amely során a részvételi hajlandóság rendkívül alacsony, azaz a sorozott személyek valószínűleg mindent megtesznek annak érdekében, hogy ne kelljen bevonulniuk.

Következtetések

Magyarország az önkéntesség szempontjából a világ országainak középmezőnyébe tartozik. Számos ország esetében az önkéntesek aránya sokkal rosszabb, bizonyos országok esetében viszont sokkal jobb. A szerzők szakmai véleménye alapján jelenleg

megfelelő szinten állunk, ugyanakkor az önkéntesség támogatása és koordinációja révén a mostani létszám akár a duplájára lenne emelhető (amire több országban is láthattunk példát), ami jelentősen hatékonyabb védelmi működést tenné lehetővé. Ennek érdekében tehát érdemes lehet az önkéntesség jogszabályi szintű további támogatása, más országokhoz hasonló módon speciális projektek indítása, valamint magasabb szintű média megjelenés és jelenlét. A kötelezettségen alapuló szervezetekben a részvételi hajlandóság mind katasztrófavédelmi, mind honvédelmi szempontból meglehetősen alacsony, így a szükségességet és elfogadottságot állampolgári kedvezmények biztosításával (például adó/nyugdíj kedvezmény), valamint lakosságtájékoztatási feladatok megvalósításával, leginkább az önkénteseken keresztül lenne célszerű növelni. A kérdőívnél kapott eredmények alapján továbbá indokolt lehet az egyes speciális veszélyeztető hatások elleni védelmi tervezésnél figyelembe venni a nagyon alacsony részvételi hajlandóságot (akár az érintett önkéntes/köteles személyek nyilatkoztatásával), elkerülendő azt, hogy az esemény bekövetkezésénél ne álljon rendelkezésre a megfelelő védelmi létszám.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1912. évi XXX. törvénycikk a véderőről.
1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről.
2011. évi CXIII. Törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésről.
2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról.
2015. évi XLII. törvény a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról.
- 94/2018. (V. 22.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről.
- 2018 State of the World Volunteerism's report – The Tread That Binds United Nations Volunteers programme.
- Állami Számvevőszéki jelentés: Elemzés a katasztrófavédelem új rendszerének működéséről.
- Hábermayer T.: A magyar önkéntesek kategóriái és lehetséges fejlesztésük iránya az ár- és belvizek elleni védekezések tükrében. Védelem Tudomány, 2017.
- Hábermayer T. – Hornyacsek J. – Muhoray Á.: Katasztrófavédelmi önkéntesek motiváció kutatása a védekezések hatékonyságának növeléséhez. Hadmérnök, XIII. 2., pp. 159–171.
- Földesi F.: A magyar területi katonai igazgatási rendszer fejlődéstörténete 1920-tól a jelenlegi szervezeti rendszer kialakulásáig, valamint egy lehetséges szervezeti felépítése. Doktori (PhD) értekezés.
- Kladek A. : Önkéntes tartalékos rendszer és munkáltatói támogató program. Doktori (PhD) értekezés, 2008.
- Kátai-Urbán L.: Veszélyes üzemekkel kapcsolatos iparbiztonsági jog-, intézmény és eszközrendszer fejlesztése Magyarországon. Kézikönyv, 2015.
- Leskó Gy.: Az önkéntes szervezetek lehetséges szerepe a környezeti káresemények megelőzésében és az ellenük való reziliencia kialakításában. Hadmérnök, XIV. évfolyam, 1. szám.
- Muhoray Á.: Katasztrófa megelőzés I. NKE Szolgáltató Nonprofit Kft., 2016. ISBN 978-615-5527-85-2.
- Simicskó I.: Az országvédelem és országmozgósítás szervezeti, hatásköri, irányítási rendszere minősített időszakokban: történelmi korokon át napjaink hatályos jogi szabályozásáig. Doktori (PhD) értekezés, 2009.
- Tóth L.: Vegetius a sorozásról. Hadtudományi Szemle, 2014. VII. évfolyam, 3. szám.

Ritecz György

A migráció és a bűnözés viszonya a külföldiek által Németországban elkövetett bűncselekmények tendenciái alapján – 1. rész

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.80

A félétizedes távolság lehetővé teszi, hogy az adatok alapján, a politikai és média-megközelítéstől eltérő, az objektív valóságot hitelesebben bemutató vizsgálat eredményeképpen mutassuk be, miszerint a 2015-ös tömeges, irreguláris migráció hatással volt-e és ha igen hogyan hatott Németország bűnügyi helyzetére, pontosabban a bűnügyi adatokra.

Négy évvel a tömeges illegális migrációs hullámot követően, ideje megvizsgálni, hogy az irreguláris migránsok milyen hatással vannak a biztonságra, a bűnügyi helyzetre. Ezen ismeretek talán érdekesek lehet a katonáink számára is, különös tekintettel arra, hogy 2019 nyarán ismét jelentős létszámmal vesznek részt hazánk külső határainak határőrizeti feladataiban.¹

A 2015-ös tömeges irreguláris migráció lényegében meglepte és megrázta Európát,² a politikai szférát és az állampolgárok többségét is, sőt, a közbeszédet még azóta is meghatározza.³ Pedig a migrációs hullám gyakorlatilag elült, mégis sokan a „migránsoktól”⁴ féltik a biztonságot, félnek, hogy feleségüket, leányukat „ezek” megerőszakolják, az utcán megtámadják, megölik, illetve terrorcselekményeket⁵

1 <https://honvedelem.hu/cikk/ujra-vedik-a-katonak-a-hatart/> (Letöltve: 2019. 06. 14.)

2 A migrációs hullám lényegében Európát csak minimális mértékben érintette, más földrészeket, más térségeket sokkal súlyosabban érint a menekülők kérdése. Például a menekültek 86%-a fejlődő országokban talál menedéket. Részleteket lásd: Ritecz – Sallai (2016).

3 A 2015-ös tömeges méretű illegális migrációs helyzet összetevőit és fő ismérveit Kui László 2017-ben részletesen feldolgozta a Magyar Rendészetben megjelent tanulmányában *A tömeges méretű illegális migráció rendészeti kezelésének helyzete Magyarországon* címmel.

4 Terjedelmi okokból itt nem részletezem, hogy maga a megnevezés is téves, aki a helyes, pontos fogalom használatot meg kívánja ismerni annak ajánlom Ritecz György: *A Migráció a XXI. század kezdetén* című könyvének tanulmányozását, lásd: 7–23. old.

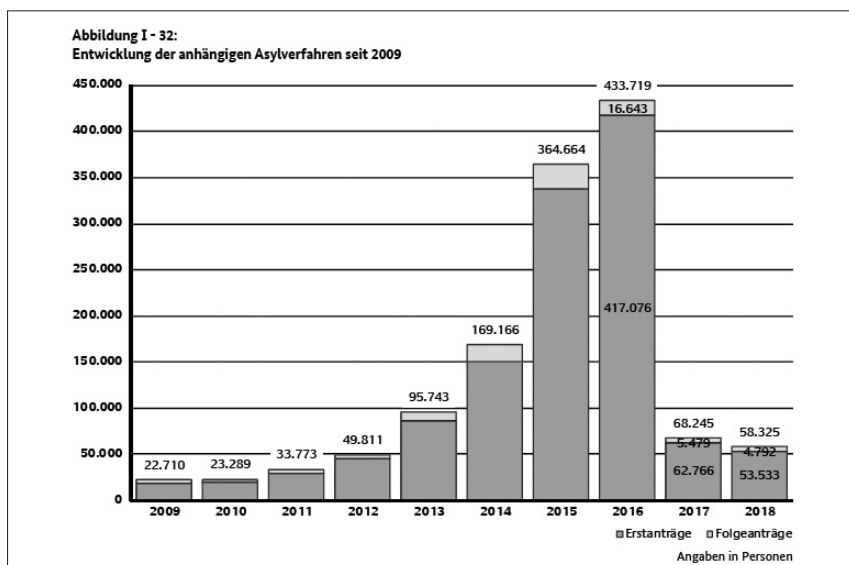
5 Valós tényeket lásd: Ritecz (2016, 103–123).

követnek el. Mennyire megalapozottak e félelmek? Vagy, ahogy Póczik fogalmazza: „... vajon a menedékkérők megjelenése fokozza-e a bűnözés terjedelmét, s ha igen, vannak-e olyan területek, amelyek kitüntetett figyelmet érdemelnek”.⁶ Ahhoz, hogy valós információval rendelkezünk, talán célszerű az egyik leginkább befogadó ország hírében álló Németország adatait megvizsgálni.

A migráció

Az Eurostat adataiból⁷ ismerhető, hogy nemcsak a legmagasabb a bevándorlás Németországban az EU országai között, de itt emelkedik legdinamikusabban is. 2016-ban az EU-ba bevándoroltak 23%-a Németországot választotta, míg a második Nagy-Britanniába a bevándorlók 13%-a ment. 2009-hez képest 2015-ben közel négy és félszeresére nőtt az adott évben Németországba bevándoroltak száma.⁸ Ez azt jelezheti számunkra, hogy ideális alanya a kutatásnak Németország. De mint tudjuk, a bevándorló nem azonos a menekülttel ezért nézzük meg, hogyan is alakult a menekültkérelmek száma Németországban.

A menekültek

1. ábra.

A Németországban folyamatban lévő menekültügyi eljárások 2009 óta⁹

(Forrás: Das Bundesamt in Zahlen 2018. Asyl, 62. old.)

⁶ Póczik (2017, 156)

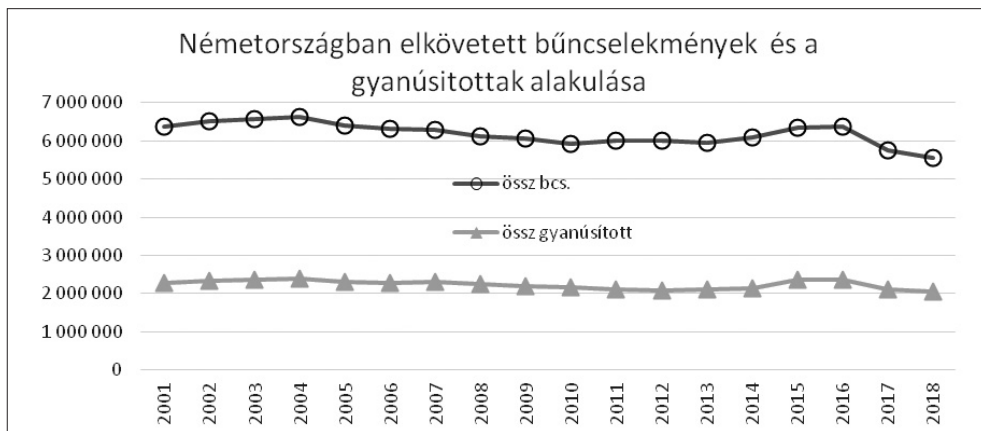
⁷ <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00176/default/table?lang=en> (Letöltve: 2019. 06. 16.)

⁸ Igaz azóta majdnem a felére (40,6%-al) csökkent az évente bevándorlók száma.

⁹ Jelmagyarázat: *Erstanträge* – először benyújtott kérelem, *Folgeanträge* – további kérelem. Külön köszönet prof. Dr. Fórizs Sándornak a szakmai és szaknyelvi támogatásért.

Az 1. ábrából is jól látható, hogy nemcsak a bevándorlók, hanem a menekültek száma is drasztikusan megemelkedett az elmúlt tíz évben, Németországban. Ez megerősíti azt az elgondolásunkat, hogy szinte optimálisan választottuk ki a vizsgálatunknak ezt az országot. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy 2016-ban az EU országai-ban benyújtott menekültekérelmek 59,9%-t Németországban regisztrálták.¹⁰ Ebből eredően egyesek szerint „Az Európába érkező muszlimok, különösen a magukat az iszlám elkötelezettjeinek érző arabok körében erős identitásbeli és státuszfeszültség keletkezik...”¹¹

A bűnügyi adatok

2. ábra.

A Németországban elkövetett bűncselekmények és gyanúsítottak száma 2001–2018

(A szerző által készített ábra. Forrás: Bericht zur Polizeilichen Kriminalstatistik (PKS) 2009-től 2018 számig)¹²

Mielőtt belemegyünk a bűnügyi adatok elemzésébe, meg kell jegyeznünk, hogy csak akkor kaphatunk reális képet, ha van viszonyítási alapunk. Tekintettel arra, hogy egyes országokban más-más a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás rend, illetve a statisztikai rendszer is, így más ország adataival való összevetés igencsak kockázatos lenne.¹³ Erre csak egy példát nézzünk. Mint tudjuk Magyarország lakosságához képest Németország lakossága több mint nyolcszorosa, így gondolhatnánk, hogy az elkövetett bűncselekmények száma is viszonylag arányosan alakul. Vagyis a 2018-ban hazánkban felfedezett 199 830 bűncselekmény alapján gondolhatnánk, hogy 1,6 millió bűncselekmény körül alakul a német érték. Ezzel szemben a 2. ábra alapján látjuk, hogy a tényleges érték ennek több mint a háromszorosa. Ezért sokkal célszerűbb, ha viszonyítási alapként az adott ország adatainál maradunk, vagyis az időbeni változást,

¹⁰ Eurostat. http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/MIGR_ASYAPPCTZA

¹¹ Póczik (2017, 158)

¹² Bundesrepublik Deutschland und die PKS-Statistiken auf der BKA-Homepage (www.bka.de).

¹³ Lásd bővebben: Mátyás Szabolcs – Sallai János (2014): Kriminálgeográfia.

mondhatnánk a trendet célszerű vizsgálni.¹⁴ Ezen túl Korinek László akadémikus intelmét is megfogadjuk, mely szerint a bűnözés mértékének, változásának megítéléséhez nem elégséges az abszolút bűnügyi statisztikai adatok elemzése. Célszerűbb a hosszabb időintervallumban való vizsgálódás és a változások irányának megfigyelése.

A hosszabb időszámban vizsgálva – akár a német egyesülestől – látható, hogy egyfajta csökkenő trend (kisebb hullámzással) érzékelhető az elkövetett bűncselekmények vonatkozásában. Vagyis a közel 7 milliós nagyságrendről 5,5 millió közelébe süllyedt az ismert bűncselekmények száma. Eközben az elkövetők – pontosabban *gyanúsítottak*, mivel a német (rendőri) statisztika ezt tartja nyilván – száma lényegében stagnál 2,3 millió fős szinten. Ha részletesebben megnézzük, láthatjuk, hogy a gyanúsítottak száma az 1993-as közel 2 milliós szintről (2 051 775) fokozatosan emelkedett 2004-ig a 2,4 milliós (2 384 268) szintig. Majd esni kezdett egészen 2012-ig ismét a 2 milliós (2 094 118) szint közelébe. Miért is lehet ez fontos?

2004-ben ugyanis az ún. „tízec” csatlakoztak az Európai Unióhoz és a Schengen térséghez. Vagyis tíz új tagállam (köztük hazánk is) vált az európai közösség részévé és a belső határokon az ellenőrzés megszűnt. Az ehhez kapcsolódó feltételezés az volt, hogy az ellenőrzés elmaradása „biztonsági deficitet” fog eredményezni, ami azt jelentette volna, hogy több bűncselekmény és több elkövető észlelhető a régi és az új tagállamokban egyaránt.

Igaz, bele lehet kötni a gondolatba, mert csak 2007. december 21-től¹⁵ szűnt meg ténylegesen a belső határokon a határellenőrzés, mivel ekkor történt meg a teljes jogú schengeni csatlakozás. De látjuk, a német gyanúsított adatok 2007-ben is töretlenül csökkenést mutattak. Ez arra utal, hogy vagy nem volt kellően megalapozott a feltételezés a biztonsági deficit kialakulásáról, vagy az úgynevezett kompenzációs intézkedések voltak eredményesek. Ennek elemzésébe itt most nem mennénk bele, mivel nem tartozik szorosan a témához, de érdemes elgondolkodni rajta. Annál is inkább, mivel a Németországban ismerté vált bűncselekmények száma is éppen 2004-től kezdett csökkenni (ld. 2. ábra).¹⁶

Azt is láthatjuk, hogy 2013-tól mind a Németországban ismerté vált bűncselekmények száma, mind a gyanúsítottak száma elkezdett emelkedni. 2016-ig szinte folyamatos az emelkedés (igaz abban az évben a növekedési ütem megtört), a bűncselekmények száma három év alatt 6,9%-al emelkedett. Majd jön a 2017-es év, melyben az ismertté vált bűncselekmények száma az addigi legkisebbre esett (5 761 984), mely egy év alatt 9,6% csökkenést jelentett. 2018-ban további 3,6%-ot esett az eddigi legalacsonyabb szintre, 5,5 millió cselekményre. A gyanúsítottak száma 2015-ig nőtt ütemesen és így gyakorlatilag két év alatt 13,1%-al növekedett, majd a 2016-ban egy enyhe visszaesés jelentkezett, aztán 2017-ben 250 ezerrel csökkent a bűncselekménnyel gyanúsítottak száma, vagyis ismét a 2012–13-as, 2,1 milliós szintre csökkent a számuk. 2018-ban további 61 ezer fővel csökkent a gyanúsítottak száma, így az egyesült

14 Nagyon jó elemzéseket készített Fórizs professzor, de nehéz viszonyítani az általa leírtakat. Lásd: Fórizs (2016, 2017, 2018)

15 A szárazföldi és vízi határokon, míg a légi határokon 2008. március 28-tól.

16 Érdekes módon a legtöbb európai országban 2002–4 között egy csökkenő trend indult el az ismert bűncselekmények számát tekintve, hazánkban már 1998-tól.

németországi legkevesebb gyanúsított érték szerepel a statisztikákban valamivel 2 millió felett.

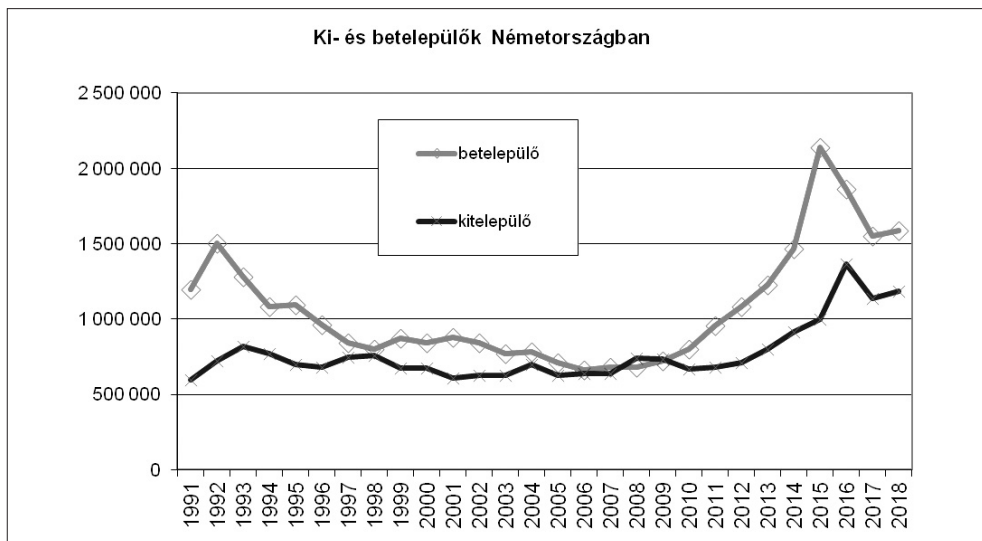
Tehát az évtized közepén két-három éves periodusban nőtt az ismertté vált bűncselekmények száma és a cselekményekkel meggyanúsítottak száma is megemelkedett, majd a korábbi szintre, illetve ez alá – történelmi minimumra – csökkent.

Ez alapján úgy tűnik, lehet összefüggés a tömeges irreguláris migráció és a bűnözés emelkedése, hullámlása között Németországban. Azért szükséges ezt részletesebben is megvizsgálni, annál is inkább, mert a bűnügyi statisztikában (eddig) csak az összes gyanúsított értékét néztük, vagyis ebben benne vannak a német állampolgárok és a külföldiek egyaránt. Pontosabban „nem német”, mert a PKS (Polizeiliche Kriminalstatistik) ezt a kifejezést használja, „Non-German suspects”.

Azért is megkerülhetetlen a további vizsgálat, mivel például az említett emelkedés időszakában, vagyis 2013–2016 között a Németországba érkezett turisták száma is éppen 12,7%-al¹⁷ növekedett. Ezen kívül kevésbé közismert, hogy nemcsak a bevándorlás magas Németországba, hanem az onnan történő kivándorlás is.

Tudjuk, hogy az európai országok közül Németországba vándorolnak a legtöbben, a 3. ábra már azt is megmutatja, hogy az elmúlt közel három évtized alatt a kitelepülők száma évente szinte megegyezett a betelepülőkével. Ezen belül is

A be- és kivándorlók

3. ábra.

A Németországba be- és kitelepülők alakulása 1991–2018 között

(A szerző által készített ábra. Forrás: Migrationsbericht 1999 és 2018 adatai)

17 World Tourism Organization (UNWTO). <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL> (Letöltve: 2017. november 22.)

természetes módon a külföldiek dominálnak. Azt is világosan láthatjuk, hogy az utolsó évtizedben drasztikusan megnőtt a betelepülők száma és annak ellenére, hogy a kitelepülők száma is szinte megduplázódott, a migrációs hozadék egyértelmű. Az adatokból az is világosan látszik, hogy a 2015 évi kiugró „betelepülői” érték a következő években negyedével esett, míg a kitelepülők száma csak tizedével.

Célszerű megnézni azt is, hogy honnan is jönnek a Németországba betelepülők.

Az adatok vizsgálata,¹⁸ a trend, illetve a nagyságrend azt mutatja, hogy az elmúlt évtizedekben végig az Európából érkezők voltak a meghatározók, de még az utolsó évtizedben is a kelet-közép-, illetve a nyugat-európai országok polgárai érkeztek nagy számban és nem a médiában, illetve a közvélekedésben emlegetett afrikaiak és ázsiaiak.¹⁹

Azt láttuk már, hogy az utóbbi négy évben nőtt, majd visszaesett a statisztikailag kimutatható bűnözés Németországban, de azt is, hogy a külföldiek jelenléte, illetve annak növekedése régebbi keletű, már több mint egy évtizedes, így direkt kapcsolat így nem állapítható meg.²⁰

Ennek igazolására, avagy cáfolatára sokkal alkalmasabb lehet a külföldiek által elkövetett bűncselekmények statisztikáinak elemzése.

Nem németek által elkövetett bűncselekmények

A külföldiek által elkövetett bűncselekmények vonatkozásában nagyon jó orientációs alapot adhat a bűncselekményekkel meggyanúsítottak tartózkodásijog szerinti megoszlásának alakulása, melyet sajnálatos módon a PKS-ek csak 2011-ig tartalmaznak. Ezzel együtt az adatokból²¹ kiderül, hogy az elmúlt harminc évben a külföldiek által elkövetett bűncselekmények változásában leginkább az illegálisan érkezők (irreguláris migráns) és a menedékkérők által elkövetett (pontosabban ezzel meggyanúsított) bűncselekmények játszottak vezető szerepet (korábban). Vagyis a külföldiek által elkövetett ismert bűncselekmények száma ténylegesen akkor nőtt meg, amikor e két kategóriába tartozó cselekmények szám megugrott. A szocialista világrendszer összeomlása után, mikor nagy vándorlási hullám indult meg, akkor volt magas a gyaníthatóan külföldiek által elkövetett bűncselekmények száma, amikor az illegálisan érkezettekhez évente közel másfélszáz ezer bűncselekmény volt köthető, míg a menedéket keresőkhöz további 100–200 ezer bűncselekmény kapcsolódott. Vagyis az összeselekmény közel 20–20%-át (együtt 40%) tették ki. Az ezredforduló előttől viszont folyamatosan csökkenni kezdett az irreguláris és a menedékkérőkhöz köthető

18 Forrás: Fakten statt Stimmungslage *Malteser Migrationsbericht 2017*, Stiftung Malteser Migrationsbericht Köln 2017. pp. 22. Megjegyzendő, hogy ez a legszélesebb értelmű adatkör amit vizsgálunk. Vagyis a betelepülőkn és a menekülteken (és kapcsolódó társ fogalmak alá tartozó személyeknek) kívül ide tartoznak a különböző tartózkodási engedéllyel rendelkezők is.

19 Hasonló következtetésre jutottak mások is. (Deák – Gáspár – Háncs – Révai 2016)

20 Megjegyzendő, hogy Németország demográfiai problémáira is egyfajta megoldásnak gondolja a külföldiek növekvő számú jelenlétét területén, szemben például Oroszországgal, ahol az egyes határ menti övezeteiben potenciális veszélyként számolnak a „demográfiai expanzió”-val. (Deák 2018)

21 Forrás: Bericht zur Polizeilichen Kriminalstatistik 1992-től 2012 számig.

bűncselekmények száma és ezzel együtt az összes nem német által elkövetett bűncselekmény is, sőt a belső arányok is jelentősen megváltoztak. Az ezredforduló első évtizedének végére a bűncselekményekkel gyanúsított irreguláris migránsok száma ötvenezer alá csökkent, ezzel együtt az összes cselekményen belüli arányuk 10% alá esett. Ugyanezen időben a menedékkérőkhöz kötött bűncselekmények száma éves szinten 20 ezres érték közelébe zuhant és így a belső arányuk is 5% alá került.

Sajnálatos, hogy az ilyen jellegű statisztikai szolgáltatás 2012-től²² nem áll rendelkezésre, pedig az elmúlt 4-5 évben történt változásokat jól mutathatná ezen megközelítés. A fentieken túl viszont jól érzékelhető az „egyéb” kategória súlyának és jelentőségének megváltozása. Addig, amíg a kilencvenes évek elején százezres nagyságrendet sem érte el a hozzájuk köthető gyanúsítások száma, addig 2011-ben már meghaladta a 264 ezres számot, míg a belső arányuk 20% alatti szintről indult és az utolsó ismert adat szerint már gyanúsítottak több mint fele (54,7%) az egyéb tartózkodási jogcím alá esett. Ez is jelzi a nemzetközi összehasonlíthatóság nehézségét, az eltérő jogi megközelítést, de egyben azt is, hogy az értékelt időszakban jelentős jogszabályváltozások történtek, egyre több új tartózkodási jogcím került meghatározásra, melyek a korábbi statisztikákban értelemszerűen nem szerepelnek, illetve nem úgy. Lényegét tekintve az „egyéb” kifejezés egy összetett csoportot rejt,²³ mely például tartalmazza egyebek mellett a „megtűrteteket”,²⁴ menekült kérelmi döntésük fellebbezésének eredményét várókat, munkanélkülieket.²⁵

Azt mindenesetre leszögezhetjük, hogy az adatok alapján Németországban a nem németek által elkövetett bűncselekmények zömét a valamilyen jogszerű (széles értelemben vett) tartózkodási engedéllyel (ide értve a turistától a menekültig) rendelkező személyek követték el, illetve őket gyanúsították meg a német hatóságok.

Nézzük kicsit részletesebben a XXI. századi adatokat! (Ábra következő oldalon!)

A német bűnügyi adatokból (4. ábra) jól kivehető, hogy 2004-et követően egyre kevesebb bűncselekményt regisztráltak, majd 2013-tól enyhe emelkedés érzékelhető, de a 2016-os érték (6 372 526), még mindig elmarad a 2004 évi adatoktól (6 633 156), majd a 2017-ben történt esés, majd a 2018-as további csökkenés lényegében megerősíti a korábbi csökkenő trendet. Ugyanez a trend érvényesül az (összes) gyanúsítottak vonatkozásában is, vagyis 2004-től csökkenés, majd 2013-tól emelkedés, mely nem éri el a 2004-es szintet, majd 2017-es és 2018-as csökkenés.

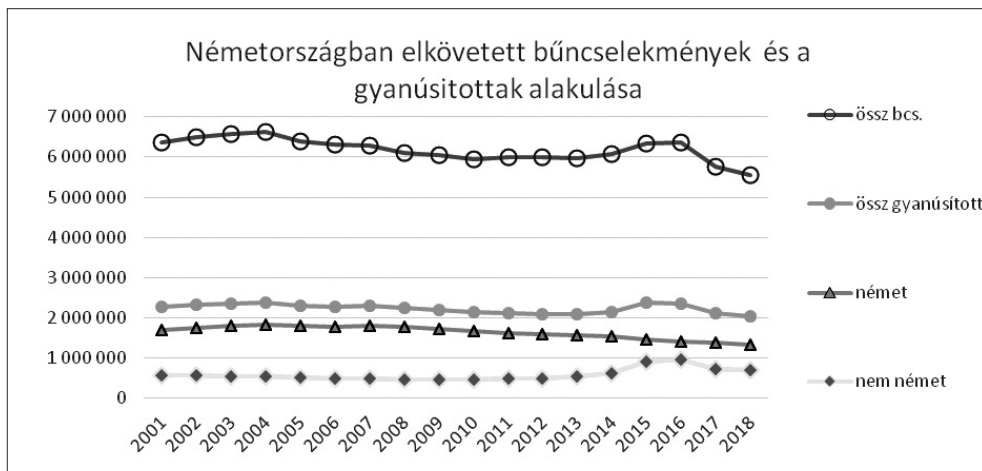
Az ábrán láthatjuk még a német és nem német gyanúsítottak számának alakulását is. Szintén 2004-től mindkét kategória csökkenést mutat, csak míg a németek egész végig 2018-ban is csökkenő trendet jeleznek, addig a nem németeknél a meggyanúsítottak száma enyhe emelkedésbe kezdett már 2009-től, jelentős, 300 ezres ugrás viszont 2015-ben következett be, majd egy év stagnálás után 2017-ben 200 ezres

22 Érdekes és sajnálatos módon a külföldi állampolgárok és a bűnözés kapcsolata Magyarországon című kiadvány, ENYÜBS adatok ismertetése, nyilvánossá tétele is 2012-től szűnt meg.

23 Die „Sonstigen” umfassen eine heterogen zusammengesetzte Restgruppe, zu der z. B. Erwerbslose, nicht anerkannte.

24 Duldung – lényegét tekintve (szerző értelmezése) menekült, vagy befogadotti státuszra nem jogosult, de vele szemben a visszaküldés tilalma (non-refoulement elve) érvényes.

25 A szerző fordítása.

4. ábra.

Németországban elkövetett bűncselekmények és a gyanúsítottak alakulása

(A szerző által készített ábra. Forrás: Bericht zur Polizeilichen Kriminalstatistik 2003-tól 2018)

visszaesés következettbe, majd 2018-ban további igaz kisebb csökkenést mutatnak az adatok.

Tehát az elkövetett (regisztrált) bűncselekmények száma és a nem német gyanúsítottak száma egyaránt emelkedett az évtized közepén, majd a következő két évben már visszaesett.

Konklúzió

Az elmúlt két évtizedben Németországban csökkent az ismerté vált bűncselekmények száma, ezen belül a nem németek által elkövetett cselekmények is. Bár a pár évvel ezelőtti tömeges irreguláris migráció hatására a csökkenő trend megtörni látszott, de a migrációs válság elmúltával a csökkenő tendencia folytatódik. Ezzel együtt azt is láthattuk, hogy jelentős a ki- és bevándorlás, így nem mindegy, hogy éppen mennyi külföldi van jelen az országban, illetve, hogy honnan is érkeztek, vagyis kik is jelenthetnek biztonsági kockázatot. Ez viszont jelen kiadvány kereteibe nem fér bele, ez már egy további tanulmány tárgya lesz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Deák József (2018): Oroszország válaszainak rövid története az úrhadviselés, a migráció és a terrorizmus biztonsági kihívásaira. *Hadtudományi Szemle*, 2018. 11. évfolyam 1. szám.

http://archiv.uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2018/2018_1/18_1_forum_deakjosef.pdf (Letöltve: 2018. 05. 05.) pp. 414–424.

Deák József – Gáspár Szabolcs – Hács Tivadar – Révai Róbert (2016): A migráció rendészeti és egészségügyi aspektusai napjainkban. *Belügyi Szemle* 2016/6 5–15.

Déri Pál (2000): A bűnözés statisztika és a valóság. BM Kiadó, 2000

- Fórizs Sándor (2016): Berlin 2014-es bűnügyi statisztikája. Belügyi Szemle 64. évfolyam 2016/6. pp. 127–139.
- Fórizs Sándor (2017): A német szövetségi belügyminisztérium 2015. évi bűnügyi statisztikája
In: Boda József – Felkai László – Patyi András (szerk.): Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, pp. 177–188.
- Fórizs Sándor (2018): 2016. évi rendőrségi bűnügyi statisztikája. In: Dobák Imre – Hautzinger Zoltán (szerk.): Szakmaiság, szerénység, szorgalom. Ünnepi kötet a 65 éves Boda József tiszteletére. Budapest, Dialóg Campus Kiadó. pp. 219–232.
- Korinek László (2014): Tendenciák korunk bűnözésében és bűnüldözésében. Jura 20. pp. 119–141.
- Kui László (2016): A tömeges méretű illegális migráció rendészeti kezelésének helyzete Magyarországon. Magyar Rendészet XVI. évfolyam, 2016/6, pp. 43–50.
- Mátyás Szabolcs (2016): A külföldi bűnelkövetők területi és strukturális jellemzői Magyarországon.
In: Hautzinger Zoltán (szerk.): A migráció bűnügyi hatásai, MRTT, Budapest, pp. 75–88.
- Póczik Szilveszter (2017): A migrációs specifikus bűnelkövetés néhány aspektusáról – Kriminológiai tanulmányok 54.sz. pp. 155–180.
- Ritecz György – Sallai János (2016): A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei 2.0 – Hanns Seidel Alapítvány, Budaörs.
- Ritecz György (2016): A terrorizmus és a migráció viszonya a számok alapján – Acta Humana 2016/5. pp. 103–123.
- Ritecz György (2017): A Migráció a XXI. század kezdetén. Globe Edit, Saarbrücken.
- Das Bundesamt in Zahlen 2017. Asyl - Bundesamt für Migration und Flüchtlinge Referat 02, Nürnberg 2018.
- Eurostat
http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/MIGR_ASYAPPCTZA letöltve: 2018. 04. 16.
- Fakten statt Stimmungslage Malteser Migrationsbericht 2017, Stiftung Malteser Migrationsbericht Köln 2017.
- Bericht zur Polizeiliche Kriminalstatistik 2009-től 2018 számig, www.bmi.bund.de
- Migrationsbericht 1999–2018 közötti számai www.bmi.bund.de
- World Tourism Organization (UNWTO)
<https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL> (Letöltve: 2019. június 22.)
<https://dejure.org/gesetze/AufenthG/95.html> (Letöltve: 2018. 06. 06.)
<https://dejure.org/gesetze/StGB/244a.html> (Letöltve: 2018. 05. 08.)
<https://www.migrationsrecht.net/kommentar-aufenthaltsgesetz-aufenthg-gesetz-aufenthalt-erwerbstaetigkeit-aufenthaltserlaubnis-niederlassungserlaubnis-aufenthg/kommentierung-paragraph-95-abs-1.html> (Letöltve: 2019. 09. 09.)

Csikány Tamás¹

Székely határőr gyalogezredek harcászata a XVIII. század végi háborúkban

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.89

A székely határőr gyalogezredek kettős céllal hozták létre, egyrészt a Keleti-Kárpátok átjáróinak védelmére és ellenőrzésére, másrészt háború idején a tábori hadsereg létszámának növelésére. A határőr alakulatokat rendszerint könnyű gyalogosokként alkalmazták, de mivel el kellett sajátítaniuk a kötelékharccal kapcsolatos ismereteket is, így többször előfordult zárt harcrendű alkalmazásuk. Kérdés, hogy e csapatok képesek voltak-e mind két feladatnak megfelelni, a gyakorlásra fordítható kevesebb idő ellenére képesek voltak-e hasonló teljesítményt felmutatni, mint a sorgyalogság? A tanulmány e kérdésekre igyekszik választ találni a napóleoni hadművészet megjelenése előtti időben.

Az erdélyi határőrezredek 1762-től szervezeték Mária Terézia kívánsága szerint. Illetve nem egészen úgy, hanem erőszakosan, figyelmen kívül hagyva az önkéntességet, a székelyek hagyományait. A két román és két székely gyalogezred, illetve a huszárezred megszerzésével kiegészült és véglegesé vált az a határvédelmi rendszer, mely az Adriai-tengertől Bukovináig a Habsburg birodalom déli határának védelmét látta el.

Az itt, területi alapon szervezett határőrezredek annyiban tértek el a hadsereg egyéb ezredeitől, hogy a határőrök saját földjükön gazdálkodva teremtették elő a szolgálatuk költségeit, békében a határon szolgáltak, háborúban viszont táborba vonultak. Ez a megoldás más területeken a lakosság társadalmi felemelkedését jelentette, székelyeknek viszont csupán terheik növekedését még akkor is, ha a napóleoni háborúk alatt adómentességet kaptak. Székelyföldön két határőr gyalogezredet szerveztek, a csíkit (Gyergyóval együtt) és a háromszékit (Bardóc-fiúszékkel kiegészülve). E két terület határőrcsaládjai biztosították a szintén ekkor szervezett székely huszárezred állományának többségét is.

1 A szerző jelen publikációja az Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának (NKE HHK) Hadtörténelmi, Filozófia és Kultúrtörténeti Tanszéke által 2019. 10. 28-án, az NKE HHK kampuszán, a Hadtörténet időszzerű kérdései 2019 címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

A határőr gyalogezerdek szervezete és harcéljárásai

A határőr gyalogezerdek béke-feladatuknál fogva elsősorban könnyű gyalogságnak számítottak. Mit is jelent ez? A gyalogságra, mint alapvető fegyvernemre hárult a legfontosabb feladat, nevezetesen harccal pusztítani az ellenséget mindaddig, míg az le nem mond a folytatásról.

A XVIII. században már nem a katona fizikai erejétől várták a győzelmet, hanem attól a tudásától, amivel a kezébe adott puskát minél hatékonyabban használhatta. Azonban az elöltöltős, sima csőfuratú, golyót kilövő kézi tűzfegyverek hatása csak akkor vált érezhetővé, eredményessé, ha egyszerre a lehető legtöbbször és leggyorsabban adtak le lövéseket. Ezért alakult ki azon harcászati felfogás, hogy a gyalogsokat egymás mellé, három-négy sorban kell felállítani és az így létrejövő hosszú és vékony arcvonal biztosítja az első két-három sor egyidejű, vagy egymás utáni tüzelését, vagyis a nagy tűzsűrűséget és gyorsaságot. Az így harcoló katonákat sorgyalogosnak nevezték.

Mindazokat, akik viszont nem álltak be a sorba, hanem kötetlenül, harcrenden kívül, önállóan harcoltak, könnyűgyalogosnak nevezték. A feladatuk közé tartozott a felderítés, az előőrsi szolgálat, a fogolyszerzés, portyázás, az ellenség törbe csalása, zavarása, erdős-hegyes vidéken vívott harc és más hasonló feladat, amihez olyan puskát kaphattak, amely célzott lövésre jobban alkalmas volt, mint a sorgyalogosoké.

Egy 1808-as szabályzat szerint a könnyűgyalogos katonáknak a következő tulajdonságokkal kellett rendelkezniük: „A Könnyű Gyalog Vitéznek, a minden katonában megkívántató vitézségen kívül, igen ügyesnek, bátornak, helyes ítéletűnek, kiváltképpen erős testűnek (nem tekintvén magos völtára) merésznek, fortélyosnak, és a magányos viadalokra vágyónak kell lenni. Szükséges hogy távolról is tudjon minden Vidékről ítéletet tenni, hogy annak haszon vételeben az ellenséget megelőzhesse; mellyből kitetszik, hogy az olyanok, a kik a vadászatot szeretik, magokat abban gyakorolják, és az által magoknak állatlátást szereznek, a könnyű Gyalogság szolgálatjára kiváltképpen alkalmasak”.² A székely határőröknek nyilván ezen szolgálat testhez állóbb volt, hisz a határszolgálat is hasonló feladatok elé állította őket. A birodalmi hadvezetés azonban a háborúban is számolt velük, ez esetben viszont mindenféle feladatra fel kellett készülniük, így akár a sorgyalogoséra is.

A határőr gyalogezerdeket 1769-ben sorszám szerint beosztották a birodalmi gyalogezerdek közé, a két székely ezred a 73. és a 74. sorszámot kapta, mint *Erdélyi 1. és 2. székely határőr gyalogezerd*. Ugyanebben az évben elrendelték számukra, hogy be kellett gyakorolniuk a sorgyalogosság harcászati mozdulatait, képesnek kellett lenniük mindenféle manőver végrehajtására a harctéren. Eddig csupán az előőrsi szolgálat feladatait kellett tudniuk, vagyis a járőr, az őrszem, a tábori őrs köteleit.

Az ebben az évben kiadott szabályzat kiváló segítséget adott az új ismeretek elsajátításához. Az ábrákkal ellátott könyv első részében az ezred szervezetével, tagolódásával foglalkozik. A következőkben olyan gyakorlatok következnek, melyek

2 A Szolgálat Regulamentuma a Magyar Felkelő Nemesség Gyalogságának számára. Közli A Magyar Királyi Nemzeti Felkelés 1809. évi szabályzatai. Korabeli katonai szótárral. S.a.r.: Lázár Balázs, Budapest, 2009. 284.

során a katona elsajátíthatta a szabályos állást és tiszteletadást karddal, zászlóval és puskával, a dobos a dobbal, az ács a szekercéjével, illetve a szabályos kézfogást is. A harmadik rész a puskatűz begyakorlását írta le szakaszonként, fél századonként, állóhelyben és különböző mozgásformák közben, az ösztüzet, a sortüzet és a soronkénti tüzelést is. Itt tárgyalja a könyv a négyszög-alkotás szabályait és a különleges viszonyok közötti tüzelést. A negyedik rész az alakzatváltásokat mutatja be, amelyeket a határőröknek is el kellett sajátítaniuk. Ezek a következők: fordulások, megtört fordulások, szakasz indulása, felvonulás és elvonulás menetközben, arcvonalba felvonulás csapatonként, soronkénti menet, felvonulás arcvonalba soronként, elvonulás szakaszonként a jobb szárnyról és oszlop alakítás az arcvonal előtt, elvonulás félszázaddal középről, egy oldal alakítása az egyik szárnyal és a másik felvonulása, elvonulás szakaszokkal a jobb szárnyról hátra, elvonulás félszázaddal mind két szárnyról hátra, menet az egész arcvonallal, három sorból kettőt alakítani és végül szétfutni, majd újra alakítani a zászlóaljkat.³ Nem tudjuk mindebből a felsorolni is igen tetemes feladatból a székely határőrök mit tanultak meg, de a vezényszavakat és az arra való ténykedést ismerniük kellett.

Az ezredek az 1769-ban kiadott gyalogsági szabályzat szerint három zászlóaljban tizenhat puskásszázadból és két gránátos századból álltak. Két zászlóalj hat, egy pedig négy puskásszázadból állt, két század alkotott egy osztályt. Ha a zászlóalj harcrendbe állt, akkor a jobbról a balszárny felé először a testőr-, utána az ezredesi, majd az alezredesi zászlóalj sorakozott fel. A zászlóaljak századai egymás mellett álltak, miként a századok szakaszai is. Minden zászlóaljnak két zászlója volt. Egy század szabályzat szerint 152-154 főből állt.

A szabályzat a császári-királyi gyalogság harcászataát porosz mintára alakította. A zászlóalj alapfelállása egy háromsoros, hosszú és vékony harcvonal volt, amelyben a sorok kétlépésnyire álltak egymástól. A sorokban álló katonák szorosan zárkóztak, így könnyebb volt az igazodás, vagyis a sorok egyenes vonalban tartása. Ha a parancsnok oldalról végignézte a sort, csak a felé eső első embert láthatta, senkinek sem lóghatott ki sem a hasa, sem a háta, de még az orra sem. A katonák a puskaük megtöltéséhez – mely csak állva, a puska függőleges helyzetében felülről történhetett – jobb lábbal hátraléptek és így kifordulva kaptak elég helyet a mozdulatokhoz. A három egymás mögött álló ember egy tagot alkotott, nekik jól együtt kellett működniük. Például, ha az elől állót lövés érte, a mögötte lévőnek azonnal a helyére kellett lépnie.

Az elitnek számító gránátosok minden időben az ezred szárnyain álltak századonként elosztva. E válogatott testalkatú katonák ekkor már nem rendelkeztek gránátokkal, a fegyverük nem különbözött a puskaükétól és tulajdonképpen csak a magasabb szintű, vagy annak gondolt harckészségük, moráljuk és a megjelenésük különböztette meg őket a többiektől. Ezekben az években szálfegyverként a szurony mellett egy rövid szablyát is bevezettek számukra.

A harcvonalba bontakozott zászlóalj harca akkor volt a leghatásosabb, ha egyszerre lőtt minden katona. Ezt úgy oldották meg, hogy az első sor letérdelt, a második sorban állók jobb lábbal oldalt léptek, a harmadik sor puskaük pedig mindkét lábbal

3 Exercitum für die sämmentlich-kaiserlich-königlich Infanterie. Wien, 1769.

egy fél lépést jobbra tettek, így egymás zavarása nélkül lőhetett mindenki. Az első sornak minden lövés után fel kellett állnia az újratöltéshez és persze közben igazodott mindenki.

A zászlóalj összetűzén kívül a szakaszok, fél századok, századok, de az osztályok is lőhettek külön-külön, különböző ütemezéssel. Igen szép látvány lehetett például, amikor a szakaszok lőttek, először a két szélső, majd egymás után befelé a középső két szakaszig, vagy fordítva. Mindez történhetett támadás közben is, vagyis amikor a zászlóaljvonal megindult, nyilván lassan, ún. gránátoslépésben, folyamatosan igazodva, az altisztek „ordítózásaira”, vagyis vezényszavaira figyelve, a vonalat tartva és így közelítették meg az ellenséget. A zászlóaljparancsnok a parancsát az első összetűzre a szemben álló alakzattól 200 lépésnyire adta ki, amit még legalább ötször megismételt, mire elérték az ellenség vonalát. Ha ott még volt valaki, akkor már csak egy szuronyroham maradt hátra, majd az alakzat újrendezése.⁴

A gyalogzászlóalj szétbontakozásához, vagyis harcrendbe állásához legalább 300 méter széles terület kellett, ráadásul az előtte lévő területen sem lehetett semmilyen akadály, amely zavarta volna az előremozgását. Ilyen terület keresgélésére azonban a hadjáratok forgatagában aligha volt elég idő, ezért helyváltoztatáshoz, menethez másfajta alakzatokra is szükség volt. Ha például a zászlóaljvonalban álló szakaszok olyan parancsot kaptak, hogy kanyarodjanak jobbra vagy balra, akkor létrejött a szakaszoszlop, egy olyan alakzat, amelyben a szakaszok vonalban állnak egymás mögött, éppen egy szakasz szélességének megfelelő távolságra. Ugyanezt megtehették fél század, század és osztály alakzatban is. A zászlóaljnak ezek menet és – szükség esetén – harcalakzatai is voltak. A fent ismertetett oszlopot nyitottnak, ha a vonalak közötti távolságot felére csökkentették, akkor zárkóztak, ha pedig a vonalak csupán két lépésre követték egymást, tömegnek nevezték.

A zászlóaljnak sajátos, inkább védelmi alakzata volt a négyszög. Alapesetben a négyszög alakítása vonalból hátrafelé a következőképpen történt: a zászlóalj 24 szakaszából a 13–18. szakasz (másfél század) állva maradt, a többiek jobbra és balra fordultak, tömegbe zárkóztak, majd elindultak a négyszög további három oldalát kialakítani. A 13. szakaszhoz derékszögben zárkózott a 12., majd a 11., a 10., a 9., a 8. és a 7. szakasz, amelyek a jobb szárnyat alkották. A 7. szakasz szintén derékszögben csatlakozott, a 6., 5., 4., 3., 2., és az 1. szakasz, melyek a négyszög a hátsó oldalt alkották. A maradék hat szakasz (19–24.) a balszárnyat képezte.

A négyszög lehetett téglalap alakú is, ha például az arcvonalat másfél század, vagyis kilenc szakasz alkotta, így az oldalakra csak három-három jutott. A négyszög minden oldalon három fő mélységű volt. Ezt a szakaszok megtehették előre is. A négyszög nagy előnye volt a vonallal szemben, hogy minden irányba képes volt összetűzéseket leadni és védekezni. Ugyanez a törékeny, oldalról, hátulról szinte védtelen vonalról egyáltalán nem volt elmondható.⁵

4 Újhelyi Péter: Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig (1657–1780). Budapest, 1914. 275–276.

5 Beiträge zur Geschichte des österreichischen Heerwesens. Erstes Heft: Der Zeitraum von 1757–1814. Wien, 1872. 74.

A fent elmondottakból talán kitűnik, hogy a székely gyalogezerdeknek, a többi határőrezredhez hasonlóan, egy meglehetősen bonyolult, sok kiképzést, komoly figyelmet igénylő harcászati gyakorlatot kellett elsajátítaniuk, begyakorolniuk. A szabályzatok szinte követhetetlenül sok vezényszót és azokra végzett mozdulatot tartalmaztak, ugyanakkor ezen megoldásokat nem alkalmazhatták bárhol, bármilyen ellenség ellen. Nem is vagyunk biztosak abban, hogy a határőrezredek gyakorló táborában minden mozdulatot, fogást a szabályzat előírásainak megfelelően begyakoroltak, mindenesetre, amit megtanultak, az elég volt ahhoz, hogy helytálljanak ott, ahová a birodalmi hadvezetés szólította őket.

A határőr gyalogezerdeknél 1769-ben a gránátos századokat megszüntették a legénységüket elosztották a századok között, rendszeresítették viszont tüzér és mesterlövész helyeket.⁶ A mesterlövész beosztások létesítésére nyilván a különleges feladatok miatt volt szükség.

A határőr őrsök, járőrök csekély létszáma miatt előtérbe került az egyéni felkészültség, főleg lőtudás, amihez minőségileg jobb fegyver és speciális felkészítés is kellett. A tüzéreket az ezredekhez rendszeresített ún. ezredlövegek kezelésére képezték ki. Ugyanakkor a határokon lévő kisebb erődökben, sáncokban is voltak, illetve lehettek kisebb űrméretű ágyúk, amelyek kezelése szintén rájuk várt.

Ugyanebben az évben meghatározták a háború esetén harctérre küldhető létszámot is, ami ezredenként egy hatszázados zászlóaljat jelentett. A kiinduló zászlóalj létszáma tüzérekkel és mesterlövészekkel együtt elérhette a 1400 főt.

A határőr ezredek háborús alkalmazásai

A törökök ellen viselt háború

A székely gyalogezerdek első háborús alkalmazására a bajor örökösödési háborúban került sok 1778-ban és 1779-ben, az igazi kihívást azonban a tíz évvel később induló török háború jelentett. II. József császár az orosz uralkodóval szövetségben viselt majd három évig tartó háborút az Oszmán Birodalom ellen. A székely gyalogezerdeknek ebben a háborúban egyrészt a Kárpátok átjáróit kellett védeniük, a csíkiaknak azonban a császári Galíciai-hadtest moldvai hadjáratában is részt kellett venniük.

A török háború sajátos hadviselést és ezen belül is harcászatot kívánt. Míg a nyugat-európai hadszíntereken a fent ismertetett vonal alakzat alkalmazása szinte kizárólagos volt, a török haderő tömeges könnyűlovas és csoportos gyalogsági rohamai ellen csak a négyszög alakzat alkalmazása lehetett sikeres. Erre jó példaként szolgál az 1789. augusztus 1-i foksányi csata.

A galíciai-hadtest parancsnoka, Friedrich Josias von Coburg-Saalfeld herceg, lovasági tábornok július elején értesült arról, hogy a nagyvezír Szilisztrából Foksány megszállására, újabb csapatokat küld, ezért elhatározta, hogy ennek megakadályozására előrenyomul, amivel egyúttal megkönnyíti az összeköttetés felvételét az Alekszandr

6 Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765–1815. Pápa, 2013. 90–91., más adat szerint egy évvel korábban történt, 1768-ban, Meynert, Hermann: Geschichte des Kriegswesen und der Heerverfassungen in Europa Band 1–3. Graz, 1973. 3. kötet 287.

Vasziljevics Szuvorov gyalogsági tábornok vezette orosz hadtesttel. Július 14-én a császári hadtest táborából el is indult és a következő nap Egyedhalmánál táborba szállt. A hadtest zöme, öt zászlóalj és tizenkét lovasszázad közvetlenül a teljesen elpusztított helységeknél táborozott, ettől nyugatra helyezkedett el Splényi Gábor Antal, gyalogsági tábornok hadosztálya a két székely zászlóaljjal, a Császár-gyalogezred és a Schröder-gyalogezred egy-egy zászlóaljjával. A hadosztály menetét O'Reilly őrnagynak 262 mesterlövesszel, száz székely gyalogossal és egy császár huszárosztállyal hátulról és jobbról kellett fedeznie.⁷ Az előőrs a Tatrosig nyomult előre, az arnauták,⁸ a mesterlövészek és vadászok a folyónál figyeltek egészen a torkolatig.

A következő napokban beérkező hírek megerősítették a korábbiakat, miszerint a nagyvezír megerősíti Nicolae Mavrogheni, havasalföldi fejedelem itt állomásozó seregét, aki csak a török csapatokat várta, hogy megtámadja a császári hadtestet. Coburg herceg azonban ezt nem várta be, hanem Szuvorovval egyesülve támadást határozott el. Az orosz tábornok erőltetett menet után július 28-án este tizenegy órára beérkezett Egyedhalmára. Az egyesült sereg 23 000 gyalogosból, 9000 lovasból és 105 lövegéből állt.

Az orosz hadosztály július 29-én a táborában pihente ki az előző kétnapi fárasztó menetet, mialatt a galíciai hadtest a Tatroson hidat vert. A következő nap hajnalán, három órakor a szövetségesek megkezdték az átkelést a folyón, a gyalogság és a tüzéség a hídon, a lovasság pedig a folyón átgázolva. Egy rövid pihenő után Călimăneștinél, Măreșești-be meneteltek, ahol a szövetségesek a Szeret folyóval a hátukban felvették a harcrendet. Az arcvonalat és a balszárnyat egy mocsaras patak fedezte. Ebben az állásban maradtak július 31-én az esti órákig. Az e napra kiadott diszpozíció érdekes elemeket tartalmaz, ezért nem tartjuk feleslegesnek közölni:

„Július 31-e, maraschestie-i tábor.

Szent József és Foksány⁹

Ma este fél 7-kor egy oszlopban menet. Az elővéd Képíró ezredes egy osztállyal a Barkótól és egy osztály Levenehrrel, valamint 2 lovaslöveg. Követi Carl Toscana, Khevenhüller, W. Colloredo, Mittrowsky, Pellegrini (ti. gyalogzászlóaljok – Cs.T.), Barkó és Levenehr (ti. lovasosztályok – Cs.T.), ezt zárja a tartalék tüzéség, továbbá követi a Schröder-, a császár-gyalogság, a 2 székely zászlóalj, a székely és a császár huszárok. Minden poggyász a málháslovakkal, a hídpontonok és a futóhíd visszamarad itt és ma este 5 órakor egy tarack és egy hatfontos ágyú, továbbá minden gyalogszázadtól 4, lovasszázadtól 3 ember fedezete mellett egy szekérvárat kell alakítani. Minden zászlóaljtól megy 3 és minden lovasszázadtól 1 üres ápolókocsi. Mivel a Buthner¹⁰ folyónál négyyszögben lesz a felvonulás, ezért ne lőjenek, és egészen csendben álljanak. Egy roham esetére előre kellene jönnie a superioriornak¹¹ és a törzssorvosnak, akiknek közepén, a 2. vonalba kell tartózkodniuk, amely térközben minden hátszló maradjon vissza. Mivel reggel nincs idő főzni, ahogy lehet, a legénység még ma süsse meg a húst és vigye

7 A bécsi Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) Karton 861. 1789–13-3.

8 Az arnauták mind két oldalon harcoló, legalábbis a nevük után alban nemzetiségű zsoldosok voltak. Ezúttal minden bizonyos román nemzetiségű katonákról van szó.

9 Jelszó és jelhang.

10 Putna

11 előjáró, ezúttal egyházi személy.

magával. Minden ezredtől és zászlóaltól egy tiszt az előőrsnél meneteljen, akik együttesen Buschel őrnagynál jelentkezzenek. A csapatoknál lévő élelmiszerszekerekben lévő kenyeret vételezzék fel és a kocsikat egy elismervénnyel küldjék vissza, közben a nehezen menetelőktől a kenyeret vegyék el. Mai napon az ügyeletes Mészáros ezredes, Mengin alezredes, Beczaj őrnagy és minden dandártól parancsőrtiszt.¹²

A két székely zászlóalj a jobbszárny második harcvonalában állt fel, egymás mellett, öt löveggel megerősített négyszög alakzatban. Az első vonalban négy, a másodikban három zászlóalj állt, mindegyik négyszögben, a harmadik vonalat a lovasság alkotta. A szárnyat Splényi tábornok irányította.¹³

A székely zászlóaljak a másnapi foksányi csatának csak az utolsó szakaszában játszottak fontos szerepet, azonban itt mutatták meg először, hogy képesek jelentős erővel, szövetségesekkel együttműködve, nyílt terepen megívott nagyszabású összecsapásban is, a jól kiképzett szorezredek zászlóaljaihoz hasonlóan helytállni.

A foksányi csatátér, melyet a Szeret két mellékfolyója a Putna és a Milcov, vagy Milkó határol, keletről nyugatra enyhén emelkedő sík, amelyet Foksány közelébe sűrű, szúrós bozót borított. Északnyugton, a Putna jobb partján egy nagyobb erdő, az Irgumanwald húzódott. A Putna folyónak mélyen bevágott völgyszegélye volt, ezen a gyalogság és a tüzérség csak hídon kelhetett át.

A 30 000 fős török hadsereg a Milcov két partján lévő megerősített városkánál összpontosult, egy 6000 fős, szpáhikból és janicsárokból álló különítmény pedig a Putnánál előretolt állásban volt.

Július 31-én este a szövetséges haderő a kialakított harcrendnek megfelelően Putna felé vonult, miközben jelentősnek mondható előőrsi harc alakult ki. A Putnához az orosz hadosztály érkezett először, ahol táborba szállt, illetve megkezdte a hídverést. Éjjel beérkezett az osztrákok oszlopa is, mely szintén táborba szállt. A magas vízállás miatt csak egy híd építését lehetett befejezni, amelyen másnap, augusztus 1-én reggel 4 órakor az orosz hadosztály megkezdte az átkelést. Őket követte az osztrák oszlop, amelynek végét a Splényi-hadosztály zárta. A gyalogság és tüzérség a hídon, a lovasság a folyón átgázolva kelt át.

Átkelés közben, amikor az orosz csapatok és az egyik császári hadosztály már a túlsó parton volt, az ellenség előretörve, az előreküldött kozákokat, arnautákat megtámadta és visszavetette, majd egy összeálló orosz négyszögbe ütött. A felvonuló tüzérség hatásos tüze azonban visszaűzte a támadókat, mely ezután az osztrák oszlop ellen fordult. A törökök itt sem jártak nagyobb sikerrel, ezért nagy fordulatot téve, a szövetségesek még átkelésben lévő jobbszárnyának átkarolásával akartak sikert elérni. Ez azonban szintén nem lehetett sikeres a herceg gyors intézkedéseinek köszönhetően. Először egy zászlóaljat és a tartalék tüzérséget irányította ide, majd megérkezett az átkelést éppen befejező és zeneszóval felvonuló Splényi-hadosztály, soraiban a két csíki zászlóaljjal. Mielőtt a támadók elérték volna Splényi altábornagy zászlóaljait, azok jobbra kifordulva egy oldal irányú arcvonalat képeztek. A szpáhikat

12 KA AFA K 861. 1789-13-2. Befehle und Disositionen Sr. D. Saxe-Coburg 1789.

13 KA AFA K 867. 1789-8-1. Türken Krieg 1789. in der Moldau und Wallachey. Vázlat a csata előtti harcrendről.

ezután egy heves „üdvözlőtűz” fogadta, ami oly hatásos volt, hogy a törökök minden további zavarással felhagytak.

Ezután következett a neheze, pedig a csapatok már tizenennyolc órája talpon voltak. A következő hét-nyolc kilométert harcrendben bontakozva, sűrű bozótos területen kellett megtenniük a szövetséges katonáknak, akik szükség esetén a lövegeiket kézi erővel húzva-vonva igyekezettek lőtávolságra érni az ellenség közelébe. Magasabb dombról már látni lehetett Foksányt és az ott állást vett oszmán csapatokat. A védelem legfontosabb eleme egy erősített kőépület volt, a Sámuel-kolostor. Itt, a jobb szárnyon föld védművek mögött álltak a janicsárok. A harcrend balszárnyát hosszan elnyúlva zömmel lovasság alkotta.

Az ellenség először az oroszokat vette észre és kezdte ágyúzni. Szuvorov erre – nyilván tüzérésgének állásba rendelése mellett – lovasságát küldte előre és ugyanezt kérte Coburg hercegtől is. A császáriaktól Splényi altábornagy lovassága indult el, amelyet az egyik gyalogzászlóalj tüzérése támogatott. A császár- és székelly-huszárosztály támadása oly fergetegesre sikerült, hogy a siker továbbfejlesztése érdekében még egy császár-huszárosztály indult el.

A huszártámadás ellen az ellenség sietve Foksányon túl, illetve a kolostornál keresett menedéket. Az oroszok hasonlóan sikeresek voltak, amire közepén Karacsay csapatai is elindultak, de nem maradt le a császáriak másik hadosztálya sem. Az ellenség a sáncokban csak gyenge ellenállást fejtett ki, a harc ezután egy helyen, a kolostornál fókuszálódott.

Ezt először a 7. (Schröder) gyalogezred itt lévő zászlóalja rohamozta meg. A zászlóalj a kaput támadta, de azt egy szekérrel úgy eltorlaszolták, hogy nem lehetett „vele hirtelen boldogulni”. A zászlóalj komoly veszteségek után a szekeret végül elvontatta, így a harcot irányító herceg parancsot adhatott a futva érkező két székelly zászlóaljnak és egy másik zászlóaljnak, hogy törjenek be a kolostorba. A támadókhöz csatlakozó császári és orosz önkéntesek – tisztek és közkatonák – számára kegyetlen harc alakult ki, az életükért küzdő janicsárokkal.

Az első támadást még a védők egy fal mögött kialakított állásból puskalövésekkel visszaverték, a kolostorudvarba tört támadókat még visszaszorították a kapuba. De ekkor megérkeztek a lövegek is, melyek pusztító tüzet zúdítottak a kolostor falira, épületeire. Felrobbant a lőportár is, de a védők még hősieken kitartottak. Ezután ismét önkénteseket kért a herceg egy újabb rohamhoz, akiknek végül sikerült elfoglalni a kolostort, a janicsárok valóban utolsó emberig harcoltak. Ezzel a csata eldőlt, kisebb utóvéd-harcok még az éj beálltaig zajlottak.

A csata után „... az első Székelly Regimentbéli Oberster Horváth Urat, meg-dítséri F. M. L. SPLÉNYI Úr, igen jó vitézségéről.”¹⁴ A csatában hozzávetőleg 1500 oszmán harcos lelte halálát, a császáriak huszonöt katonája esett el, hetvenhat sebesült meg. A székellyek közül egy katona meghalt és kettő megsebesült.¹⁵

14 Hadi történetek. 1789. augusztus 21. 59., a csata eseményeinek leírása az említett folyóirat híradása és a Ausführliche Geschichte des Krieges zwischen Rußland, Oesterreich und der Turkey. II. Band, Wien, 1791.3. leírása alapján történt, melyek egy címzett, aláíró és dátum nélküli kézirat tartalmával megegyeznek. KA AFA K 867. 1789-8-ad3.

15 KA AFA K 861. 1789- 8-2a.

Részvétel a franciák elleni műveletekben

A török háború lezárultával nem sokáig ülhettek a székely határőrök a családi tűzhe-lyeiknél, mert már 1793-tól a Rajna vidékén kellett vitézkedniük. A francia forradalmi hadsereg elleni háborúban a határőr zászlóaljokat rendszerint elő és utóvédi felada-tokkal bízták meg, de szükség esetén zárt harcrendbe sorakozva harcoltak a sorzász-lóaljakkal együtt.

Az első háborús évek után, 1794-ben jelent meg egy gyalogsági szabályzat, amely többek között érintette az előőrsi feladatát is. E szerint az előőrsöket harcban azért kell alkalmazni, hogy a hadsereg szétbontakozását, vagyis felállását fedezzék és az ellenség felderítőit megakadályozzák tevékenységükben.

Az előőrs parancsnokát, egy törzstisztet közvetlenül a főparancsnok irányítja. Az előőrsi feladatokat általában három könnyűlovas század és kijelölt járőrök, tábori őrsök oldották meg. Egy lovas század közepén, ágyúlövésnyi távolságra állt fel, egy század a jobb-, a másik a balszárnyra. Köztük láncot alkotva álltak fel az őrsök, amelyeknek járőrözniük kellett előre és egymás felé. A törzstiszt közepén állt és minden fontosnak ítélt dolgot azonnal jelentett.

A főparancsnoknak és az alárendelt tábornokainak kötelessége volt az előőrsi láncot megsejmelni. Az őrsök nem beszélhetnek az ellenséggel és tiltották őket felesleges lövöldözéstől. Dezertőrök érkezésekor trombitásoknak vagy dobosoknak – az előőrsök jelzése – után figyelmeztetni kellett a hátrébb állókat, hogy ne löjjenek. Az előőrsöket nehéz feladatukban váltani kellett.¹⁶

A csapatok menetére vonatkozóan a főparancsnok menetintézkedést adott ki, amelyben meghatározta az elővéd és az utóvéd parancsnokának személyét, összeté-telét, indulási idejét és feladatát. Az elővédnek indulás után elsősorban az útvonalat és környékét kellett figyelni és minden fontosnak ítélt tapasztalatról azonnal jelen-teni a főparancsnoknak. Az utóvédnél hasonlóképpen. Az elővédnek minden útjába eső és közeli helységet járőrökkel át kellett vizsgálnia, és ha bárhol az ellenségről értesülést szereztek, azonnal indult egy hírvívő tiszt a főparancsnokhoz, hogy attól a további teendőkre parancsot kapjon.

Az előőrs után menetelő különítmények, melyek a helységeket szállták meg, illetve a menetnap végén a tábor helyét tűzik ki, az ellenségről szintén értesítést kaptak azért, hogy szükség esetén megálljanak vagy visszahúzódjanak. Ha az előőrs erősebb volt az ellenségnél, akkor el kellett űznie, ha gyengébb, akkor előnyös állást foglalva a zöm, vagy legalább az erősítés beérkezését várnia. Ha az ellenség jelentős túlerőben volt, akkor viszont vissza kellett húzódnia a zöm felé, azonban a lehető legnagyobb rendben, szervezeten, lépésről lépésre, folyamatosan értesítve a főpa-rancsnokot. Amennyiben harcra került sor, akkor az elővéd csapatai bevonultak az ezredüköz. Tehát az előőrs önállóan harcot nem fogadott el és nem vállalt.

Amennyiben az előőrs semmilyen akadályt nem észlelt, akkor a kitűzött tábor elé felvonult. A szállásmesteri kar főnöke – a főparancsnok segítője – értesítette az

16 Generalreglement der Verhaltungen für die kayserl. königliche Generalitet. Frankfurt und Leipzig, 1794. (GENERALREGLEMENT 1794.) 139.

elővéd parancsnokát az elfoglalandó helyekről, mire az az egész vidéket jól szemrevételeztette és a viszonyoknak megfelelően a tábori őrsöket és őrzáratokat felállította. A zöm beérkezése után az őrsöket leváltották, az egész előőrs bevonult a táborba.¹⁷ Ez volt az előírás, hogy valójában hogyan zajlott, arról keveset tudunk, de úgy tűnik a székelyeket aligha váltották le, végig vagy hátul voltak, ha üldözött az ellen, vagy elől, ha üldözni kellett.

Az 1796-os háború Rajna-vidéki hadszínterén Károly főherceg a július 9-i, Malsch melletti vesztes csata után visszavonulni kényszerült. A csapatai visszavonulása közben a székelyeknek komoly szerep jutott. Utóvédként szinte folyamatos harcok közepette érték el Stuttgartig, itt utolérték a fősereget. Előtte azért még július 17-én Mühlhausennél a székely huszárokkal együtt fékeztek az francia előrenyomulást.¹⁸

Stuttgartól Dévay Pál vezérőrnagy könnyű csapatai már elővédi feladatokat láttak el. Július 20-án a Neckar völgyében Esslingentől Plochingen nevű településig kellett egy védelmi vonalat képezniük az itteni átjárók megfigyelése érdekében.¹⁹

Esslingennél négy Leloup-vadászszázad maradt és egy osztály Ferdinánd-huszár, melyet egy székely gyalogosztály támogatott. A többi négy székely század Plochingennél állt tartalékban. Ezen felállásra szükség is volt, mivel a franciák az állásokat Stuttgartnál és Esslingennél is komolyan támadták. Dévay a Plochingennél álló csapatokkal indított támadással mentette meg a helyzetet.

A visszavonulás ezt követően is szinte végig erőltetett menetben folyt. Július 23-án negyven-kilométeres menetet csupán egyórás pihenővel tettek meg az elővédhez beosztott századok, miközben áthaladtak a Geislinger-hágón is. Dévay szerint csapatai másnap Blaubeuern települést érték el, egy másik jelentés szerint július 29-én értek az Ulmhoz közeli Suppingenig és Blaubeurenig.²⁰ Augusztus 1-én már Ulmba érkeztek a székelyek, majd tovább haladtak Osterhausenbe. A következő napokban Dévay megfogyatkozott csapatai tovább vonultak, miközben rombolták a dunai hidakat, átkelő eszközöket és folyamatosan harcoltak a franciákkal. Augusztus 5-én Riese tábornok jelentése szerint „... ma délelőtt 10 órakor az ellenség előrenyomult és Hermeringenből kibontakozott. Dévay tábornok egy osztály huszárt és egy osztály székely gyalogost a hohennemingen-i magaslatra vonultatott, megérkezésükkor az ellenség Gingen mögé vonult”.²¹

A hadjárat menetének ismertetése helyett inkább egy szomorú listát közlünk, amely hűen tükrözi a csíki és háromszéki katonák megpróbáltatásait:²²

17 GENERALREGLEMENT 1794. 185–191.

18 Österreichische Militärische Zeitschrift 1847. IV. 285.

19 KA AFA K 1099. 1796-7-231. Károly főherceg Hotze altábornagynak megparancsolta, hogy Dévay hajtsa végre, Telbach július 20-án. 1796-7-237. Dévay e jelentése szerint a védővonal július 21-én felállt.

20 KA AFA K 1099. 1796-7-347. Károly főhercegnek szóló jelentés.

21 KA AFA K 1100. 1796-8-63., a helységnevek írását, ahol lehetett korrigáltuk.

22 KA AFA K 1100. 1796-8-165c.

augusztus 4.	Langenau, Öllingen, Börslingen	2 közlegény meghalt, 2 megsebesült
augusztus 11.		2 közlegény meghalt, 17 megsebesült
szeptember 1.	Geisenfeldnél és Münchennél	Kálnoky hadnagy megsebesült, 4 közlegény meghalt, 31 közlegény megsebesült, 3 eltűnt
szeptember 7.	Mainburg előtti előőrsön, Münchennél	Laszló főhadnagy, Liedelsheim alhadnagy, Kleberg zászlós és 430 ember fogságba esett vagy eltűnt
szeptember 14.	Neuburnál és környékén	Zdellovich zászlós megsebesült, 8 közlegény meghalt, 41 megsebesült, 23 eltűnt
október 17-e és 24-e között	Waldkirch, Emmendingen, Elz-i átkelésnél, Freiburnál, Gretzingen és Schliengen településeknél	Dolster főhadnagy megsebesült, 3 közlegény meghalt, 51 megsebesült, 8 eltűnt

A székely gyaloghatárőröket óriási veszteségük ellenére ritkán említik a jelentések. Ennek legfőbb okát abban látjuk, hogy az elő- és utóvédi szolgálat mindennapos harcai szinte megszokottá váltak, és legtöbbször már nem érte el a jelentést, tudósítást írók ingerküszöbét. Pedig a folyamatos veszélyhelyzet, a felderítések, rajtaütések, váratlan támadások nemcsak fizikailag, de pszichésen is rendkívüli megpróbáltatásokat jelentettek.

A parancsnokok ugyanakkor számítottak a katonáik ügyességére, leleményességére, mellyel a leglehetőlenebb helyzetben is megállták a helyüket. A székely huszárok hasonló feladatokat oldottak meg, de lényegesen látványosabban, amely meg is hozta számukra az elismerést, a nagy nyilvánosságot. Természetesen nem sajnáljuk tőlük, hiszen nagyon is megérdemelték az elismerő tudósításokat, de azt igaztalannak érezzük, hogy a gyalogosan, harminckilónyi súlyt cipelő határőrök valóban fantasztikus teljesítményét a kortársak alig tartották említésre méltónak, de még sírjuk sem lelhető fel sehol. De hát ez a sors jutott a „kapcában született, pocsolyszerűeknek”, ahogy a kortársak nevezték a gyalogkatonát.

* * *

A következő években a székely határőrök továbbra is ott szerepeltek majd minden háborúban, komoly véráldozatot hozva részt vettek az austerlitz-i és a hannaui csatában is. Ezekben már a franciáktól ellesett új harcászatot követte a császári sereg, melyben a székelyeknek – hasonlóan a többi határőr zászlóaljhoz – a csatárharcban jutott meghatározó szerep, tehát továbbra is a könnyű csapatok igen nehéz feladatát látták el.

Boda Mihály¹

A humanista háborús ideológia Magyarországon a 15–16. században: a „kereszténység védőbástyája”²

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.100

A 15–16. század olyan új korszak Magyarország történelmében, amikor a nyugat-európai eszmei és politikai változásoknak, illetve a dél-keleti török előre törésnek köszönhetően átalakult a háború igazoltságáról való gondolkozás. A humanista államelmélet, egyrészt, illetve a török előretöréssel védekezésre kényszerített európai kereszténység keleti határvidékén ebben az időszakban jelent meg a „kereszténység védőbástyája” háborús ideológia. Az ideológia tartalma, hogy Magyarország bástyaként védelmezi az európai kereszténység várát, és amelynek a korszakban való megjelenése azt jelzi, hogy Magyarország helyzete megváltozott a keresztény Európában.

Az 15–16. században Európában a humanista gondolkodással olyan fogalmak kerültek az politikaelmélet középpontjába, mint a félelem, az államérdek, az állami szuverenitás, a *virtú*, amelyek lehetővé tették az önálló, többnyire abszolutisztikusan szerveződő (nemzet)államok kialakulását a korszakban. Ugyanakkor a katolikus egyház humanista vezetői (mint II. Piusz pápa, X. Leo) még tettek egy kísérletet az egységes keresztény Európa megmentésére. Ez a kísérlet a *Respublica Christiana* gondolata volt.³ A kísérlet mögött az állt, hogy Európát, mint olyan politikai egységet kell felfogni, amiben ugyan már nem csupán a középkori keresztény nép (*populus Christianus*) található, hanem a keresztény népet „nemzeti” társadalmakra felosztó államok is. A nemzetállamok között a közös kereszténység, illetve a török fenyegetés politikai egységet biztosított. Ezt az egységet nevezték *Respublica Christiana*-nak.

1 A szerző jelen publikációja az Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának (NKE HHK) Hadtörténelmi, Filozófia és Kultúrtörténelmi Tanszéke által 2019. 10. 28-án, az NKE HHK kampuszán a Hadtörténet időszériú kérdései 2019 címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-4-NKE-55 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának szakmai támogatásával készült.

3 Tuck, Richard: *The Rights of War and Peace* 27–29. o., Oxford, OUP, 2002.

**A humanista háborús ideológia Magyarországon:
a „kereszténység védőbástyája” ideológia – előzmények**

A „kereszténység védőbástyája” ideológia (a továbbiak röviden csak *védőbástya-ideológia*) értelmében a Magyar Királyság a kereszténység várának/városának bástyája, aminek a funkciója, hogy feltartóztassa a várat/várost elfoglalni kívánó törököket. Az ideológiát nem csupán a „védőbástya” (*propugnaculum*) kifejezés segítségével fejezték ki, hanem előfordult, többek között, a „kőfal” (*murus*), a „védőfal” (*antemurale*) és a „pajzs” (*clipeus*) kifejezés is.⁴ Az ideológia első előfordulását 1440. március 8-ára szokás tenni,⁵ amikor az ezen a napon kibocsátott oklevelében I. Ulászló király Magyarországot (Lengyelországgal együtt) a kereszténység kőfalának és védőpajzsának nevezte.

A védőbástya-ideológia a szentháborús ideológiák egyike, amelyek alapján Isten parancsára, szándéka szerint, vezetésével, illetve az egyház vagy a vallás védelmében lehet igazoltan háborút viselni. A szentháborús ideológiák többsége, mint a keresztesháborús vagy athleta Christi ideológiák, támadó jellegű háborút indokol. A védőbástya-ideológia azonban ezekkel szemben védekező jellegű eszmerendszer,⁶ amely az egyház, a vallás, és a kereszténység védelmében fogja össze a török ellen harcolókat.

Bár a védőbástya-ideológia tartalma világosnak tűnik (ti. a Magyar Királyságnak kell megvédeni a kereszténységet a török fenyegetésétől), az eszme előzménye, eredete és összetevői összetettek.

Az általam talált legkorábbi hivatkozás Lukács, esztergomi érsekhez kötődik, aki 1161-ben levélben fordult a salzburgi érsekhez, talán válaszul arra, hogy az érsek megfedte a magyar érseket, és megkérdőjelezte a magyar érsek alkalmasságát a főpapi pozícióra. Lukács érsek a levélben így fogalmaz: „Nagy hálával tartozom azért, hogy kiváló Bölcsesség int engem szóval és tettel való hirdetésére annak, amiről szívemben meg vagyok győződve, és arra, hogy Veled együtt legyek Izráel házának védőfala...”⁷

Az idézetben a magyar egyházi magát éppúgy, mint salzburgi kollégáját „Izráel háza védőfalának” tartja, azaz annak, aki védelmezi a „Izrael házát”. Az Ószövetség Ezdrás könyvének 9. fejezetének 9. sora már használja az „Izrael házának védőfala” képet: „Mert szolgálak vagyunk, de nem hagyott el minket Istenünk szolgátságunkban: fölkelte irántunk a perzsa királyok jóindulatát, s életet öntött belénk, hogy fölépíthessük Istenünk házát és helyreállíthassuk romjait. Védőfalat emelt nekünk Júdában és Jeruzsálemben.”⁸

Az idézetben a zsidó nép babiloni fogságból – a perzsák jóvoltából – való visszatérésére, illetve a Második Templomra, mint Izrael házának a megépítésére történik

4 Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. 300. o. In: Egyetemes Philológiai Közlöny (60), 1936; Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története (a XV–XVII. században). 25. o., Budapest, 1937.

5 Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. 301. o. In: Egyetemes Philológiai Közlöny (60), 1936.

6 Vö.: Uo.: 307. o.

7 Lukács esztergomi érsek levele Eberhard salzburgi érsekhez. (1161) 99. o. In: Makkai László és Mezey László (szerk.) Árpád-kori és Anjou-kori levelek, Budapest, Gondolat Kiadó, 1960.

8 Ezd 9.9. <https://szentiras.hu/SZIT/Ezd9> (letöltve: 2019. 11. 06).

utalás, illetve ezzel összhangban az Isten által emelt védőfalra. A védőfalnak a funkciója, hogy védje a népet a viszontagságoktól.

Lukács nagyon hasonló értelemben használja a „védőfal” kifejezést, annyiban tér el a biblikus használatától, hogy a magyar főpap levelében a „védőfalat”, és így a kereszténység védőfalát az Istennek tetsző életet élő (fő)papok és tevékenységük alkotja.

A „védőfal” kifejezés használata a vallásvédelem valamilyen összefüggésében tehát nem a 15–16. század találmánya, hanem eredete visszanyúlik legalább az Ószövecségig, illetve azt ismerték a magyar főpapok is a 12. században. A „védőfal” vagy másként, „kőfal” kifejezés nem is tűnik el a középkorral, hanem tovább él, előfordul a 15. században is, például 1410-ben Zsigmond magyar királyt XXIII. János pápa a kereszténység kőfalának nevezte.⁹

A „védőfal”, „kőfal” fogalmakra építő ideológiákat a 13. század közepétől kiegészítette a „kereszténység kapuja” ideológia. A kettő összefügg, hiszen egy falon általában kapu is van, így a fal nem csupán feltartóztatni képes a kívül levőket, hanem a rajta lévő kapun beengedni is.¹⁰ IV. Béla magyar király IV. Ince pápához írt levelében úgy fogalmaz, hogy: *„Abban állapotunk meg ugyanis sok tanácskozás után, hogy a Dunát várakkal erősítjük. Mert ez az ellenállás vize... Ha ezt, ami távol legyen, a tatárok egyszer birtokba veszik, nyitva áll a kapu számukra a többi katolikus hitű ország felé...”*¹¹

A kereszténység határvidékén lévő Magyar Királyság egyik fontos szereplője ekkor a kereszténység védelmezésének a tatárok, a rutének, a brodnikok (a korban az Al-Dunánál élő nép), a bolgárok és a bosnyákok ellen, ahogy a későbbiekben a törökök ellen, ezt azonban a középkorban a „kereszténység védőfala/ kapuja” ideológia segítségével fejezik ki.¹²

A „védőfal” azonban nem „védőbástya”, mivel az egyik egy pusztán elhatároló falszakasz, a másik azonban egy, a várakban önmagában is megálló, és önmagában is védhető egység. Úgy vélem, hogy a középkori gondolkodásban nem véletlenül fordul elő a „védőfal” kifejezés és fogalom használata, és nem véletlen a „védőbástya” megjelenése sem a korai újkorban. A „védőbástya” kifejezés megjelenését annak szokás tulajdonítani, hogy a korszakban épült ki a déli magyar kettős végvárrendszer, ami így adja az ötletet, hogy amiképpen a déli végvárak az ország „védőbástyái”, úgy (némi elvonatkoztatással) a Magyar Királyság is tekinthető kereszténység védőbástyájának.¹³

A „fallal” szembeállított „védőbástya”-ideológia azonban talán több eszmei tartalmat is magába foglal, mint a végvárak fizikai lététől való egyszerű elvonatkoztatást.

9 Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. 304. o. In: Egyetemes Philológiai Közlöny (60), 1936.

10 Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. 309–11. o. In: Egyetemes Philológiai Közlöny (60), 1936; Berend Nóra: Magyarország a kereszténység kapuja: egy ideológia születése. In: Nagy Balázs (szerk.) Tatárjárás, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

11 IV. Béla király IV. Ince pápához írt levele. (1250. november 11.) 158. o. In: Makkai László és Mezey László (szerk.) Árpád-kori és Anjou-kori levelek, Budapest, Gondolat Kiadó, 1960. Terbénél a levél 1253-as dátummal szerepel.

12 Uo.: 156. o.

13 Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. 307–8. o. In: Egyetemes Philológiai Közlöny (60), 1936.

A középkor meghatározó politikaelméleti fogalma a politikai és társadalmi entitások organikus elmélete volt.¹⁴ Ennek az elméletnek ad hangot a korábban idézett Lukács érsek levelének a közvetlen folytatásában, ahol Lukács vélhetően igyekszik megmagyarázni a salzburgi érsek által ráolvasottakat: „... de kiválóságod előtt nincs rejtve az, hogy Krisztus testének sok tagja van. Más tag a szem, mely előre látja, hogy mit kell tenni és mit nem Isten egyházában, más tag a kar, mely kinyúl a szent egyház ellenségei ellen, más tagok a lábak, melyek támogatják és szolgálják a többi tagot”.¹⁵

Lukács az idézetben egy élő test, Krisztus testének, analógiájára fogja fel a keresztény társadalmat. A Lukácséhoz hasonlóan a 12. században élő és alkotó John of Salisbury foglalta össze a korábbi keresztény gondolkodásra is jellemző organikus állam- és társadalomelméletet.¹⁶ Salisbury tulajdonképpen úgy képzelte el a keresztény államot és társadalmat, mint egy olyan embert, akinek a lelke az Istent a földön képviselő Egyház, a feje a fejedelem, az egyik keze pedig a katonák. Ennek azért van jelentősége, mert a kereszténység védelmezője gondolatot még a 15. század végén is, több esetben, ennek az antropocentrikus gondolatnak a háttérében fogalmazták meg.

Vitéz János például a pápai követnek tartott beszédében 1454-ben így fogalmazott: „Sok verejtéket és sok fáradtságot áldoztak az ellenség visszaszorítására jelenlegi király urunk dicsőséges elődei, sok változó sikerű küzdelmet vívtak ellene, és védelmezték – szilárd pajzs gyanánt saját oldalukat tartván elébe – a kereszténység többi részének arcát és szívét”.¹⁷

Majd szintén, 1454-ben követként a frankfurti birodalmi gyűlésen a törökök balkáni terjeszkedéséről így: „Onnét azután az ádáz erőszak szerte az összes szomszédokat megtámadva, és Európának szinte egészen a köldökéig elkóborolva végtére is Magyarország határainál vetette meg a lábát”.¹⁸

Vitéz felhasználta a „kereszténység védelmezője” ideológiát, amiként korábban a „kereszténység védőfala”, vagy a későbbiekben a „védőbástya”-ideológia is ennek egy-egy variánsa, azonban a Vitéz által használt fogalom az organikus államelméletre támaszkodott, amennyiben az országot és az európai kereszténységet úgy fogja fel, mint aminek van sebzett oldala, arca, szíve, amit pajzzsal lehet védeni, illetve köldöke, ahol be lehet jutni.

Az organikus államelmélet a kereszténység és a társadalom szoros egységét volt hivatva biztosítani, amennyiben lehetővé tette a keresztény társadalom különböző részeinek az egymásra vonatkoztatását, illetve az egyes keresztény országoknak az egymásra vonatkoztatását. A 15. század humanistái és humanista pápái azonban, mint láttuk, másként képzeltek el a kereszténység egységét, és annak definiálásban

14 Lásd: Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története 159–191. o., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941.

15 Lukács esztergomi érsek levele Eberhard salzburgi érsekhez (1161) 99. o. In: Makkai László és Mezey László (szerk.) Árpád-kori és Anjou-kori levelek, Budapest, Gondolat Kiadó, 1960.

16 John of Salisbury: Policraticus V.2., 103–104. o. Budapest, Atlantisz, 1999.

17 Vitéz János: A pápai követ előtt elmondott második válaszbeszéd 345. o. In: Vitéz János levelei és politikai beszédei, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.

18 Vitéz János: Követi beszéd a frankfurti birodalmi gyűlésen. 353. o. In: Vitéz János levelei és politikai beszédei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.

az organikus államelmélet helyett az ókori gyökerekkel rendelkező humanista államelmélet, és az az által magába foglalt realista kormányzás fogalmaira támaszkodtak. A védőbástya-ideológia kialakulása ennek az államelméleti változásnak (is) köszönhető.

A védőbástya-ideológia eredete és tartalma

A humanizmus hozzájárulása a középkori és kora újkori államelmülethez az állam szerepének a hangsúlyozása volt a társadalom irányításában az egyházzal szemben, vagy az egyház mellett. Ez a szerep azonban nem volt adott a korai újkorban, hanem ki kellett alakítani. A Magyar Királyságban az állami szerepvállalás felerősítése a 15. század második felére, I. Mátyás uralkodásának korszakára, és a 16. századra, a török berendezkedés és az ország három részre szakadásának korszakára esett. Ebben az időben a korábban kialakult (köz)nemesi önkép, a szkíta–hun–magyar rokonság elmélete, és vele a humanista államelmélet vált állami ideológiává, a 16. században pedig, ezek folyamányaként is, fontos szerepet kapott a haza és a haza megvédésének, egyesítésének fogalma. Alább, terjedelmi okok miatt, csak a szkíta–hun–magyar rokonság ideológia szerepének változását vázoló fel.

A szkíta–hun–magyar rokonság elmélete és a humanista államelmélet

A korai újkori ideológiai, politikai és társadalmi változások következtében a középkorban, az uralkodói elhivatottság részeként számon tartott hit- és vallásvédelmi feladatokat szélesebb társadalmi rétegek vették át.¹⁹ Amíg a 11–15. század során olyan magyar uralkodók vagy politikai vezetők álltak a szentháborús törekvések élére, mint I. (Szent) István, I. (Szent) László, IV. Béla, vagy Hunyadi János, addig a 15–16. században ezt a szerepet a nemesség, a köznemesség és a kialakuló (vegyes, köznemesei és paraszti) hajdúréteg vette át. Az átvétellel azonban a hit- és vallásvédelem általános keresztény ideológiája is módosult, az azt átvevő társadalmi rétegek által preferált ideológia szerint.

A nemesi ideológia gyökerei a 13. századba nyúlnak vissza. A század elején Anonymus (P. mester) *A magyarok cselekedetei*-ben összekapcsolta Attila hun uralkodót a magyar Árpád uralkodói dinasztiával, hangsúlyozva a közöttük lévő rokonságot, illetve Attila származását, és így az Árpád-dinasztia származását is, egészen az első szkíta királyig (Magóg) vezette vissza (Noé–Jáfet–Magóg–Attila–Ügyek–Álmos–Árpád). A rokonság következtében a szkíták tulajdonságai a hunokra és a magyarokra is jellemzők.²⁰ Anonymus szerint például a szkíták „keménységük” következtében minden ellenük irányuló támadást visszavertek, így Darius és Cyros perzsa királyok,

19 Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története (a XV–XVII. században). 7. o., Budapest, 1937; Deér József: Pogány magyarság, keresztény magyarság. 255. o., Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, 1934.

20 Anonymus: A magyarok cselekedetei. 10–11. o. In: Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Budapest, Osiris, 1999.

és Nagy Sándor sem járt ellenük sikerrel, és Attila révén a rómaiakat is legyőzték. Következésképpen, az Árpád-dinasztia uralkodóiról is elmondható, hogy semmiféle uralkodó hatalmának igáját nem viselték, hogy bírják a fáradalmat, harcban vitézek, mindent kockára tesznek, ha sérelmet kell megtorolni, és a zsákmánnyal szemben a győzelmet és a dicsőséget tartják fontosabbnak.

Az uralkodók közötti rokonsági kapcsolatot a 13. század végén Kézai Simon gondolta tovább *A magyarok cselekedetei*-ben, aki már nem csupán az uralkodók közötti rokoni viszonyt hangsúlyozta, hanem a két nép közötti rokoni viszonyt, illetve a hunoknak a szkítáktól való származását. Kézai szerint a hunok és a magyarok ősei Hunor és Magor, akik Ménrót óriás fiai, aki pedig Jáfet leszármazottja (Noé–Jáfet–Ménrót–Hunor/Magor–Attila–Álmos). Ménrót Babel tornyából, a nyelvek összezavarása után, Perzsiába költözött, ahol született meg Hunor és Magor, a hunok és a magyarok ősei. Hunort és Magort vadászat közben egy nőstényszarvas a Meotisz ingoványaiba vezette, ahol beleszerettek a tájba, ezért letelepedtek, és megalapították a hun és a magyar nemzetet, illetve azok 108 nemzetségét. Amikor a Meotisz kicsi lett számukra, akkor az európai Szkítiába költöztek, amit felosztottak a 108 nemzetség szállásterületére. Ennek a 108 nemzetségnek a képviselői jöttek a Kárpát-medencébe.²¹

Amíg Anonymus inkább az uralkodó dinasztia hatalmát akarta stabilizálni az újonnan a kárpát-medencei társadalomban megjelenő népelemek igényeivel szemben,²² addig Kézai államelmélete az erősödő nemesség helyzetét igyekezett stabilizálni ideológiai eszközökkel, adott esetben az uralkodóval szemben is.²³ A nagyon hasonló, de fontos pontokon eltérő történetre alapozott ideológia először az uralkodói dinasztia érdekeit, majd a nemesség érdekeit szolgálta, azaz a 13. századi társadalmi változások során kiterjedt az ideológia társadalmi elfogadottságának a bázisa. Ez a folyamat tovább folytatódott a 15–16. században is.

A szkíta–hun–magyar rokonság elméletének folytatója a 15. század végén Thuróczy János *Magyarok krónikája* c. műve. Thuróczy nagyrészt Kézai elképzelését vette át azzal a két különbséggel, hogy nála, Anonymushoz hasonlóan, a hunok/magyarok nem Ménróttól/Nimródtól származnak (akinek az őse Kám és nem Jáfet, ahogy Kézai írja²⁴), hanem Magógtól, akinek az őse Jáfet;²⁵ illetve hogy a hun-magyar törzsek a Meotisz ingoványaiból nem az európai Szkítiába mentek, hanem az ázsiai Szkítiába.²⁶ Ez utóbbi változtatás eredményezi azt, hogy Thuróczy az oszmán törököket a magyarok rokonaiként kezeli.²⁷ Thuróczy Anonymushoz és Kézaihoz

21 Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. 90–94. o. In: Anonymus: *A magyarok cselekedetei* – Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*, Budapest, Osiris, 1999.

22 Lásd: Kristó Gyula: *A magyar nemzet születése*. 137–203. o., Budapest, Kossuth Kiadó, 1998.

23 Lásd: Szűcs Jenő: *Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában*. (A nacionalizmus középkori genezisének elméleti alapjai) 413–556. o. In: Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Budapest, Gondolat, 1984.

24 1 Móz 10. <https://szentiras.hu/SZIT/Ter10> (letöltve: 2019. 11. 06).

25 Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. 4. fejezet, 15. o. In: Thuróczy János: *A magyarok krónikája* – Rogerius mester: *Síralmas ének*. (Millennium magyar történelem), Budapest, Osiris Kiadó, 2001

26 Uo.: 7–8., 11. fejezet, 22–23., 30–31. o.

27 Uo.: 10. fejezet, 29–30. o.

hasonlóan hangsúlyozza az Attilával való rokonságot, sőt ezen még túl is megy, amikor I. Mátyást azonosítja Attilával, ami által a belpolitikai ideológiát külpolitikai és háborús ideológiává változtatta.

A 15. század végén többen, köztük Callimachus, lengyel diplomata, és Thuróczy is Attilaként hivatkoztak I. Mátyásra.²⁸ Thuróczy a *Magyarok krónikájá*-ban Mátyást, miután hadi sikereiről beszélt, Attilaként idézte meg: *„Még a nagy Mohamed – akinek lándzsája senkit nem kímélt – sem merte soha nyílt csatában próbára tenni ennek a királynak az erejét. Jajca vára alól is, mint már elmondottuk, meg Moldvából is hanyatt-homlok futott a kardja elől, s várakozásában csalódva tért vissza saját földjére; a végzet tette győzedelmessé ezt az embert. Ezért tetteinek dicsőségére ezt a verset szerezték:*

*Sors kegye: eljött újra a húnok hajdani fényes
korszaka, melyben Attila király aratott diadalmat.*”²⁹

A Mátyás és Attila közötti kapcsolat hangsúlyozásával továbbra is előtérben volt a (szkíta–)hun–magyar rokonság, ami alapján a magyarok egyik legfontosabb tulajdonsága a harcosság, és az állami érdekek védelme, csak most már nem csupán egy társadalmi réteg, egy rend ideológiájaként, hanem állami ideológiaként.³⁰

A Mátyás é Attila közötti kapcsolatot tovább erősített a két uralkodó jellemzése a korszakban. Thuróczy ugyanis nagyon hasonlóan jellemezte Mátyást, mint majd Oláh Miklós esztergomi érsek fogja jellemezni Attilát a 16. század közepén: *„Hát nem megfontolt ő a tanácsban, mint uralkodóhoz illik, kegyelmes és könyörületes a vétkezőkhöz, leleményes és óvatos az ország ügyeinek intézésében, tette kész, mer nagy és nehéz dolgokba kezdeni, fáradhatatlan a terhek viselésében, éles eszű az eshetőségek elgondolásában és megelőzésében, óvatos a veszélyek elkerülésében, okos az ellenség csapdáinak és szándékainak leleplezésében és megghiúsításában, csodás módon felkészült a hadügy egész területét és a kormányzás minden tevékenységét tekintve, mestere a színlelésnek, dicsvágyó a végtelenségig és nem arra született-e, hogy uralkodjék?”*³¹

És Oláh Miklós Attilája: *„Athila, magyarul Ethele... teste fáradtságot, éhséget virrasztást, hideget-meleget egyaránt tűrő, hatalmas lelki erő, ötletes, merész, harcrakész és hadi dolgokban gyakorlott, dicsvágyó, az ellenség megcsalásában, cselek és csapdák állításában, kijátszásában zseniális és ravasz, a csatában mindenre tekintő..., s népének jó fejedelme, a fennhéjázókkal szemben kegyetlen, az alázatosokhoz pedig készséges és könyörületes”.*³²

28 Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története (a XV–XVII. században). 14–15. o., Budapest, 1937; Rácz Lajos: A magyar államelmélet reprezentánsai. 26–28. o.

In: Rácz Lajos: Rex et Regnum. Budapest, Gondolat, 2016.

29 Thuróczy János: A magyar krónikája. 262. fejezet, 335. o. In: Thuróczy János: A magyarok krónikája – Rogerius mester: Síralmas ének. (Millennium magyar történelem), Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

30 Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története (a XV–XVII. században). 13–16. o., Budapest, 1937; Rácz Lajos: A magyar államelmélet reprezentánsai. 26. o. In: Rácz Lajos: Rex et Regnum. Budapest, Gondolat, 2016; Klaniczay Tibor: A keresztshad eszméje és a Mátyás-mítosz. 9–10. o. In: Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) (78), 1975/1.

31 Thuróczy János: A magyarok krónikája. 260. fejezet, 328. o. In: Thuróczy János: A magyarok krónikája – Rogerius mester: Síralmas ének. (Millennium magyar történelem), Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

32 Oláh Miklós: Athila. 334. o. In: Kulcsár Péter (szerk.) Humanista történetírók. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.

Thuróczy és Oláh uralkodói ideálja az a fejedelem, aki önállóan, alapvetően a hasznosságra és az államérdekre tekintettel, a vallási és az erkölcsi szempontokat sok esetben mellőzve vezeti az országot. Mátyás esetében erre annak a hangsúlyozása teremt lehetőséget, hogy már őse, Attila is így uralkodott, mint ahogy korábban szkíta ősei is. Ez az uralkodói kép azonban nagyon közel áll ahhoz a képhez, ahogyan Machiavelli fogja jellemezni a realizmus szempontjából ideális fejedelmet.³³

Abban a politikai helyzetben, amiben a Magyar Királyság volt a 15–16. században, azaz a török jelentette folyamatos veszélyben, a korai újkori ideológiai változások nem jártak együtt a keresztény eszmék teljes háttérbe szorulásával, hanem a humanista és realista eszmék sokkal inkább a keresztény eszmékkel összeolvadva, alakították ki a külpolitikai és háborús ideológiát. Ez az új politikai és háborús ideológia volt a védőbástya-ideológia, amely által Magyarország az európai kereszténység egy egysége lett.

Konklúzió és összefoglalás

A török veszély többféleképpen is befolyásolta az európai kereszténység, és az európai államok, köztük Magyarország sorsát. A török előre törés megerősítette az európai katolikus keresztény államoknak, a korszakra egy kicsit meglazult, közösséget, újra közös céljá téve a hitetlenek elleni harcot, ami korábban is komoly összekovácsoló erő volt. A korábbi kereszties hadjáratok azonban a korszakra már megszűntek, a 14. század végére a litvánok ellen viselt háborúk maradtak abba, a 15. századra pedig Európa másik végén véget ért a Reconquista. A törökök elleni vallásos ideológiájú közdelem, első pillantásra, azt a közös keresztény hitet és közös keresztény Európa-képet elevenítette fel, ami a korábbi kereszties hadjáratoknak volt vagy az oka/indoka, vagy a következménye.

A törökök előre törése 1396-ban és 1444-ben még hozott valamilyen mértékű keresztény összefogást, azonban többek között e hadjáratok sikertelensége miatt, az elkövetkezőkben Európa keresztény egysége már csak az érzések és a beszédek szintjén mutatkozott. A nagyobb támadó hadjáratok megszűntek, és az európai hatalmak sokkal inkább a védelemre koncentráltak. Így nem véletlen, hogy az éppen regnáló pápák elkezdtek a kereszténység védőbástyájának, pajzsának, védőfalának stb. nevezni az éppen a török előrenyomulás útjában álló államokat, kezdve Bizánc-tól (1400-ban VII. Bonifác), a balkáni államok fejedelmeinek, köztük Kasztrióta Györgyön (V. Miklós) át, egészen Lengyelországig és Magyarorszáig. A pápai politika azonban sikertelen volt, mivel a bizánci császár inkább a szultán barátságát kereste, a balkáni bogumil (szerbek) és patarénus (boszniai) népek pedig a 14. század végétől kezdve egyre inkább a törökök oldalán vettek részt a harcokban.³⁴

33 Machiavelli, Niccoló: A fejedelem. 21–58. o. In: Niccoló Machiavelli művei. Első kötet, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1978.

34 Benda Kálmán: A keresztény közösség, Magyarország és a török hatalom a XV. században. 8–13. o. In: A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történelemkutató Intézet évkönyve (VI), 1936.

A pápának, a kereszténység vezetőjének, ez a politikája azonban jól jelzi, hogy a középkori keresztény közösség határai kitágultak, és magukba foglalták a korábban szakadárként számon tartott, de 1439-ben a katolikus kereszténységgel unióra lépő bizánci kereszténységet is, illetve Magyarországot is. Magyarországra ugyanis a keresztény Európa általában nem baráti szemmel nézett. A 1147-ben, a második keresztes hadjáratl Magyarországon járt Freisingi Ottó szerint: *„Az említett magyarok pedig rút ábrázatúak, szemük beesett, alacsony termetűek, szokásaikat és nyelvüket illetőleg egyaránt barbárok és vadak, úgy, hogy joggal hibáztatható a végzet, vagy inkább csodálandó az isteni elnézés, a mely, nem tudom mondani, hogy embereknek, – hanem ilyen emberi szörnyetegeknek oly gyönyörűséges országot adott”*.³⁵

A „szörnyetegek”, akik nem olyanok, mint „mi”, akikkel nincsenek közös értékeink és szabályaink. A „szörnyetegek” ezért nem is teljes jogú tagjai a keresztény civilizációnak, annak a határán, de a határ külső részén élnek.

A külső határszéli helyzet megváltozott a 15–16. századra, amikor Magyarország, mint a „kereszténység védőbástyája” a kereszténység külső széléről a határ belső szélére került. Persze a nyugati követek a 16. században sem voltak teljesen elégedettek a magyarok életmódjával. Az 1523-ban Magyarországon járó velencei követ a következőket írja jelentésében: *„A magyarok általában a világ legrosszabb fajtája. Nem szeretnek és nem becsülnék egyetlen nemzetet sem a világon s egymást sem szeretik. Mindenki a maga kényelmére gondol, lopják a közt és kevesen törődnek vele”*.³⁶

A velencei követ problémái azonban már nem Freisingi Ottó problémái. A velencei követnek nem az a problémája, hogy nem talál közös nevezőt a magyarok és a velenceiek között, hanem az, hogy a velencei mércének a magyarok nem teljesen felelnek meg (de megfelelhethetnének). Természetesen az itáliai humanizmus egyik fellegvárából Magyarországra érkező követ számára volt mit kritizálni, a sok humanista által népszerűsített védőbástya-gondolat azonban azt jelezi, hogy a török veszély következtében Magyarország a keresztény Európa teljes jogú tagjává vált.

Ez a tagság azonban jelentősen más logika mentén alakult ki, mint ami fennállt a középkori keresztény Európa és a tagkirályságok között. Magyarország, a többi európai állammal együtt, a humanista államelméletnek köszönhetően modern, önálló állammá alakult, amely emellett keresztény állam is volt. Ennek a folyamatnak a humanista gondolkodás mellett összetevői voltak még a török veszély és a középkori magyar politikaelméleti hagyományok (és a reformáció). A török veszély ösztönzően hatott az európai államokra, hogy Magyarországot befogadja Európába, míg a török veszély (és a reformáció) együtt hozzájárult ahhoz, hogy a középkori magyar politikaelméleti hagyományok a társadalomnak a korábbinál szélesebb rétegeire terjedjenek ki.

A szkíta–hun–magyar rokonság elmélete, hangsúlyozva, hogy ezek a népek egyaránt független és igen vitéz népek, hagyományosan az uralkodói dinasztia vagy a nemesség származásának és hatalmának a biztosítását szolgálta. A 16. században

35 Freisingi Ottó: I. Frigyes császár tettei. 107–108. o., Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1913.

36 Lorenzo Orio lovag jelentése 1523-ból. LXII. o. In: Balogh István: Velencei diplomatán Magyarországról (1500–1526), Szeged, Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat RT. Nyomdája, 1929.

azonban ez az elmélet a vitézség jegyében, illetve a reformáció eszméinek köszönhetően, a létrejövő vitézlő rend tagjaira is kiterjedt. A vitézlő rend pedig magába foglalta a nincstelen vagy lecsúszott nemes mellett a korábban a törvények szempontjából sokszor elítélhető hajdúkat, illetve a szökött vagy hazátlanná vált parasztokat.

IRODALOMJEGYZÉK

- IV. Béla király IV. Ince pápához írt levele (1250. november 11.). In: Makkai László és Mezey László (szerk.) Árpád-kori és Anjou-kori levelek, Budapest, Gondolat Kiadó, 1960.
- Anonymus: A magyarok cselekedetei. In: Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei, Budapest, Osiris, 1999.
- A párját ritkító hős, Zrínyi Miklós végzetére. In: Kovács Sándor Iván (szerk.) Angol életrajz Zrínyi Miklósról, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1987.
- Benda Kálmán: A keresztény közösség, Magyarország és a török hatalom a XV. században. In: A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történelemkutató Intézet évkönyve (VI), 1936.
- Benda Kálmán: A magyar nemzeti hivatástudat története (a XV–XVII. században). Budapest, 1937.
- Berend Nóra: Magyarország a kereszténység kapuja: egy ideológia születése. In: Nagy Balázs (szerk.) Tatárjárás, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Biblia. Szent István Társulat, online kiadás, <https://szentiras.hu/SZIT> (letöltve: 2019. 11. 06).
- Deér József: Pogány magyarság, keresztény magyarság. Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, 1934.
- Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941.
- Fodor Pál: Az apokaliptikus hagyomány és az „aranyalma” legendája. In: Történelmi Szemle (XXXIX), 1997/1.
- Freisingi Ottó: I. Frigyes császár tettei. Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1913.
- John of Salisbury: Policraticus. Budapest, Atlantisz, 1999.
- Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. In: Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Budapest, Osiris, 1999.
- Klaniczay Tibor: A keresztshad eszméje és a Mátyás-mítosz. In: Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) (78), 1975/1.
- Kristó Gyula: A magyar nemzet születése. Budapest, Kossuth Kiadó, 1998.
- Lorenzo Orio lovag jelentése 1523-ból. In: Balogh István: Velencei diplomatán Magyarországról (1500–1526). Szeged, Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat RT. Nyomdája, 1929.
- Lukács esztergomi érsek levele Eberhard salzburgi érsekhez (1161). In: Makkai László és Mezey László (szerk.) Árpád-kori és Anjou-kori levelek. Budapest, Gondolat Kiadó, 1960.
- Machiavelli, Niccoló: A fejedelem. In: Niccoló Machiavelli művei. Első kötet, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1978.
- Oláh Miklós: Athila. In: Kulcsár Péter (szerk.) Humanista történetírók. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.
- Rácz Lajos: A magyar államelmélet reprezentánsai. In: Rácz Lajos: Rex et Regnum. Budapest, Gondolat, 2016.
- Szűcs Jenő: Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában (A nacionalizmus középkori genezisének elméleti alapjai). In: Szűcs Jenő: Nemzet és történelem. Budapest, Gondolat, 1984.
- Terbe Lajos: Egy európai szállóige életrajza. In: Egyetemes Philológiai Közöny (60), 1936.
- Thuróczy János: A magyarok krónikája. In: Thuróczy János: A magyarok krónikája – Rogerius mester: Síralmas ének (Millennium magyar történelem). Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Tuck, Richard: The Rights of War and Peace. Oxford, OUP, 2002.
- Vitéz János: A pápai követ előtt elmondott második válaszbeszéd. In: Vitéz János levelei és politikai beszédei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.
- Vitéz János: Követi beszéd a frankfurti birodalmi gyűlésen. In: Vitéz János levelei és politikai beszédei. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.

Négyesi Lajos¹

A mohácsi csatatér kutatásának legfrissebb eredményei

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.110

A mohácsi csata kutatásának egyik legfontosabb kérdése a csata helyének lokalizálása. Az utóbbi években két markáns vélemény jelent meg erről a sajtóban. A Mohács 500 kutatócsoport, elsősorban régészeti módszerek alkalmazásával, a Majstól keletre fekvő területre, míg a „Mohács 1526–2026 – Rekonstrukció és emlékezet” kutatócsoport a földrajztudomány és tájrekonstrukció módszereivel Sátorhely környékére. Írásomban a két kutatási irányzat lényegét foglalom össze és bemutatom az eredményeiket.

A mohácsi csatával kapcsolatos kutatásoknak három nagy területét határozhatjuk meg, melyek közül a legszélesebb a történeti kutatás, mely a fennmaradt történeti források alapján igyekszik rekonstruálni az összecsapás lefolyását. Szerencsés körülmény, hogy keresztény és török szemtanúk leírásai is fennmaradtak, így mindkét szembenálló fél oldaláról adatokkal rendelkezünk a katonai döntésekről és a harc lefolyásáról. A viszonylag nagyszámú forrás azonban nem könnyíti meg a kutatók dolgát, hiszen számos ponton látszólag vagy valóságosan egymásnak ellentmondó adatokat tartalmaznak, ami a rekonstrukciók számos változatát támogatja.

A történeti kutatások egyik területe a csatatér helyének meghatározására irányul, mely felhasználja a földrajzi környezetre vonatkozó utalásokat. Itt Brodarics István kancellár visszaemlékezésében² találhatjuk meg azt a két sarokpontot, melyek a csatatér meghatározásakor megkerülhetetlenek. E szerint a magyar csatarend Mohácstól egy, a Dunától pedig fél mérföldre állt, egy mocsaras víz partján. A török ágyúsor egy Földvár nevű falunál volt, mely a magyar csatarenddel szemben fekvő, színpad szerű dombor lábánál feküdt.

1 A szerző jelen publikációja az Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának (NKE HHK) Hadtörténelmi, Filozófia és Kultúrtörténeti Tanszéke által 2019. 10. 28-án, az NKE HHK kampuszán a *Hadtörténet időszériű kérdései 2019* címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 Brodarics István: Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról. Az előszót és a jegyzeteket írta, és a sorozatot szerkesztette Szigethy Gábor. Budapest, Neumann Kht., 2003. <https://mek.oszk.hu/05800/05872/html/> (megnyitva: 2019. 11. 17.)

A csatátér helyének meghatározásával foglalkozó, kiváló történészek munkáját dicsérő tanulmányok több mint 10 különböző helyre³ lokalizálták Földvárt. Ez a kérdés olyan mértékben megosztja a kutatókat, hogy szinte mindenki, aki elkezdett foglalkozni a csata történetével, megalkotta a saját csatátér lokalizációját is.

Szerencsére elég nagy a mohácsi sík és a papír pedig bármit elbír, így a Mohács-kérdést még napjainkban is bizonyos mértékű bizonytalanság övezi. Ezt próbálja csökkenteni a lokalizációs kutatás részterületének tekinthető hadirégészeti terepvizsgálat, a harctérkutatás, mely különféle geofizikai, fotogrammetriai és régészeti módszerek alkalmazásával, a csata terepi nyomainak feltárását célozza.

* * *

Az első terepkutatások 1924-ben, közel 100 éve kezdődtek meg a síkon, amikor Gergely Endre a csatában elesett katonák maradványai és Földvár falu megtalálása érdekében folytatott szondázó ásásokat.⁴ Gergely erőfeszítését nem koronázta siker.

Több mint három évtized elmúltával fordult ismét a régészet figyelme a mohácsi sík felé, amikor Papp László régész igyekezett megtalálni a keresett objektumokat. Módszeres kutatással rekonstruálta a sík középkori településhálózatát, lakossági bejelentés alapján azonosította és feltárta a csatában elesett katonák két tömegsírját.⁵ Vele párhuzamosan Szűcs József amatőr kutató is járta a vidéket és 1969-ben felhívta a régész figyelmét egy Majstól északkeletre fekvő településnyomra, ahonnan számos, a csatához köthető leletet gyűjtött. Papp László végül Majstól délkeletre vélte megtalálni azt a falunyomot, melyet a Brodarics által említett Földvárral azonosított.

A csata 450. évfordulójához kapcsolódóan létrejött egy történészekből álló kutatócsoport, mely helyszíni bejárások alapján Majstól délkeletre helyezte a csatát, azonban a régészeti kutatások eredményeitől lényegében függetlenül alakították ki álláspontjukat.⁶

Jómagam, nem ismerve Szűcs József kutatásait, a források elemzése alapján kialakított csatarekonstrukcióm alapján 1991–1993 között a Majstól keletre és délkeletre elterülő területen folytattam terepkutatást fémkereső műszerrel. Ennek során számos katonai vonatkozású tárgyat találtam, melyek törökkori összecsapáshoz köthetők. Ezek egy részét az 1526-os csatából származóként azonosítottam, azonban a leletanyag több darabja egy későbbi, XVII. századi összecsapásra utal.

3 N. Ipoly Márta: A mohácsi csata és csatátér megválaszolatlan kérdései. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1977/2. 208. o.
https://epa.oszk.hu/00000/00018/00272/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1977_02_206-222.pdf
(megnyitva: 2019. 11. 17.)

4 Gergely Endre: Ásatások a mohácsi csatátéren. In: *Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. Lukinich Imre, Bp., 1926. 349–360. o.

5 Papp László: A mohácsi csatátér kutatása. In: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1960*. Pécs, 1961. 197–253. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_BARA_JPM_evkonyv_1960/?pg=200&layout=s (megnyitva: 2019. 11. 17.)

6 A kutatócsoport tagjainak tanulmányai: Mohács. Tanulmányok. Szerkesztette: Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc. Budapest, 1986. és Rázsó Gyula – Csendes László – Ipoly Márta: *Mohács 1526*. (minikönyv) Budapest, 1976.

2009-ben ezen a területen kezdett kutatásokat a pécsi Janus Pannonius Múzeum régész csoportja, melynek során geofizikai mérésekkel pontosították a falnyom elhelyezkedését és nagy felületre kiterjedően végeztek fémkereső műszeres átvizsgálást.

* * *

Napjainkra az együtt dolgozó régészek, történészek, fémkeresősök megalakították a *Mohács 500 kutatócsoportot*, mely határozott elképzelést képvisel a csatater lokalizációjával kapcsolatban. Az átvizsgált terület nagysága és a leletanyag eloszlása alapján egyre inkább bizonyítottnak látják, hogy a Brodarics által Földvárnak nevezett település Majstól északkeletre feküdt, ahol a csata lezajlott. Természetesen az általuk folytatott kutatás még nem tekinthető befejezettnek, hiszen hátra van még a település ásatással történő vizsgálata, tömegsírok utáni kutatás és a magnetométeres méréssel kimutatott egyenes árok feltárása. Sajnos erre jelenleg nem áll rendelkezésre a szükséges pénzügyi keret, miként az eddigi kutatások sem élveztek jelentősebb pénzügyi támogatást.⁷

2018-ban a Magyar Tudományos Akadémia Kiválósági Együttműködési Programja támogatásával jött létre az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Pécsi Tudományegyetem együttműködésében, dr. Fodor Pál turkológus-professzor, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóintézet főigazgatója, valamint dr. Pap Norbert egyetemi tanár, a Pécsi Tudományegyetem professzorának vezetésével a „Mohács 1526–2026 – Rekonstrukció és emlékezet” kutatócsoport, mely több más között a csatater lokalizációs kérdésének megoldását is célul tűzte ki. A projekt indításaként megszervezett mohácsi workshopon és terepbejáráson részt vett Bertók Gábor is, így lehetségesnek tűnt, hogy a csatateren folytatott régészeti kutatások a kutatócsoport működését biztosító 120 000 000 Ft-ból új lendületet kaphatnak.⁸

Rövidesen kiderült azonban, hogy Pap Norbertnek és a szigetvári Szulejmán türbe kutatásában résztvevő munkatársainak más elképzelésük van a csatater elhelyezkedésére vonatkozóan, amit augusztus 29-én kapott nagyobb sajtó-nyilvánosságot. Ezt megelőzően a Történelmi Szemlében publikálták a Török-dombbal kapcsolatos kutatásaikat.⁹ Még 2018 őszén napvilágot látott a következő szenzációs felfedezésük híre: azonosítottak egy mára már feltöltődött ős-Duna medret, mely

7 A kutatásokról az interneten 2019. november 17-én olvasható hírek: Bárdot és vaseket is találtak a csatateren. (<https://www.bama.hu/kozelet/helyi-kozelet/bardot-es-vaseket-is-talaltak-a-csatateren-1520462/>); Megtalálhatták a mohácsi csata döntő összecsapásának helyszínét

(<https://www.origo.hu/tudomany/20181005-a-mohacsi-csata-altal-erintett-foldvar-maradvanyait-talalhattak-meg.html>);

Megtalálhatták, hol dőlt el a mohácsi csata (https://muemlekiem.hu/magazin/mohacsi_csata_csatater_kutatas_majs); Minden jel arra mutat, hogy nem Mohácson volt a mohácsi csata

(<https://zoom.hu/hir/2018/10/09/minden-jel-arra-mutat-hogy-nem-mohacson-volt-a-mohacsi-csata/>)

8 A kutatócsoport honlapja: <https://www.mohacs.btk.mta.hu/> (megnyitva: 2019. 11. 17.)

9 Pap Norbert – Fodor Pál – Kitanics Máté – Morva Tamás – Szalai Gábor – Gyenizse Péter (2018)

A mohácsi Török-domb = The Török-domb of Mohács. Történelmi Szemle, 60 (2). pp. 325–345.

<http://real.mtak.hu/92229/> (megnyitva 2019. 11. 17.)

északnyugat-délkeleti irányban szeli át a síkot és összeköti a Török-dombot a történelmi emlékhellyel.

2019-ben a kutatók figyelme Földvár falu helyének tisztázására összpontosult. Korabeli okleveles anyag határjárásai és birtokleírásai alapján bizonyították azt a korábban több történelmi munkában felbukkanó nézetet, mely szerint a település a Borza pataktól keletre feküdt, a mai Sátorhely község területén.¹⁰ E mellett 2019 augusztusában újabb szenzációval látták el a sajtót, mely szerint II. Lajos király nem a Csele-patakba, hanem a Duna mohácsi ágába fulladt bele. Ez az információ erősítheti Pap Norbert csoportjának egy korábbi feltételezését, mely szerint a csatából menekülők többsége nem északra, Buda felé, hanem keletre futott, hogy Szapolyai seregénél találjon menedékre. Ezzel párhuzamosan az 1632-es lützeni csata kutatási eredményeire, valamint a mohácsi sík vízzel borítottságának rekonstrukciójára alapozva cáfolták az összezapás helyét Majs környékére lokalizáló elméleteket és a Mohács 500 kutatócsoport eredményeinek relevanciáját.¹¹

A BAMA Baranya megyei hírportál a Duna–Dráva Nemzeti Park Igazgatósága által a Mohácsi Nemzeti Emlékhelyen 2018 decemberében rendezett konferenciáról szóló beszámolójában „verseny?” megjegyzéssel ismertette Pap Norbert és Bertók Gábor előadásainak lényegét, utalva arra, hogy napjainkra ők képviselik a csatátér kutatásának két pólusát. A cikket jegyző Tóth Viktória megfogalmazta a két kutató által képviselt koncepció lényegét: *„Pap Norbert kutatócsoportja a korábban alkalmazott megközelítésekkel szakítva írott források, régi térképek, távérzékelés, a természeti-földrajzi sajátosságok értelmezése, valamint régészeti adattár és térinformatikai eszközök felhasználásával modellezte a korabeli térség környezeti viszonyait, és határozta meg a csata helyének főbb jellemzőit. Ennek kulcsa a vízrendszer vizsgálata volt.*

*Bertók Gábor és csapata azt az elvet követte, hogy tisztán történelmi módszerekkel nagyon nehéz a csata fő küzdőterét pontosan lokalizálni. Így a régészet egyik speciális részét, a hadirégészetet választották, a Mohács 500 elnevezésű csatátérkutatási projektjük az ütközettel foglalkozik. Brodarics István királyi kancellár leírása alapján feltételezett településnyomon, a felszínen gyűjtöttek történelmi jelentőségű leleteket.”*¹² El kell ismernem az értékelés igazát, hiszen valóban, a csataér lokalizálásának kérdésében eljutottunk oda, hogy a földrajzos és a régész álláspont áll szemben egymással.

* * *

A földrajzos szemlélet egy, a korábbi polémiáktól független nézetet képviselve, könnyen megérthető logikát követ. Abból kell kiindulni, ami biztosan a csatához köthető terepi objektum. Ezek a tömegsírok és a Török-domb, ahol a csata győztesei

10 Pap Norbert – Kitanics Máté – Gyenizse Péter – Szalai Gábor – Polgár Balázs (2019): Sátorhely vagy Majs? Földvár környezeti jellemzői – a mohácsi csata centrumtérségének lokalizálása = Sátorhely or Majs?: The Environmental Features of Földvár – Localizing the Central Area of the Battle of Mohács. Történelmi Szemle, 61 (2). pp. 209–246. <http://real.mtak.hu/95528/> (megnyitva: 2017. 11. 17.)

11 Pap Norbert – Kitanics Máté – Gyenizse Péter – Szalai Gábor – Polgár Balázs i.m. 237–238. o.

12 Különböző módon keresik a mohácsi csata helyszínét <https://www.bama.hu/kozelet/helyi-kozelet/kulonbozo-modon-keresik-a-mohacsi-csata-helyszinet-1607893/> (megnyitva: 2019. 11. 17.)

emeltek emlékművet (a törökök bizonyosan tudták, hogy hol volt a csata). A csatát követő évtizedekben itt járt utazók is többnyire ezekről írnak. Ezt a két sarokpontot figyelembe véve kell elemezni a forrásokban leírtakat és azonosítani a további jellemző tereptárgyakat a környezetükben.

A gondolatmenet helyességét jelzi, hogy a források alapján a mai Sátorhely község területén feküdt Földvár falu, ahol a török ágyúk álltak. A korábbi határjárások és a csata forrásai egyaránt megemlékeznek a nagy árokról, ami azonosítható az ősi Duna-mederrel, melynek a partján fekszenek a tömegsírok és a Török-domb. Majs pedig eleve kiesik a csatateréből, hiszen a vízrajzi rekonstrukció jelzi, hogy a megáradt Borza-patak széles mocsaras sávja komoly akadályt jelentett volna a keresztény erők rohamának.

A csata historiográfiai kutatása további megerősítést adja az elméletnek, hiszen eredendően a kérdéssel foglalkozó XIX. századi hadtörténeti munkák egységesen a Borza-patak keleti oldalán fekvő területen ábrázolták az összecsapást. Szurmay Sándor¹³ nagyjából ez volt az elfogadott álláspont, azonban a csata 400. évfordulója kapcsán megélelkülő hadtörténeti érdeklődés eredményeként megszülető munkákban a katonatörténészek a Borza-patak nyugati oldalára helyezték át a csatateret. Ez lett az utóbbi kilencven év elfogadott álláspontja, amit most felülír a sallangoktól mentes földrajzi szemlélet.

Az elméletben vannak apróbb hiányosságok. Az ősi Duna-meder jelenleg alig észrevehető terepsüllyedés, amit nem nevezhetnénk ároknak, de geofizikai és talajtani vizsgálatokkal megállapítható, hogy az elmúlt 500 évben mekkora feltöltődéssel számolhatunk. Ugyanez érvényes a Török-dombra is, ami szintén veszített eredeti magasságából, ha a középkori határjárás még hegynek látta.

Komoly ellenérv lehet a Sátorhelyhez lokalizált Földvárral szemben, hogy Brodarics egy dombsor lábánál fekvő faluról ír. Jelenleg Sátorhely nyugati szegélyén nem húzódnak dombok, bár Pap Norbert felismerni véli ezt egy lapos terephullásban, aminek a magasságát az elmúlt évszázadok mezőgazdasági művelése csökkentette. Ezzel a problémával, a rehabilitált XIX. századi csatarekonstrukciók is szembe találokztak, amit egy Sátorhelytől nyugatra berajzolt magaslattal¹⁴ vagy dombsorral hidaltak át. Ez utóbbi mellett, az 1820 körül Fessler Ignác művéhez készült térképvázlaton a Papp Norberték által felfedezett ősi Duna-meder is felbukkan.¹⁵

* * *

13 A csatater lokalizációjának áttekintése Papp László idézett tanulmányában: Papp László: i.m. 200–201. o.

14 Kiss Károly előadásához készült térképvázlat a csatáról. In. Hölbling, Miksa, ed. (1846) Magyar orvosok és természetvizsgálók Pécsen tartott hatodik nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai (1846). Magyar orvosok és természetvizsgálók nagygyűléseinek munkálatai. A püspöki lyceum könyvnyomó intézetében, Pécsen. <http://real-eod.mtak.hu/1328/> (megnyitva: 2019. 11. 17.)

15 Situation Chartre von der Schlacht bei Mohács am 24 August 1526 nach der Beschreibung des gegenwärtig gewesenenen Sirmier Bischofs und Reichs Kanzlers Steph. Broderichs. Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, P 58. 31. cs. (térképek, tervrajzok I.) S_31_-No_7. <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/9544/> (megnyitva: 2019. 11. 17.)

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a Mohács 500 kutatócsoport eredményeit sem, ami a csatához köthető dokumentált körülmények között begyűjtött leletanyag nagy részét eredményezte. Pap Norbert és munkatársai által jegyzett tanulmány részletes statisztikai összevetést közöl a lützeni és a majsi kutatások során előkerült leletanyag mennyiségét illetően annak igazolására, hogy az utóbbi helyen előkerült leletanyag mennyisége nem bizonyítja, hogy ott csata zajlott. A lövedékek és a katonai felszerelés darabjai a település mindennapi élete során is elszóródhattak. Ezzel szemben a Feketekapu környéki földmunkák során a feljegyzések szerint jelentős mennyiségű hadilelet került elő, még ágyúgolyók is.¹⁶

Ez elvileg elfogadható érvelés lenne, ha az összehasonlítás alapjául szolgáló lützeni csata nem 100 évvel és egy hadügyi forradalommal később lett volna, ahol a mohácsi csatához képest jóval hosszabb időtartamban, nagyobb létszámú gyalogos kötelékek harcoltak egymás ellen, korszerűbb lőfegyverekkel. Míg Mohácsnál a lovasságnak csak töredéke használhatott lőfegyvert, addig Lützennél már ez a fegyvernem is rendelkezett pisztolyokkal, karabélyokkal. Mivel az összehasonlítás alapját éppen az ólom lövedékek mennyiségi eloszlása adja, ezért az előbbi szempontok egyáltalán nem elhanyagolható körülményt jelentenek.

Másrészt a tanulmány többször is használja a leletmintázat kifejezést, ami egyáltalán nem a leletanyag mennyiségét, hanem az eloszlását leíró fogalom. A fegyveres harcról, a források alapján készült történeti rekonstrukció alapján ugyanis meghatározhatjuk, hogy hol, milyen leletanyagra, milyen eloszlásban számíthatunk. Amennyiben a kutatás során begyűjtött leletek ezt kirajzolják, a mennyiségtől függetlenül elfogadható a csata leletmintázatának és a lokalizáció bizonyítékának.

Jelen esetben, a mohácsi csatában a lőfegyverrel felszerelt gyalogság harca a Brodarics által Földvár falunak nevezett település közvetlen környékére koncentráldott, ami megközelítőleg 40–60 percen keresztül tartott. A lovasság harca nagyobb területre terjedt ki, amit a leszakadt patkók, sarkantyúk, csatok, fegyvertöredékek jelezhetnek. Egy-egy patkó önmagában még nem jelzi az összecsapás helyét, azonban a patkók koncentrált előfordulása már utalhat erre.

Minden csatának megvan a saját leletmintázata, melynek egyes részletei, a leletanyag darabjai összevethetők egykorú vagy közel egykorú harcok nyomaival. Például a keresztény zsoldos gyalogság harca szempontjából releváns lenne a páviai csata gyalogsági összecsapásra utaló leletanyaga és leletmintázata. Tudomásom szerint ezen a helyszínen még nem folyt harctérkutatás.

* * *

Összességében a mohácsi csatátérkutatás legújabb eredményeit tekintve, a Mohács 500 kutatócsoport főként a saját forrásaira támaszkodva végzi a mohácsi sík fémkereső műszeres átvizsgálását, ami egyre inkább kirajzolja a számításba vehető összecsapás helyszíneket.

A „Mohács 1526–2026 – Rekonstrukció és emlékezet” kutatócsoport felvázolt egy régi-új elméletet, ami a modern geofizikai és természettudományos vizsgálati

16 Pap Norbert – Kitanics Máté – Gyenizse Péter – Szalai Gábor – Polgár Balázs: i.m.

módszerek alkalmazásával bizonyítható és erre remélhetőleg megfelelő fedezetet biztosít a három évre elnyert 120 000 000 Ft-os támogatás. Amennyiben erre nem kerül sor, Pap Norbert és munkatársainak a mohácsi csatátér lokalizációját célzó munkája nem annyira a tudomány, mint inkább a bulvármédiát kiszolgáló szenzációhajász hírgyártás példaként vonul be a Mohács-kutatás történetébe.¹⁷

* * *

A csatátérkutatás eredményei mellett utolsóként szót kell ejtenem a magyar tudomány több mint fél évszázados adósságáról, a sátorhelyi tömegsírok feltárásáról és a maradványok antropológiai vizsgálatáról.

Papp László az általa azonosított két tömegsír feltárására meghívta Bartucz Lajos antropológus professzort, aki a kiskunhalasi kuruc halomsír feltárása során tapasztalatokat szerzett a történelmi korú harcban elesett katonák maradványainak vizsgálatában. Sajnos a két tömegsír feltárására nem került sor csak a felszín letisztítására így az antropológus a csontok elmozdítása nélkül, a felszínen fekvő maradványok látványa alapján fogalmazhatott meg következtetéseket a halált okozó sérülésekre vonatkozóan. Az 1976-ban Maráz Borbála régész által feltárt további három tömegsírnál Zoffmann Zsuzsanna tevékenykedett hasonló szerepben, aki a megfigyeléseiről közel száz oldalas tanulmányban számolt be.¹⁸ Mindkét antropológus szakember magas szintű szakmai tudásról tett tanúbizonyságot azonban a vizsgálat

17 A teljesség igénye nélkül, 2019. november 17-i válogatás Pap Norbert és munkatársainak eredményeiről szóló riportokból és közleményekből:

A kutatók biztosak benne, hogy II. Lajos király nem a Csele-patakba fulladt.

https://hvg.hu/kultura/20190828_A_kutatok_biztosak_benne_hogy_II_Lajos_kiraly_nem_a_Csele-patakba_fulladt

Ósi Duna-meder mellett zajlottak a mohácsi csata eseményei.

<https://www.bama.hu/kozelet/helyi-kozelet/ujjonnan-feltart-osi-duna-meder-mellett-zajlottak-a-mohacsi-csata-esemenyei-1575358/>

Fontos elméletet cáfoltak a mohácsi csatáról.

<https://24.hu/tudomany/2019/08/28/mohacsi-csata-ii-lajos-csele-patak/>

Megtalálhatják a mohácsi csata tömegsírjait.

<https://www.origo.hu/tudomany/20180825-uj-kutatasi-projekt-indult-a-mohacsi-csata-tisztazatlan-kerdeseinek-feltarasara.html>

Már két lehetséges csatátér is van Mohácsnál.

https://zoom.hu/hir/2018/12/19/mar-ket-lehetseges-csatater-is-van-mohacsna/?fbclid=IwAR3gowM-gjmxyK8RzL1gTgogvRwFEkSUKP1Q13fRwbRLThIPn_Ttxl9-SvE

Nekünk egy pontos Mohács kell! <https://zoom.hu/hir/2018/08/29/nekunk-egy-pontos-mohacs-kell/>

Több évszázados hit dőlt meg a Mohácsi Csatával kapcsolatban.

(<https://trendfm.hu/cimlap/tobb-evszazados-hit-dolt-meg-a-mohacsi-csataval-kapcsolatban-12453>)

Hol zajlott a Mohácsi Csata? <https://trendfm.hu/cimlap/hol-zajlott-a-mohacsi-csata-12259>

Hollószárnyain lebegett felett a zordon enyészet – Beszélni kezd a mohácsi csatátér.

<https://www.origo.hu/tudomany/20181217-szulejman-az-56os-ut-fole-emelkedo-magaslatrol-szemlelhette-egykor-a-kiralyi-sereg-rohamat.html>

Mohács titka. Megtalálták a mohácsi csata tényleges helyszínét.

<https://demokrata.hu/magyarorszag/mohacs-titka-111429/>

Kiderült a mohácsi csata titka. <https://24.hu/tudomany/2018/11/22/kiderult-a-mohacsi-csata-titka/>

18 Zoffmann Zsuzsanna, K.: Az 1526-os mohácsi csata 1976-ban feltárt tömegsírjainak embertani vizsgálata. Biológiai tanulmányok, 1982.

körülményeit tekintve az általuk elvégzett munka csak groteszk paródiája lehetett a tudományos igényű antropológiai vizsgálatnak.

Az öt tömegsír esetében arra sem rendelkezünk pontos adattal, hogy hányan nyugszanak benne. A megfigyelt harci sérülések önmagukban csak érdekességet jelentenek, történeti szempontból akkor tudnánk figyelembe venni, ha rendelkezésünkre állna az adat, hogy az összes maradványt tekintve, mekkora hányaduknál fordul elő az adott sérülés. Emellett még fontos lenne ismerni a betemetett népesség életkori eloszlását és fiziológiai állapotát. Az új vizsgálati módszerek pedig lehetőséget adnak annak a földrajzi területnek a meghatározására, ahol életük nagyobb részét leélték. Kedvező esetben elkülöníthető a magyar és európai segédcsoportok katonája.

A tömegsírok feltárásával kapcsolatos irodalom szerint kegyeleti szempontok miatt nem került sor a maradványok vizsgálatára. Tekintve, hogy a sírokban bármiféle kegyelet nélkül, bedobált holttesteket temettek el (nagy valószínűséggel a török sereg ezzel megbízott tagjai), nem érzem meggyőzőnek a tudományos vizsgálat elutasítását éppen kegyeleti érvek alapján. Hasonlóan a székesfehérvári királysírok csontmaradványaihoz, a sátorhelyi tömegsírok áldozatai is megérdemelnék, hogy személyenként különválogatva, az antropológiai vizsgálatok elvégzése után egy erre a célra épített emlékkápolna ossariumában kerüljenek végső nyugalomra. Egyébként a mohácsi Fogadalmi templom alatt kialakított helységet éppen erre a célra szánták, azonban az 1976-ban felavatott Mohácsi Emlékhely erre a célra sokkal alkalmasabb helyszínt kínál, hiszen ezt kimondottan az itt eltemetett katonák emlékére hozták létre. Az már ismét csak egy apró furcsasága a mohácsi történetnek, hogy a park területén, a rendszerváltás óta végzett beruházásokból kápolnára nem, csak egy nagyméretű fakeresztre jutott, hogy jelezze a hely szakrális jellegét.

Reményeink szerint még idén megkezdődik a Duna–Dráva Nemzeti Park anyagi támogatásával az első tömegsír feltárása és a maradványok antropológiai vizsgálata.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Brodarics István: Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról. Az előszót és a jegyzeteket írta, és a sorozatot szerkesztette Szigethy Gábor. Budapest, Neumann Kht., 2003.
<https://mek.oszk.hu/05800/05872/html/> (megnyitva: 2019. 11. 17.)
- Gergely Endre: Ásatások a mohácsi csatátérén. In. Mohácsi emlékkönyv 1526, szerk. Lukinich Imre, Bp., 1926. 349–360. o.
- K. Zoffmann Zsuzsanna: Az 1526-os mohácsi csata 1976-ban feltárt tömegsírainak embertani vizsgálata. Biológiai tanulmányok, 1982.
- Magyar orvosok és természetvizsgálók Pécsett tartott hatodik nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Magyar orvosok és természetvizsgálók nagygyűléseinek munkálatai. Szerk. Höbbling, Miksa, Pécs, 1846. <http://real-eod.mtak.hu/1328/> (megnyitva: 2019. 11. 17.)
- Mohács. Tanulmányok. Szerkesztette: Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc. Budapest, 1986.
- N. Ipoly Márta: A mohácsi csata és csatátér megválaszolatlan kérdései. Hadtörténelmi Közlemények, 1977/2. 208. o.
https://epa.oszk.hu/00000/00018/00272/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1977_02_206-222.pdf
 (megnyitva: 2019. 11. 17.)

- Papp László: A mohácsi csatatér kutatása. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1960. Pécs, 1961. 197–253.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_BARA_JPM_evkonyv_1960/?pg=200&layout=s
(megnyitva: 2019. 11. 17.)
- Pap Norbert – Fodor Pál – Kitanics Máté – Morva Tamás – Szalai Gábor – Gyenizse Péter: A mohácsi Törökdomb. Történelmi Szemle, 2018/2. 325-345. o. <http://real.mtak.hu/92229/>
(megnyitva 2019. 11. 17.)
- Pap Norbert – Kitanics Máté – Gyenizse Péter – Szalai Gábor – Polgár Balázs: Sátorhely vagy Majs? Földvár környezeti jellemzői - a mohácsi csata centrumtértségének lokalizálása. Történelmi Szemle, 2019/2. 209–246. o. <http://real.mtak.hu/95528/> (megnyitva: 2019. 11. 17.)
- Rázsó Gyula – Csentes László – Ipoly Márta: Mohács 1526. (minikönyv) Budapest, 1976.

Harangi-Tóth Zoltán¹

Mi a történelmi hadijáték és miért van helye a katonai felsőoktatásban?²

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.119

Jelen publikáció célja, hogy rávilágítson, napjainkban hogyan változtak meg amerikai és brit behatásra a hadijátékok, és hogy bemutassa, a célra a leginkább alkalmas történelmi hadijátékok hogyan használhatók fel a katonai felsőoktatásban, milyen előnyökkel járna a képzésbe integrálásuk.

A hadijátékok története az ókorig nyúlik vissza, közvetlen elődjüknek tekinthetők a sakkhoz hasonló stratégiai játékok. A katonai vezetés fejlődése során igény mutatkozott a kevésbé absztrakt, a valóságoshoz közelebbi harctéri szituációkat fölvezető rendszerekre. Ezeknek a jogos elvárásoknak megfelelően szilárd keretet biztosítottak a hivatásos tisztképzés térnyerésével megjelenő katonai oktatási intézmények, míg a katonai térképészet 18. századi fejlődése lehetővé tette a mind pontosabb szimulációk megalkotását.

Az első mai értelemben vett hadijátékot,³ a Kriegspielt (szó szerinti jelentése hadijáték)⁴ egy fiatal porosz tiszt, von Reisswitz mutatta be 1824-ben. A játék sajátosságai közé tartozott, hogy méretarányos térképen játszották, amelyen az alegységeket megfelelő jelzők imitálták. Az összecsapások végeredményének kiszámítására bonyolult, valós tulajdonságokon (mozgási sebesség, tűzerő stb.) alapuló táblázatok

1 A szerző jelen publikációja az Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának (NKE HHK) Hadtörténelmi, Filozófia és Kultúrtörténeti Tanszéke által 2019. 10. 28-án, az NKE HHK kampuszán a *Hadtörténet időszzerű kérdései 2019* címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 Készül az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-1-NKE-98 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával.

3 Jelen publikáció szerzője megkülönbözteti a professzionális, azaz a katonai hadijátékokat a kereskedelmi forgalomban kapható, civil közönség számára szórakozás céljára készített hobbi wargamektől.

4 Pogácsás Krisztián főhadnagy: Terepasztalos parancsnoki hadijáték, avagy a parancsnoki döntéshozatal és harcászati szemlélet fejlesztésének eszköze. Seregszemle, XI. évf., 2013/2–3.
http://bocskaiikonnyvtar.hu/images/emedi/PogacsasK_terepasztal2.pdf
(Letöltés időpontja: 2019. 05. 04.) 83. o.

szolgáltak. A clausewitz-i értelemben vett véletlenszerűséget kockadobásokkal jelezítették meg, a nézeteltéréseket pedig döntőbírók simították el.

A Kriegspiel-t a vezérkari képzésbe idősebb Moltke vezette be, és nagy szerepe lett abban, hogy a porosz hadsereg a 19. század második felében győzelmet győzelemre halmozva Európa vezető katonai ereje lett.⁵ Sikerét mutatja, hogy Európa-szerte elterjedt, és az első világháború előestéjén minden nagy nemzet használta valamilyen formában.

A hadijátékok a két világháború között is nagy népszerűségnek örvendtek. A világháború vesztesei, a békeszerződések által korlátozott államok katonai képesség fejlesztésre, míg a győztesek a drága és bonyolult manőverek kiváltására használták azokat.⁶

A második világháborúban a matematikai alapú döntéstámogató elemzések⁷ egyre inkább átvették a hadijátékok szerepét. A vezetők és a törzsek egyre inkább csak a bonyolult, jellemzően kritikai gondolkodás eredményeként megszülető, vaskos elemzésekkel alátámasztott javaslatokat fogadták el.⁸ Ez a dominancia egészen az amerikaiak számára katasztrofálisnak minősülő vietnámi háborúig tartott. A hadsereg reformját követően az 1970-es évektől a hadijátékok ismét méltó helyükre kerültek a tervezésben, amelyet két kibontakozó folyamat hajtott: egyfelől a digitalizáció, másfelől a civil piacon megjelenő, hobbi wargameket gyártó cégek (az amerikai SPI vagy az Avalon Hill) első generációjának felemelkedése, amely a következő évtizedre elhozta a hadijátékok első aranykorát is.⁹

A hidegháborút követően változás állt be, és a hobbi, valamint a professzionális hadijátékok fejlődési iránya szétvált. Az Egyesült Államok fegyveres ereje az egyre bonyolultabb, egyre nagyobb létszámú és masszív informatikai infrastruktúrát igénylő monstre szimulációs hadijátékok felé fordult. A katonák egy része azonban a hadtörténelmi érdeklődésen keresztül kapcsolatba került a civil, hobbi célra készült, kereskedelmi forgalomban elérhető hadijátékokkal. Ezek készítői, hála a politikai enyhülésnek és a szárnyait bontogató internetnek, egyre komolyabb, korábban titkos haditechnikai és hadrendi információkat tartalmazó adatbázisokhoz fértek

5 Caffrey, Matthew B.: On Wargaming. How Wargames Have Shaped History and How They May Shape the Future. NWC, Newport, RI. 2019.

<https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=newport-papers>
Letöltés ideje: 2019. 11. 07.) 50. o.

6 Downes-Martin, Stepehn: How an Opponent Wargame is an Intelligence Collection Requirement. Intelligence Community Forum, Mercyhurst University, 2019.

https://www.mercyhurst.edu/sites/default/files/icf_2019_downes-martin.methods_for_decision-makers.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 11. 07.) 6–7. o.

7 Operational (brit) /Operations (amerikai terminológia) Research (OR). Matematikai alapú elemző eljárás, amely modern értelemben a második világháborúban jelent meg, és eredete a nyugati szövetségesek légierijének döntéstámogató számítási módszereiben gyökerezik.

8 Wong, Yuna Huh – Bae, Sebastian Joon – Bartels, Elizabeth M. – Smith, Benjamin: Next-Generation Wargaming for the U.S. Marine Corps. Rand, 2019.

https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2227.html (Letöltés időpontja: 2019. 11. 04.)
(a továbbiakban: Next-Generation Wargaming) 40–41. o.

9 Harrigan, Pat – Kirschenbaum, Matthew G. (szerk.): Zones of Control. Perspectives on Wargaming. MIT Press, 2016. 141. o.

hozzá. Ennek hatására felemelkedett a hobbi wargameket gyártó cégek második nagy hulláma (például a GMT Games, MultiMan Publishing stb.), akik a valóságot egyre inkább megközelítő konfliktus-szimulációkat fejlesztettek a katonai rendszerek árának töredékéért. Napjainkban a hadseregek nyíltan kísérleteznek a kereskedelmi forgalomban kapható hadijátékokkal és társasjátékokkal, amelyek különösen az oktatásban használhatók fel jól.¹⁰

Napjaink angolszász hadijátékainak általános jellemzői

A wargamek jellegüknél fogva biztonságos környezetet (safe to fail) teremtenek a tanuláshoz és a kísérletezéshez, amelyben a leendő vezetők megszerezhetik a döntéshozatali jártasság alapjait. Ez természetesen nem helyettesítheti a valós tapasztalatot, de egy tanulási folyamat első lépéseként kiemelten fontos szerepe lehet. Az új trendekre mindig nyitott üzleti életben (és képzésben) jelent meg először a játékosításnak (gamification) nevezett folyamat,¹¹ amely a manager- és marketing-szakokon a társas- vagy hadijátékokon keresztüli oktatást és képzést szinte azonnal annak megjelenésekor a portfóliója részévé tette.¹²

Ezek a hadijátékok lehetnek digitális vagy analóg/manuális (térképes vagy terepasztalos, vagy bármilyen nem digitális ábrázolású) rendszerek. Az informatikai infrastruktúra alkalmazása azonban rendkívül megnöveli a költségeket és a levezető állomány létszámát, ezáltal pont a wargamek olcsóságáról kialakult képet csorbítják. Mindkettőnek megvannak az előnyei és hátrányai, de fontos leszögezni, hogy a szimuláció és a digitális kifejezések nem szinonimák és nem is feltételei egymásnak!

A manapság megfogalmazott angolszász hadijáték fogalmak leírásában első helyen szerepel:¹³ legyenek kompetitívek, azaz a szemben álló felet is élő szereplők jelenítsék meg. Ők a gyakorlókkal szemben közös és aktív cselekvéssel, menet közben alakítják a scenariót. Ez jelentős különbség a mechanikusan bejátszott, statikus incidenslistához képest, mert sokkal valóságosabb eredményt ad. A másik jellemzőjük, hogy a résztvevők a döntéseik következményeit maguk előtt görgetik, és annak hatásait kénytelenek elszenvedni.

A hadijátékok végével nem cél a győztes és vesztes közti éles különbség kiemelése, csak a gyakorló felek reális, adott pillanatra vonatkozó, szponzor által megadott szempontokat figyelembe vevő értékelése, amely a további, sokkal alaposabb elemzések alapját képezheti. Szem előtt kell tartani, hogy két, azonos résztvevőkkel, azonos kiinduló adatokkal lejátszott hadijáték sem fogja ugyanazt az eredményt

10 Lacey, James: How does the next great power conflict play out? Lessons from a wargame. War on the Rocks, 2019. 04. 22.
<https://warontherocks.com/2019/04/how-does-the-next-great-power-conflict-play-out-lessons-from-a-wargame/> (Letöltés időpontja: 2019. 05. 04.)

11 Deterding, Sebastian – Sicart, Mígel – Nacke, Lennart – O'Hara, Kenton – Dixon, Dan: Gamification. Using Game-Design Elements in Non-Gaming Contexts. In CHI'11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems, 2011. 2425-2428. o.

12 Magyarországon jó példa erre Corvinus Egyetem portfóliója.

13 Next-Generation Wargaming 31. o.

hozni, ezért a végállapot minden egyes alkalommal egyedi, az többször nem megismételhető.¹⁴ Több hadijáték lejátszása egy fontos vizsgálat során természetesen lehetséges, amely eredmények egymást kiegészítve egyre több és több információt fognak adni a témáról, mind a megrendelő mind a résztvevők számára.

Hadijátékok a Magyar Néphadseregben és a Magyar Honvédségben

Hazánkban a hidegháború alatt a hadseregfejlesztés irányát és a tisztképzést a szovjet minta dominálta. A korabeli tervezési eljárások középpontjában az egyszemélyi katonai vezető állt. Olyan személy, aki – hála a magas szintű szakmai felkészítésének – minden helyzetben képes volt gyors és professzionális döntést (elhatározást) hozni. Ezt pedig a (nyugati hadseregekben alkalmazottnál lényegesen kisebb létszámú) szakértő törzs kibővítve, parancs formájában továbbította az alárendeltek felé. A szovjet mintájú hadijáték – különböző oktatási kérdések földolgozásán vagy ellenőrzésén keresztül – jellemzően két fő célt szolgált, amelyek közül az egyik a parancsnok felkészítése volt a gyors és magabiztos döntéshozatalra, míg a másik a törzs funkcionális feladatainak és eljárásainak ismeretét gyakoroltatta be.¹⁵ A jelenlegi hadijátékokkal kevés közös jellemzőjük volt, amely nagyjából kimerült abban, hogy a csapatok aktív részvételét nem követelte meg egyik változat sem, csak a törzs és a parancsnok munkáját. A mai katonai terminológiával a törzsgyakorlás és a törzsgyakorlat fogalmaink írják le a legpontosabban a Néphadsereg korszakának hadijátékait.¹⁶

Napjainkban a Magyar Honvédség hadműveleti szinten többek közt a NATO (COPD), míg harcászati szinten az amerikai hadsereg tervezési eljárásait (TLP és MDMP) alkalmazza. Ezek erősen törzsmunka központúak, és szinte minden esetben tartalmaznak hadijáték-alpontot. Vegyük például a katonai döntéshozatali folyamatot (MDMP), amelynek negyedik lépésében a hangsúlyos döntés-előkészítő funkciót betöltő törzsrészlegek összevetik a kidolgozott cselekvési vázlataikat (COA) az ellenség lehetséges cselekvési vázlataival, hogy kiderüljön, melyik azok közül a leghatékonyabb, és hogy az erőforrásokat egy szinkronizálási folyamaton keresztül a lehető leghatékonyabban használják föl.¹⁷ Ezt a típusú eljárást a nyugati terminológia a wargame gyűjtőfogalom egyik altípusának tekinti, és cselekvési vázlat elemző hadijátéknak nevezi (COA wargaming).¹⁸

14 Ministry of Defence Development, Concepts and Doctrine Center: Wargaming Handbook, 2017. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/641040/doctrine_uk_wargaming_handbook.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 05. 05.) (továbbiakban: Wargaming Handbook) 24. o.

15 Heronyáni József: A hadijátékok tervezéséről és levezetéséről. Honvédelem, XXXVIII. évf. 1987/11. 39–48. o.

16 Ált/216. A MH Törzsszolgálati Szabályzata II. rész, 2015.

17 Headquarters, Department of the Army: FM 6-0, Commander and Staff organization and Operations. 2014. https://www.milsci.ucsb.edu/sites/secure.lsit.ucsb.edu.mili.d7/files/sitefiles/fm6_0.pdf (Letöltés ideje: 2019. 05. 02.) 9–26.

18 Wargaming Handbook 52. o.

A történelmi hadijátékok

Áttekintés

2015 februárjában az Egyesült Államok Védelmi miniszter-helyettese, Robert O. Work meghirdette, hogy a technikai fejlődés fűtötte bizonytalan biztonsági helyzetben, a nehezen megjósolható jövő kihívásaira válaszul a hadijátékokra a korábbinál nagyobb hangsúlyt kell fektetni.¹⁹ Ugyanebben az időszakban számos, kiemelten fontos dokumentum említi meg a (had)történelem ismeretének és oktatásának megkerülhetetlenségét.^{20, 21} Az amerikai hivatásos tisztképzésben újra kiemelt jelentőségűvé váló történelem-oktatás és a modern biztonsági környezet kihívásaira választ adni képes wargamek fokozott alkalmazásának metszéspontjában található történelmi hadijátékok egyszerre szolgálják mindkét cél elérését.

A történelmi hadijátékok (historical wargames) alkalmazása a katonai felsőoktatásban kettős előnnyel járhat: egyfelől ez az egyik legjobb módja a hadtörténelem gyakorlati tanításának, ugyanakkor a fiatal tisztek fölavatása előtt fölkészíti őket a komolyabb, bonyolultabb hadijátékokkal való találkozásra. Ez utóbbi segít a hadijátékokkal szembeni fenntartások föloldásában, megismerteti a jövő leendő (BSc), vagy már aktív tisztjeit (MSc) azok előnyeivel, hátrányaival és általában azok széles körű fölhasználási lehetőségeivel.

A manuális történelmi hadijátékok legnagyobb előnye, hogy a résztvevők készen kapják a hadrendeket és a terepet, valamint a kijelölt célok többségét. Hátrányuk, hogy egyesek számára nehéz azonosulni a napjainktól nagyban eltérő haditechnikai eszközökkel és történelmi harcéljárásokkal, amelyet az elutasításig fokozhat a kockadobás tényétől, vagy a játék jellegétől való tartózkodás. Az ezen a problémán való túllépés elengedhetetlen a sikeres tanulási folyamat érdekében – ezt nagyban megkönnyíti, ha a résztvevők képesek a hadművészet általános érvényű igazságait megérteni és azt korszakokon átívelő analógiaként felhasználni, valamint ha a csoport összetételének ismeretében a foglalkozás vezetője a megfelelő történelmi eseményt választja ki oktatási kérdésként. A felsoroltakból következik, hogy a hadijáték levezetéseért felelős személynek egyaránt kell hadtörténelmi ismeretekkel és katonai tapasztalatokkal rendelkeznie.

19 Work, Robert O.: Memorandum.
<https://news.usni.org/2015/03/18/document-memo-to-pentagon-leadership-on-wargaming>.
(Letöltés időpontja: 2019. 05. 04.)

20 Az Amerikai Egyesült Államok Nemzetvédelmi Stratégiája a hivatásos tisztek képzésével szemben támasztott követelmények között kevés kompetenciát nevesít, ezek közül a történelem ismerete az egyik. Summary of the National Defence Strategy of the United States of America. Department of Defense, 2018, 8.
<https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>
(Letöltés időpontja: 2019. 05. 04.)

21 Az USA Egyesített Vezérkarának Főnöke a 2015-ben készült, Hivatásos Tisztképzésre vonatkozó utasításában szintén kiemeli a történelem ismeretének fontosságát. Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction: Officer Professional Military Education Policy. 29 May 2015.
https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Library/Instructions/1800_01a.pdf
(Letöltés időpontja: 2019. 11. 04.)

Típusok és felhasználási lehetőségek

A történelmi hadijátékok a hobbi hadijátékok egy jelentős szegmensét teszik ki, és két egymástól jelentősen különböző csoportra oszthatók. Az egyik a figurás vagy terepasztalos hadijáték (miniature or tabletop wargame), amely inkább az alapképzésben (BSc) lehet hangsúlyos. Ez a változat három alappilléren nyugszik: a makettezésen (azaz a történelmi járművek és katonai figurák lekicsinyített, méretarányos reprodukcióján), a pontos konfliktus-szimuláción és a hadtörténeti ismereteken.

A hadtörténelem magabiztos ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy egy konfliktust, csatát, vagy ütközetet megfelelően le lehessen képezni a terepasztalra. Szükséges a helyszín ismerete (amennyiben megoldható, célszerű tanulmányút során bejárni azt), és a szembenállók erősségeinek és gyengeségeinek felismerése. Ez a résztvevőket források önálló keresésére és feldolgozására, hazánk, vagy más országok hadtörténelmének megismerésére ösztönzi.

A figurás hadijátékok legnagyobb hátránya, hogy az abban szereplő eszközöket előbb el kell készíteni, majd tárolni kell, ahogyan magát a terepasztalt is. Természetesen nem várható el, hogy a leendő tisztek makettezzenek – ennek kiváltására a különböző színű modelleket előállítani képes 3D nyomtatás tökéletesen alkalmas. Ez megköveteli azt, hogy a katonai felsőoktatási intézmény rendelkezzen egy 3D nyomtatóval és jogtisztza programokkal, amelyek sajnos még napjainkban is számottevő költséget jelentenek. Másik hátránya a terepasztalos játékoknak, hogy csak bizonyos szintig tudják lemodellezni az eseményeket, anélkül, hogy a nagyfokú absztrakció a tanulás kárára menne. A makettek méretarányától és a terepasztal méretétől függően ez a határ a század és zászlóalj szint között húzódik.

A terepasztalos wargame ugyanakkor rendkívül fontos szerepet tölthet be a leendő tisztek képzésében, hisz általa a tanteremben vizuálisan be lehet mutatni olyan kötelekek tevékenységét, amelyek csak költségesen, vagy alakulatok közti koordinációval lennének megvalósíthatók. Azt semmiképp sem kiváltani, csupán kiegészíteni hivatott ez a relatíve olcsó megoldás, ahol a döntéshozatalt begyakorolhatják, mielőtt azt csapatnál élesben próbálnák ki.²²

A történelmi hadijátékok mindehhez változatos keretet biztosítanak (a helyes ütközetek és csaták kiválasztása az időigényes felkészülés miatt oktatói szempontból ezért is kritikus), ismert eseményeket, harcrendeket és terepet jelenítenek meg fizikailag, kézzelfogható módon. A tisztjelöltek ezeken keresztül megérthetik a terepen elhelyezkedő kulcsterületek jelentőségét, meghatározhatják a kritikus eseményeket, és összevethetik saját javasolt cselekvési változataikat a kor katonai vezetőinek tetteivel. A legfontosabb, hogy a döntési pontokat a terepen és az események folyamatában is helyesen be tudják azonosítani, különös tekintettel a parancsnokok előtt álló választási lehetőségek feltárására. Ily módon a tantermi

22 Pogácsás Krisztián: A terepasztal semmiképp nem múlt, de lehet-e a jövő?
In: Seregszemle, XIII. évf., 2015/4. 162–159. o.
http://bocskaiikonvvtar.hu/images/emedial/PogacsasK_terepasztal3.pdf
(Letöltés időpontja: 2019. 11. 06.) 2–3. o.

hadtörténelem órákat kiegészítve, gyakorlati foglalkozásokon vehetnek részt, amely során láthatják a sokszor csak tankönyvekből ismert, elvontnak tűnő folyamatokat a gyakorlati megvalósulás fázisában, amely főleg a katonai vezetői szakon, a döntéshozó képességek és készségek fejlesztésében lehet nagy segítségükre. A hadijátékok jellegéből adódik, hogy ezt követően láthatják döntéseik realizálódását, és az eseményekre gyakorolt hatását is.

A hadijáték tehát zökkenőmentesen átvezetné a hallgatókat az egyszerű hadtörténet oktatásból a hadművészet történetének világába és jó lehetőséget biztosítana a frontális oktatás gyakorlati foglalkozásokkal, azokon pedig az aktív tanulás módszerével történő kiegészítésére.

A történelmi hadijátékok másik típusa inkább magasabb szinten, hadműveleti vagy mesterképzésben (MSc) használható pedagógiai eszközként. Ez a típus az úgynevezett térképes (map vagy hex&counter) hadijáték, amely teljes hadszíntereket érintő hadiesemények modellezésére is alkalmas. A készítő a fontos terepelemeket és infrastruktúrát kiemelő stilizált térképre (tulajdonképpen ezzel az akadályvázlat²³ már a gyakorlók rendelkezésére is áll) egy hatszögletű rácshálót (hex-ek) húznak, míg a különböző alakulatokat kartonpapír jelzők (counter) jelenítik meg. Egy ilyen counter a játék léptékétől függően lehet egy szakasz vagy század, de akár egy hadtest is.

A magasabb szintű analóg hadijátékok hátránya a még hosszabb előkészítési és elpakolási idő, amely főleg a levezető állományt terheli meg. A térképes játékokat lehet nyíltan, azaz egy teremben egy közös térkép körül lejátszani, vagy a törzsvezetési gyakorlatokhoz hasonlóan, zártan, amikor mindenki csak a saját erőiről és csak a felderített ellenséges kötelékekről rendelkezik információval.²⁴ Ez a módszer sajnos helyigényes, mert a szemben álló feleket játszó törzseket fizikailag is el kell különíteni, a helyszíneket azonos módon kell fölszerelni. Ezen felül nehézséget okozhat, hogy a katonai MSc-osztályokban mindenki eltérő bemeneti képzettségekkel és szakmai tapasztalatokkal rendelkezik, nehéz a homogén csoportokat egyenlő erőviszonyok mentén felosztani a szembenálló oldalak között.

A térképes wargameknek a nagy előnye, hogy olyan léptékű műveleteket is tud szimulálni, amelyeket a valóságban nem, vagy csak óriási költség-ráfordítással lehetne végrehajtani. Tökéletesen be lehet gyakorolni velük például a harcászati és hadműveleti szint közötti átmenetet, a csaták és ütközetek hadműveletekké fűzését, és azoknak a stratégiai célok elérése érdekében hadjáratokba való összefogását.²⁵

A térképes hadijátékok során a döntéshozatalt előkészítő törzsmunka kerül előtérbe, és még jelentősebbé válik a döntési pontok felismerése mind az események

23 A harcmező felderítő értékelése során, a terepelemzés első lépésében elkészített vázlat (Combined Obstacle Overlay, COO), amely a domborzat, az akadályok és vízrajz elemzését jelenti.

24 Ministry of Defence Development, Concepts and Doctrine Center: Wargaming Handbook, 2017. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/641040/doctrine_uk_wargaming_handbook.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 05. 05.) 52. o.

25 Lacey, James: Teaching Operational Maneuver. <https://paxsims.wordpress.com/2019/08/06/lacey-teaching-operational-maneuver/> (Letöltés időpontja: 2019. 11. 06.)

folyamatában mind pedig a térképen, lehetőleg jóval azok bekövetkezése előtt. Megjelenik a légierő, tehát az igazi összhaderőnemi műveletek tervezése is, amelynek sikerességéről a tervezők az élő ellenfél tevékenységének köszönhetően rögtön pontos visszacsatolást kaphatnak. A hadműveleti szintű hadijátékokban továbbá a logisztika is kiemelt szerepet kap, amely lehetővé teszi, hogy ne csak a hadműveleti és felderítő részlegek gyakorolhassanak, hanem a teljes törzs aktívan részt tudjon venni az események alakításában.

A történelmi hadijátékok jó keretet biztosítanak ahhoz, hogy a hadjáratok és hadműveletek valós kimenetelének ismeretében, adott hadrendekkel, harcértékekkel és tereppel a résztvevők a törzsmunka során értékelni tudják az eltérő (történelmi) katonai szervezetek és vezetési rendszerek előnyeit és hátrányait, felismerjék a képességeiket és a beazonosított analógiák alapján hatékonyan alkalmazzák őket. Ennek a készségnek a kifejlesztése rugalmas gondolkodást, jó elemző képességet és kritikai gondolkodást követel meg a résztvevőktől.

Mivel a történelmi forgatókönyvek megadják a hadműveletek végső céljait, a résztvevők számára minden másnál fontosabbá válik a rész vagy közbeeső célok kijelölésének képessége,²⁶ amely már nem csak a harcászati elvek mentén, hanem adott esetben logisztikai, vagy egyéb szempontok alapján kell, hogy megtörténjen – mindez nagy területen, egy rugalmasan gondolkodó, aktív és kompetitív ellenféllel szemben.

A hadműveleti vagy magasabb szintű történelmi hadijátékok tehát megadják az összes saját és ellenséges erőket érintő fontos információt, valamint a komplett terepelemzést a résztvevők számára, így a gyakorlók tudnak a hadműveleti tervezés lényegét érintő kérdésekre (célok helyes kijelölése, az erőforrások hatékony elosztása, az ellenfél tevékenységének megértése stb.) koncentrálni.

Összegzés

A hadijátékok napjainkra a szigorú katonai felhasználói körtől eljutottak az üzleti életbe, ezen túlmenően pedig jelentős, és egyre növekvő civil közönséget vonzanak világszerte. A hivatásos állomány egy része (így a publikáció szerzője is) maga is játszik kompakt, kereskedelmi forgalomban kapható konfliktus-szimulációkkal, amelyek az elmúlt évtizedekben komoly fejlődésen mentek keresztül.

A kreatív gondolkodást és a döntéshozatalt új módszerekkel támogató angolszász terminológia szerint vett hadijátékok teljes körű elterjedésére itthon még várni kell. Jelenleg csak a szorosan a katonai döntéshozatalhoz kapcsolódó metodikus cselekvési vázlatelemző (COA) wargaming jelent meg, de várható, hogy ez néhány éven belül megnyitja az utat egy új típusú, az igazi és tényleges innovációt előtérbe helyező kultúra előtt.

A 19. század óta azonban nem csökkent a hadijátékokkal szembeni hagyományos elvárás, hogy az intézményes katonai vezetőképzésben segítsék a jövő parancsnokait és törzstisztjeit felkészülni a harctéri kihívásokra, valamint a döntéshozatal

²⁶ Lacey i. m.

nehézségeire. Ezt érdemes kombinálni a hadtörténelemben rejlő potenciállal, amelynek tantermi merevségét a csaták és hadműveletek lejátszásának lehetősége fel tudná oldani, valamint az aktív tanulás módszerével megkönnyítené az átlépést az elméleti hadtörténetből a gyakorlati hadművészet történetébe, amely például a katonai vezetés oktatásának szempontjából is minőségi előrelépés lenne.

Előnyeik ismeretében szükségesnek tartom az új típusú, kompetitív hadijátékok mielőbbi bevezetését a tanfolyami rendszerű képzésbe, továbbá az alap és mesterképzésbe integrált történelmi hadijátékok felvételét a kar oktatási palettájára, amely relatíve kis erőforrás felhasználásával az elmélet túlsúlyát csökkentené és a gyakorlati foglalkozások óraszámát növelné. Ugyanakkor a hallgatók mellett az egyetem is nyerne a dolgon, mert ez a váltás a képzést is naprakészebbé tenné – itt érdemes megjegyezni, hogy minden amerikai katonai felsőoktatási intézmény és a britek többsége is²⁷ rendelkezik saját hadijátékos intézettel, tanszékkal, vagy legalább egy csoporttal.

Hazánk, azon belül is a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar egy ilyen bátor, de logikus és szükségszerű lépéssel az egész régióban a nemzetközi trendek élére állhatna, valamint egy egyedülálló oktatási-kutatási módszertannal és az ezzel járó nemzetközi kapcsolatrendszerrel gazdagíthatná portfólióját.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ált/216. A MH Törzsszolgálati Szabályzata II. rész, 2015.

Az Egyesült Államok Nemzetvédelmi Stratégiája (2018)

<https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>
(Letöltés időpontja: 2019. 05. 04.)

Brynen, Rex: Sandhurst Kriegspiel. 2016.

<https://paxsims.wordpress.com/2016/01/03/sandhurst-kriegspiel/> (Letöltés időpontja: 2019. 11. 07.)

Caffrey, Matthew B.: On Wargaming. How Wargames Have Shaped History and How They May Shape the Future. NWC, Newport, RI. 2019

<https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1043&context=newport-papers>
Letöltés ideje: 2019. 11. 07.)

Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction: Officer Professional Military Education Policy. 29 May 2015.

https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Library/Instructions/1800_01a.pdf
(Letöltés időpontja: 2019. 11. 04.)

Detterding, Sebastian – Sicart, Migel – Nacke, Lennart – O'Hara, Kenton – Dixon, Dan: Gamification. Using Game-Design Elements in Non-Gaming Contexts. In CHI'11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems, 2011. 2425–2428. o.

Downes-Martin, Stephen: How an Opponent Wargame is an Intelligence Collection Requirement. Intelligence Community Forum, Mercyhurst University, 2019

https://www.mercyhurst.edu/sites/default/files/icf_2019_downes-martin.methods_for_decision-makers.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 11. 07.)

Harrigan, Pat – Kirschenbaum, Matthew G. (szerk.): Zones of Control. Perspectives on Wargaming. MIT Press, 2016.

27 Brynen, Rex: Sandhurst Kriegspiel. 2016.

<https://paxsims.wordpress.com/2016/01/03/sandhurst-kriegspiel/> (Letöltés időpontja: 2019. 11. 07.)

- Headquarters, Department of the Army: FM 6-0, Commander and Staff organization and Operations. 2014
https://www.milsci.ucsb.edu/sites/secure.lsit.ucsb.edu.mili.d7/files/sitefiles/fm6_0.pdf
 (Letöltés ideje: 2019. 05. 02.)
- Heronyányi József: A hadijátékok tervezéséről és levezetéséről.
 Honvédelem, XXXVIII. évf. 1987/11. 39–48. o.
- Lacey, James: How does the next great power conflict play out? Lessons from a wargame. 2019. április 22.
<https://warontherocks.com/2019/04/how-does-the-next-great-power-conflict-play-out-lessons-from-a-wargame/> (Letöltés időpontja: 2019. 05. 04.)
- Lacey, James: Teaching Operational Maneuver.
<https://paxsims.wordpress.com/2019/08/06/lacey-teaching-operational-maneuver/>
 Letöltés időpontja: 2019. 11. 06.)
- Ministry of Defence Development, Concepts and Doctrine Center: Wargaming Handbook, 2017.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/641040/doctrine_uk_wargaming_handbook.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 05. 05.)
- Pogácsás Krisztián: Terepasztalos Parancsnoki Hadijáték, avagy a parancsnoki döntéshozatal és harcászati szemlélet fejlesztésének eszköze.
 In: Seregszemle, az MH ÖHP folyóirata. XI. évfolyam, 2–3. szám, 2013. április–szeptember. 83–89. o.
http://bocskai.konyvtar.hu/images/emedi/PogacsasK_terepasztal2.pdf
 (Letöltés időpontja: 2019. 05. 04.)
- Pogácsás Krisztián: A terepasztal semmiképp nem múlt, de lehet-e a jövő?
 In: Seregszemle, XIII. évf., 2015/4. 162–159. o.
http://bocskai.konyvtar.hu/images/emedi/PogacsasK_terepasztal3.pdf
 (Letöltés időpontja: 2019. 11. 06.)
- Wong, Yuna Huh – Bae, Sebastian Joon – Bartels, Elizabeth M. – Smith, Benjamin: Next-Generation Wargaming for the U.S. Marine Corps. Rand, 2019.
https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2227.html (Letöltés időpontja: 2019. 11. 04.)
- Work, Robert O.: Memorandum.
<https://news.usni.org/2015/03/18/document-memo-to-pentagon-leadership-on-wargaming>.
 (Letöltés időpontja: 2019. 05. 04.)

Gondolatok szervezeti kultúrának a haderő modernizációjában betöltött szerepéről (tudósítás)

A szervezeti kultúra szerepe a haderő modernizációjában címmel rendezett workshopot 2019. szeptember 11-én, a Stefánia Palota Erzsébet termében a Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely. A program szervezői abból indultak ki, hogy a „... haderő átfogó modernizációját célzó Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderő-fejlesztési Program sikeressége nagymértékben függ a... szervezeti kultúra pozitív irányú átalakításától. A szervezeti kultúra megújításához szükséges az aktuális helyzet interdiszciplináris alapú (...) elemzése, illetve a meghatározott célokhoz vezető fejlesztési irányok kijelölése.”

A meghirdetett program szerint a rendezvénytől azt várták, hogy az biztosítson szakmai támpontokat, illetve fogalmazzon meg ajánlásokat a Honvédelmi Minisztérium, illetve a Magyar Honvédség stratégiai szintű szakmai tevékenységet folytató érintett szakterületei részére. Ennek megfelelően alakult az előadók és a meghívottak köre. Az előbbieket között jelen voltak – a minisztérium humánpolitikáért felelős helyettes államtitkára és a honvédség parancsnokának helyettese mellett – a szakterület vezető kutatói és elismert szakértői. A hallgatóságot a haderőnemi szemlélők, a témában érintett minisztériumi főosztályvezetők és a honvédség parancsnokságának illetékes csoportfőnökei, illetve a haderő vezető beosztású humánszakemberei alkották.

* * *

„Most és a következő néhány évben minden gondolatunk a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderő-fejlesztési Program körül forog” – kezdte köszöntőjét Erdélyi Lajos, a Honvédelmi Minisztérium humánpolitikáért felelős helyettes államtitkára. A program tükrében a minisztérium és a honvédség felső vezetése számára a fő kérdés: hogyan lesz a Magyar Honvédségnek 30 000 olyan katonája, akik a haderőben maradnak mindaddig, amíg annak szüksége van rájuk és viszont.

Az emberi erőforrás-gazdálkodással foglalkozó szakmai szervezet (Human Resource Management – HRM) feladat-katalógusának középpontjában tehát jelenleg a megtartás, perspektivikusan a rendszeresítés alatt álló, korszerű haditechnikai eszközök, az új harc-eljárások által megkívánt felkészültségű, megfelelő kohézióval rendelkező személyi állomány biztosítása áll. Ebben a vonatkozásban van különös jelentősége a szervezeti

kultúrának. Ennek rengeteg eleme van. Ilyenek például – egyebek mellett – a vezetés beidegződései, a kialakult hagyományok, a szokások, a különböző erkölcsi megközelítések, de maga HRM-rendszer is alapvető része a szervezeti kultúrának.

A kíváncsok szakember-minőség és szakember-mennyiség biztosítása érdekében meg kell változtatnunk a szervezeti kultúrát! Ahhoz azonban, hogy annak valamely területén érdemi változásokat érzékelhessünk, a tapasztalatok szerint 8–10 évnek kell eltelnie. Ez pedig csak közösen, lassan, építkezve fog menni.

A szervezeti kultúrával kapcsolatos előterjesztés 2019 novemberében képezi miniszteri szintű értekezlet napirendjét. Ennek előkészítésében is játszik fontos szerepet a jelen tanácskozás.

* * *

Dr. Böröndi Gábor altábornagy, a Magyar Honvédség parancsnokának helyettese megnyitójában úgy vélekedett, hogy – tekintettel a jelenlévőkre – már akár a mai rendezvény is tekinthető a szervezeti kultúraváltás egyik első elemének. Korábban ugyanis nem volt szokásos, hogy egy ilyen fórumon a helyettes államtitkár és a parancsnokhelyettes is részt vegyen. A mostanihoz hasonló döntési helyzetekben ugyanis, jellemző módon, készült egy írásos előterjesztés, amelyhez mindenki hozzáfűzte a véleményét; az anyagot megvitatták, majd megszületett a döntés és kezdődhetett a végrehajtás. A már meglevő stratégiákba pedig beírták, hogy mit kellene csinálni, holott rendszerint tudták: a stratégia végrehajtásához, nincs elég felkészült és elkötelezett szakember, nem áll rendelkezésre a szükséges pénz... Ennek a korszaknak vége! Ebből a komfortzónából kell most kimozdítani a Magyar Honvédséget, annak parancsnokságát és személyi állományát. Most kell tennünk valamit!

Korábbi szervezeti kultúránkból hiányzott a párbeszéd, az együttgondolkodás. Ezért döntött úgy a honvédség parancsnoka, hogy a haderő felső vezetésének tagjai keressék fel valamennyi helyőrséget, minden katonai szervezetet. A szándék az volt, hogy érzékeltetni lehessen: az „alul levők” mit látnak a Zrínyi-programból, a megújuló haderőből, hogy milyen észrevételeik és javaslataik, igényeik, elvárásaik vannak és mennyire elkötelezettek a napirenden levő változások iránt.

A tapasztalatok alapján nyilvánvalóvá vált – egyebek mellett – az, hogy az emberek tele vannak szorongással: félnek az átalakítástól, a szervezeti változásoktól, a személyes, anyagi jellegű kockázatoktól.

A kérdés az egyén szintjén úgy merül fel, hogy miért *pont nekem* kell ezt csinálnom? Miért *jó ez nekem*? Márpedig az elkövetkező években a Magyar Honvédség és annak valamennyi tagja óhatatlanul kimozdul a komfortzónájából. Miért? Mert a modern harceszközök egy része hamarosan beérkezik és hozzák magukkal az új szakmai kultúrát. Más összefüggésben azért, mert van politikai akarat, és van költségvetési fedezet arra, hogy a haderőt átalakítsuk egy modern, ütőképes szervezetté.

Ma még súlyos problémákat okoz, hogy sokszor jelentéktelen ügyek eldöntése kerül fel a szervezeti piramis csúcsára, mert nem mert dönteni egy alsóbb szinten dolgozó, egyébként döntési joggal rendelkező vezető. Vissza kell állítani az emberek hitét abban, hogy merjenek dönteni! Fognak hibázni? Biztosan, hiszen mindenki hibázik. Félni attól kell, hogyha valaki nem mer dönteni. Nagyon fontos, hogy a vezetők megbecsülést kapjanak, hogy megkapják azt, ami kiemeli őket a tömegből.

Az önálló munkavégzés nem fejtelenséget jelent. Azt jelenti, hogy valaki az adott szinten az adott szakterület legjobb szakértője.

Megvettük a legmodernebb *nyugati* technológiát, de azt *keleti* gondolkodásmóddal nem lehet üzemeltetni! A MÍG–29-es pilóták és műszakiak egy részét egyszerűen nem tudtuk átképezni a Gripenre, mert nem voltak rá alkalmasak...

Régi problémánk a kontraszelekció. A jelenséget ismerjük, csak nem szeretünk róla beszélni. Meglevő szervezeti kultúránk jelentős fogyatékosága, hogy nem tanultunk meg embereket értékelni. Az, hogy nem merjük megmondani az értékelt személynek, valójában mennyit ér a munkája, a személyisége. Holott az emberek igénylik, hogy reálisan minősítsék a munkájukat. Mindenkinél el kell mondani, hogy az előjárója, a környezete milyennek látja a tevékenységüket, a személyiségüket. Nagyon fontos, hogy az emberekben a pozitív dolgokat erősítsük, de mondjuk el azt is, amit kinek-kinek fejlesztenie kell önmagában. Ezzel jelentős mértékben kivédhetők a pletykák, amik ma még a személyi állomány jellemző „hírforrásai”. Mert sajnos ez is része a szervezeti kultúránknak... Holott ez komolytalanná teszi az egyenruhát, a rendfokozatot, magunkat!

Át kell formálnunk a gondolkodás-módunkat, a fizikai valóságunkat és a lakatnyáinkat ahhoz, hogy a szakemberek különböző generációit meg tudjuk tartani a rendszerünkben. Önállóságot és felelősséget kell biztosítani az embereknek és ösztönöznünk kell őket arra, hogy merjenek élni is azzal. Különösen annak tükrében fontos probléma ez, hogy bizonyos állománykategóriáknál kb. 40%-os a kiválás.

Azok lépnek ki a haderőből, akik nem találják meg önmagukat nálunk. A fiatal generáció *azonnal* szeretné önmagát megvalósítani. *Most* akarnak digitális katonai felszerelést, *most* akarnak lőni, repülni és *most* akarnak a XXI. századba átlépni! Ha mindezt nem kapják meg számukra elfogadható időn belül, akkor elmennek... Hol van a gond a mi rendszerünkben? Eddig úgy gondoltuk, ha a katona közvetlen munkakörnyezete, a fizetése, a lakhatásának biztosítása megoldott, akkor mindent elrendeztünk. De annak a nyelveket beszélő, szakmailag jól képzett fiatalembernek, aki tegnap Szabolcsban dolgozott, ma Sopronban, holnap pedig valahol Németországban, ez nem elég. Nekünk ehhez a helyzethez mindenképpen alkalmazkodnunk kell, miközben a szervezeti kultúránk megváltoztatása 8–10 évet is igényel.

Az is világos: látni kell végre, hogy milyen hadseregre van szükség. Az elmúlt időszakban ezt nem mindig mondták meg pontosan, csak azt, hogy *most* legyen „expedíciós jellegű”, *most* „művelet-orientált”, *most* „NATO-típusú”... Valójában a haderő nem lehet az egyik nap ilyen, a másikon pedig olyan, mert az egyik állapotból a másikba való átmenet hosszú időt és rengeteg erőforrást igényel, miközben az átalakítás veszteségekkel jár. A haderő vezetőinek, személyi állományának világosan érzékelnie kell, hogy mit vár el tőlük az állam, a politikai vezetés, mert a haderő nem gyors változásokra képes szervezet.

Összefoglalva tehát: az már látható, hogy milyen új technikai eszközök érkeznek be és milyen szerződések állnak előkészítés alatt. Mi is a cél? Hogy az ezek befogadását lehetővé tevő új szervezeti kultúra legyen őszinte, egyenes, ugyanakkor katonás; hogy egy olyan új honvédség jöjjön létre, amelyben mindenkire szükség van, és mindenkinek helye van; hogy a honvédségben mindenki érezhesse: ő is a *csapat* tagja.

* * *

Dr. Krizbai János ny. ezredes előadása bevezetőjében sajnálatosnak tartotta, hogy a mai rendezvény résztvevői között nincsenek jelen azon szervek képviselői, amelyek a személyi állomány képzésével foglalkoznak, hiszen nélkülük nehéz új szervezeti kultúrát kialakítani.

Előadásában abból a feltételezésből indult ki, hogy a *szervezeti kultúráról* mindenkinek van valamilyen fogalma. A közgazdászok, a pszichológusok, a szociológusok többsége azt a szervezet működtetésének lehetőségeivel, a szervezet hatékonyságával hozza összefüggésbe. Általában egyetértenek abban, hogy kutatni kell, melyek azok a tényezők, állapotjellemzők, amelyek a menedzsment által kitűzött stratégiai célok elérését előmozdítják, vagy éppen veszélyeztetik.

Az adott szervezet menedzsmentje szempontjából egy-egy nagyhorderejű, a szervezet egészét érintő feladatra készülve eldöntendő, hogy vajon a szervezet hosszú idő alatt kialakult belső kultúrája támogatja vagy nehezíti a kitűzött célok elérését; kell-e azzal foglalkozni, annak kialakult állapotába beavatkozni. Másfelől: meg kell vizsgálni, hogy léteznek-e mások tapasztalataiból átemelhető megoldási minták a szervezeti kultúrát (is) érintő lépések végrehajtására. Fontos kérdés, hogy a jelentős döntések megszületése előtt megtörténik-e a szakmai vita és kialakul-e az egység a szervezetben a végrehajtás módjáról.

Fontos hangsúlyozni, hogy mindez nem csupán a humánerőforrás-gazdálkodással foglalkozó szakemberek (ti. a HRM) feladata, hanem az egész menedzsmenté.

A Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderő-fejlesztési Program sikeres végrehajtása a Magyar Honvédség minőségi változásával, képességeinek jelentős gazdagodásával kecsegtet. Megvalósításának eredményessége, a változások időtállósága döntő mértékben függ a honvédség szervezeti kultúrájának jelenlegi és majdani állapotától.

Látnunk kell, hogy a rendszerváltás óta eltelt három évtizedben számos hatás formálta a haderő szervezeti kultúráját. (Ilyen volt például a kilépés a Varsói Szerződésből és a NATO-hoz történt csatlakozás; a NATO belső változásainak lekövetése; az önkéntes haderőre történt áttérés, ezzel összefüggésben a jelentős létszám-leépítés kezelése, elviselése.) A változások kapcsán az egyik legnagyobb probléma mindig az volt, hogy a személyi állomány hogyan viszonyult azokhoz.

Az előadó elmondta, hogy egy kutatás során az elmúlt két évben végigjárta a honvédség több alakulatát, így a változásokról és az emberek azokhoz kapcsolódó tettekkészségéről személyes tapasztalatokkal rendelkezik. A Zrínyi 2026-al összefüggésben felmerülő kérdésekkel kapcsolatban – tapasztalatai szerint – az állomány túlnyomó többsége úgy vélekedik, hogy a szervezeti kultúrát illetően jelentős változásokra van szükség. Nagy kérdés azonban, hogy mi az, amin már túl kell lépünk és mi az, amit meg kell őriznünk. A Magyar Honvédség esetében ezek szükségképpen kiegészülnek azzal, hogy vajon a minisztérium civil és katonai vezetése egyetért-e a lényegi kérdésekben és a végrehajtás módjában. Továbbá, hogy a Honvédelmi Minisztérium és honvédség vezetése hogyan tud a mai viszonyok között a civil társadalommal, a feladatban érintett más minisztériumok vezetőivel, szakembereivel együttműködni. Ez is fontos része a szervezeti kultúrájának.

* * *

„Amikor a döntéshozók a Zrínyi 2026 program megvalósítása mellett döntöttek, feltehetően alaposan elemezték a biztonságpolitikai helyzetet, a szervezet állapotát, és kitértek olyan célokat, amelyeket el kell érni” – kezdte előadását, Turányik László a HM Humánpolitikai Főosztály főelőadója. Az új haditechnikai eszközök rendszerbe állításával várhatóan megváltozik a szervezetek működési rendje, a feladatmegosztás, a szabályozók, a munkaterhelés. Egyidejűleg értéktelenné válik egy csomó rutin.

A beérkező, a szovjet-orosz technikát kiváltó fegyverrendszerek rendeltetészerű működtetése másfajta filozófián, gondolkodásmódon alapul. A megszokott rutin eljárások az új technika alkalmazása során nem fognak működni.

Viszonylag rövid idő alatt nagyon sok új, nemcsak elméleti információt kell befogadni. A szokásos módon az állomány egy része külföldön, mások itthon kapják meg a megfelelő felkészítést és jönnek a külföldi szaktanácsadók is. Látnunk kell azonban, hogy az ismeretek teljes körű átadása sohasem lehetséges. Lesznek olyan kérdések, amelyek csak az üzemeltetés, az üzemben tartás közben kerülnek a felszínre. Ebben a szakaszban megnövekszik az információ iránti igény. Nyilván felértékelődik a szervezetek közötti információcseré is.

Egy 2018-as felmérés fontos megállapítása volt, hogy az információ-átadás jelenlegi fórumai jórészt kiüresedtek, hatástalanná váltak, az állomány tevékenységét érdemben befolyásoló információk „nem mennek át”. A megoldás vélhetően az, hogy a szervezeti kultúra fejlesztését előtérbe helyezve indítunk el egy innovációs folyamatot, amely körültekintő tervezést igényel. Ehhez ki kell alakítani egy tudatos változásmenedzsmentet, másrészt egy értékközpontú szervezetfejlesztést kell elindítani. A változásokkal való azonosulás feltétele, hogy az emberek érezzék: a változások valódiak.

A közvetlenül megtapasztalható változások (például öltözködés, rendezvények formai keretei stb.) elfogadtatásával kevesebb a gond. Közösségi értékke azonban akkor válik valami, ha az a szervezet tagjainak többsége számára válik belső fontossággá. A haderő tagjainak nagy része az általános katonai értékeket (ti. a bajtársiaságot, a bátorságot stb.) fogadja el, vallja a magáénak. Az értékek egy másik szféráját jelentik a szakmai értékek, amelyek már haderőnemenként, fegyvernemenként eltérőek. Kell tehát egy minden katona által elfogadott általános értékkör és kellenek olyan szubkultúra-elemek, amelyek fegyvernemenként sajátosak. Általános működési érték például a szervezettség, ennek középpontjába azonban az innovációt kell állítanunk. Ehhez az eddiginél nagyobb szervezeti rugalmasságra, nyitottságra van szükség a katonai szervezetek egymás közti érintkezésében, együttműködésében is.

2,5–3 év alatt az új értékek még nem tudnak megszilárdulni, ezért nagy figyelmet kell fordítani azok „életben tartására”. Ügyelni kell tehát arra is, hogy ha beindultak a változások, a vezetés ne kényelmesedjen el és ne nyúljon vissza a korábban bevált, de valójában már meghaladott megoldásokhoz, vezetési eljárásokhoz, rutinhokhoz!

* * *

Dr. Molnár Ferenc ezredes, a HM Tervezési és Koordinációs Főosztály főosztályvezetője azzal kezdte mondandóját, hogy sok minden változott az elmúlt három évtizedben (véget ért a hidegháború; előtérbe kerültek a hálózatalapú műveletek, alapvetően módosult Magyarország biztonság- és védelempolitikai környezete stb.).

A Magyar Honvédség esetében a hidegháború utáni „békés” időszak a haderő drasztikus leépítésével járt, a NATO-tagság, a missziós feladatok eredményes ellátása a korábbihoz képest másfajta felkészültséget, eszközrendszert igényelt. Mindezek nagy kihívásokat jelentettek a honvédség kialakult értékrendje, annak szervezeti kultúrája számára.

A szervezeti kultúra nem látható, nem tudatos állapotjellemző, ugyanakkor hihetetlen erővel határozza meg a szervezet mindennapjait és nem lehet rövid idő alatt megváltoztatni.

Minden haderő közös, lényegi vonásai – egyebek mellett – a fegyelem, a professzionalizmus, az alakiság, a testületi szellem. A haderő békekörülmények között készül fel arra, hogy egyszer majd, a különleges jogrend körülményei között kell rendeltetésszerűen működni és egészen biztosan lesznek veszteségei. A szervezetet pedig ahhoz kell igazítani, hogy ezt képes legyen kezelni. Egy másik közös vonás az állandó készenlét, ami bizonytalanságokhoz vezet. Ha pedig bizonytalanság van, akkor a bürokratikus szervezet hajlamos arra bürokratikus reakciókkal (felelősség-áthárítás, előírásokhoz való merev ragaszkodás, célok és eszközök felcserélődése stb.) reagálni.

Mi az, amiben a haderő teljes vertikumában konszenzusra van szükség? Ebbe a körbe tartozik a küldetés, a célok, az eszközök, és az előbbieket szolgáló lépések alapvetően egységes értelmezése és elfogadása.

Esetünkben különös fontossággal bír az egyéni vélemények kezelésének a kultúrája, a kialakult, felhalmozódott közös értékek (például a missziós tapasztalatok, a civil szervezetekkel, a más nemzetek katonáival kialakult együttműködés kultúrája) megőrzése, átemelése. Másfelől, hogy kormányzati szinten, más minisztériumokban is legyenek tisztában a haderő előtt álló feladatokkal, a Zrínyi 2026 program kihívásaival. Nagy kérdés, hogy az új technikával szükségképpen belépő, új típusú szakmai tudással rendelkező (például IT) szakembereket hogyan lehet beilleszteni a saját, meglévő rendszerünkbe – kevés feszültséggel.

A Magyar Honvédségben most a szakmai kultúrák helyreállítását egyszerre kell végrehajtani a szervezeti kultúra megújításával! Meg kell találni a kettő párhuzamos fejlesztésének intézményeit, fórumait, lehetőségeit. Ennek során a korábbihoz képest sokkal több szereplővel (például piaci szervezetekkel, civil szervezetekkel, rendvédelmi szervekkel, külföldi partnerekkel stb.) kell együttműködni, akár alegység szinten is. Mindeközben a mai vezetők annak a szervezeti kultúrának a „termékei”, amelynek a meghaladását kell megszervezniük.

Az átalakulásnak – elméletileg – két útja lehetséges: az egyik a sok kis, egymásra épülő lépésből álló folyamat levezénylése; a másik egy olyan pragmatikus, kísérleti jellegű vezetés, amelynek során, a cél érdekében rugalmasan kezelik a hatályos szabályozókat. Utóbbi eredménye lehet tűzijátékkal együtt járó gigantikus siker, de tragikus kudarc is.

* * *

Kiss Zoltán, az LG Electronics Hungary HR-igazgatója előadásában a világszerte ismert dél-koreai cégnél szerzett vezetői tapasztalatait adta közre. Elmondta, hogy a cég igen kiterjedt terméskálával (elektronikai termékek, illatszerek, kemikáliák stb.)

van jelen a világpiacon. 2017-ben a vállalat árbevétele 142 milliárd dollár volt, amit 230 ezer dolgozóval ért el. (2017-ben Magyarország nemzeti összterméke 139 milliárd dollár volt...)

A magyar és a dél-koreai kultúra igen eltérő, ami a szervezeten belül komoly feszültségek forrása. Nálunk sokkal erősebben hat az individualizmus, míg Dél-Koreában sokkal erősebb a közösség iránti elköteleződés. Példaképpen említette, hogy amikor Dél-Korea csőd közeli helyzetbe került, az emberek inkább lemondtak a családi vagyonuk egy részéről a köz javára azért, hogy elkerüljék az állami hitelfelvétel kényszerét...

A változásokat vagy mi idézzük elő, vagy mi szenvedjük el azok hatásait. A statisztikák szerint 10-ből kilenc, a menedzsment által kezdeményezett változás a szervezeten belül bukik meg.

Jellemző módon, amikor elkezdünk bevezetni egy változást, akkor a szervezet hatékonysága romlani fog. Ennek számos oka lehet, a fő ok azonban az, hogy nem alakul ki automatikusan az új iránti elköteleződés a résztvevők részéről. Ezért a változás lényegét, szükségszerűségét, hasznosságát a legalsóbb szinten dolgozókig bezárólag tudatosítani kell! Ellenkező esetben sokan, akik nem vettek részt annak előkészítésében, nem tudják, hogy a változást követően szükség lesz-e még a munkájukra a szervezetenél, esetleg szervezeten belül másutt folytathatják-e munkájukat, más díjazásért. A stratégiai jelentőségű változások irányának szükségképpen a szervezet vezetésétől kell kiindulnia, de a végrehajtás mikéntjébe be kell vonni a hierarchia alsóbb szintjein helyet foglalókat is.

Az LG szervezeti kultúrájának mutatóit rendszeresen figyelemmel kísérik, és komoly elemzésnek vetik alá. A HR-szakemberek ennek figyelembe vételével végzik munkájukat, illetve tesznek javaslatokat a szükséges szervezeti vagy személyi változtatásokra.

A cégnél nincs automatikus, soros előléptetés, hanem folyamatos bizonyítási kényszer van. És nemcsak az *alkalmasságot*, hanem az *elkötelezettséget* is bizonyítani kell! Nagy figyelmet fordítanak az önértékelésre még akkor is, ha néhány éve ennek alapján a dolgozók jelentős hányada saját maga szerint túlteljesített, miközben a cég globális piaci pozíciói romlottak. Ők azonban e helyzetben nem a rendszert vetették el, hanem újragondolták a teljesítmény-értékelés szempontjait.

Nagyon fontos a cégen belül azon feltételek összességének megteremtése, hogy az emberek adott esetben motiváltak legyenek a változásra és büszkéek legyenek arra, hogy a cég munkatársai lehetnek. Ezért a cégen belül rendszeresen tartanak workshopokat, családi napokat, a vezetői képzéseket, foglalkoztatnak coach-okat, akik tanácsadással segítik a különböző szintű vezetők munkáját.

A HR-esnek ma már nem elég értenie a személyzeti ügyintézéshez, meg kell értenie az üzleti folyamatokat, a gazdálkodási logikát, netán a piaci összefüggéseket is. Nyilván a gazdasági vezetőnek is értenie kell HR-es „észjáráshoz” is.

* * *

Az előadók sorában utolsóként *Torba Attila alezredes*, az MHP Személyzeti Csoportfőnökség állományába tartozó Menedzsment és Fejlesztési Főnökség főnöke kapott szót. Fontosnak tartotta megemlíteni, hogy a Magyar Honvédségre jellemzőszervezeti

kultúrában azzal a fajta megközelítéssel, ahogyan a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderő-fejlesztési program történik, eddig nem találkozhattunk.

A parancsnoki országjárás egyik figyelemre méltó sajátossága az volt, hogy az a komplex programnak inkább a haderő-fejlesztési és kevésbé a honvédelmi részéhez kapcsolódott. Az országjárás és a mai workshop tapasztalatai alapján azonban a továbbiakban sokkal többet kell a katonáról, a személyi állományt foglalkoztató problémákról (például lakhatási támogatás, élelmezési rendszer fejlesztése stb.) beszélni, hiszen a szervezeti értékek középpontjában a katona áll és a katonai szervezet. A Zrínyi-program e témával foglalkozó programrésze a Honvédelmi és Haderő-fejlesztési Program honvédelmi összetevőjéhez kapcsolódik. Ezzel összefüggésben értékelte nagy jelentőségűnek, hogy jelenleg már előterjesztés alatt áll a humán erőforrás-fejlesztési program.

Már az eddigi munka alapján is érzékelhető, hogy különös jelentőséggel bír a kommunikáció középpontjába állítása. Ezzel összefüggésben látni kell, hogy a különböző generációk attitűdjei eltérőek. Egy idősebb tiszt, miután megkapta a feladatot, rutinszerűen azonnal hozzákezd a végrehajtáshoz, holott az új haditechnikai eszközök rendszeresítése okán olyan kihívásokkal állunk szemben, amilyenekkel eddig nem találkozhattunk. Ilyenkor a visszacsatolásnál rendszerint azt a jelzést kapjuk, hogy nem volt elég világos az iránymutatás.

Az új kihívásokra a szervezet munkatársainak bevonásával kell újszerű, motiváló, bizalomébresztő, válaszokat adni. Fontos feladat a különböző megoldási alternatívák előnyeinek és hátrányainak feltárása, az információ-áramlás megszervezése, a döntésre jogosult előljáró hiteles tájékoztatásának biztosítása. Tisztázni kell tehát a feladatokat és a determinációkat, mert ezek hiányában nem tudjuk megoldani a feladatot. Mindebben nagyon fontos a visszacsatolás. A visszacsatolásnál döntő jelentőségű, hogy a felmerült sok-sok dolgot javaslatná formálva terjesszük a döntéshozó előljáró elé.

Segíteni kell tehát a Honvédelmi Minisztérium és Magyar Honvédség Parancsnoksága vezetőit a belső kommunikációval összefüggő problémák kezelésében, illetve az erre kínáló sokfajta lehetőség közül a legkedvezőbb módszerek kiválasztásában. A kabinetiroda-vezetőnek volt egy előterjesztése a kommunikációs stratégiáról. Itt fontos megemlíteni, hogy az integrált minisztériumban a kommunikációs blokk a minisztérium részét képezte. Ugyan a vezérkarnak kommunikációs szakértője nem volt, a Magyar Honvédség Parancsnoksága különböző szervezeti egységei (például az MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság, az MH Összhaderőnemi Parancsnokság stb.) rendelkeztek kommunikációs szakértőkkel, szervezeti kultúra szakértőkkel, ami jelentősen segítheti a hatékony és eredményes kommunikációs stratégia kimunkálását.

* * *

Az előadásokat követően a hallgatóság lehetőséget kapott arra, hogy az elhangzottak és a személyes tapasztalatai alapján kérdéseket intézzen az előadókhoz, adott esetben megvitassa velük az eltérő nézőpontokat. A beszélgetés során kérdésként merült fel, hogy *a Magyar Honvédség szervezeti kultúrája mennyiben hasonlít, illetve mennyiben tér el a többi NATO-tagország haderejének szervezeti kultúrájától; léteznek-e erre*

vonatkozó felmérések? Továbbá, hogy vajon a szervezet sikere mennyire függ a szervezeti kultúrától; hogyan lehet úgy formálni a szervezeti kultúrát, hogy az egyéni teljesítmények ne kioltsák, hanem erősítsék egymást?

Az első kérdéskört illetően Molnár Ferenc ezredes vállalkozott a válaszadásra. Elmondta, hogy a témában már szerveztek konferenciát. Nyilvánvaló, hogy teljes egységet nem lehet elvárni, de az egymáshoz való közeledést igen, különösen, ami ennek a nyelvi részét illeti. Hiszen a nemzetközi műveletekben nemcsak a csúcson, hanem akár alegység-szinten is kell tudni együttműködni. A tapasztalatok szerint az együttműködés kitűnően működik alacsony intenzitású konfliktusokban (például a megfigyelő missziók esetén, béketámogató műveletekben). Magas intenzitású, tehát harci jellegű feladatok esetén azonban már az együttműködés erősen korlátozott. A megoldás: a sok közös kiképzés, a minél több idő együtt töltése.

A második kérdéskörhöz szinte mindegyik előadónak volt hozzátennivalója. Sok fontos mintát vettünk át a NATO-tól, egyebek mellett a folyamatos megújulás kényszerét. Látni kell azonban, hogy egy sor dolgot a NATO továbbra is nemzeti hatáskörbe utal. Ilyen szervezeti kultúra is. Döntő fontosságú, hogy legyen a honvédségnek egy olyan filozófiája, amit mindenki el tud fogadni, amivel egyetért. Látni kell, hogy a tisztikar szocializációja egyre inkább eltérő. Miközben korábban a tisztek túlnyomó többsége a katonai főiskola után került be a haderőbe, mára egyre többen érkeznek a polgári életből és néhány hetes alapkiképzés után kapják meg a rendfokozatot, miközben – például – a bajtársiasságról egészen más fogalmaik vannak, mint az előbbieknél. E jelenség kezelése pedig nem pusztán személyügyi, hanem parancsnoki, vezetői probléma is. (Krizsbai János) Adott szakmákban a kontrolling kialakításában konszenzusra van szükség. (Molnár Ferenc) Igazából akkor lehet valamit mérni, ha mérhető, pontos célok vannak. Ma a honvédségnél a tervezés pénzügyi központú és nem tevékenység-központú. (Turányik László) Nem lehet elvárás az, hogy mindent, minden szinten ugyanúgy csináljanak, mert ez nem működik. Tisztázni kell, hogy melyek a standardizálандó tevékenységek és miben kell biztosítani a döntéshozatal szabadságát alsóbb vezetési szinteken. A mai globális cégek között nem akad olyan, amelyik legalább 100 éves. Napjaink csúcsvállalatai az elmúlt néhány évtized termékei. Mindez valószínűleg azzal függ össze, hogy az újak az új minőségi mutatókkal jellemezhető munkaerő számára elfogadhatóbb, a korábbiaknál hatékonyabb szervezeti kultúrákat is hoztak magukkal. (Kiss Zoltán)

Bertalan György

Mindenkinek a Mindenki Hadtudományáról

A Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) Alapszabálya megfogalmazza a Társaság rendeltetését az alábbiak szerint: „... a védelmi képesség fenntartása érdekében végzett társadalmi tevékenység összefogása”. A részletesebb kifejtés pedig ezt mondja: „... a hadtudomány és más kapcsolódó tudományágak iránt érdeklődő... személyek összefogása; a hadtudomány fejlődésének szolgálata; a tudományos eredmények gyakorlatban való alkalmazásának segítése”.

Az Alapszabályt értelmezve megállapíthatjuk, hogy Társaságunk egyik legfontosabb feladata a szélesesen értelmezett hadtudomány kutatási eredményeinek közzététele, eljuttatása a társadalom (ezen belül a védelmi szféra) érdeklődő rétegeihez. A tudomány önmagában ugyanis kevésbé tudja kifejteni áldásos hatását, ha megmarad egy nagyon szűk csoport (szélsőséges esetben néhány tudós) „zártkörű” eredményének. Akkor válik igazán dinamizáló erővé, ha sikerül közkinccsé tennünk.

Fenti megállapítások természetesen a hadtudományra is érvényesek. Éppen ezért kerül tevékenységünk fókuszába a kiadványok gondozása, a különféle tanácskozások (konferenciák, szemináriumok, kerekasztal-beszélgetések stb.) rendezése, és nem utolsósorban, a *Mindenki Hadtudományához* hasonló, úgynevezett szabadegyetemi jellegű előadás-sorozatok szervezése. (Az előadás-sorozat tételes listáját lásd jelen cikk végén.) Rendeltetésük egy és ugyanaz: *közkinccsé tenni* a (had)tudományos eredményeket.

Jelenleg a Magyar Hadtudományi Társaság három előadás-sorozat gazdája önállóan vagy más szervezetekkel, intézményekkel együttműködésben. A következőkben ezeknek a rendezvényeknek a jellemzőit hasonlítom össze attól a szándéktól is vezérelve, hogy „tisztá vizet öntsek a pohárba”. A nem kellően tájékozott kollégák ugyanis olykor keverik mind a megnevezéseket, mind a tartalmakat.

A Társaság „külső” megjelenését tekintve szerintem a *legjelentősebb* az a 2011 márciusában indult sorozat, amelyet akkor – éppen a széleskörű érdeklődésre számítva – elneveztünk *Mindenki Hadtudományának*. Több mint egy évtizeddel korábban már volt egy hasonló kezdeményezése a Hadtudományi Társaságnak, akkor még a Kiss Károly Hadtudományi Klub keretében, ugyancsak a Honvéd Kulturális Központ bázisán. Annak a korábbi előadás-sorozatnak az volt a sebezhető pontja, hogy heti egy előadásra vállalkozott. Ezt a vállalást eleinte képesek voltunk teljesíteni előadókkal, témákkal és érdeklődő közönséggel is, de idők során a rendezvények

fokozatosan elveszítették vonzerejüket (és közönségüket), a sorozat ellaposodott, végül abbamaradt.

Figyelembe véve az előzmények tapasztalatait, 2011-ben a Társaság vezetése abban állapodott meg a Kulturális Központ vezetőivel, konkrétan Szászvári Lajos ezredessel, hogy kísérleti jelleggel havi egy alkalommal indítjuk a sorozatot. Mindjárt meg is beszéltük, hogy a nyári hónapok kivételével minden „aktív” hónap második csütörtökjén, 17 órakor kezdődnek az előadások, amelyek időtartamát egy szűk órában, a kérdésekkel, hozzászólásokkal és válaszokkal együtt mintegy másfél órában határoltuk be. (A *szabadegyetem* elnevezés akkor még nem merült fel, fokozatosan került be a köztudatba.) A Társaság vállalta a program összeállítását, a témák megbeszélését, az előadók felkérését, maguknak az előadásoknak a megszervezését, a Honvéd Kulturális Központ pedig a háttér biztosítását, tehát a terem és a technikai felszerelés biztosítását. Az első években a Gobelin-teremben zajlottak a rendezvények.

2011 augusztusában értékeltük az első tapasztalatokat. A megbeszélésen a Kulturális Központ részéről Gulácsi Antal és Szabados Csilla vett részt, az MHTT részéről jelen cikk írója és Csontos András, a felügyelő bizottság elnöke. Ezen a megbeszélésen a folytatás mellett döntöttünk. Szóba került vidéki előadások megszervezésének lehetősége is, de végül ilyenekre nem került sor. Az előadók honoráriumára érdekében levelet fogalmaztunk meg a Kulturális Központ igazgatójának, de a kérdés függőben maradt majd lekerült a napirendről.

A kezdeti időszak egyik sajátossága volt, hogy sikeresen próbáltunk építeni az akkor frissen megalakult *Ludovika zászlóalj* személyi állományára. Ismételten adtam tájékoztatást zászlóalj-sorakozón a Mindenki Hadtudománya sorozat mibenlétéről, programjáról, ösztönözve a tisztjelölteket az előadások látogatására. Ugyancsak zászlóalj-sorakozón adtam át jutalom-könyveket a legaktívabb tisztjelölteknek, akik közül többen az egyetem elvégzése után is megjelentek a rendezvényeken. Sajnos, a zászlóalj aktivitása fokozatosan csökkent, és végül elérte a nulla szintet.

A témák kiválasztásában a kezdetektől arra törekedtünk, hogy azok a hadtudomány minél szélesebb spektrumát átfogják. (A teljesség kedvéért jelen áttekintés zárásaként felsorolom az eddig napirenden szerepelt témákat, az Olvasó meggyőződhet, mennyire volt sikeres a törekvésünk.) Gyorsan meghonosodott az elképzelés, hogy az egyes szakosztályok éves beszámolójukban megadták azokat a témákat, amelyekből a szervezők válogathattak. (Ez a mai napig élő gyakorlat.) Ugyanakkor egyéni kezdeményezéseknek is teret adtunk: ha valaki megkereste a szervezőket egy épkezláb ötlettel, igyekeztünk „helyet szorítani” az önként jelentkező előadónak. Az előadás-sorozat népszerűsítésének egyik fontos elemeként a következő félév tematikáját mindig időben állítottuk össze ahhoz, hogy megjelenhessen a *Hadtudomány* című folyóirat előző félévi utolsó számában (például a 2020. év tavaszi programját a folyóirat 2019 végén megjelenő számában ismertetjük, jelen áttekintéssel egy időben). Párhuzamosan a program felkerült, illetve felkerül a honlapunkra is.

Természetesen a Hadtudományi Társaság által kiválasztott szakértők előadásai belekerültek a Kulturális Központ havi rendszerességgel megjelenő programfüzetibe is, ami további lehetőséget jelentett a Társaságról kialakult kép színesítésére. A Központ minden előadáshoz megtervezett egy plakátot, amelyet általában mi is

előre megkaptunk. A rendezvényekről nagyon gyakran jelentek meg fényképekkel illusztrált ismertetések a *honvedelem.hu* honlapon.

A látogatottság az első években változatosan alakult. Előfordult, hogy a megjelentek száma nem haladta meg a tizenötöt, de olykor elérte a harmincat is. Fokozatosan vált a rendezvény-sorozat közismertté és közkedvelté. Ehhez segítséget nyújtott az a gyakorlat, hogy (majdnem) minden alkalommal jelenléti ívet adtunk körbe, egy névsort a korábbi látogatók neveinek és e-mail címének feltüntetésével, valamint a kéréssel, hogy az új látogatók iratkozzanak fel és ugyancsak adják meg e-mail címüket is. Az ily módon egyre bővülő névsort pedig arra használtuk, hogy néhány nappal az aktuális rendezvény előtt egy körlevélben hívjuk fel az érdeklődők figyelmét a Mindenki Hadtudománya soron következő előadására. Meg még arra is használtuk – körülbelül az előadás-sorozat harmadik évétől –, hogy a legaktívabb látogatók igyekezetét és szorgalmát egy oklevéllel ismerjük el, amelyet a Honvéd Kulturális Központ igazgatója és a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke (vagy örökös tagja), tehát a két társ-szervező képviselője írt alá.

A névsor egyre bővült, az évek során meghaladta az ötszáz főt, és lassan kezelhetetlenné vált. Ezért egy-egy egyetemi év zárásakor körlevélben kérdeztem meg azokat, akik az adott évben egyetlen előadást sem látogattak: fenn kívánják-e tartani „helyüket” a listán? Akik nem válaszoltak igennel, azokat töröltem a listáról. Jelenleg a névsor több mint 200 személyt tartalmaz, mindig akadnak újak, és persze rendszeres a lemorzsolódás is.

Körülbelül 2015-re a látogatottság mintegy negyven-ötven fő körül stabilizálódott. A szabadegyetemi jellegű rendezvény-sorozat szervesen beépült a Kulturális Központ mindenkori programjába, egyértelműen sikeres program-elemként. 2016-ban aztán „kinőttük” a Gobelint-termet, már pótszékeken sem fértek el az érdeklődők a korábbi helyszínen, és a sorozat átköltözött a tágasabb Pódium-bárba. Az utóbbi években alig-alig fordult elő olyan eset, hogy a jelenlévők létszáma ne érte volna el az ötven főt.

Engedtessek meg nekem, hogy idézzek néhány sort Katona M. István nyugállományú alezredes 2019-ben megjelent *A kultúra szolgálatában* című művéből (alcíme: *A Honvéd Kulturális Központ története 1979–2019*): „*A szintén sikeres Mindenki hadtudománya szabadegyetemi előadásokat elsősorban aktív és nyugállományú katonák, a Nemzeti Közszerződési Egyetem hallgatói, valamint a hadtudomány iránt érdeklődő civilek látogatják. A... programot a Magyar Hadtudományi Társasággal közösen szervezik. Terítékre kerülnek a hadtudomány és a hadtörténelem kialakulásával, fejlődésével kapcsolatos témák, több alkalommal is vizsgálták az elmúlt évszázadok geopolitikai és geostratégiai modelljeit, fegyvernemek és haderőnemek fejlődését. Emellett számos aktuális hadtudományi és biztonságpolitikai kérdést igyekeztek megvilágítani.*”

Az előadás-sorozat bő nyolc éve alatt egyetlen egyszer sem maradt el rendezvény. Mindössze két esetre emlékszem, amikor az utolsó pillanatban kellett – váratlan akadályozó tényező miatt – témát, és vele együtt előadót „cserélni”. A 2019 őszi hónapjaira tervezett előadások nagy részét viszont menetközben mi magunk módosítottuk, „NATO-sítottuk”, tekintettel az aktuális jubileumokra, a Szövetség megalakulásának 70. és Magyarország NATO-tagságának 20. évfordulójára. (Az eredetileg beütemezett témákat átszerveztük 2020 első félévére.)

A Magyar Hadtudományi Társaság tehát sikeresen újíttotta meg és új név alatt folytatta a *Kiss Károly Hadtudományi Klub* által jóval korábban szervezett rendezvény-sorozatot, átvette a klub illetén szerepét. Ugyanakkor azonban a Kiss Károly klub is törekedett a megújulásra, és a hagyomány tisztelete is kötelezett bennünket arra, hogy ne fosszuk meg funkcionális szerepkörétől a Társaság 1983-ban alakult jogelődjét. Ezt a célt szolgálta és szolgálja ma is a második előadás-sorozat.

A 2010-es évek elején a Magyar Hadtudományi Társaság egy sor együttműködési megállapodást írt alá különböző intézményekkel (például a Magyar Rendészet-tudományi Társasággal vagy a Felderítők Társaságával). Egy ilyen együttműködési megállapodás született az NKE Hadtudományi és Honvédtiszt-képző Karának könyvtárával is, ráadásul háromoldalú megállapodás, mert az együttműködéshez csatlakozott az egyetem *Biztonságpolitikai szakkollégiuma* is. A megállapodás szellemében és betűjének megfelelően a Kiss Károly Hadtudományi Klub rendezvényeit ettől kezdve három szervezeti egység menedzselte felváltva, éves rotációban: a Társaság Biztonságpolitikai Szakosztálya, illetve Nemzetbiztonsági Szakosztálya, valamint a már említett Biztonságpolitikai szakkollégium. Az infrastruktúrát (a Tudós Kávézó elnevezésű helyiséget és a számítógépes-vetítős hátteret) a könyvtár biztosította.

A rendezvényeket minden hónap utolsó szerdáján, 15.30-kor tartottuk (ha semmi nem jött közbe). Kivételt képeztek a téli vizsgaidőszak hónapjai (december-január) valamint a nyári vizsgaidőszak és a szabadságolás hónapjai. Ilyen módon átlagban évi hét témát tudtunk megvitatni. (Ezzel már azt is elárultam, hogy nagy reményeket fűztünk az egyetemi hallgatók rendszeres részvételéhez, beleértve egyébként a Ludovika zászlóalját is.) És természetesen a klub rendezvényei teljes mértékben nyitva álltak a Társaság – és nem csupán a két közvetlenül érintett szakosztály – minden tagja előtt.

A lebonyolítás módja nagyon hasonlított a Mindenki Hadtudománya előadásaihoz: 45–50 perces előadásokat követett a kérdések, válaszok, hozzászólások, kiegészítések 20–40 perces időszaka.

Meg kellett azonban állapítanunk, hogy a látogatottság nem a várakozásainknak megfelelően alakult. A tisztjelöltek eleve nem tanúsítottak érdeklődést, és fokozatosan visszaesett a Biztonságpolitikai Szakkollégium aktivitása is. A Hadtudományi Társaság szakosztályai lényegében érdektelennek bizonyultak, illetve csak szórványosan jelentek meg a rendezvényeken (annak ellenére, hogy esetenként szerény büfét is tudtunk biztosítani). Az alacsony létszám miatt visszahúzódtak az előadók is, illetve neves személyiségeket nem igazán mertünk meghívni.

Felmerült a gondolat, hogy próbáljuk meg szervezeten bevonni a valamikori együttműködési megállapodásba az egyetem Nemzetbiztonsági Szakkollégiumát, de ennek intézményes kereteit végül nem teremtettük meg. A 2019 tavaszán hivatalba lépett új Intéző Bizottság amellet foglalt állást, hogy új megállapodást kell aláírni a könyvtárral, de csak a Hadtudományi Társaság szakosztályainak bevonásával.

Viszont éppen a 2019. szeptember 25-ei rendezvény szolgált egy újítással, amely az előadó, Porkoláb Imre ezredes (a Társaság egyik elnökhelyettese, a Biztonságpolitikai szakosztály tagja) elfoglaltságának volt köszönhető. A *kutatás-fejlesztés és innováció*

témakörében ugyanis máshová is kapott meghívást, és javasolta, hogy a másik meghívó fél csatlakozzon a Kiss Károly Klubhoz. Így történt, hogy ezen a rendezvényen a saját meghívottainkon kívül részt vett a *Magyar Katonai Logisztikai Egyesület* tucatnyi tagja is. Az újítás mindannyiunknak megtetszett, és úgy döntöttünk, hogy a jövőben a Klub rendezvényeiről előzetes tájékoztatást kap a Katonai Logisztikai Egyesület is.

Végül a *harmadik* előadás-sorozat nagyobb múltra visszatekintő testvéreinél jóval fiatalabb (azt is mondhatnám, hogy a Mindenki Hadtudománya rendezvény-sorozat kisöccse). Ráadásul lokális kezdeményezés keretében született, a kőbányai önkormányzattal kialakult együttműködés egyik megnyilvánulási formájaként. Történt ugyanis, hogy a polgármesteri hivatal pozitívan fogadta a Társaság kezdeményezését, és tekintettel a kerületben szép számmal megtalálható nyugállományú katonára, helyet biztosított a művelődési házban előadásaink számára. (A történelmi hűség kedvéért elárulom, hogy a kezdeményezés eredetileg Kocsis László tagtársunk, a Légierő Szakosztály tagjának nevéhez fűződik.)

A „kőbányai” sorozatban is a hadtudomány szélesen értelmezett témaköreiből tartottak szakértőink – a másik két sorozathoz hasonló struktúrájú – előadásokat. Ezek többségéről rövid összefoglalókban számoltak be a Budapesten és Pest megyében szolgáltató Centrum 10 Tv valamint a kerületi Kőbánya Tv. A hallgatóság részére minden alkalommal a Hadtudomány című folyóirat korábbi számaiból biztosítottunk elvihető példányokat.

Kicsit zavaró módon a 2017 óta rendszeresen megszervezett előadások összefoglaló elnevezése megtévesztőre (összetéveszthetőre?) sikeredett, ugyanis a *Hadtudomány Mindenkinek* névvel vívta ki helyét a kőbányai kulturális intézmények programjában. Éppen ezzel szolgált rá a jelen cikk elején megfogalmazott elképzeléshez, miszerint érdemes mindhárom előadás-sorozat jellemzőivel tisztába jönnünk. És még inkább érdemes látogatnunk is az ismertetett rendezvényeket.

Nagy László

**A Mindenki Hadtudománya című
szabadegyetemi előadás-sorozat programjai 2011–2019 között**

2011

	<i>Az előadás címe</i>	<i>Előadó(k)</i>
Március	Az információs hadviselés	Haig Zsolt mk. ezredes és Kovács László mk. alezredes
Április	A hadtudomány új kutatási irányai	Nagy László ny. ezredes
Május	A pszichológiai hadviselés és a hadtudomány	Bolgár Judit ny. ezredes
Október	Az úrkutatás és a hadtudomány – a világűr katonai felhasználása	Szabó József ny. vezérőrnagy
November	A közel-keleti régió jelenlegi biztonságpolitikai értékelése	Kis-Benedek József ny. ezredes
December	A robothadviselés jelene és jövője – tények és dilemmák	Ványa László mk. alezredes

2012

Január	A NATO és Oroszország kapcsolatainak hatása a nemzetközi biztonságra	Nagy László ny. ezredes
Február	A magyar részvétel tapasztalatai az afganisztáni misszióban	Boldizsár Gábor ezredes
Március	Közép-Ázsia és a Sanghaji Együttműködési Szervezet	Nagy László ny. ezredes
Április	A NATO 2010. évi stratégiai koncepciója	Szenes Zoltán ny. vezérezredes
Május	Az EU biztonságpolitikai szerepvállalása	Tálas Péter
Szeptember	A modern fegyveres küzdelem humán vonatkozásai, a katonai hivatás sajátosságai	Krizbai János ny. ezredes
Október	A katasztrófa-védelem aktuális problémái Magyarországon	Muhoray Árpád pv. vezérőrnagy
November	A NATO partnerségi kapcsolatai	Siposné Kecskeméthy Klára ezredes
December	A nemzetközi biztonság és a Kínai Népköztársaság	Rácz Lajos ny. ezredes

2013

Január	A magyar részvétel tapasztalatai a békemissziókban, Grúzia	Székely György alezredes
Február	A kulturális antropológia szerepe a katonai feladatok végrehajtásában	Kolossa Sándor ny. alezredes
Március	Közszolgálat és etika	Gligor János ny. alezredes
Április	Magyar részvétel afrikai békemissziókban	Besenyő János alezredes
Május	A modern háború sajátosságai – III. világ-háborús teóriák	Szenes Zoltán ny. vezérezredes

Szeptember	Milyen lesz a világ 2030-ban – biztonság-politikai trendek	Kis-Benedek József ny. ezredes
Október	A műveleti logisztika időszerű kérdései	Baráth István dandártábornok
November	Harckocsik szerepe a modernkori hadviselésben	Turcsányi Károly ny. ezredes
December	Pilóta nélküli repülőgépek katonai alkalmazása	Makkay Imre ny. ezredes

2014

Január	A katonai és védelmi infrastruktúra aktuális kérdései	Kovács Ferenc ny. mk. ezredes
Február	Kína, a feltörekvő nagyhatalom	Nagy László ny. mk. ezredes
Március	Új elemek az orosz katonai stratégiai gondolkodásban	Deák János ny. vezérezredes
Április	Honvédelem 2014 – Pártpolitikai programok a haderő-átalakításról	Szenes Zoltán ny. vezérezredes
Május	Az első világháború kitörésének 100. évfordulója	Kovács Vilmos ezredes
Szeptember	Az afrikai (Mali) EUTM misszió katona-orvosi tapasztalatai	Kiss Adrienn o. főhadnagy
Október	Harci helikopter-e a felfegyverzett helikopter?	Óvári Gyula ny. ezredes
November	A légideszantok modernkori alkalmazása a légi gépesítés tükrében	Turcsányi Károly ny. mk. ezredes, Hegedűs Ernő mk. őrnagy
December	Katonai repülőgépek összehasonlítása mérnöki szemmel	Kavas László mk. alezredes

2015

Január	Az I. világháború haditengerészeti hadviselése	Solymos András ny. mk. alezredes
Február	A vegyifegyverek leszerelésének kérdése	Meglécz Miklós ny. ezredes
Március	Az al-Kaida és a globális dzsihád új tendenciái	Kis-Benedek József ny. ezredes
Április	A NATO átalakuló partnerkapcsolatai	Siposné Kecskeméthy Klára ezredes
Május	Az MH humán erőforrás-gazdálkodása a rendszerváltástól napjainkig	Hegedűs Henrik ny. alezredes
Szeptember	A második világháború befejezésének évfordulója – stratégiai végelszámolás az európai hadszíntéren	Számvéber Norbert
Október	Implóziós detonáció – lehetőség a robbanó harcanyagok hatékonyságának növelésére	Molnár László
November	Az EBESZ kézi- és könnyűfegyver-koncepciója	Szatmári László alezredes
December	A háború antropológiája – törzsek háborúja, gerilla-háború	Jobbágy Zoltán alezredes

2016

Január	A tűzéréség avagy jelenkorunk főnix-madara	Gulyás Géza alezredes
Február	A magyar katonai szaknyelv megújítása	Mező András alezredes, Bakos Tamás őrnagy
Március	A személyi kiegészítés az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig – 1648–1870	Turcsányi Károly ny. mk. ezredes, Molnár Gábor
Április	Geoinformációs támogatás a Magyar Honvédségben	Tóth László mk. ezredes
Május	Robotrepülőgépek: az olcsó műcélról a (halálosan) megbízható csapásmérő eszközéig	Palik Mátyás mk. ezredes
Szeptember	Első világháborús évfordulók	Kovács Vilmos ezredes
Október	A kritikus infrastruktúra, mint korunk aktualitása	Kovács Ferenc ny. mk. ezredes
November	A készülő Hadtudományi Lexikon és a magyar hadtudomány jelenlegi helyzete	Nagy László ny. mk. ezredes
December	Légijárművek vészelhagyási lehetőségei	Óvári Gyula ny. mk. ezredes

2017

Január	Európa terror-fenyegetettsége	Kis-Benedek József ny. ezredes
Február	A Sanghaji Együttműködési Szervezet	Nagy László ny. mk. ezredes
Március	Fegyvernemek és alkalmazásuk az előltöltő fegyverek korában	Turcsányi Károly ny. mk. ezredes
Április	Geopolitikai gondolkodás és geopolitikai modellek a 21. században	Szilágyi István
Május	Zrínyi-Újvár feltárásának térképészeti munkái	Kállai Attila alezredes
Szeptember	A Magyar Honvédség Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnoksága, és amivé válhat	Takács Attila dandártábornok
Október	Irányított energiájú fegyverek	Ványa László mk. ezredes
November	Az Észak-atlanti Szövetség egységes légvédelmi rendszere	Tömböl László ny. vezérezredes
December	Globális édesvíz-szűkösség és az ebből eredő konfliktusok	Kaiser Ferenc

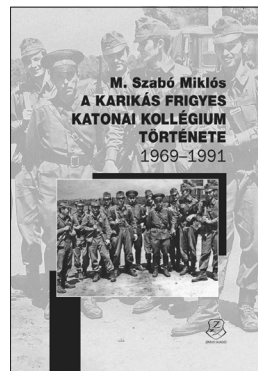
2018

Január	Magyar katonai repülők Afganisztánban	Koller József dandártábornok
Február	Nagyhatalmi pengeváltás a Közel-Keleten	Kis-Benedek József ny. ezredes
Március	A magyar parlamenti pártok választási programokban megfogalmazott védelempolitikai elképzelései	Szenes Zoltán ny. vezérezredes
Április	Haditechnikai kutatás-fejlesztés – van-e jövője?	Ráth Tamás ny. mk. ezredes
Május	Európa válaszüton – az integráció kérdései	Tálas Péter

Szeptember	Afganisztán kibontakozási esélyei	Wagner Péter
Október	A nagyhatalmak haditengerészete az elöltöltő fegyverek korában, 1648–1866	Turcsányi Károly ny. mk. ezredes
November	Oroszország mint globális szereplő	Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok
December	Úrrepülőgépek és űrállomások katonai és polgári alkalmazása	Óváry Gyula ny. mk. ezredes

2019

Január	A Honvéd Határőrség felállítása és tevékenysége 1945–1950 között	Fórizs Sándor ny. r. dandártábornok
Február	A nagyvárosokban folytatott irreguláris harc elmélete, történetisége és tanulságai	Forgács Balázs százados
Március	A katasztrófavédelem műveleti lehetőségei	Muhoray Árpád ny. pv. vezérőrnagy
Április	A NATO 70 éve, Magyarország 20 éve a Szövetségben	Siposné Kecskeméthy Klára ezredes
Május	Az amerikai–oroszl viszony: új fegyverkezési hajsza?	Nagy László ny. mk. ezredes
Szeptember	A NATO megalakításának körülményei (az eredeti cím ugyanaz, mint az áprilisi előadásé)	Tömböl László ny. vezérezredes
Október	A NATO bekapcsolódása a jugoszláv válságsorozat kezelésébe	Nagy László ny. mk. ezredes
November	A NATO és a válságkezelés	Isaszegi János ny. mk. vezérőrnagy
December	A NATO jövője az évfordulók tükrében	Siposné Kecskeméthy Klára ezredes, Szenes Zoltán ny. vezérezredes

RECENZIO

M. Szabó Miklós:

A Karikás Frigyes Katonai Kollégium története 1969–1991
című könyvéről

A Zrínyi Kiadó a közelmúltban jelentette meg dr. M. Szabó Miklós ny. altábornagy, akadémikus: *A Karikás Frigyes Katonai Kollégium története 1969–1991* című kötetét. A szerző a magyar katonai felsőoktatás történetének elismert szakértője. Könyvében hat fejezetben foglalja össze a magyar katonai felsőoktatás e sajátosan összetett feladatokat megoldó intézményének a történetét.

A kötet – jó időzítéssel – a Karikás Frigyes Katonai Kollégium létrehozásának 50. jubileumi évfordulójára jelent meg. A kollégiumot tulajdonképpen az 1948 novemberében megalakított Honvéd Kollégium, valamint az 1962. szeptember 25-én felállított Központi Honvéd Kollégium jogutódjaként hozták létre 1969. március 25-én – tudjuk meg a szerző, „Ami az idő rostáján fennmaradt...” címet viselő bevezetőjéből.

A kollégium rendeltetése a külföldi katonai és polgári felsőoktatási intézményekben, valamint a hazai polgári felsőoktatási intézményekben tanuló, a hivatásos állomány egy részének utánpótlását biztosító magyar hallgatók, illetve a kétoldalú megállapodások alapján magyarországi felsőoktatási intézményekben tanuló külföldi katonaszemélyek képzésével kapcsolatos tevékenység megszervezése, koordinálása, adminisztratív és logisztikai hátterének biztosítása volt.

A szerző a kötet első fejezetében bemutatja azokat az eseményeket, amelyek a világpolitika színpadán az 1969–1991 közötti időszakban végbe mentek, és amelyek meghatározó befolyással voltak a kor Magyarországnak belpolitikájára is. Elég talán emlékeztetni az Olvasót az olyan fontosabb nemzetközi politikai történésekre, mint a Varsói Szerződés hadseregeinek csehszlovákiai „internacionalista segítségnyújtása”, a SALT I. és a SALT II., valamint az Atomszorompó egyezmények megkötése, az ún. *Új keleti politika* és a *Helsinki folyamat* pozitív lépései. De erre az időszakra esett az USA vietnami háborúja, a NATO *kettős határozata* a Pershing-rakéták európai telepítéséről, a Szovjetunió afganisztáni háborúja, a *rugalmas reagálás* doktrínájától az *ésszerű és elégséges védelem* koncepciójáig terjedő változások a katonai gondolkodásban is. Végezetül pedig meg kell említeni hidegháború befejezését siettető

Gorbacsovi időszakot, amely lehetővé tette a közép- és kelet-európai országok – köztünk hazánk számára is – egy új korszak kezdetét. Mindezek a külső, valamint az ugyancsak első fejezetben vázolt magyarországi belpolitikai események szükségessé, illetve lehetővé tették mindazokat a haderőfejlesztés terén bekövetkezett változásokat, amelyeket a szerző a „Magyar Néphadsereget jellemző viszonyok az 1969–1991 években” című II. fejezetben mutat be.

A jelzett időszak egyik legfontosabb jellemzője volt, hogy a Magyar Néphadsereg a III. ötéves terv első három évének időszakában a részére biztosított költségvetésnek csak 51,5%-át, míg a fennmaradó két esztendőben pedig csak a 48,5%-át használhatta fel. Az 1971–1980 közötti időszakra viszont a Politikai Bizottság határozata alapján a nemzeti jövedelem 4,5%-ában rögzítették a Magyar Honvédség részére biztosított költségvetési keretet. Ez már lehetőséget biztosított a hadsereg bizonyos mértékű átfegyverzésére és az ehhez szükséges hivatásos állomány képzésének, valamint felkészítésének hazai, illetve külföldi tanintézetekben történő megszervezésére – írja Szabó Miklós.

A jelzett szükségletek biztosítására tett erőfeszítéseket jól tükrözik a szerző által e fejezetben bemutatott parancsok, adatok és táblázatok. Ugyancsak érdekesek és figyelemre méltóak azok a hadseregfejlesztéssel kapcsolatos konkrét tények és adatok, amelyek a Varsói Szerződés (VSZ) Egyesített Fegyveres Erői főparancsnokának, valamint a Szovjetunió védelmi miniszterének Czinege Lajos honvédelmi miniszterrel folytatott levelezéseiből tár az olvasó elé a szerző. Az idézett okmányokból kiderül, milyen nagy nyomás nehezedett az akkori szovjet vezetés részéről a magyar politikai és katonai vezetésre annak érdekében, hogy akár erőn felül is vállaljanak részt a hadsereg VSZ elképzelései szerinti fejlesztéséből. A szerző ugyanakkor jelzi azt is, hogy mind Czinege Lajos, mind pedig Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszterek törekedtek az ország teherbíró képességének megfelelő mederben tartani a hadseregfejlesztést, amivel ki is vívták a szovjet vezetés rosszállását.

A Magyar Néphadsereg korábbi időszakokhoz képest jelentős technikai korszerűsítése 1985-ben arra kényszerítette a Honvédelmi Minisztérium (HM) vezetését, hogy áttekintse a katonai pályára irányítás, a képzés és a pályán tartás addigi rendszerét. A hazai képzés a magyar katonai tanintézetekben, illetve a polgári egyetemeken és főiskolákon valósult meg. A külföldi képzés pedig – érthető okokból – alapvetően a Szovjetunió katonai akadémiáin és főiskoláin, valamint 1978-tól a Lengyel Néphadsereg Katonai Műszaki Akadémiáján történt. Ebben a folyamatban kapott fontos szerepet a Karikás Frigyes Katonai Kollégium, amelynek rendeltetése volt a hazai polgári, valamint a külföldi katonai és polgári tanintézetekben tanuló magyar, továbbá a hazánkban tanuló külföldi hallgatók képzése feltételeinek mindenoldalú biztosítása.

A szerző az első két fejezetben jól érzékelteti a kül- és belpolitikai környezet jellegzetességeit, az ezzel összefüggésben alakuló hadseregfejlesztési hátteret, amelyek közepette meg kellett tervezni a hivatásos állomány egy részének képzését a kollégium segítségével.

A könyv a további négy fejezetben a haderőfejlesztés egy-egy fontosabb szakaszához kötve mutatja be a Karikás Frigyes Katonai Kollégium szervezetének és tevékenységének alakulását a magyar tisztképzés e sajátos területének kezelésében.

Az egyes fejezetekben a szerző által felvonultatott tényanyagból jól érzékelhető, hogy a külföldi képzésre kiválasztott és felkészített hallgatók tanulmányi eredményei jelentősen meghaladták a hazai tanintézetekben tanulókéét és szinte kivétel nélkül 4,0 feletti átlageredményt értek el. Számosan közülük „kiváló” címmel, vagy kitüntetéssel fejezték be tanulmányaikat. E teljesítmény elismerését jól tükrözik azok a soron kívüli előléptetések, valamint magasabb beosztásba helyezések, amelyeket Szabó Miklós személyekhez kötve is bemutat.

A négy fejezetben bemutatott négy időszak (1969–1975, 1976–1980, 1981–1985 és 1986–1991) közül a Karikás Frigyes Katonai Kollégium fénykorát („csúcsra járatását”) a kötetben bemutatott eredeti dokumentumok és tényanyag alapján főként az 1981–1985 közötti időszak jelentette, amikor is a kollégium összesen mintegy 1200 magyar és 130 külföldi hallgató tanulmányait szervezte.

A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók a kötet tanulságai szerint kilenc országból (Vietnam, Laosz, Angola, Dél-Jemen, Bissau-Guinea, Afganisztán, Mozambik, Etiópia és Észak-Korea) érkeztek. E hallgatók tanulmányait nehezítette, hogy az oktatás magyar nyelven folyt és ez esetenként a tanulmányi eredményekben is érezhető volt.

Ha a vázolt négy időszakban végzett hallgatók neveit vizsgáljuk, akkor abból kitűnik, hogy a Magyar Néphadsereg, illetve a Magyar Honvédség számos közép- és felső szintű vezetője végezte tanulmányait valamelyik külföldi tanintézetben a Karikás Frigyes Katonai Kollégium hallgatójaként.

A kötet értékét növelik és hitelességét erősítik a bemutatott, vagy hivatkozott dokumentumok, táblázatok és a rendkívül gazdag képi illusztráció. (Személyes érintettségem kapcsán nagy örömmel fedeztem fel a velem együtt 1980-ban végzett hallgatók képeit is!)

A Karikás Frigyes Katonai Kollégium 32 éves tevékenységének összességében igen pozitív képét érzékeli az Olvasó. Ugyanakkor a szerző nem hallgatta el a fellelt hiányosságokat sem, amelyek közül különösen fájdalmas volt sokak számára tanulmányaik 1989–91-ben történt megszakítása és néhányuk sorsának kevésbé humánus alakulása. Személy szerint engem nagyon megragadott, ahogyan Szabó Miklós akadémikus ezt a kérdést jelezte: *„... Talán mindezért, ami a könyvből megismerhető és nagyon sokan tapasztalatból tudják, hogy ennek a kollégiumnak a keretei között tanulók túlnyomó többsége becsülettel szolgálta a mindenkori HAZÁT! S az utolsó tan éveket végigtanuló, végzésük után méltatlanul kezeltek közül is – még napjainkban is – becsülettel szolgálnak. Köszönet érte!”*

Jó szívvel ajánlom elolvasásra minden, a katonai felsőoktatás története iránt érdeklődő számára Szabó Miklós akadémikus könyvét!

Tömösváry Zsigmond

ABSTRACT

MILITARY SCIENCE – MILITARY AFFAIRS

Boda, Mihály

An Example of Warfare Ideology in Hungarian Military History. The Hungarian Just War Theory Based on the Idea of Holy Crown

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.3

ABSTRACT:

Warfare ideology is as old as human civilization, and recently is an important and extended research field. Many works have been written with applying the points of view of just war theory in the near past, including analyses of justification in Indian epic literature, empire-building techniques in the Chinese antiquity, or the warfare ideology of Islam and Buddhism in Sri Lanka. Similar works in Hungarian history is not without attempts, but a comprehensive survey is yet awaited. Below I present a Hungarian warfare ideology, the just war theory, based on the Idea of the Holy Crown, which certainly should be part of a broad study.

KEYWORDS:

just war theory; Idea of Holy Crown; warfare ideology.

SECURITY POLICY

Babos, Tibor

Actual Context of Global and European Security

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.16

ABSTRACT:

The focus of the research is European security. European Union is threatened not only through global threats but also through numerous Europe-specific problems. Besides the universal risk factors, changing of the dangers, crystallization of defense processes, rules of integration, transatlantic connections and dialectics of power centers are also issues to keep under control. This study's goals are to briefly identify the motivation for priorities, research the global security challenges and relevant international processes that characterize and influence European security and European defense establishment. The topics of this paper are security challenges, risk factors, their revisions, and how they fundamentally impact absolute security values. The author develops the effects of risk factors in two chapters, from generic toward specific, followed by global and European security dimensions, concluding with a comparison of the two. Finally in the third chapter the author analyses and evaluates the potential alternatives of European security and defense establishment.

KEYWORDS:

Global security; European Security Policy; Global and European Power-Center Interest Assertions; European Defense Capabilities; Common European Defense Forces.

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

Jobbágy, Zoltán – Krizbai, János

Humanitarian challenges from the perspective of our NATO membership and the future of the Hungarian military (Part I)

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.30

ABSTRACT:

The study focuses on the human-policy system of the Hungarian Defence Forces from the aspects of the challenges posed by the NATO armed forces' personnel condition system over the past 25 years. The focus of the forward-looking analysis is the issues that NATO membership requirements have focused on.

KEYWORDS:

human policy, human resources, organizational development

MILITARY TECHNOLOGY

Koudela, Pál

Game Theory in Cyber Security

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.39

ABSTRACT:

Modelling conflicts in virtual space, defence and security policy and law enforcement face situations of insufficient i.e. incomplete information environment. Infrastructural environment and conflict models, developed in the Cold War environment, flourish today. The accelerated growth and development of conditions and services on the World Wide Web, the proliferation of anonymous and self-organizing networks, and mobile devices present new challenges.

KEYWORDS:

Cyber security, network security, game theory, securing infrastructure, securing services

POLICING AND PROTECTION AGAINST DISASTER

Fórizs, Sándor

Crimes within the Border Guard in 1950 (Part II.)

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.54

ABSTRACT:

On the basis of material found in the National Archives of Hungary, the paper analyses the documents in existence on the criminal offences committed within the Border Guard in the 1950s. The author presents the bills of indictment and the court rulings, and also elaborates on a few particular events including desertions to a foreign country, uses of firearms, murders, accidents caused by innocent people, and the application of warrants of apprehension. The paper presents the contemporary line of procedure, the ways of investigating and reporting

actions, through which individual fates are presented. It also includes the then typical economic crimes and those committed by Border Guard commanders.

KEYWORDS:

crime; desertion to a foreign country; use of firearms; patrol service; border guard station.

Muhoray, Árpád – Hábermayer, Tamás – Czinczár, Krisztián

Volunteerism and Obligation during Disaster Management Operations

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.65

ABSTRACT:

The work of professional disaster management organisations will be assisted by members of voluntary and obliged civil protection organizations in the case of a war or disaster. From the past to the present the authors of this article will examine the state of play of the volunteerism and obligation, and the willingness of the members of these organisation to participate in disaster management or military operations.

KEYWORDS:

volunteerism, boulderism, disaster management, national defense, civil protection organisations

Ritecz, György

The Connection between Migration and Crime on the Basis of the Tendency of Crimes Committed by Foreigners in Germany

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.80

ABSTRACT:

Distinct from a political and media approach and based on the result of the analysis of a thoroughly authentic introduction of objective reality, this 5 year distance allows to introduce the question whether the irregular mass migration in 2015 had an impact on the criminal condition of Germany, especially to the criminal data, and if so what it was.

KEYWORDS:

irregular migration, crime, Germany

FORUM

Csikány, Tamás

Szekely Border Guard Infantry Regiments in the Conflicts of the End of the 18th Century

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.89

ABSTRACT:

The Szekely border guard regiments were established for two purposes. First, to defend and control the passes of the Eastern Carpathian Mountains; second, to increase the number of available units in war time. The border guard units were usually deployed as light infantry, but as they also had to learn how to fight in close combat formations they could also be used as line infantry. The question is whether these units were fit for both types of missions, and due

to the short time spent on training, whether they could deliver similar performance as line infantry? This paper is trying to find the answers to these questions focusing on the pre-Napoleonic times.

KEYWORDS:

Szekely border guard infantry regiment, Ottoman wars, French wars, light infantry tactics, battalion square, vanguard, rearguard

Boda, Mihály

Humanist Warfare Ideology in Hungary in the 15-16th Centuries: the „Bastion of Christianity”

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.100

ABSTRACT:

The 15th - 16th centuries mark a new era in the Hungarian history, when due to the Western-European ideological and political changes and the Turkish conquest in the Balkans, the Hungarian thinking on the justification of warfare changed. Because of the western humanist political theory, and constant defensive wars against the Turks in the Balkans brought about the appearance of the ideology of “Bastion of Christianity”. The content of the ideology is that Hungary as a bastion protects the fortress of European Christianity, and its appearance indicates that the position of Hungary radically changed in the European Christianity.

KEYWORDS:

Bastion of Christianity, military ethics, warfare ideology

Négyesi, Lajos

New Results in the Localization of the Battle of Mohács

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.110

ABSTRACT:

Two research teams are working on the location of the Battle of Mohács. One localized the battlefield, mainly by archaeological methods, to the east of the Majs, while the other, using geography and landscape reconstruction methods, near Sátórhely. In my paper I present the essential elements of the two research trends and their results.

KEYWORDS:

Battle of Mohács, Battlefield Archaeology, Military Archaeology, 1526

Harangi-Tóth, Zoltán

Historical Wargaming – What It is, and Why It Has a Special Place in Military Higher Education

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.119

ABSTRACT:

The goal of this article is to highlight the new US- and UK-dominated trends in wargaming, and to examine and understand the advantages of the introduction of historical wargaming into military higher education.

KEYWORDS:

Wargaming, Historical Wargaming, Innovation, Professional Military Education, Zrínyi 2026

MINDENKI HADTUDOMÁNYA

című szabadegyetemi előadás-sorozat 2020. évi tavaszi programja

A Magyar Hadtudományi Társaság folytatja szabadegyetemi előadás-sorozatát.

A rendezvények minden hónap második csütörtökjén, 17 órakor kezdődnek

a Budapest Helyőrség Dandár Honvéd Kulturális Központjában.

(Budapest XIV., Stefánia út 34.)

A TERVEZETT ELŐADÁSOK

2020. január 9., 17 óra

Dr. Muhoray Árpád ny. vezérőrnagy, PhD

**A vörösiszap-katasztrófa mentési,
helyreállítási és újjáépítési feladatai**

2020. február 13., 17 óra

Dr. Szatmári László ezredes, PhD

**Az EBESZ-válságkezelés, különös tekintettel
a volt Szovjetunió területén található „befagyott” konfliktusokra**

2020. március 12., 17 óra

Prof. dr. Óvári Gyula ny. ezredes, PhD

Az úrállomások polgári és katonai felhasználása

2020. április 9., 17 óra

Dr. Kovács Ferenc ny. ezredes, CSc

**A kritikus infrastruktúrát fenyegető veszélyek
és az ellenük való védekezés**

2020. május 14., 17 óra

Prof. dr. Főrizs Sándor ny. r. dandártábornok, PhD

A magyar határőrség az 1956-os események sodrában

Az elnökség köszönetét fejezi ki mindazoknak, akik adójuk 1%-ának felajánlásával
2019-ben támogatták a Magyar Hadtudományi Társaságot, hozzájárultak
annak eredményes tevékenységéhez.

Kérjük, hogy adója 1%-át 2020-ban is ajánlja fel Társaságunknak!